

1 (94) 2025

DOI: 10.17721/2413-7065.1(94).2025

ISSN 2413-7065

*Журнал засновано в лютому 2001 року
(у 2014 р. — «Україна у світовій історії»)*

*Founded in February 2001
(Ukraine in the World History in 2014)*

Українознавство

Ukrainian Studies

*Науковий журнал
Засновник і видавець
Науково-дослідний
інститут українознавства
КНУ
імені Тараса Шевченка
Періодичність
раз на три місяці*

*Academic journal
Founder and publisher
RIUS of
Taras Shevchenko
National University
of Kyiv
Published
every three months*

Редакція залишає за собою право на мовностилістичне редагування рукописів і передруків відповідно до правописних норм української мови, яке не змінює позиції автора. Автор несе відповідальність за фактичний виклад матеріалу.

Наукові статті з історичних та філософських наук зараховуються як фахові згідно з наказами МОНУ №1188 від 24.09.2020 р. та №1471 від 26.11.2020 р.

Журнал «Українознавство» представлено в наукометричних і реферативних базах даних:

1. Академія Гугл (Google Scholar) <http://www.scholar.google.com.ua>;
 2. Index Copernicus International <https://journals.indexcopernicus.com>;
 3. DOAJ (Directory of Open Access Journals) <https://doaj.org>;
 4. Наукова періодика України <http://journals.urau.ua>;
 5. Scientific Indexing Services (SIS) <http://sindex.org>;
 6. Infobase Index <http://infobaseindex.com>;
 7. Eurasian Scientific Journal Index <http://esjindex.org>;
 8. ResearchBib <http://journalseeker.researchbib.com>
 9. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського <https://nbuv.gov.ua>;
 10. Polish Scholarly Library (бібліотека) <https://pbn.nauka.gov.pl>;
- є учасником проекту: Українські наукові журнали usj.org.ua

Журнал друкується на підставі свідоцтва серії КВ № 21204-11004ПР від 13.02.2015 р. про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, виданого Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України

Редакційна колегія:

Володимир Ятченко
головний редактор, голова колегії,
доктор філософських наук, професор

Надія Гаврилюк
заступник головного редактора,
доктор історичних наук

Члени редколегії за спеціальністю історія та археологія:

Кагамлик С. Р. – доктор історичних наук

Корчак Л. – Інститут історії середньовіччя Ягеллонського університету (Польща)

Краснодемська І. Й. – кандидат історичних наук

Маргулов А. Х. – доктор історичних наук, доцент

Морозова О. С. – доктор історичних наук, доцент (Польща)

Павко А. І. – доктор історичних наук, професор

Сирник Ярослав – доктор історичних наук, професор (Польща)

Фігурний Ю. С. – кандидат історичних наук

Газізова О. О. – кандидат історичних наук

Члени редколегії за спеціальністю філософія:

Дзьобань О. П. – доктор філософських наук, професор

Крисаченко В. С. – доктор філософських наук, професор

Клименко О. Ю. – доктор соціологічних наук, професор

Крилова С. А. – доктор філософських наук, професор

Настояща К. В. – кандидат соціологічних наук, доцент

Лозко Г. С. – доктор філософських наук, професор

Мерунка Войтех – доктор філософії, доцент (Чехія)

Саух П. Ю. – доктор філософських наук, професор

Стадник М. М. – доктор філософських наук, професор

Хамітов Н. В. – доктор філософських наук, професор

Хилько М. І. – доктор філософських наук, професор

Відповідальний секретар - Іванова В.

Editorial board:

Volodymyr Yatchenko
Editor-in-Chief, Head of Editorial Board,
Doctor of Philosophical Sciences, Professor

Nadiya Gavrylyuk
Deputy Editor-in-Chief,
Doctor of Historical Sciences

Members of the Editorial Board in the Specialty of History and Archaeology:

Kahamlyk S. R. – Doctor of Historical Sciences

Korchak L. – Institute of History of the Middle Ages, Jagielonian University (Poland)

Krasnodemska I. Y. – Candidate of Historical Sciences

Marhulov A. Kh. – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor

Morozova O. S. – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor (Poland)

Pavko A. I. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Syrnyk Yaroslav – Doctor of Historical Sciences, Professor (Poland)

Fihurnyi Yu. S. – Candidate of Historical Sciences

Hazizova O. O. – Candidate of Historical Sciences

Members of the Editorial Board in the Specialty of Philosophy:

Dzoban O. P. – Doctor of Philosophical Sciences, Professor

Krysachenko V. S. – Doctor of Philosophical Sciences, Professor

Klymenko O. Yu. – Doctor of Sociological Sciences, Professor

Krylova S. A. – Doctor of Philosophical Sciences, Professor

Nastoiashcha K. V. – Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor

Lozko H. S. – Doctor of Philosophical Sciences, Professor

Merunka Voiteh – Doctor of Philosophy, Associate Professor (Czechia)

Sauh P. Yu. – Doctor of Philosophical Sciences, Professor

Stadnyk M. M. – Doctor of Philosophical Sciences, Professor

Khamitov N. V. – Doctor of Philosophical Sciences, Professor

Khylko M. I. – Doctor of Philosophical Sciences, Professor

Executive Editor - Ivanova V.

Шановні колеги!

Запрошуємо вас до творчої співпраці на сторінках нашого часопису. Сподіваємося, що матеріали, які розкриватимуть результати ваших наукових досліджень, відповідатимуть методологічним засадам сучасного українознавства. Редакція журналу публікуватиме наукові розвідки, ґрунтовані на поважній джерельній базі, побудовані на принципах системного, комплексного аналізу української спільноти на всьому часопросторі її існування – від витоків до сьогодні – в усій повноті й суперечливості її буття та в порівнянні з іншими спільнотами. Важливо наголосити на залученні українознавцями до свого інструментарію набутків сучасної гуманітаристики. З іншого боку, нинішні суспільні та геополітичні обставини спонукають до вивчення проблем історичних коренів української спільноти й історичної пам'яті, а разом з тим її цивілізаційного вибору та соціокультурних особливостей. Важливо, щоб тематика досліджень охоплювала як масштабні суспільні процеси і явища, так і розкривала різноманітні аспекти мікроісторії, роль, запити і життєві шляхи окремих людей як учасників соціокультурного процесу. Сучасна російсько-українська війна гостро вказує на кризу гуманітарної політики України не лише в анексованих та окупованих територіях, а в цілому як засадничої системи будівництва держави. Це визначатиме і планування проблематики досліджень, і вибір тем до публікацій на сторінках журналу.

Для публікації власних наукових статей у фаховому журналі «Українознавство» звертаємо вашу увагу на необхідність чіткого, лаконічного формулювання теми запропонованого вами наукового дослідження, яке відповідає українознавчій проблематиці, а також неухильного і послідовного дотримання тих основоположних вимог, затверджених МОН України, які значною мірою визначають якісні параметри наукових публікацій у фахових виданнях. До них слід віднести насамперед наявність у структурі дослідження, його продуктивному змістовому наповненні методолого-рефлексивного, аргументованого, коректного аналізу таких критично важливих складових статті, як:

- 1) постановка зазначеної проблеми у загальнонауковому контексті та виявлення її генетичного зв'язку із пріоритетними науковими проблемами та завданнями гуманітаристики;
- 2) аналіз джерельної бази дослідження та останніх публікацій, якими започатковано висвітлення даної проблеми і які творчо, конструктивно-критично використані автором, а також виокремлення та стислий аналіз недостатньо вивчених аспектів проблеми і сюжетів вказаної наукової проблематики;
- 3) формулювання цілей статті та виокремлення наукових завдань дослідження;
- 4) системний виклад основного матеріалу статті та обґрунтування отриманих наукових результатів наукового пошуку;
- 5) висновки, що є результатом вивчення даної проблематики, а також виокремлення перспективних напрямків подальших наукових розробок зазначеної проблематики дослідження.

Звертаємо вашу увагу на необхідність дотримання у статтях принципів академічної доброчесності, а також вимог до технічного оформлення авторських публікацій, які викладено на офіційному сайті Науково-дослідного інституту українознавства МОН України. Зазначаємо, що обсяг статті не повинен перевищувати 1 ум. др. арк. У зв'язку з ухваленням Верховною Радою України у першому читанні основи законопроекту № 7633 «Про заборону використання російських джерел інформації» просимо наших авторів звернути особливу увагу на цитування та посилання в наукових публікаціях, які подаються до друку.

АКТУАЛЬНЕ УКРАЇНОЗНАВСТВО
CONTEMPORARY UKRAINIAN STUDIES*Додонов Р.*

Оцінка актуальності та перспективності наукових трендів у галузі українознавства в 2025 році

8

Dodonov R.

Evaluation of the Relevance and Perspectives of Scientific Trends in the Field of Ukrainian Studies in 2025

Краснодемська І., Шинкарик Ю.

Тенденції розвитку українознавчих центрів у США і Канаді та майбутні обрії їхньої діяльності

26

Krasnodemska I., Shynkaryk Yu.

Development Trends of Ukrainian Studies Centers in the USA and Canada and Future Horizons of their Activities

Отрошко Л.

Сучасний стан українознавчих досліджень у Великій Британії

51

Otroshko L.

Current State of Ukrainian Studies in Great Britain

Фігурний Ю., Шакурова О., Безсмертна Н.

Моніторинг наукових центрів Ukrainian Studies у німецькомовних країнах Європи

73

Fihurnyi Yu., Shakurova O., Bezsmertna N.

Monitoring of the Scientific Centres of Ukrainian Studies in German-Speaking Countries of Europe

Настояща К., Паздрій В.

Стан і перспективи розвитку українознавчої думки у ФРН

90

Nastoiashcha K., Pazdrii V.

Current State and Prospects of Development of Ukrainian Studies in Germany

ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА – ДЕРЖАВНИМ ОРГАНАМ
INSTITUTE OF UKRAINIAN STUDIES TO THE STATE BODIES

**Шакурова О., Отрошко Л.,
Висотін М., Фігурний Ю.**

Рекомендації для МОН України
щодо комплексу заходів,
спрямованих на активне
використання українознавства
у національно-патріотичному
вихованні

102

**Shakurova O., Otroshko L.
Vysotin M., Fihurnyi Yu.**

Recommendations for the MES of
Ukraine on a Complex of Measures
Aimed at the Active Use
of Ukrainian Studies
in National-Patriotic
Education

Бевз Т., Газізова О.

Рекомендації для МОН України
щодо реформування системи
національно-патріотичного
виховання учнівської молоді

114

Bevz T., Hazizova O.

Recommendations for the MES
of Ukraine on Reforming the System
of National-Patriotic Education
of Schoolchildren

Краснодемська І., Губський С.

Героїзм українських воїнів в
умовах сучасної російської агресії
проти України як чинник
формування патріотичної
свідомості молоді

125

Krasnodemska I., Hubsnyi S.

Heroism of Ukrainian Warriors
in the Conditions of Current
Russian Aggression Against Ukraine
as a Factor in the Formation
of Patriotic Consciousness of Youth

УКРАЇНА І СВІТ**UKRAINE AND THE WORLD**

Бузаров А.

Українські громади в країнах
Європейського Союзу як індикатор
актуальних тенденцій
міграційних процесів

129

Buzarov A.

Ukrainian Communities
in European Union Countries
as an Indicator of Current
Migration Processes Trends

УКРАЇНА – ПРИРОДА
UKRAINE – NATURE

Руденко С., Труш Т.
Американський трансценденталізм
та ідея природи: філософські
виміри в українському контексті

147

Rudenko S., Trush T.
American Transcendentalism
and the Idea of Nature: Philosophical
Dimensions in the Ukrainian Context

УКРАЇНА – МОВА
UKRAINE – LANGUAGE

*Новосад М., Білоус С.,
Борисевич Л.*
Духовний світ українців у контексті
новелістики Марка Черемшини:
філософсько-культурологічний
вимір

159

*Novosad M., Bilous S.,
Borysevych L.*
The Spiritual World of Ukrainians
in the Context of Marko
Cheremshyna's Novelistics:
Philosophical and Cultural Dimension

ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ ТА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ
HISTORICAL SITES AND CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE

Чугуй Т.
Новгородський і володимирський
періоди діяльності князя
Романа Мстиславовича у наукових
дослідженнях Олександра Головка

169

Chugui T.
Novgorod And Volodymyr Periods of
the Activities of Prince
Roman Mstyslavovych in the Scientific
Research of Oleksandr Holovko

Тимченко В.
Українські невільники у Криму
у другій половині XVII століття

186

Tymchenko V.
Ukrainian Slaves in the Crimea in
the Second Half of the 17th Century

УКРАЇНОЗНАВСТВО В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ
UKRAINIAN STUDIES AT THE EDUCATIONAL SPACE

*Кузнєцова І., Множинська Р.,
Байрамва О.*
Глобальне та національне
в сучасній вищій освіті:
філософсько-культурологічні
аспекти формування ідентичності

197

*Kuznietsova I., Mnozhynska R.,
Bairamova O.*
The Global and the National
in Contemporary Higher Education:
Philosophical and Cultural Aspects
of Identity Formation

Шинкарик Ю., Безсмертна Н.

Промоція національної ідентичності та українознавчих нарративів серед учнівської молоді під час російсько-української війни

209**Shynkaryk Yu., Bezsmertna N.**

Promotion of National Identity and Ukrainian Studies Narratives among Schoolchildren During the Russian-Ukrainian War

Набокова А.

Ціннісно-сміслові аспекти розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти: соціально-філософський аналіз

225**Nabokova A.**

Value-Meaning Aspects of the Development of Civic Competence of Higher Education Applicants: Social and Philosophical Analysis

РЕЦЕНЗІЇ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ
REVIEWS AND PRESENTATIONS

Фігурний Ю.

Круглий стіл до Дня Соборності України «Національні спільноти України – історичні події та сучасність у загальнодержавному контексті»

237**Fihurnyi Yu.**

Round Table on the Day of Unity of Ukraine "National Communities of Ukraine – Historical Events and Modernity in a National Context"

Калакура О.

Українознавчі дослідження у протидії рашизму

244**Kalakura O.**

Ukrainian Studies in Counteracting Racism

Фігурний Ю.

Феномен України й українства у викликах сьогодення

247**Fihurnyi Yu.**

The Phenomenon of Ukraine and Ukrainians in the Challenges of Today

ОЦІНКА АКТУАЛЬНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВНОСТІ НАУКОВИХ ТРЕНДІВ У ГАЛУЗІ УКРАЇНОЗНАВСТВА В 2025 РОЦІ

Роман ДОДОНОВ

orcid.org/0000-0003-1598-499X

доктор філософських наук, професор, директор
НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка
email: roman.dodonov@knu.ua

Анотація. Наводяться результати моніторингу основних наукових трендів світових центрів *Ukrainian Studies*. Простежується динаміка наукових досліджень в галузі українознавства із визначенням актуальності та перспективи розвитку як цілих напрямків, так і конкретних тем (проектів) в умовах російсько-української війни.

Ключові слова: Україна, українознавство, наука, організація наукової діяльності.

Постановка проблеми. Сучасний стан українознавства за інерцією, що залишилася з довоєнного часу, орієнтований на створення і розповсюдження знань про Україну та українство переважно серед громадян України. Водночас після Революції Гідності, анексії Криму, окупації Донбасу та особливо після повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. геополітична ситуація значно змінилася. Героїчний опір українців набагато сильнішому супротивнику, утворення коаліції західних держав з допомоги Україні, прийняття країнами світу, насамперед Євросоюзу, декількох мільйонів українських біженців – все це сприяло підвищенню інтересу до України, про яку ще десять років тому мало хто знав.

У цьому контексті актуалізується проблема переорієнтації українознавства з внутрішнього на зовнішнього споживача знань. Ця проблема вирішується, з одного боку, активізацією провідних зарубіжних наукових центрів *Ukrainian Studies*, а з другого – необхідністю

переформатування українознавчих досліджень в самій Україні. Узгодженню змісту вказаних тенденцій значно сприяє стратегія Міністерства освіти і науки України щодо розвитку вітчизняної науки. Якщо раніше українознавство було формою саморефлексії національного буття України та українства і головним бенефіціаром виступала Українська держава, визначаючи, зокрема, гуманітарні пріоритети розвитку нації, то тепер галузь *Ukrainian Studies* цікава насамперед для зарубіжних аналітичних центрів, які прагнуть отримувати об'єктивну інформацію про Україну і за допомогою грантових механізмів перетворили українознавство в інструмент збору такої інформації. Наші організатори науки не приховують, що зайняті бізнесом. Фактично органи влади самосунулися від виконання однієї з важливих функцій – підтримки вітчизняних науковців, і ситуація з українознавством є яскравим тому прикладом.

Науково-дослідний інститут українознавства МОН України було реорганізовано в 2024 р. шляхом приєднання до

Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Існуюча система конкурсів НДР при відсутності базового фінансування Інституту призвела до чергової кризи, коли наукові теми, що виконувалися в 2022–2024 роках, завершилися, а нові ще не відкриті. З 1 січня 2025 р. науковці НДІ українознавства були звільнені у зв'язку із завершенням терміну дії трудової угоди. Колективом НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка подано на основний конкурс МОН шість заявок на виконання НДР, втім на момент написання статті результати конкурсу ще невідомі. Керівництво Університету пішло назустріч своєму науковому підрозділу і запровадило механізм внутрішніх наукових послуг, що дає можливість утримати ядро колективу НДІ українознавства до оприлюднення результатів конкурсу, за що автор висловлює особисту подяку проктору з наукової роботи КНУ імені Тараса Шевченка професору Ганні Толстановій. Було відкрито «брідж-грант» з терміном виконання з 07.01.2025 по 31.01.2025 на тему «Актуальність та перспективність напрямів досліджень в галузі українознавства шляхом моніторингу основних наукових трендів світових центрів Ukrainian Studies» (внутрішньоуніверситетська наукова послуга № 24ВНП079-01). Як зазначено у технічному завданні НДР, «дана наукова послуга спрямована на виявлення найбільш затребуваних тем міждисциплінарних досліджень і наукових трендів у галузі українознавства» [1], що передбачає в подальшому пошук партнерів із пропозицією спільної наукової діяльності, у тому числі за рахунок міжнародних грантів.

Аналіз досліджень та публікацій.

Було б помилкою стверджувати, що до відкриття цієї теми НДР не робилося спроб узагальнення та систематизації діяльності світових центрів українознавчих досліджень, у тому числі в КНУ імені Тараса Шевченка. Достатньо вказати, що в Університеті виконується проект програми Еразмус+ «Форум Україна–ЄС – Планування майбутнього україністики в Європі» (2024–2026, виконавці: Г. Усатенко, О. Фокін), спрямований на підтримку розвитку українознавства в Європі та поточної процедури вступу України до ЄС. Одним із завдань проекту є «аналіз стану українознавства в Європі та пропозиції від зацікавлених сторін до європейських університетів і тих, хто приймає рішення, для відповіді на новітні виклики українознавства, що спричинені російсько-українським конфліктом» [3, с. 227].

Стан українознавчих досліджень в окремих країнах до повномасштабного вторгнення був проаналізований І. Краснодемською (США, Канада) [8], П. Гай-Нижником (Австралія) [2], С. Кошовим (КНР) [6], О. Кравчук (Чехія, Словаччина) [7], Б. Небораком (Болгарія) [11] та ін.

Загалом глобальні тренди, що детермінують появу нових інноваційних практик, вивчалися соціологами Ф. Фукуямою, Н. Геновим [17], У. Ганнерсом, З. Бауманом, У. Беком, Е. Тоффлером, Р. Дарендорфом, М. Кастельсом, Ж. Бодрійяром, Ж-Ф. Ліотаром та ін. В Україні глобальні тренди, включаючи їхній вплив на вибір тематики наукових досліджень, описувалися в працях О. Безрукової, Є. Головахи, О. Горошко, О. Іванкової-Стецюк, О. Куценко, В. Лапіної, А. Мельникова, К. Настоящої [9; 10], В. Пилипенко, А. Петренко-Лисак,

Є. Сірого, В. Судакова, О. Стрельник, Л. Хижняк, Т. Цимбала та ін.

Найповнішим джерелом інформації про стан світових трендів у галузі Ukrainian Studies слід вважати інтерактивну мапу, створену Українським інститутом МЗС України (далі – УІ) в межах гранта Фонду «Культура солідарності-EUNIC Україна» (<https://culturalfoundation.eu/stories/cos-eunic-ukraine-edition-grantees/>). Позначені на мапі 150 осередків із 32 країн є відправним пунктом для нашого пошуку, визначення провідних науковців, які працюють у вказаних центрах, а також огляд їхньої публікаційної активності. Відзначаючи високу якість виконаної УІ роботи [5], слід також вказати на певні обмеження цього проекту, пов'язані, по-перше, з його освітньою орієнтацією (80% названих центрів Ukrainian Studies пропонують навчальні послуги здобувачам, а не наукові дослідження), а по-друге, високою динамікою центрів (значна кількість згаданих у 2022 р. Українським інститутом центрів або припинила своє існування, або змінила кадровий склад). Тому можна сказати, що наше дослідження почалося там, де закінчилося дослідження колег з Українського інституту. Ми не акцентували уваги на таких питаннях, що порушувались у звіті УІ, як-от: якість українознавчої освіти, зв'язок центрів україністики з українською діаспорою, менторство з боку Української держави, проблеми з фінансуванням, регіональні та інші особливості. Натомість нас цікавила актуальність тем наукових досліджень, що розробляються у світових центрах україністики.

Метою статті є визначення перспективності основних

наукових трендів світових центрів у галузі Ukrainian Studies.

Виклад основного матеріалу. На початку 2025 р. в світі існувало близько 350 осередків україністики, що діють: 1) як самостійні науково-дослідні установи та аналітичні центри; 2) при університетах як їхні структурні підрозділи: інститути, факультети, кафедри; 3) у межах т. зв. «регіональних студій», як-от славістика, східноєвропейські студії, русистика тощо. Усі дослідницькі установи значно розрізняються за метою, формами роботи, цільовою аудиторією, кількістю співробітників. Так, дослідницькі центри при університетах вивчають українську тематику в розрізі історичних, культурологічних, політичних дисциплін, міжнародних відносин, безпосередньо впроваджуючи висновки досліджень у навчальний процес. Після анексії росією Криму 2014 р. та бойових дій на Донбасі, незважаючи на очевидну необхідність змістовного розмежування українознавчих досліджень від русистики, в структурі багатьох «регіональних студій» за інерцією зберігається об'єднання цих протилежних напрямків. Самостійні (незалежні) науково-дослідні установи та аналітичні центри, хоч і потерпають від хронічного недофінансування, часто продукують інноваційні ідеї та пропонують методики досліджень, що впевнено конкурують із досягненнями сталих академічних структур. Завдяки підвищеній медіа-активності співробітників аналітичних центрів вплив створених в них наукових продуктів на прийняття політичних рішень може бути вагомим за теоретичні рекомендації суто університетських науковців. Втім останнє розмежування має умовний характер, бо дуже часто українознавці поєднують

теоретичну, експертну діяльність з викладанням у вищій школі.

Хронологічно перші з цих осередків виникли сто років тому, коли внаслідок поразки визвольних змагань в світі утворилась чисельна українська діаспора. Найвідомішими науковими центрами цього періоду були Український вільний університет (з 1921 р., Відень-Прага-Мюнхен) [4] та Український науковий інститут (з 1926 р., Берлін). Низка українознавчих студій відкрилася у Франції та Чехословаччині (акція Т. Г. Масарика) [7]. Друга хвиля української еміграції «накрила» Західну Європу і Північну Америку після Другої світової війни. Аналітичні центри, що досліджували Україну під час холодної війни, функціонували в рамках т. зв. «советології», підпорядкованої практичній меті усвідомлення суті політичної системи, економіки та історії геополітичного суперника Заходу. З розпадом СРСР та зниженням рівня конфронтації Сходу та Заходу Ukrainian Studies виконували роль популяризації досягнень української культури, обґрунтування деколонізації України тощо. У ХХІ ст. кількість осередків вивчення України повільно зростає по всьому світу. Визначальний вплив на сприйняття України як важливого чинника європейської історії справили Помаранчева революція (2004) та Революція Гідності (2013).

Проведений нами моніторинг наукових трендів дозволяє визначити перспективність дослідницьких розробок у галузі Ukrainian Studies.

Слід зазначити, що сам концепт «тренд» вказує на розповсюдженість, популярність, перспективність того чи іншого предмета. «Під трендами, – пише К. Настояща, – ми розуміємо сукупність

процесів і явищ, що мають висхідний характер і тотальний вплив на всі сфери суспільного життя. Тренди породжують амбівалентні тенденції і явища, які трансформують практики, детермінують появу їх нових форм. Отже, тренди – це видимі масштабні зміни, які проглядаються на різних рівнях системи, але проявляються по-різному. Тобто тренд – деякий загальний напрямок динаміки, еволюції, який характеризується закономірністю руху в часі й, деякою мірою (але не цілком), вільний від випадкових впливів» [9, с. 40].

Як зазначає О. Поціпух, «існує кілька поширених позицій щодо тлумачення цього терміна поряд із суміжними – «тенденція», «патерн», рідше – «мода», які часто трапляються в одному контексті. Максимально спорідненими постають поняття «тренд» і «тенденція». Їхні дефініції зводяться до повної тотожності або установлення ієрархічних зв'язків. Таким чином, тенденція виступає як така, що передує тренду, або навпаки – тренд виступає передвісником майбутньої тенденції» [12, с. 15]. Саме в такому значенні, як синонім до поняття «тенденція», ми і будемо вживати поняття «тренд», не вдаючись в нюанси термінологічних відмінностей.

Поширення в науковому лексиконі концепту «тренд» є свідченням ринкових переорієнтацій у сфері організації наукових досліджень. Тренди в науці – це актуальні та перспективні напрями досліджень, що є такими на теперішній момент і залишатимуться затребуваними у найближчому майбутньому. Виявлення наукових трендів дає можливість вченому орієнтуватися в міжнародному науковому просторі – куди, в якому напрямку рухається світова наука. Так,

наприклад, автори інтернет-публікації «Найбільш популярні та актуальні наукові напрями у 2025–2026 роках» [13] вважають, що найближчим часом «в тренді» будуть дослідження в галузі штучного інтелекту і машинного навчання, сталого розвитку і відновлюваних джерел енергії, біотехнологій та інженерії, кібербезпеки і конфіденційності даних, охорони здоров'я та медицини. Як бачимо, ані гуманітаристика загалом, ані тим більше Ukrainian Studies до цього переліку не входять. Це й зрозуміло: українознавство сфокусовано на особливостях розвитку лише однієї країни та одного народу і не може за визначенням претендувати на універсалістський статус, цікавий для всієї світової наукової спільноти.

Формування трендів – свого роду «наукової моди» – не завжди підпорядковується раціональним закономірностям, тому прогнози кон'юнктури тематики наукових досліджень – справа складна і невдячна. Серед головних чинників, що впливають на формування світових наукових трендів, називають такі (Рис. 1):

Певним відображенням загальної ситуації з науковими трендами є тенденції з публікаціями в міжнародних наукометричних базах Scopus і Web of Science (Рис. 2). Тут гуманітаристика згадується лише в контексті діджиталізації (цифрові гуманітарні науки), а Ukrainian Studies з певною натяжкою можуть бути дотичними до міжнародних відносин та наслідків війни та кризи.

Водночас автори вказаної публікації виокремлюють загальні тенденції публікаційної політики у виданнях, що входять до баз Scopus і Web of Science: зростання міждисциплінарних досліджень; підвищений акцент на відкриту науку та відкритий доступ; більша увага до якості та строгості досліджень; збільшення використання цифрових інструментів та платформ; зростання ролі відтворюваності та прозорості досліджень; зосередження на справедливості, різноманітності та інклюзивності у видавничій діяльності.

З науковими трендами пов'язані також пошукові системи в мережі Інтернет, що фіксують статистику звернень споживачів до певних наукових

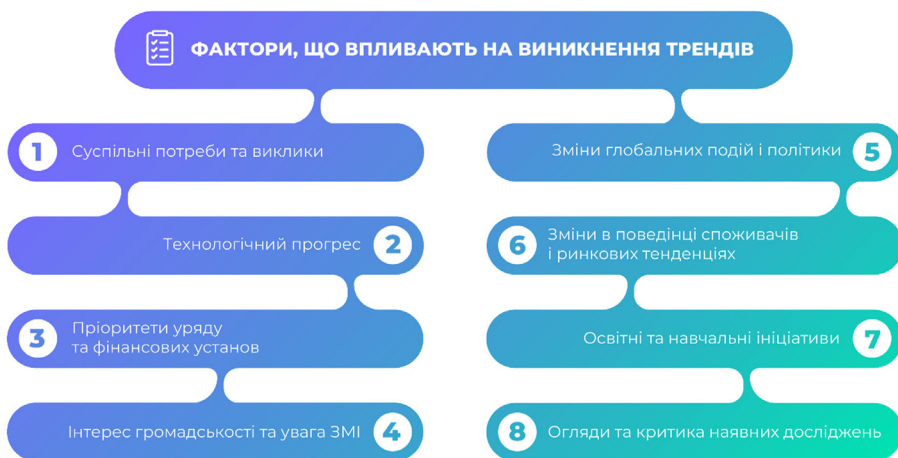

Рис. 1. Фактори, що впливають на виникнення наукових трендів. Джерело [13]

Рис. 2. Перспективна тематика наукових досліджень на 2025–2026 роки. Джерело [13]

концептів і термінів. «Для всесвітньої мережі, – вказує О. Поціпух, – трендом є збільшення кількості пошукових запитів за темами чи ключовими словами упродовж певного часу. У цьому розумінні тренд – кількісний вияв інтересу до певних тем, явищ чи подій, який відображається в тому, яку інформацію шукали в мережі користувачі. Найвідоміший інструмент вивчення таких трендів – ресурс GoogleТренди, який із 2004 р. аналізує кількість пошукових запитів за

певними ключовими словами й темами за різними параметрами – тематичними категоріями, часовими і територіальними ознаками. Частота запитів демонструється графічно, що дає змогу виявляти певні паттерни інтересу до інформації, формувати прогнози тощо» [12, с. 16].

Скориставшись інструментами платформи GoogleТренди, ми визначили динаміку звернень до самого поняття Ukrainian Studies за останні 5 років. Отримуємо таку картину (Рис. 3):

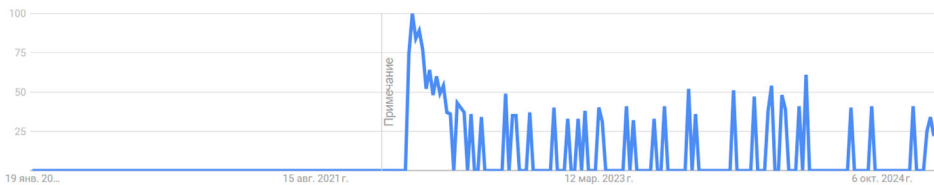

Рис. 3. Статистика пошукових звернень в системі Google за запитом Ukrainian Studies за останні 5 років.

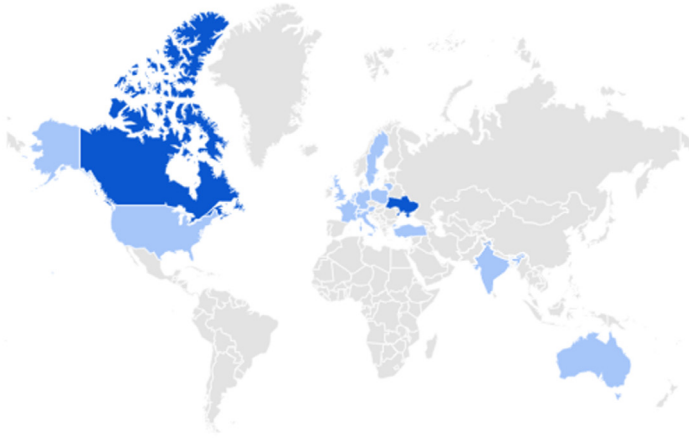

Рис. 4. Географічний розподіл запитів *Ukrainian Studies* на 20.01.2025.

Відсутність показників до 2022 р. пов'язана з тим, що 01.01.2022 р. розробниками платформи були внесені зміни в систему збирання інформації. Після цього спостерігаємо піковий стрибок звернень, що вочевидь пов'язано з початком російського вторгнення та різкого зростання загального інтересу світової наукової спільноти до України. Подальші коливання показників звернень обумовлені інформаційними приводами – подіями на фронті, ракетними обстрілами українських міст, намаганнями вирішити конфлікт політико-дипломатичними засобами.

Зрозуміло, що інструменти GoogleТренди лише опосередковано (через інтерес споживачів інформації) фіксують кон'юнктурність відповідної наукової тематики і не можуть бути використані як кінцевий продукт нашого дослідження. Втім вони орієнтують, поперше, на географію надісланих запитів, по-друге, на дотичні ключові поняття. Стосовно концепту *Ukrainian Studies* просторово-географічний розподіл

запитів має такий вигляд (Рис. 4) станом на 20.01.2025 (дані оновлюються щодобово).

Вказана ситуація загалом корелюється з наявними центрами *Ukrainian Studies*, за винятком хіба що Індії.

Дотичні ключові поняття до основного запиту дають можливість конкретизувати і розширити пошук. У нашому випадку запит *Ukrainian Studies* супроводжується уточненням, що разом із ним споживачі інформації шукають поняття «біженці» (кількість запитів з 01.01.2022 по 20.01.2025 зростає на 850%), «війна» (+250 %), «росія (країна)» (+110 %), «історія» (+80 %), «мова» (+60 %)¹.

Ймовірно, зазначена конкретизація відкриває можливості для визначення основних тематичних напрямків наукових досліджень в галузі українознавства. Для нас важливо було не лише зафіксувати трендові напрямки, а й прослідкувати динаміку їх змін з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну. Для порівняння візьмемо результати опитування 2021–2022 років, проведені

¹ URL: <https://trends.google.com.ua/trends/explore?date=today%205-y&q=Ukrainian%20Studies&hl>

УІ, та результати нашого дослідження (січень 2025).

Тематика українознавчих досліджень до 24 лютого 2022 р. фокусувалась переважно навколо мовних і літературознавчих проблем. «Загалом можна стверджувати, – констатували автори звіту УІ, – що українські студії за кордоном переважно мають на меті дослідження культури, мови, літератури та історії, трохи менше – політики. Культура є наскрізно присутньою темою – про неї згадало понад 85% респондентів. Такий нібито очевидний культурний акцент українських студій, утім, можливо приховує те різноманіття значень, якими респонденти наповнюють поняття «культура», адже до нього можна

зараховувати і образотворче мистецтво, і музику, і літературу, і кінематограф. Цікаво, що серед усіх організаційних форматів студій академічні – факультети, інститути та їхні навчальні програми – пропонують вивчення або дослідження більш широкого набору тем» [5, с. 13]. Інакше кажучи, до війни Ukrainian Studies займалися переважно історико-культурними та мовними питаннями в національному контексті.

За допомогою відкритої програми wordclouds.com була побудована модель, за якою частота згадок наукових трендів подавалась у вигляді розміру шрифту (Рис. 5). Першу тріаду наукових трендів у галузі українознавства складали «Культура», «Мова» та «Історія».

Рис. 5. Основні українознавчі тренди до початку повномасштабного вторгнення. Джерело [5, с. 14]

Як зазначали Н. Коваль, О. Гайдай, М. Мельник, «повномасштабна атака Росії 2022 року каталізувала давно назрілі процеси перегляду ролі і місця українських студій у світі, зокрема необхідність поширення знання про Україну та просування українських наративів в інформаційному просторі іноземних держав» [5, с. 106]. При цьому, з одного боку, чітко проявилися обмеження закордонної

наукової та аналітичної експертизи щодо України. У звіті УІ вказується, що «в умовах війни та зростаючого запиту на інформацію про українську історію, політику, культуру і мову численні коментарі у медіа та публічні виступи робили дослідники, для яких українські студії не є основною спеціалізацією, тож їхні інтерпретації подій спиралися на стереотипізовані висновки й уявлення,

на третьому місці з'являються такі тренди, як «Геополітика», «Культура», «Пам'ять», «Спадщина», «Діаспора», з невеликим відривом від них – «Крим», «Ідентичність», «Дипломатія», «Конфлікт».

Дослідницькі тренди «Економіка», «Релігія», «Донбас», «Мистецтво», «Міграція» складають середину списку, що завершується згадками про «Географію», «Літературознавство», «Майдан», «Соціологію», «Освіту», «Біженців», «Гендер», «Демографію», «Голодомор», «Церкву», «Чорнобиль», «Міжнародні відносини», «Полон», «Безпеку», «Державу», «Кіно», «Козацтво», «Музику» та «Переселенців».

Проаналізуємо першу п'ятірку українознавчих трендів.

1. Тренд «Війна»

Чому це зараз актуально? Актуальність наукових досліджень різних аспектів російсько-української війни обумовлена унікальністю історичних подій, що відбуваються вперше в світовій історії. Ніколи раніше людство не стикалося з технологічними новаціями такого масштабу (ракетна зброя, безпілотні летальні апарати (дрони), засоби радіоелектронної боротьби, застосування комп'ютерних технологій, інформаційно-психологічні операції тощо). В ході війни випробовуються новітні зразки озброєння, відпрацьовуються нові тактики бойових дій, узгоджується взаємодія різних родів військ. Вочевидь ми маємо справу з війною нового покоління, що привертає увагу насамперед з боку фахівців у галузі військової науки. Разом з тим свій вимір досліджень подій російсько-української війни мають історики, політологи, міжнародники, соціологи, соціальні психологи, філософи.

Українознавчий погляд на російсько-українську війну характеризується міждисциплінарністю, інтегративністю та холистичністю, що не можуть бути зведені лише до однієї із спеціальностей. Тому не дивно, що світові наукові центри Ukrainian Studies вважають російсько-українську війну найперспективнішою темою українознавчих досліджень та освітнього процесу.

Про те, що тематика російсько-української війни є «в тренді», свідчать міжнародні семінари, що протягом 2022–2024 років проходили в Канадському інституті українських студій (CIUS) Університету Альберти. Винесені на обговорення проблеми так чи інакше торкаються воєнної тематики: «Переомилення Другої світової війни у світлі вторгнення Росії в Україну», «Історики та війна: дискусія з проф. Тімоті Снайдером», «Рашизм/русизм – Росія фашистська?», «Історики та війна: дискусія з професором Ларрі Вольфом», «Свідчення про війну в Україні: як проводити інтерв'ю», «Сталінські геноциди, радянська війна та звірства російської армії: від радянських масових злочинів до нинішньої війни в Україні – продовження чи зміна?», «Україна в історичній політиці Росії: легітимація агресії», «Окупація як щоденний виклик: життя на окупованих територіях України під час воєн минулого та сьогодення», «Людські втрати війни: порівняльні погляди на переміщення, переселення та еміграцію українців у ХХ та ХХІ століттях», «Інша зброя: пропаганда та дезінформація у війнах і конфліктах протягом сучасної історії України», «Дискусія з професором Тімоті Гартоном Ешем», «Україна в підручниках історії та наступного покоління після війни: перспективи України, Німеччини

та Канади», «Довкілля та війна: історичні перспективи та сучасні виклики». У Харківському національному університеті імені Каразіна співробітники CIUS презентували проект «Місто і війна», завданням якого є фіксація змін в урбаністичному ландшафті Східної України, що постраждав від російської агресії.

Інша впливова українознавча установа – Інститут Гаррімана Колумбійського університету (США) – вже встигла імплементувати наукові розробки в навчальний процес, включивши в магістерську програму «Регіональні студії: Росія, Євразія та Східна Європа» (MARS-REERS) курс «Військові та інформаційні операції Росії в Україні та інших державах».

Чому це буде популярно у 2025 році? Потенційна актуальність тренда «війна» на найближчу перспективу зумовлена тим, що російсько-українська війна наразі триває вже майже три роки. Попри оптимістичні прогнози щодо її завершення вже цього року існує реальний ризик розширення меж конфлікту та переростання його до світового рівня. Але навіть якщо російсько-українська війна завершиться, перед науковцями відкривається широке поле для дослідницької діяльності з усвідомлення причин, рушійних сил, опису подій, критики фальсифікацій, прогнозування наслідків цього конфлікту тощо. Вочевидь цей тренд буде залишатися таким ще не один рік.

2. Тренд «Політика»

Чому це зараз актуально? Підйом тренда «політика» в широкому сенсі слова, як і «геополітики», як його конкретизації на вищій щаблі рейтингу перспективних наукових напрямків не є несподіваним. Тривалий час Ukrainian Studies свідомо дистанціювалися від

примх політичної стихії, зосередившись на одвічних темах культури та мови. Втім політичні трансформації в постмайданній Україні, демократичні процеси всередині держави та зовнішньополітичні кроки, пов'язані з євроінтеграційними прагненнями України, вже не могли далі залишатися на маргінесі дослідницьких інтересів українознавців. Політологи та міжнародники все активніше пропонують свої проекти з вивчення специфіки політичних процесів в Україні та навколо неї. Так, наприклад, 9–10 лютого 2023 р. відбулася міжнародна конференція «Відбудовуючи Україну, відбудовуючи світ», на якій західні політологи та політики обговорювали питання про перспективи розвитку демократії, самоврядування місцевих громад в Україні під час та після війни.

Восени 2024 р. Інститут Гаррімана пропонував студентам такі українознавчі курси: 1) «Уряд та політика в Україні» (аналізуються роль України в європейській політиці та її відносини з Росією; історичні, культурні та геополітичні фактори, що впливають на українську політику, включаючи демократизацію, корупцію, зовнішню політику та російське вторгнення. Також розглядаються питання, пов'язані з реформами демократизації, спираючись на читання з порівняльної політології, економіки та соціології); 2) «Україна: політика сили та дипломатія» (курс сконцентрований навколо актуальних економічних, безпекових і політичних викликів, що постали перед Україною. Лектор – Надзвичайний і Повноважний Посол України Валерій Кучинський) [16]. Названі курси впроваджені у розвиток діючої магістерської програми MARS-REERS, що вже містила такі освітні компоненти, як «Системна

корупція в пострадянських суспільствах», «Український націоналізм 1929–1959», «Зовнішня політика України».

Чому це буде популярно у 2025 році? Політологічна тематика *Ukrainian Studies* залишатиметься визначальною з огляду на заплановані наукові заходи на 2025 рік. Світова наукова спільнота вивчатиме геополітичні зсуви в Європі, викликані новим статусом України в повоєнний період, її прагненням увійти до складу Європейського Союзу, отримати надійні гарантії безпеки завдяки можливому членству в НАТО. Жваву зацікавленість політологів викликає дискусія про доцільність проведення президентських виборів в Україні в умовах пролонгованого воєнного стану. Також на порядку денному політичного життя – визначення умов припинення вогню та початку україно-російських мирних переговорів.

3. Тренд «Україна»

Чому це зараз актуально? Як значалось вище, таке формулювання наукового тренда мало що додає для оцінки актуальності й перспективності *Ukrainian Studies*, хоч і підкреслює підвищений інтерес до України як такої з боку міжнародної наукової спільноти. Тренд «Україна» може стосуватися міждисциплінарних досліджень, предмет яких не зводиться ані до філології, ані до історії, ані до політології. Він може зацікавити соціальних філософів, що вивчають сутність соціальних явищ і процесів. Що таке Україна? Яка її місія? Яке місце українців в історії? Чи незворотним є процес націєтворення? Чи сформувалась українська громадянська (політична) нація? Чи варто приймати Україну до ЄС та НАТО? Які сутнісні ознаки українства?

Пошук відповідей на ці та інші

подібні запитання підштовхнув доктора Емілі Чанелл-Джастіс, яка спеціалізується на соціальній антропології, очолити в Гарвардському університеті міждисциплінарну програму TCUP (*Temerty Contemporary Ukraine – Дослідження сучасної України*), метою якої є глибше розуміння місця України в історії та адвокації її інтересів у світі. Поява подібної програми з наголосом на холістичну методологію є відповіддю на інформаційний запит щодо динаміки перетворень, що відбуваються в українському суспільстві. За підтримки Фонду родини Темерті TCUP проводить щорічну конференцію, присвячену обговоренню нагальних проблем України. У 2024 р. така конференція відбулася під назвою «Деколонізація України в теорії та практиці».

Чому це буде популярно у 2025 році? Позитивна відповідь на це питання підкріплюється більш широким глобальним науковим трендом міждисциплінарності та вимоги цілісного погляду на предмет дослідження. Тренд «Україна» запрошує українознавців до відкриттів нових вимірів і нових, ще не задіяних раніше тем і методологій досліджень. Згадана вище конференція TCUP-2025 під назвою «Пейзажі війни, пейзажі Перемоги: мінливе середовище України», що запланована на 7–8 лютого 2025 р., лише на перший погляд стосується екології. Насправді дискусії не обмежуються природничим аспектом: передбачається, що учасники конференції обговорюватимуть питання про те, чому і як українцям відмовляють у їхньому праві будувати безпечне довкілля через триваючу російську агресію. На панельних дискусіях розглядатиметься геополітичний ландшафт, у якому ведеться війна; екоцид та

екологічні злочини; відновлене довкілля та ландшафт цифрових технологій, що сприяють цьому відновленню тощо.

4. Тренд «Мова»

Чому це зараз актуально? Мовний тренд традиційно залишається серед провідних тем українознавчих досліджень, хоч і поступився першим місцем «Війні». Певною мірою такий «відкат» можна пояснити тими успіхами, що були досягнуті мовознавцями у попередній період роботи. За визнанням самих філологів, вони досягли певної межі в своїх наукових пошуках, вичерпавши предмет дослідження.

Українська мова сьогодні є більш актуальною для освітнього процесу, ніж для науки. На користь такого висновку говорять результати моніторингу сайтів провідних центрів Ukrainian Studies. Зокрема, в Колумбійському університеті (США) функціонує кафедра слов'янських мов, де вивчають українську мову й літературу. Восени 2024 р. Інститут Гаррімана цього ж університету серед українознавчих курсів пропонував такі: «Елементарна українська і слов'янська мови» (Ознайомлення з базовими граматичними структурами української мови з акцентом на розвитку навичок усного та письмового спілкування); «Українська мова на середньому рівні» (Засвоєння основ граматики та основний словниковий запас із повсякденного життя з акцентом на подальшому розвитку комунікативних навичок); «Українська мова: розвиток через літературу, ЗМІ та політику» (Опанування лексичних, граматичних, дискурсивних та стилістичних норм сучасної української мови та її особливостей в повсякденному спілкуванні, художніх творах, прозі, публіцистиці, наукових працях) [16].

Чому це буде популярно у 2025 році? Не буде помилкою твердження, що освітня складова мовного сегмента українознавства і далі переважатиме над науковою. Чимало міжнародних заходів 2025 р. (конференцій, презентацій, майстер-класів і наставницьких нарад) розраховані на поширення, поглиблення та популяризацію української мови в світі. Так, запланований на червень–серпень Гарвардський літній інститут HURI 2025 містить курси «Інтенсивна початкова українська» д-ра Наталії Шпильової-Саєд та «Українська для знань про читання» д-ра Володимира Діброва.

Водночас можна прогнозувати, що найближчим часом залишаються «в тренді» прикладні лінгвістичні дослідження, особливо в аспекті цифровізації; літературознавство; фольклористика; діалектологія; компаративні дослідження української мови; дослідження специфіки перекладу з української. Інтегративний та міждисциплінарний характер носять дослідження мовної політики в Україні, явища білінгвізму тощо.

5. Тренд «Історія»

Чому це зараз актуально? Наукові студії з історії України є настільки поширеними, що деякі дослідники взагалі схильні до ототожнення їх з українознавством в цілому. Європейські та північноамериканські науковці розробляли тематику давньої історії України-Русі, ранньомодерної доби, періоду визвольних змагань 1917–1921 років, Голодомору, Другої світової війни, сучасності тощо. У поле зору істориків потрапляли навіть такі «екзотичні» аспекти, як діяльність УПА в Японії чи українського національного руху в Маньчжурії [6, с. 19]. Але найзатребуванішими темами українознавчих історичних досліджень є такі,

що пов'язані з російсько-українською війною, що повертає нас до першого з проаналізованих трендів.

Однією з популярних методологій сучасних українознавчих досліджень є Oral History. Науковцям важливо «по гарячих слідах» зафіксувати свідчення безпосередніх учасників подій, неупереджено описати їх до того, як вони будуть неминуче викривлені в подальших мемуарах військових та політиків. В цьому напрямку працюють фахівці багатьох наукових установ, у тому числі: Альбертське товариство сприяння українознавству (Канада), Лундський університет (Швеція), Асоціація усної історії України (Україна), Польська асоціація усної історії (Польща), Centrum Historii Zajezdnia (Польща), Німецько-Українська історична комісія (Німеччина), Товариство друзів Українського фольклорного центру (Канада) та Університет Альберти (Канада). Починаючи з повномасштабного російського вторгнення в Україну, вони реалізують партнерську програму «Свідки війни в Україні» [18], щорічні заходи якої присвячені методології вивчення свідчень у контексті прагнення до справедливості, обґрунтуванню нових підходів до Oral History та Memory Studies. 13 листопада 2024 р. Канадський інститут українських студій (CIUS) Університету Альберти організував семінар «Культурна спадщина під загрозою: захист і відбудова в Україні під час війни» із серії міжнародних семінарів «Історики та війна: переосмислення майбутнього».

Чому це буде популярно у 2025 році? Тренд «Історія», ймовірно, найближчим часом впевнено конкуруватиме з політологічним напрямом у галузі українознавчих досліджень. Поряд зі сталими історіографічними роботами слід очікувати на

появу цікавих історичних праць, спрямованих на побудову цілісного образу української історії, вивільненої з лещат неоімперських фальсифікацій.

Висновки. Напередодні повномасштабного вторгнення РФ в Україну світові центри українознавства переживали не найкращі часи, функціонуючи в режимі виживання. Певною мірою це пояснює важливу роль окремих науковців. Як зазначено у звіті УІ, «особливістю українських студій на різних континентах є високий ступінь персоналізації, тобто залежності від активних і впливових особистостей-ентузіастів, котрі виступають активними промоутерами україністики, як, наприклад, історик Андрій Портнов у Європейському університеті Віадрина, японський україніст Йосіхіко Окабе чи італійський літературознавець Алессандро Акіллі. Причиною персоналізації студії може бути, серед іншого, звичайна обмеженість у фінансуванні, адже представники студій повідомляли у відповідях на опитувальник про потребу закриття чи неможливість відкриття нових позицій саме через брак бюджетних коштів... Індивідуальні дослідники та викладачі можуть бути більш гнучкими і продовжувати вивчення України попри зміну університетів чи центрів» [6, с. 109].

Тематика українознавчих досліджень до 24 лютого 2022 р. фокусувалась переважно навколо мовних і літературознавчих проблем. «Загалом можна стверджувати, що українські студії за кордоном переважно мають на меті дослідження культури, мови, літератури та історії, трохи менше – політики. Культура є наскрізно присутньою темою – про неї згадало понад 85% респондентів. Такий нібито очевидний культурний

акцент українських студій, утім, можливо приховує те різноманіття значень, якими респонденти наповнюють поняття «культура», адже до нього можна зараховувати і образотворче мистецтво, і музику, і літературу, і кінематограф. Цікаво, що серед усіх організаційних форматів студій академічні – факультети, інститути та їхні навчальні програми – пропонують вивчення або дослідження більш широкого набору тем» [6, с. 13]. Інакше кажучи, до війни Ukrainian Studies займалися переважно історико-культурними та мовними питаннями в національному контексті. Першу тріаду наукових трендів на той час складала «Культура», «Мова» та «Історія».

Проведений нами в січні 2025 р. моніторинг основних центрів Ukrainian Studies дає можливість зробити висновок про суттєве розширення тематики наукових досліджень в цій галузі. Актуальними і перспективними для розробки є міждисциплінарні дослідження, пов'язані з російсько-українською війною, внутрішньою та зовнішньою політикою України, ходом реформ, розвитком громадянського суспільства та самоврядування, захистом прав людини, порівняльним літературознавством, збереженням національної історико-культурної спадщини, станом українських мігрантів в Європі та інших країнах світу, викриттям імперських фальсифікацій української історії, культурною деокупацією тимчасово захоплених росією територій Півдня і Сходу України тощо. Передбачається, що саме в цих напрямках, тобто провідних світових трендів у галузі Ukrainian Studies, і буде рухатися науковий пошук НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка у найближчому майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Актуальність та перспективність напрямів досліджень в галузі українознавства шляхом моніторингу основних наукових трендів світових центрів Ukrainian Studies*. Технічне завдання на виконання наукової послуги. Київ, 2025. 5 с.
2. Гай-Нижник, П. Започаткування та розвиток українознавчих досліджень в Австралії у другій половині ХХ ст. *Гілея*. 2013. Вип. 79. № 12. С. 155–157.
3. Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка Володимира Бугрова за 2024 р. Доповідь на конференції трудового колективу. 328 с. URL: <https://knu.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2024.pdf> (дата звернення: 26.01.2025).
4. Історія УБУ. *Ukrainische Freie Universität*. URL: <https://ufu-muenchen.de/universytet/istoriya-uvu/> (дата звернення: 26.01.2025).
5. Коваль, Н., Гайдай, О., Мельник, М., Процюк, М., Терещенко, Д., Ірисова, М. Українські і кримськотатарські студії за кордоном: дослідження стану і потреб. *Український інститут*. 2022. URL: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/ukrainian-and-crimean-tatar-studies-in-the-world_ukr.pdf (дата звернення: 26.01.2025).
6. Кошовий, С., Тянь Юань, Лю Цзайцзи, Куан Цзенцзюнь. Центр дослідження України при Уханьському університеті: історія та сучасність. *Україна–Китай*. 2018. № 14. URL: <https://sinologist.com.ua/koshovij-s-tyan-yuanlyu-tszajtszy-kuan-tszentszyun-tsentr-doslidzhennya-ukrayiny-pry-uhanskomu-universyteti-istoriya-tasuchasnist/> (дата звернення: 26.01.2025).
7. Кравчук, О. Роль Т. Г. Масарика у наданні допомоги українській еміграції в Чехословацькій Республіці. *Дриновський збірник*. 2020. № 12. С. 188–201. URL: <https://doi.org/10.7546/DS.2019.12.21>
8. Краснодемська, І. Й. Розвиток українознавчих досліджень у США та Канаді (70–80-ті роки ХХ ст.). *Наукові записки Національного університету*

«Острозька академія». Серія *Історичні науки*. 2015. Вип. 23. С. 109–114.

9. Настояща, К. В. Трансформація повсякденних практик в сучасному суспільстві: дис. ... доктора соціології: 22.00.01 (054 Соціологія) / КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2024. 541 с.

10. Настояща, К. В. Феномен глобалізації: витоки, вектори, тренди в контексті соціокультурного аналізу. *Українознавство*. 2020. № 3. С. 168–178.

11. Неборак, Б. Наші культурні мости: україністика Болгарії, Польщі та Чехії. *Chytomo export*. 2020. 4 серпня. URL: <https://export.chytomo.com/nashi-kulturni-mosty-ukrayinistyka-bolgariyipolshhi-ta-chehiyi/> (дата звернення: 26.01.2025).

12. Поціпух, О. Поняття «тренд» у сучасному науковому дискурсі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Журналістика*. 2018. № 1 (24). С. 15–18.

13. Тренди у наукових публікаціях 2025 року. URL: <https://a-articles.com/ua/trendy-v-nauchnyh-publikaciyah-2025-goda/> (дата звернення: 26.01.2025).

14. Чадюк, М. Чи змінить війна українські студії? *День*. 2022. 30 квітня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chytayte/chy-zminyt-viyna-ukrayinski-studiyi-3> (дата звернення: 26.01.2025).

15. Barros, R. *The Nature of Trends: Strategies and Concepts for Successful Investing and Trading* Wiley Trading. New York, 2007. 220 p.

16. Fall 2024 Courses in Ukrainian Studies. URL: <https://harriman.columbia.edu/wp-content/uploads/2024/08/FALL-2024-COURSES-IN-UKRAINIAN-STUDIES-1-1.pdf> (дата звернення: 26.01.2025).

17. Genov, N. Gesellschaftliche Transformation als Öffnung zu globalen Trends. *Soziologische Zeitgeschichte*. Sigma, 2007. P. 267–286.

18. Witnessing the War in Ukraine. *Summer Institute* 2024. URL: <https://www.ualberta.ca/en/canadian-institute-of-ukrainian-studies/>

[projects/witnessing-war-ukraine/index.html](https://www.ualberta.ca/en/canadian-institute-of-ukrainian-studies/projects/witnessing-war-ukraine/index.html) (дата звернення: 26.01.2025).

REFERENCES

1. *The Relevance and Perspective of Research Directions in the Field of Ukrainian Studies by Monitoring the Main Scientific Trends of the World centers of Ukrainian Studies*. (2025). Terms of Reference for the Performance of a Scientific Service. Kiev: Taras Shevchenko National University of Kyiv. 5 p. [in Ukr.]

2. Hai-Nyzhnyk, P. (2013). The Initiation and Development of Ukrainian Studies in Australia in the Second Half of the 20th Century. *Hileia*, Vol. 79, No. 12, pp. 155–157. [in Ukr.]

3. *Report of Volodymyr Buhrov, Rector of Taras Shevchenko Kyiv National University for 2024. Report at the Conference of the Labor Collective*. 328 p. [online] Available at: <https://knu.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2024.pdf>. [in Ukr.]

4. History of UFU. [online] *Ukrainische Freie Universität*. Available at: <https://ufu-muenchen.de/universytet/istoriya-uvu/> [in Ukr.]

5. Koval, N., Haidai, O., Melnyk, M., et al. (2022). Ukrainian and Crimean Tatar Studies Abroad: a Study of the State and Needs. *Ukrainian Institute*. [online] Available at: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/ukrainian-and-crimean-tatar-studies-in-the-world_ukr.pdf [in Ukr.]

6. Koshovyi, S., Tian Yuan, Liu Zajzi, Quan Jeszun (2018). The Center for Ukraine's Research at Uhan University: History and Modernity. *Ukraine-China*. Issue 14. [online] Available at: <https://sinologist.com.ua/koshovyj-s-tyan-yuanlyu-tszajtszy-kuan-tszentszyun-tsentroslidzhennya-ukrayiny-pry-uhanskomu-universyteti-istoriya-tasuchasnist/> [in Ukr.]

7. Kravchuk, O. (2020). The Role of T. G. Masaryk in Assisting the Ukrainian Emigration in the Czechoslovak Republic. *Drynovskyi Collection*. Issue 12, pp. 188–201. [online] Available at: <https://doi.org/10.7546/ds.2019.12.21> [in Ukr.]

8. Krasnodemska, I. (2015). Development

of Ukrainian Studies in the USA and Canada (1970-1980s). *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii Istorychni nauky*. (Scientific Notes of the Ostroh Academy National University. Historical Sciences Series). Issue 23, pp.109–114. [in Ukr.]

9. Nastoiashcha, K. (2024). *Transformation of Everyday Practices in Modern Society*. [A thesis for Doctor of Sciences degree in Sociology, specialty 22.00.01. Theory and history of sociology (054 Sociology)]. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv, 541 p. [in Ukr.]

10. Nastoiashcha, K. (2020). The Phenomenon of Globalization: origins, Vectors, Trends in the Context of Sociocultural Analysis. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 3, pp. 168–178 [in Ukr.]

11. Neborak, B. (2020). Our Cultural Bridges: Ukrainian Studies of Bulgaria, Poland and the Czech Republic. *Chytomo export*, August, 4. [online] Available at: <https://export.chytomo.com/nashi-kulturni-mosty-ukrayinistyka-bolgariyipolshhi-ta-chehiyi/> [in Ukr.]

12. Potsipukh, O. (2018). The Concept of “Trend” in Modern Scientific Discourse. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii Zhurnalistyka*. (Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National

University. Journalism Series), No. 1(24), pp. 15–18 [in Ukr.]

13. *Trends in Scientific Publications in 2025* (2024). [online] Available at: <https://a-articles.com/ua/trendy-v-nauchnyh-publikacziyah-2025-goda/> [in Ukr.]

14. Chadiuk, M. (2022). Will the War Change Ukrainian Studies? *Day*, April 30, [online] Available at: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chytayte/chy-zminyt-viyna-ukrayinski-studiyi-3> [in Ukr.]

15. Barros, R. (2007). *The Nature of Trends: Strategies and Concepts for Successful Investing and Trading Wiley Trading*. New York, 220 p. [in Eng.]

16. *Fall 2024 Courses in Ukrainian Studies*. (2024). [online] Available at: <https://harriman.columbia.edu/wp-content/uploads/2024/08/FALL-2024-COURSES-IN-UKRAINIAN-STUDIES-1-1.pdf> [in Eng.]

17. Genov, N. (2007) Gesellschaftliche Transformation als Öffnung zu globalen Trends. *Soziologische Zeitgeschichte*. Sigma. p. 267–286. [in Ger.]

18. Witnessing the War in Ukraine (2024). *Summer Institute*. [online] Available at: <https://www.ualberta.ca/en/canadian-institute-of-ukrainian-studies/projects/witnessing-war-ukraine/index.html> [in Eng.]

Summary

EVALUATION OF THE RELEVANCE AND PERSPECTIVE OF SCIENTIFIC TRENDS IN THE FIELD OF UKRAINIAN STUDIES IN 2025

Roman DODONOV

orcid.org/0000-0003-1598-499X

Doctor of Philosophical Sciences, professor,

Director of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: roman.dodonov@knu.ua

Relevance of the research. The current state of Ukrainian Studies, by inertia, which remained since the pre-war period, is focused on the creation and dissemination of knowledge about Ukraine and all Ukrainian, mainly among citizens of Ukraine. At the same time, after the Revolution of Dignity, the annexation of Crimea, the occupation of

the Donbas, and especially after the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine on February 24, 2022, the geopolitical situation has changed significantly. The heroic resistance of Ukrainians to a much stronger opponent, the formation of a coalition of Western states assisting Ukraine, the adoption by the world countries, first of all, the EU, several million Ukrainian refugees – all this contributed to an increase in interest in Ukraine, which few knew of ten years ago. In this context, the problem of reorientation of Ukrainian studies from internal to external knowledge consumers is updated. This problem is solved, on the one hand, by intensifying the leading foreign scientific centres of Ukrainian Studies and, on the other, by the need to reformat Ukrainian Studies in Ukraine itself. Earlier, Ukrainian Studies were a form of self-reflection of the national existence of Ukraine and Ukrainian, and the main beneficiary was the Ukrainian state, recognizing, in particular, the humanitarian priorities of the nation's development. At present the Ukrainian Studies field is of interest primarily to foreign analytical centres that seek to obtain objective information about Ukraine and have turned Ukrainian studies into a tool for collecting such information through grant mechanisms.

The **purpose** of this article is to determine the prospect of the main scientific trends of the world centres in Ukrainian Studies.

Conclusions. The monitoring of the main centres of Ukrainian Studies in January 2025 allows us to conclude about the significant expansion of the subject of scientific research in this field. Before the war, the main scientific trends were considered to be “culture”, “language”, and “history”. Today, interdisciplinary studies related to the Russian-Ukrainian war, the domestic and foreign policy of Ukraine, the course of reforms, the development of civil society and self-government, the protection of human rights, comparative literature, the preservation of the national historical and cultural heritage, the state of Ukrainian migrants in Europe and other countries of the world, exposure of imperial falsifications of Ukrainian history, cultural de-occupation of temporarily occupied by Russia territories of the South and East of Ukraine, etc. It is assumed that it is in these directions, i.e., in the directions of the leading world trends in the field of Ukrainian Studies, that the scientific research of the Research Institute of Ukrainian Studies of Taras Shevchenko National University of Kyiv will move in the near future.

Keywords: Ukraine, Ukrainian Studies, science, organization of scientific activity.

УДК 930.1:94(477).152

DOI: 10.17721/2413-7065.1(94).2025.323019

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНОЗНАВЧИХ ЦЕНТРІВ У США І КАНАДІ ТА МАЙБУТНІ ОБРІЇ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ірина КРАСНОДЕМСЬКА

orcid.org/0000-0001-5552-9073

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка

email: kiisof@ukr.net

Юліана ШИНКАРИК

orcid.org/0000-0002-1629-5910

молодший науковий співробітник

НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка

email: shynkaryk.iuliana@gmail.com

Анотація. *Висвітлюється діяльність основних українських наукових центрів у США і Канаді в галузі україністики. Особливу увагу приділено їхній науково-дослідній роботі на сучасному етапі, зокрема підготовці спеціалістів, створенню наукових праць, а також проведенню різноманітних конференцій, семінарів та інших заходів. З'ясовуються тенденції розвитку українознавчих центрів у цих країнах та окреслюються перспективи їхньої діяльності.*

Ключові слова: *Україна, українські студії, українознавство, США, Канада, дослідження, осередки.*

Постановка проблеми. Сьогодні українська держава усе більше уваги приділяє розвитку україністики за кордоном, розглядаючи її як важливий інструмент впливу та культурної дипломатії. Поширювати знання про Україну та об'єднувати міжнародну спільноту навколо цієї теми стало для нашої держави важливим пріоритетним завданням. Українські студії мають слугувати засобом формування світової обізнаності, суб'єктності України та донесення правди про її історію й сучасність. За даними Українського інституту при МЗС України, станом на 2022 р. у світі функціонували 91 центр суто українських студій, 73 осередки регіональних студій з вивчення України. Найбільше їх зосереджено у Канаді, США, Польщі та Німеччині [26]. Їхній розвиток тісно пов'язаний як із

хвилями української еміграції у ХХ ст., так і з масовим виїздом понад 6 мільйонів українців після початку повномасштабної війни у 2022 році.

Огляд досліджень та публікацій. Наразі є небагато досліджень, які певним чином стосуються аналізу наукової діяльності та перспектив розвитку осередків українознавства в США і Канаді. Зокрема, в працях Т. Антонюк, І. Краснодемської, Н. Мерфі, Н. Паламарчук і О. Радецької, Т. Плазової, Н. Солонської [4; 7; 8; 10; 17; 18; 24; 25] висвітлюються в основному історичні етапи еміграції українців до цих країн, становлення та функціонування там українознавчих центрів у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., їхній внесок в утвердження української незалежності.

У 2022 р. Український інститут при

© Краснодемська І., Шинкарик Ю.

МЗС України опублікував дослідження «Українські і кримськотатарські студії за кордоном: дослідження стану і потреб», в якому вперше подані інтерактивна мапа понад 160-ти осередків студій у понад 30-ти країнах, у тому числі в США і Канаді, та відповідна онлайн-база з короткими описами і характеристиками самих осередків та їхніх дослідницьких пріоритетів, а також міститься аналітичний звіт щодо особливостей формування і розвитку українських студій в різних країнах та регіонах світу, з'ясовуються ключові проблеми у їхній діяльності та можливості й виклики, що постали перед світовою україністикою після 24 лютого 2022 р. Автори видання дійшли висновку, що важливою проблемою залишається переважаюча русистика в галузі східноєвропейських і славістичних досліджень. Проте остання хвиля російської агресії стимулювала академічну спільноту до обговорення перспективи реформування цих напрямів, аби забезпечити більш збалансоване й справедливе висвітлення культур, мов і країн регіону, які досі залишалися в тіні [26].

Багато інформації про окремі події, що відбуваються в університетах, центрах, дослідницькі проекти, наукові праці, лекції, курси з українознавчої проблематики міститься на їхніх офіційних сайтах.

Метою статті є аналіз діяльності основних наукових центрів США та Канади в галузі українознавства (Ukrainian Studies), визначення тенденцій розвитку та найактуальніших тем, перспективних

напрямів майбутніх українознавчих досліджень у цих країнах.

Виклад основного матеріалу. Основними центрами в США і Канаді, які проводять українознавчі дослідження, є Українська вільна академія наук (УВАН), Наукове товариство імені Т. Шевченка (НТШ), Український інститут Америки, Український науково-дослідний інститут Гарвардського університету, Інститут Гаррімана Колумбійського університету, Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті, Центр українських канадських студій в Манітобському університеті тощо.

Після Другої світової війни багато науковців переїхали за океан, отже, виникла потреба в перенесенні діяльності українських наукових інституцій до США та Канади. Зокрема, у 1949 р. до Вінніпега перемістилася президія **Української вільної академії наук**¹, де вже раніше оселився її голова Д. Дорошенко, а у 1950 р. був заснований і американський осередок УВАН. З цього часу академія ділиться на дві наукові установи: Українська вільна академія наук у Канаді (Ukrainian Free Academy of Sciences in Canada) з осередком у м. Вінніпег (з 1949) та УВАН у США (The Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.) з осідком у Нью-Йорку (з 1950).

Упродовж 1945–1965 рр. були утворені Інститути шевченкознавства при УВАН у Канаді (1951), США (1955), які розгорнули плідну діяльність, забезпечили появу головних наукових видань у галузі шевченкознавства.

Канадське відділення УВАН створило

¹ У листопаді 1945 року в німецькому місті Аугсбург українські науковці-емігранти, представники різних галузей науки, на чолі з Д. Дорошенком заснували Українську вільну академію наук (УВАН), яка стала спадкоємицею Всеукраїнської академії наук у Києві 1920–1930 років.

розвинену структуру, що включала інститути, комісії, бібліотеку та архів. Також активно видавалася наукова періодика, серії «Slavistica», «Onomastica», «Ukrainica Canadiana», «Українські вчені». Зусиллями УВАН було опубліковано монументальні наукові праці та найважливіші українські видання: «Кобзар» Тараса Шевченка за редакцією Л. Білецького в чотирьох томах (1952–1954), «Матеріали до українсько-канадської фольклористики і діалектології» (1956–1963); «An Etymological Dictionary of Ukrainian Language» Я. Рудницького (1962), «Ukrainica Canadiana. 1953» / compiled by J. B. Rudnytskyj and D. Sokulsky (1954–1963), «Дмитро Дорошенко» Л. Білецького (1949), «І. Франко й франкіяна на Заході: статті й матеріали з приводу століття народин. 1856–1956» за редакцією Я. Рудницького (1957), «Франкіяна в американських і канадських бібліотеках» М. Антонович-Рудницької (1957), «Шевченкіана на Заході» Я. Рудницького (1957), «Назвознавчі статті» В. Симовича (1967), «Історія українців Канади» Михайла Марунчака (1968), «History of the Ukrainian Literature in Canada» Микити Мандрики (1968), «Slavic archives in Canada» Ольги Войценко (1971), «Провільні землі» О. Олеськіва (1975), «Нація в боротьбі за своє існування: 1932 і 1933 в Україні і діяспорі» М. Марунчака (1985), «Ювілейний збірник Української вільної академії наук у Канаді» (1976), «Козацько-перські взаємини в творах Пієтра делла Валле» О. Барана (1985), «Бібліографія Михайла Г. Марунчака» В. Жилої (1991), «Таємниця початкової Русі в Києві» Ю. Книша (1991) та багато інших фундаментальних праць [28; 31].

Керівниками УВАН у Канаді були серед інших такі відомі в наукових колах

постаті, як Леонід Білецький та Ярослав Рудницький.

Офіційною датою створення УВАН у США вважається 15 квітня 1950 р. Дещо пізніше, 15 грудня 1950 року, затвердили статут УВАН у США. Відповідно до нього структура Академії поділилася на кілька відділів: історично-філологічно-філософський; правничо-економічний; медичних і природничих наук; фізико-хімічно-математичний і технічних наук [10, с. 381]. Дослідна робота в Академії проводиться по секціях і комісіях, а також в спеціально організованих осередках. В УВАН США діють такі осередки: Інститут шевченкознавства, Музей-архів ім. Д. Антоновича, Мистецька кураторія, Кабінет археології і антропології ім. Чикаленка, лабораторія протозоології у Філадельфії. Групи Академії активно функціонують у таких містах, як Денвер, Вашингтон, Детройт і Філадельфія [5, с. 3–4].

Від 1951 р. Академія розпочала видавати англомовний журнал «Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.A.», в якому публікувалися роботи українських учених, як сучасників, так і минулого. За п'ятдесят років було опубліковано 20 томів цього видання. Завдяки часопису англомовна аудиторія змогла ознайомитися з творчістю таких видатних особистостей, як Наталія Полонська-Василенко, Дмитро Дорошенко, Михайло Грушевський, Михайло Драгоманов та багатьох інших. У журналі містяться статті на теми історії, археології, літературознавства, мовознавства, етнографії, права, політичних наук, біології, філософії та релігії. Видання розповсюджувалось у 44 країнах світу на різних континентах. Видавнича діяльність загалом є одним із головних напрямків

роботи Академії. До 2000 р. було надруковано 22 випуски «Бюлетеня УВАН у США» та 23 числа щорічника «Новини УВАН у США» [10, с. 382].

Протягом півстоліття в рамках роботи УВАН прочитано понад тисячу наукових доповідей. Лише упродовж 1998–2000 рр. організовано понад 40 конференцій, видано понад сто монографій. На початку XXI ст. в структурі організації налічувалося 194 особи: 126 дійсних членів, 46 членів-кореспондентів і 22 наукових співробітники [8, с. 404]. Серед членів Академії вирізняються такі видатні постаті, як мовознавець Юрій Шевельов, ботанік Олександр Архімович, історіограф і археограф Олександр Оглоблін, політолог Ярослав Білинський, економіст Михайло Борецький, історик Марко Антонович, фізик Олекса-Мирон Біланюк та ін.

Після 2011 р. в УВАН опубліковані «Щоденники» Євгена Чикаленка (2011) та Володимира Винниченка (2012), «Спогади» Ю. Шевельова (2017), «Листування Юрія Лавріненка та Юрія Шереха: 1945–1949» (2015), «Спогади про Леся Українку» (2016), твори «В'ячеслав Липинський і його доба» (2013), «Лариса Петрівна Косач-Квітка (Леся Українка): біографічні матеріали, спогади, іконографія» (2014), Боронь О. «Повісті Тараса Шевченка і західноєвропейські літератури: рецепція та інтертекстуальні зв'язки» (2015), «Вибрані праці» Г. Костюка (2015), Гунчак Т. «Україна у XX–XXI століттях: нескінченні складності виживання» (2018) та інші праці. Також кожен рік УВАН видає «Новини з Академії».

Після ліквідації радянським режимом у 1939 р. **Наукового товариства імені Шевченка (НТШ)** 1947 р. ця

організація почала свою діяльність у США (Нью-Йорк), а 1949 р. – у Канаді (Торонто). Впродовж 50-х років XX ст. окремі осередки НТШ були створені в Детройті (1951), Клівленді (1956), Філадельфії (1957), Вашингтоні (1957), Чикаго (1958), Едмонтоні (1955), Оттаві (1957), Монреалі (з 1958, відновлене 1982) [9, с. 209–211].

НТШ видає серійні видання «Бібліотека українознавства» (понад 40 т.), «Український архів» (понад 50 т.), «Хроніка НТШ» (3 ч., зокрема 77, 79–80), «Бюлетень НТШ Америки», «Матеріали до української бібліографії» (т. 1), «Українська літературна бібліотека», «Етнографічний збірник», «Доповіді» («Papers»), «Бюлетень НТШ Канади» «Збірник матеріалів наукових конференцій», «Праці НТШ Канади», до яких входить «Західно-канадський збірник», а також опублікувало праці І. Витановича, П. Коваліва, М. Мови (Лиманського), Я. Пастернака, В. Іваниса, Д. Бучинського, Ю. Божика, І. Гузара та ін. Низка видань є спільними НТШ Канади й Торонтського університету (4 т.) та ін. [9, с. 210–211].

Окремо варто виділити праці НТШ: «Towards an Intellectual History of Ukraine: An Anthology of Ukrainian Thought from 1710 to 1995» (1995), «Українсько-чеський словник» (т. 1–2, 1994–1996), «Слово. Знак. Дискурс: Антологія літературно-критичної думки XX ст.» (1996, 2001), «Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка» (т. 1–4, 2001), «Атлас української мови» (т. 3, 2001), «Енциклопедія української діаспори» (т. 1, кн. 1–3. Сполучені Штати Америки. 2009–2018), а також твори Г. Грабовича «Шевченко, якого не знаємо» (2014), В. Дудки «Тарас Шевченко. Джерелознавчі студії» (2014), С. Росовецького «Шевченко

і його доба» (2015), О. Бороня «Поет і його проза: генезис, семантика і рецепція творчості Т. Шевченка» (2015), «Атлас українців в США: демографічні й соціально-економічні характеристики» [9, с. 210; 49].

У 2005 і 2006 роках відбулися два канадських конгреси суспільних і гуманістичних наук, організаторами яких виступили НТШ і УВАН у Канаді, а також Університет Онтаріо. 12 травня 2012 р. в НТШ (Торонто) проходила наукова конференція, присвячена 70-літтю створення УПА. У ній взяли участь Орест Субтельний, Галина Костюк, Петро Потічний, Дарія Даревич, Даґмара Турчин-Дувірак.

У 2024 р. НТШ у Канаді відзначало своє 75-річчя. У рамках святкування протягом року було проведено п'ять конференцій. Зокрема, 13 квітня відбулася 3-тя конференція у рамках відзначення 150-ліття НТШ в Україні та 75-ліття НТШ у Канаді «Наукове товариство ім. Шевченка у світі: діяльність і майбутнє». Останнім часом до лав товариства долучилося багато молодих науковців, які нині значною мірою формують його сучасний образ і визначають пріоритетні напрями роботи. Саме їхнім дослідженням були присвячені дві віртуальні конференції: «Члени НТШ в науці: молода генерація» (4 грудня 2021 р.), на якій свої доповіді виголосили три дослідники, і «Члени НТШ в науці» (10 грудня 2022 р.), де виступили п'ять молодих науковців [6].

Члени НТШ у США і Канаді кожен рік видають десятки наукових, науково-популярних праць. Тільки за 2023 р. ними опубліковано: «Тарас Шевченко у спогадах. Критичне видання. Томи 1–2», «3 голосних і приголосних: енциклопедія

імен, міст, птахів, рослин та усілякої всячини» (В. Махно), «Українознавчі студії американського книгознавця й бібліотекознавця Едварда Касинця (до 50-річчя наукової та популяризаторської діяльності). Бібліографічний покажчик», «Russia and Ukraine: Entangled Histories, Diverging States» (Марія Попова, Оксана Шевель. «Росія та Україна: заплутані історії, різні держави»), «The Russo-Ukrainian War: The Return of History» (Сергій Плохий. «Російсько-українська війна: Повернення історії»), «Молода Європа» Джузеппе Мадзіні і початки модерного націоналізму у Східній Європі» (А. Процик), «Dispossession: Anthropological Perspectives on Russia's War Against Ukraine. Ed. Catherine Wanner» («Позбавлення власності: антропологічні перспективи війни Росії проти України», ред. Кетрін Ваннер), «Freedom Taking Place: War, Women and Culture at the Intersection of Ukraine, Poland, and Belarus». Ed. Jessica Zychowicz («Свобода відбувається: війна, жінки та культура на перетині України, Польщі, Білорусі», ред. Джессіка Зихович) та ін. Загалом за 2023 р. побачило світ понад 20 видань членів НТШ-А [13, с. 37–40].

Таким чином, діяльність НТШ у США і Канаді є яскравим прикладом співпраці українських дослідників у діаспорі та Україні. Завдяки мережі осередків у таких містах, як Вашингтон, Детройт, Клівленд, Філадельфія й Чикаго, товариство здобуло вагомий авторитет завдяки своїй інтелектуальній відданості українській культурній та науковій спадщині [10, с. 382–383].

Однією з провідних академічних установ Сполучених Штатів Америки є **Український науково-дослідний інститут (HURI)** Гарвардського університету,

який займається підтримкою наукових досліджень та поширенням знань про Україну та сусідні країни Східної Європи. Він був заснований у червні 1973 р. завдяки українсько-американській спільноті під керівництвом професорів Омеляна Пріцака та Ігоря Шевченка та допоміг розмістити Україну на карті світової академічної спільноти.

Інститут тісно співпрацює з трьома гарвардськими кафедрами українознавства (історії, літератури та філології) і розробив низку академічних програм, включаючи щотижневі семінари, міжнародні конференції та інші форуми з українських студій, а також програму публікацій, яка включає вихідні видання, серію монографій, літературні переклади та *академічний журнал Harvard Ukrainian Studies* [45], заснований в березні 1977 р. Омеляном Пріцаком та Ігорем Шевченком. Головний редактор журналу Галина Гринь. До його наглядової ради входять відомі українознавці: Генрі Абрамсон, Кристина Бетин, Девід Фрік, Андреа Граціозі, Борис Гудзяк, Іван-Павло Химка, Ярослав Грицак, Тамара Гундорова, Роман Коропецький, Володимир Кравченко, Павло Роберт Магочій, Олександр Мотиль, Мирослава Мудрак, Марко Павлишин, Девід Сондерс, Моше Таубе та Олексій Толочко.

У HURI проводяться власні дослідження та заохочують вчених і студентів використовувати геоінформаційні системи (ГІС) для ілюстрації та пояснення економічних, історичних, політичних і соціальних трансформацій в Україні за допомогою просторового та часового аналізу [33].

Програма МАПА: Цифровий атлас України, яку проводять HURI та його партнери, спрямована на розвиток

українознавства з використанням ГІС з впровадженням останніх інноваційних інформаційних технологій у дослідження сучасної історії України та сучасної політичної географії.

Історичний атлас (Великий голод, Картографування Великого голоду, Нові відомості, Демографічне дослідження Голодомору, Веб-карта голоду, Карта історії голоду, Галереї карт Голодомору, Золотий вік Київської Русі, Генеалогія Русі, Історичне Поділля) [41].

Сучасний атлас (Чорнобиль, Донбас і Крим, Релігійна революція, Передача парафій, Релігійний плюралізм, Історія та ідентичність, Мова, До побачення Ленін, Україна і Росія, Статистика, Революція на граніті).

МАПА: Цифровий атлас України створено та підтримується командою науковців та професіоналів у галузі історії, демографії, соціології, географії та геоінформаційних систем (ГІС). Учасники вносять свій унікальний досвід і дані для розробки окремих проєктів у рамках ширшої програми МАПА [36]. Членами команди МАПА є Сергій Плохій, Костянтин Бондаренко, Соня Гупта, Наталія Левчук, сподвижниками – Надія Кравець, Джозеф Лівсі, Том Мюллер, Віталій Михайловський, Геннадій Поберезний, Крістіан Раффенспергер, Вікторія Серєда, Сусана Торрес Прієто.

Проєкт МАПА «Великий голод» («Great Famine») фокусується на Голодоморі в Україні 1932–1933 років, який в Україні та за її межами широко вважається геноцидом. Проєкт присвячений геопросторовому аналізу втрат від голодомору та факторів, які могли на це вплинути. У ньому використано дані групи українських та американських демографів Олега Воловини, Омеляна

Рудницького, Наталії Левчук, Павла Шевчука та Алли Ковбасюк [54].

З часів християнізації Київської Русі у 988 р. і до захоплення Києва монголами в 1240 р. у всіх князівствах Київської Русі виникла й процвітала самобутня літературна й мистецька культура. «*Золотий вік Київської Русі*» (*The Golden Age of Kyivan Rus'*) – проект МАПА, який має на меті представити та описати мистецькі та літературні починання, що виникли протягом цього майже трьохсотлітнього періоду та сформувавши середньовічну культуру однієї з найуспішніших слов'янських держав європейського середньовіччя [53].

Компонент «Генеалогія Русі» (*Rus' Genealogy*) проекту МАПА є спробою змінити уявлення сучасних науковців, включити Русь до ширшого нарративу середньовічної Європи та створити картину середньовічного європейського світу, яка відповідає свідченням із першоджерела – той, що тягнеться від Атлантики на заході до Дніпра на сході. Одним із головних способів зробити це – вивчення зв'язків між Руссю та рештою Європи, зокрема династичних шлюбів. Правлячий рід Русі Володимировичі (також відомі як Рюриковичі) мав шлюбні зв'язки з владними родинами більшості середньовічної Європи [48].

Проект «Історичне Поділля» (*Historic Podillya*) представляє усі на цей час ідентифіковані топоніми (населені пункти, замки, гідроніми) на території історичного Поділля у пізньому середньовіччі. Поділля як регіон виникає на українських землях у середині XIV ст. Його першими християнськими володарями стають брати Коріатовичі (представники роду Гедиміна). Перемога над татарськими зверхниками під Синими

Водами відкрила їм шлях до створення удільного князівства. Боротьба Польського королівства та Великого князівства Литовського за українські землі призвела у 1430-х роках до поділу історичного Поділля на дві частини: західну – власне Подільське воєводство від 1434 р. у складі Корони Польської – та східну – Брацлавщину, або Східне Поділля, у Великому князівстві Литовському. Інформація про кожен ідентифікований топонім включає історичну назву, сучасну українську назву, англійську транслітерацію сучасної назви, рік (період) першої згадки та першу повітову належність того чи того населеного пункту у пізньому середньовіччі [40].

Гарвардський український літній інститут спільно з Гарвардською літньою школою мають акредитовані коледжі викладання з української мови та українознавчих предметів, а також проводять додаткові освітні та соціальні заходи. Це єдина програма такого роду в Північній Америці. Інститут пропонує сім тижнів інтенсивного навчання українських студій в акредитованих університетах. Програма включає чотири академічних курси, які пропонує Гарвардська літня школа, і щотижневу серію заходів, які проводить Український дослідницький інститут Гарварду (HURI). Кожного літа, з 1971 р., HURI збирає здібних студентів, аспірантів і працюючих професіоналів з усього світу. Гарвардський український літній інститут надає студентам можливість академічного просування, розвитку кар'єри та членства в різноманітній та міждисциплінарній спільноті вчених HURI. Черговий Гарвардський український літній інститут працюватиме 23 червня – 8 серпня 2025 р. на кампусі [39].

HURI щороку присуджує численні стипендії своїм студентам, які надаються на основі як заслуг, так і потреб. Нині в HURI читаються курси: Intensive Elementary Ukrainian – «Інтенсивна початкова українська» (Наталія Шпильова-Саєд, викладачка української мови, кафедра слов'янських мов і літератур, Гарвардський університет); Ukrainian for Reading Knowledge – «Українська для знань про читання» (Володимир Діброва, письменник, перекладач, літературний критик і дослідник Українського наукового інституту Гарвардського університету); «Держава і суспільство України» (Софія Вілсон, доцент кафедри політичних наук, Університет Південного Іллінойсу Едвардсвіль, президент Американської асоціації українських студій (AAUS)); «Традиція і сучасність: Україна XIX–XX ст.» (Сергій Біленький, науковий співробітник, Канадський інститут українських студій, Університет Альберти).

Загалом Інститут є місцем зустрічі ідей та людей, зацікавлених у дослідженні України та Східної Європи. HURI є тимчасовим, але гостинним домом для вчених з усього світу. З 2001 р. Інститут прийняв понад 160 стипендіатів, які приїжджають до Гарварду для проведення досліджень у галузі гуманітарних і соціальних наук. У відповідь на безпрецедентні умови, спричинені російською війною, тут засновані нерезидентні стипендії у співпраці з Інститутом гуманітарних наук про людину (IWM) [45].

Діяльність установи підтримується багатьма організаціями та окремими особами, зокрема Освітньою фундацією Петра Яцика, Фондом українознавства, докторами Ярославом та Надією Михайчуками та Фундацією родини Темерті.

У межах *Інституту Гаррімана Колумбійського університету* (Harriman Institute, Columbia) діє Програма українських студій Колумбійського університету [59], яка інтегрує українські студії в ширші інтелектуальні та політичні програми, одночасно сприяючи дослідженню та науковій роботі про сучасну Україну в Сполучених Штатах. Розширюючи наявні пропозиції факультетів, інститутів і шкіл Колумбійського університету, Програма українських студій має на меті розробити план, який навчатиме науковців, дипломатів, журналістів, бізнесменів і майбутніх спеціалістів історії, мови, літератури та політики України.

У 2021 р. студенти магістерської програми «Регіональні студії: Росія, Євразія та Східна Європа» (MARS-REERS) могли вибрати такі курси з українських студій: «Пострадянське кіно», «Революційна Україна 1917–2017», «Українсько-американська спільнота Нью-Йорка», «Український націоналізм 1929–1959», «Військові та інформаційні операції Росії в Україні та інших державах», «Системна корупція в пострадянських суспільствах», «Зовнішня політика України», «Українська мова через літературу, медіа й політику» [27, с. 13].

Тоді ж в Інституті діяли програми:

- *Ukraine: power politics and diplomacy* (Україна: політика сили та дипломатія). Програма зосереджена на актуальних економічних і політичних викликах, які стоять перед Україною. Особлива увага приділяється Мінським угодам та ролі Нормандського саміту. Лекції проводить український дипломат, Надзвичайний і Повноважний Посол України Валерій Кучинський.

- *Agent of change: Ukrainian art between revolutions* (Агент змін:

українське мистецтво між революціями). У рамках цього курсу студенти під керівництвом мистецтвознавиці PhD Олени Мартинюк досліджують мистецький розвиток в умовах Російської імперії з особливим акцентом на творчість українських художників [29].

Директором Інституту Гаррімана є Валентина Ізмірлієва (Valentina Izmirlieva) – професор слов'янських мов і літератури. Валентина Ізмірлієва досліджує балканські, східнослов'янські релігійні й політичні культури, зосереджуючись на багатоетнічних і багаторелігійних імперіях та державах-наступниках. Тематика її публікацій – від середньовічних суспільств Середземномор'я та Причорномор'я, зокрема Київської Русі, до пострадянського культурного простору. Лауреат багатьох нагород і відзнак, у тому числі стипендії Центру Кулмана для науковців і письменників Нью-Йоркської публічної бібліотеки, професор В. Ізмірлієва прочитала інавгураційну лекцію Шевельова з українознавства у 2018 р. Вона заснувала та очолює Black Sea Networks (ініціатива дослідження Чорного моря як центру культурних, політичних та історичних інтересів) [60].

Марк Андричик (Mark Andryczuk) – асоційований науковий співробітник з українських студій Інституту Гаррімана. З 2007 р. керував українознавчою програмою Інституту та викладав курси української літератури на факультеті слов'янських мов Колумбійського університету. Має ступінь доктора філософії з української літератури в Університеті Торонто (2005). Автор монографії «Інтелектуал як герой в українській фантастиці 1990-х» (2012), перекладач української літератури англійською

мовою. М. Андричик є редактором антологій «Сучасна українська література», «Біла крейда днів» (2017) та «Писання з України: художня проза, поезія та есеїстика з 1965 року» (2022). Серед інших його опублікованих перекладів – есеїстика Юрія Андруховича «Моя остання територія: вибрані есеї» (2018) та роман Володимира Рафеєнка «Мондегрін: пісні про смерть і кохання» (2022). М. Андричик був запрошеним редактором спеціального випуску журналу «East/West: Journal of Ukrainian Studies» (т. 9, № 1, 2022), присвяченого українській культурі та війні на Донбасі [44].

В одному із найстаріших вищих навчальних закладів США – Ельському університеті – діють декілька українознавчих курсів [50]. Зокрема, це предмети з вивчення української мови для різних рівнів студентів «Ukrainian» (UKRN), лектором яких є Ольга Титаренко, «Slavic Languages and Literatures» (SLAV) – лектор Андрей Курейчик. На кафедрі історії доступною для студентів є програма «The Making of Modern Ukraine та Ukraine and Poland, 1569–1999». Куратором є один із найвідоміших дослідників, який вивчає сучасну Східну Європу загалом і Україну зокрема, Тімоті Девід Снайдер – американський історик та письменник, професор Ельського університету, дійсний член НТШ-Америка [57]. Ґрунтовні дослідження Тімоті Снайдера вийшли друком українською мовою, зокрема «Перетворення націй: Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999 рр.», «Криваві землі. Європа між Гітлером та Сталіним», «Роздуми про двадцяте століття».

У Ельському університеті вважають, що курс «Становлення сучасної України» (The Making of Modern Ukraine) – це

дослідження України від козацьких повстань 1648 року до Помаранчевої революції 2004 року. У силабусі до курсу зазначено: «Часто найважливіший історичний досвід важко оцінити. Україна має тенденцію ілюструвати головні тенденції європейської та світової історії, але іноді у формах, настільки інтенсивних чи радикальних, що вони залишаються без уваги та класифікації. Україна є взірцем європейського державотворення та раннім прикладом антиколоніального повстання». Темі включають занепад Речі Посполитої, Російську та Австрійську імперії, крах традиційного єврейського та польського суспільного життя, «привабливість» російської культури, зародження українського національного руху, громадянську війну, модернізацію, терор, наслідки нацистської окупації (зокрема, геноцид та етнічні чистки), проблеми демократичних реформ та європейської інтеграції з 1991 р. [55].

Американська історикиня Єльського університету Марсі Шор викладає сучасну європейську інтелектуальну історію. Її дослідження зосереджені на інтелектуальній історії Центральної та Східної Європи ХХ – ХХІ ст., зокрема «Смак попелу: загробне життя тоталітаризму у Східній Європі». У 2018 р. вона отримала стипендію Гутгенхайма за свій нинішній книжковий проект, історію феноменології у Східній і Центральній Європі, під назвою «Окуляри, що ширяють у космосі: зустрічі в Центральній Європі, які відбулися під час пошуку істини». Вона є постійним запрошеним співробітником Institut für die Wissenschaften vom Menschen у Відні. Наразі М. Шор є співкуратором публічного семінару/форуму Eurozine «Про

використання та недоліки історичних порівнянь для життя».

У 2017 р. у видавництві Єльського університету побачила світ книга Марсі Шор «Українська ніч. Інтимна історія революції» («The Ukrainian Night. An Intimate History of Revolution», Yale University Press. New Haven and London), яка одержала багато схвальних відгуків з боку критиків та науковців. За словами авторки, поштовхом до написання «Української ночі» було її знайомство з українським письменником і перекладачем Юрком Прохаськом. Потім з есею, первісна назва якого була «То був мій вибір»: Феноменологія української революції», книга Марсі Шор перетворилася на свідчення самовидця справді історичних подій. Справжні герої «Української ночі» – не політики й не учасники бойових дій, а студенти й викладачі університетів (Маркіян Прохасько, Богдан Солчаник, Марія Борисова, Михайло Мартиненко), науковці, літератори (Юрко Прохасько, Микола Рябчук, Сергій Жадан, Оля Гнатюк, Ярослав Грицак, Леонід Фінберг), митці (Святослав Вакарчук), активісти ЛГБТ, неочікувані прихильники (наприклад, Натан Хазін, ізраїльський равин і активний учасник української революції), але, головним чином, так звані «прості люди», які, ризикуючи всім, виходили на Майдан і, зрештою, перемогли [22].

Одна з наймолодших програм Ukrainian Studies діє в **Стенфордському університеті (Stanford University)**, що в Каліфорнії. У жовтні 1969 р. Стенфордський університет призначив «Комітет російських, східноєвропейських і комуністичних досліджень» Центром російських і східноєвропейських досліджень, визнаючи інституційні структури в цій

галузі, які виникли в Стенфорді за попередні десятиліття. Протягом останніх 50 років він був центром Стенфордського університету для міждисциплінарного дослідження величезного регіону, що простягається від Берлінської стіни до Берингової протоки. Завдання CREEES передбачають: навчання щорічної когорти студентів магістратури з російських, східноєвропейських та євразійських досліджень; підтримка студентів бакалаврату та аспірантів у кампусі, включаючи фінансування досліджень та вивчення мови, приймаючи відомих спеціалістів у цій галузі для викладання, лекцій та конференцій; розробка циклів лекцій, конференцій та публічних заходів; сприяння вивченню мови; розширення навчальної програми з країнознавства; підтримка інформаційно-роз'яснювальної діяльності громади. CREEES фінансується за рахунок інституційних грантів та окремих донорів, а також щорічної оперативної підтримки з боку університету. CREEES – центр міждисциплінарного інтелектуального обміну; спільнота студентів, науковців і практиків; ресурс для тих, хто цікавиться всіма питаннями Росії, Східної Європи та Євразії [42].

У Стенфордському університеті діє Стенфордський мовний центр «Language Courses: Regional Languages at Stanford», який пропонує повний спектр регіональних мовних курсів, а також спеціалізовані курси. Завдяки Спеціальній мовній програмі (SLP) Мовний центр пропонує низку мовних курсів для країн Східної Європи та Центральної Азії на основі попиту студентів, зокрема, є діючими курси з української мови (збережені на три чверті).

Хочемо виокремити доробок вченого Стівена Пайфера (Steven Pifer), який

працює у філії Центру міжнародної безпеки та співробітництва, а також є старшим науковим співробітником Інституту Брукінгса. Його дослідження зосереджені на контролі над ядерним озброєнням України, Росії та європейської безпеки. С. Пайфер пропонував коментарі з цих питань на Національному громадському радіо, PBS NewsHour, CNN і BBC, його праці опубліковані в різноманітних виданнях. Він є автором книги «Орел і тризуб: американсько-українські відносини в неспокійні часи» (2017) і співавтором книги «Можливість: Наступні кроки в скороченні ядерної зброї» (2012). Як офіцер дипломатичної служби у відставці С. Пайфер більше 25 років пропрацював у Державному департаменті, зосереджуючись на відносинах США з колишнім Радянським Союзом і Європою, а також на питаннях контролю над озброєнням та безпеки. Він працював заступником помічника держсекретаря в Бюро з питань Європи та Євразії з питань Росії та України, послом в Україні та спеціальним помічником президента, старшим директором з питань Росії, України та Євразії в Раді національної безпеки. З 2000 по 2001 рік був запрошеним науковцем у Стенфордському інституті міжнародних досліджень, а з 2008 по 2017 рік – постійним науковцем у Брукінгському інституті [34].

Університет Нотр-Дам (University of Notre Dam) розташований у місті Белмонт недалеко від Сан-Франциско та Силіконової долини, заснований у 1851 році. Навесні 2025 року в Університеті Нотр-Дам у США за ініціативою Клеменса Седмака, директора Інституту європейських студій ім. Нановіка, розпочне роботу Ukrainian Studies Hub

(USH) – науково-дослідний, стипендіальний і практичний центр при Інституті європейських студій ім. Нановіка (Nanovic Institute for European Studies), який є частиною Школи глобальних справ (Keough School of Global Affairs). Це спільний проект Університету Нотр-Дам та Українського католицького університету. Він має на меті об'єднати науковців довкола питань етики та релігії в контексті глобальних викликів та ролі України. Координуватиме роботу Ukrainian Studies Hub Інститут ім. Нановіка, який візьме на себе провідну роль у розширенні академічних проектів щодо України [32].

Розпочне діяльність Ukrainian Studies Hub конференцією «Революції надії: стійкість та відновлення в Україні» (Revolutions of Hope: Resilience and Recovery in Ukraine), яка відбудеться 6–8 березня. Заплановано обговорення ряду питань, зокрема роль українських університетів та української інтелектуальної традиції у плеканні надії.

За словами Клеменса Седмака, відкриття Центру українських студій стане проектом для досліджень про вплив католицьких університетів, політику пам'яті, Європу та роль України. Адже Україна пропонує світові багатогранний об'єктив, через який ми можемо досліджувати складний зв'язок між історичним досвідом, політичними процесами, регіональними поділами та сучасними викликами, і все це в контексті становлення демократії [12].

Окремої уваги заслуговує *Канадський інститут українських студій (CIUS)* в одному з найкращих вишів Канади Альбертському університеті, який має рекордну для закордонних українознавчих установ чисельність

персоналу – 40 співробітників. За словами директорки КІУС Н. Ханенко-Фрізен, «від часу заснування в 1976 р. місія Інституту полягала в організації та системній підтримці глибоких наукових досліджень із питань української історії, культури та у вивченні культурної й інтелектуальної спадщини українців у Канаді» [20]. З 2012 р. в Інституті функціонує заснована Володимиром Кравченком програма досліджень сучасної України (Contemporary Ukraine Studies program). Тут вивчають соціально-економічні процеси в сучасній Україні, історичну пам'ять, релігію й церкву в радянській Україні, українсько-російські стосунки та інші теми [27, с. 10].

Основні завдання КІУС на сучасному етапі: підтримка розвитку українознавчих студій на різних етапах навчання, організація українознавчих та українсько-канадських досліджень, видання книг та наукової періодики (науковий журнал «Journal of Ukrainian Studies», дві серії наукових праць з історії України: «Альбертська бібліотека українсько-канадських студій», «Канадська бібліотека українських студій» тощо), розробка програми української освіти для діаспори, налагодження зв'язків між науковцями, освітянами через проведення конференцій, лекцій та семінарів, сприяння дослідженням з тематики установи шляхом надання грантів, зокрема за Програмою українсько-канадських досліджень.

Найвідомішими проектами КІУС є переклад англійською «Історії України-Руси» Михайла Грушевського та 5-томна «Encyclopedia of Ukraine».

Як окремі відділи (програми) інституту діють: Центр українських історичних досліджень Петра Яцика, створений

в 1989 р., який видає англомовні монографії та українські переклади західних праць, публікує документи, надає дослідницькі гранти; Українсько-канадська програма, спрямована на дослідження і популяризацію спадщини української діаспори в Канаді; Програма Стасюків з вивчення сучасної України, заснована в 1990 р.; Український мовний освітній центр, що опікується програмами двомовної англо-української та україномовної освіти за кордоном; Програма українських церковних і релігійних студій; Програма Ковальських з вивчення Східної України, заснована в 1998 р., спрямована на дослідження національного відродження на сході України. В Україні її представляє створений в 1999 р. Інститут українознавства ім. Ковальських у Харкові; Канадсько-український законодавчий та міжурядовий проект, створений у 2000 р., що підтримує демократичні та економічні реформи в Україні, організовує тренінги та консультації для обміну досвідом [14]. Головні напрямки сучасних досліджень КІУС: українська діаспора, голодомор, новітня російсько-українська війна; Науково-освітній консорціум із вивчення голодомору (Holodomor Research and Education Consortium), метою якого є дослідження, вивчення, опублікування та поширення правдивої інформації про Голодомор в Україні 1932–1933 рр. Українсько-Канадський дослідницько-документаційний центр при бібліотеці Університету Торонто містить архіви з неопублікованими записами очевидців голодомору та велику колекцію мікрофільмів про голодомор з ЦДАГО України (Київ). Програма Петра Яцика разом з Науково-освітнім консорціумом із вивчення голодомору (HREC) щороку

підтримує одного науковця, дослідження якого стосується теми голодомору [19].

Російська військова агресія проти України є замахом на суверенітет, демократію, українців і їхнє право на існування як нації. Це загроза глобальному демократичному порядку, миру, безпеці, міжнародним відносинам та економічній стабільності. Історики також несуть відповідальність за вирішення нової епістемологічної зміни парадигми в історичних дослідженнях, яку розпочала ця війна. Щоб дослідити ці та пов'язані з ними питання, в КІУС нещодавно започаткована серія міжнародних семінарів *«Історики і війна: переосмислення майбутнього»*. У 2022–2024 рр. відбувся 21 онлайн-семінар, зокрема на теми: «Переосмислення Другої світової війни у світлі вторгнення Росії в Україну», «Історики та війна: дискусія з проф. Тімоті Снайдером», «Рашизм/русизм – Росія фашистська?», «Історики та війна: дискусія з професором Ларрі Вольфом», «Свідчення про війну в Україні: як проводити інтерв'ю», «Сталінські геноциди, радянська війна та звірства російської армії: від радянських масових злочинів до нинішньої війни в Україні – продовження чи зміна?», «Україна в історичній політиці Росії: легітимізація агресії», «Окупація як щоденний виклик: життя на окупованих територіях України під час воєн минулого та сьогодення», «Людські втрати війни: порівняльні погляди на переміщення, переселення та еміграцію українців у 20-му та 21-му століттях», «Інша зброя: пропаганда та дезінформація у війнах і конфліктах протягом сучасної історії України», «Дискусія з професором Тімоті Гартоном Ешем», «Україна в підручниках історії та освіта

наступного покоління після війни: перспективи України, Німеччини та Канади» та інші [2].

12 вересня 2024 р. відбувся семінар «Довкілля та війна: історичні перспективи та сучасні виклики», 16 жовтня – «Доторкнутися до війни через кіно та театр: зображення російсько-української війни», 13 листопада – «Культурна спадщина під загрозою: захист і відбудова в Україні під час війни», 12 грудня – «Роль релігії в пострадянській Україні та російсько-українська війна» [2]. Доповідачами були вчені з України (О. Стяжкіна, О. Лисенко, О. Зайцев, К. Бусол, В. Гриневич, Я. Грицак), США (Тімоті Снайдер, Марлен Ларуель, Ларрі Вольф), Канади (Любомир Люцюк, Наталія Ханенко-Фрізен, Сергій Єкельчик, Адріан Івахів), Бельгії (Ельжбета Ольжацька), Швейцарії (Ельза Уртізвереа), Німеччини (Кай Струве, Ян К. Берендс, Мартін Шульце Вессель, Анжела Абмайер), Великої Британії (Роджер Гріффінс), Швеції (Андреас Умланд, Елеонора Нарвселіус), Італії (Андреа Граціозі) та інших країн [2].

У відповідь на російську військову агресію проти суверенної України КІУС ініціював проєкт Witnessing the War in Ukraine Summer Institute (*Свідки війни в Україні. Літній інститут*), який відбувається останніх три роки. За цей час обставини війни сприяли стрімкому посиленню громадської активності та формуванню нових дослідницьких спільнот як усередині України, так і за її межами. Мета третього Літнього інституту у 2024 р. – дослідити свідчення у контексті прагнення до справедливості та запропонувати нові підходи до усної історії, вивчення пам'яті й антропології. Особливу увагу приділено створенню

простору довіри, гідності й підтримки для жертв війни, а також розширенню їхніх можливостей. Вивчаючи сучасні тенденції наукових і творчих рефлексій на тему війни в Україні, 27–30 серпня 2024 р. проведено ряд презентацій, виставок, майстер-класів, зустрічей [1].

Центр українських канадських студій в Манітобському університеті заснований у 1981 р. з метою створення, зберігання та поширення знань про Україну та українців у Канаді через викладання, дослідження та просвітницьку діяльність. Він щороку надає декілька курсів бакалаврату із різних галузей українознавства та міждисциплінарні програми навчання у галузях, що стосуються унікальної історії та взаємин України й Канади, їхньої культурної спадщини.

У 2020–2021 навчальному році це були два курси: з історії та економіки України, а також безплатний онлайн-курс, доступний для всіх охочих, про українсько-канадський фольклор [27, с. 10].

Попри те, що історично Центр пропонував близько 15–20 різних курсів з таких галузей, як українська мова, українсько-канадська література та фольклор, історія України та українців Канади, географія України, уряд і політика України, східне християнство, візантійське мистецтво та українське мистецтво в Канаді, наразі пропонується в середньому 5–6 курсів на рік. Основні напрями включають історію України та українців Канади, уряд і політику України, а також економіку України [30].

Науковці Центру Морін Флаєрти та Юлія Іванюк Сквайрз завершили дослідження за участю 33 учасників щодо історій, сподівань і мрій новоприбулих

канадських українців. Його було схвалено Комітетом з етики досліджень Об'єднаних факультетів Університету Манітоби. Ці аудіозаписи, перевірені учасниками, доступні через архіви та спеціальні колекції УМ [21, с. 20].

Українці, які мешкають у Канаді, зробили значний соціальний, економічний і культурний внесок у розвиток країни. Вивчення цієї спільноти, минулого та сучасного дає змогу зрозуміти українську спадщину та її роль у канадському суспільстві. Центр координує бакалаврську програму *Ukrainian Canadian Heritage Studies* з вивчення українсько-канадської спадщини, пропонує міждисциплінарні курси та програму «Лист про участь» (*Letter of Participation*), які включають лекції та зустрічі читацького клубу, різноманітні дослідницькі проекти з вересня по травень і охоплюють широкий спектр українців та українців Канади. Зустрічі читацького клубу відбуваються раз на два місяці й передбачають обговорення нової української (українсько-канадської) книги на кожній сесії. За підсумками 2021–2022 та 2022–2023 навчальних років Центр вручив дев'ять листів про участь. Серії лекцій, організовані Центром, відвідували в середньому двадцять п'ять учасників, а до кожного засідання читацького клубу залучалося близько п'яти учасників.

У 2023–2024 рр. ця програма продовжувалася й складалася із щомісячних лекцій і сесій читацького клубу раз на два місяці. Однією з визначних подій, що відбулися у вересні 2023 р., став показ документального фільму пана Гуто Пасько «Іван», який демонстрував життя українсько-канадської громади в Бразилії [21, с. 20].

На засіданнях читацького клубу

Центру українсько-канадських студій у 2023 р. відбулося обговорення книг: «Калинина пісня» доктора Лізи Грекул (грудень 2023 р.), «Без держави: Самоорганізація та політичний активізм в Україні» професорки Емілі Ченнел-Джастіс (12–19 жовтня 2023 р.), «Табір тортур на Райській вулиці» політв'язня Станіслава Асеева (6–7 квітня 2023 р.), в якій автор описує своє перебування в ув'язненні проросійських сил в окупованому Донецьку. Він потрапив у полон у травні 2017 р. через сфабриковані звинувачення «у шпигунстві» та був звільнений 29 грудня 2019 р. в рамках обміну полоненими. В'язниця, де його утримували, насправді є концтабором, де застосовують моторошні тортури. 3 березня 2023 р. відбулася зустріч з Іроїдою Винницькою на тему «Надзвичайне життя українських канадських жінок» [21, с. 21].

У 2023 р. Центром були організовані такі лекції з українознавчої проблематики: «Корінний кримськотатарський народ: минуле, сьогодення та майбутнє» (д-р Гаяна Юксель), «Інтелектуальні основи сучасної України» (д-р Андрій Заярнюк та д-р Остап Середа), «Spectatorship and Spirituality: Metaphysics of War in Yevhen Titarenko and Vitaliy Manskiy's Eastern Front» (д-р Сью Метисон, St. Paul's College), «Українське розселення в західних провінціях: вивчення даних перепису за 30 років» (Сандра Савчук), «Ворожі архіви» (д-р Любомир Луцюк), «Дари Комісії правди та примирення» (з українським перекладом, д-р Кевін Ламуре), «Цивільне волонтерство в контексті повномасштабного вторгнення Росії в Україну» (д-р Наталія Степанюк, онлайн), «Основні виклики та проблеми університетської освіти в умовах війни:

Україна 2022» (Юлія Іванюк Сквайрз), «Моя Україна тут: політика культурної та інтелектуальної продукції української діаспори (1945–1991)» (Еліза Лусент, онлайн), «Долучайтеся до своєї спільноти: презентація про N.E.E.D.S. Inc.» (Арік Гудбрандсон, онлайн) [21, с. 21–22] та ін.

Центр підтримує студентів для просування своїх програм та курсів. Троє кращих студентів з кожного курсу отримують фінансові призи, які стали можливими завдяки благодійним фондам. Крім цього, є такі нагороди, як премія Віталія Бутенка, стипендія Миколи та Анни Давидюк з українознавства, премія за есе Майкла та Грейс Хайкаві, стипендія Анни Смігель, стипендія Стіва та Анни Зуравецьких [21, с. 21; 35].

Центр українсько-канадських студій з осені 2022 р. започаткував першу щорічну постдокторську наукову стипендію імені Петра Яцика, метою якої є щорічна підтримка одного із найперспективніших молодих науковців, які вивчають Україну (українську Канаду), а також покращення розуміння української політики, історії та суспільства. Першою стипендіаткою Центру у 2022–2023 рр. стала доктор Наталія Степанюк, дослідження якої зосереджені на цивільному волонтерстві в контексті війни Росії в Україні [21, с. 22].

У 2024 р. стипендіаткою стала докторантка Центру україно-канадських студій Манітобського університету, старша викладачка кафедри історії Національного університету «Кієво-Могилянська академія» Оксана Клименко. Її основні наукові інтереси стосуються історії України ХХ ст., вивчення пам'яті, радянського суспільства та гендерних досліджень. О. Клименко проводила дослідження в Стенфордському університеті,

Українському дослідницькому інституті Гарвардського університету та Інституті наук про людину у Відні (Австрія). Тема дисертації – «Конструювання пам'яті нової радянської людини 1920–1930-х років (на прикладі Української Республіки)» [52; 15].

Центр разом із факультетом мистецтв організували та провели з 29 лютого по 27 квітня 2024 року в Університеті Манітоби виставку Моніки Фабріянської «Жінки на війні», яка спонукає до роздумів і художнього дослідження ролі та досвіду жінок під час війни [21, с. 21].

Висновки. Українознавчі центри у США та Канаді, а також вчені, їхні співробітники зосереджували свою увагу на дослідженні ключових питань українського соціуму та системи його духовних принципів, до яких належать мова, релігійні уявлення, звичаї, фольклор і народна творчість, що відображають самобутність та динаміку розвитку української нації. Науково-популярні публікації з україністики дослідників у США та Канаді українською й іншими мовами стали невід'ємним елементом етнічної культури і важливим засобом збереження національної ідентичності українців. Тематичне спрямування цих видань сприяло підтримці державного суверенітету України та формуванню якісно нового громадянського суспільства.

Українознавчі осередки в названих вище країнах співпрацюють з іншими інституціями в Україні й світі, сприяючи розвитку українських студій, інтеграції їх в світове академічне середовище, глибшому розумінню України, поширюючи знання про неї на міжнародному рівні, що має особливе значення в умовах російсько-української війни та сучасних геополітичних викликів.

Проаналізувавши тематику наукових досліджень основних українських центрів в США і Канаді за останні роки, можемо зробити висновок, що пріоритетними напрямками українознавчих досліджень у цих країнах нині є: проблеми сучасної України, зокрема її внутрішньо переміщеного населення; усна історія новітньої російсько-української війни; проблеми реінтеграції тимчасово окупованих українських територій; майбутня відбудова України; екологічні злочини Росії під час сучасної війни; Голодомор в Україні 1932–1933 років; імперський досвід України XVII–XX століть; причини та наслідки Євромайдану та Революції гідності 2013–2014 років; мовознавчі, літературознавчі, церковні та релігійні студії тощо.

Також необхідно зазначити, що українознавство в США і Канаді все ще залишається в тіні європейських та російських студій. Тому в умовах таких змін назріла необхідність суттєвої трансформації українознавства, орієнтуючи його на задоволення потреб зовнішньої аудиторії. Це нове завдання вирішується шляхом активізації діяльності провідних зарубіжних наукових центрів, що займаються Ukrainian Studies, та перегляду підходів до українознавчих досліджень всередині країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альбертський університет. *Факультет мистецтв. Канадський інститут українських студій. Проекти. Свідки війни в Україні. Літній інститут 2024*. URL: <https://www.ualberta.ca/en/canadian-institute-of-ukrainian-studies/projects/witnessing-war-ukraine/index.html> (дата звернення: 25.01.2025).
2. Альбертський університет. *Факультет мистецтв. Канадський інститут українських студій. Проекти. Історики і війна: переосмислення майбутнього*. URL: <https://www.ualberta.ca/en/canadian-institute-of-ukrainian-studies/projects/historians-and-the-war.html> (дата звернення: 25.01.2025).
3. Альбертський університет. *Факультет мистецтв. Канадський інститут українських студій. Проекти. Місто і війна: Інтерв'ю*. URL: <https://www.ualberta.ca/en/canadian-institute-of-ukrainian-studies/projects/city-and-war.html> (дата звернення: 25.01.2025).
4. Антонюк, Т. *Українська вільна академія наук (УВАН): місія та здобутки*. (За виданнями з фонду відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/998> (дата звернення: 25.01.2025).
5. Архімович, О. *Підсумки діяльності Української Вільної Академії Наук в 1967/8 академічному році*. Нью-Йорк, 1969. 10 с.
6. Дагмара Турчин-Дувірак. *НТШ в особистих спогадах та рефлексіях*. URL: <https://ntsh.ca/wp-content/uploads/2024/11/%D0%9D%D0%A2%D0%A8-%D0%A1%D0%AC%D0%9E%D0%93%D0%9E%D0%94%D0%9D%D0%86-%D0%86-%D0%97%D0%90%D0%92%D0%A2%D0%A0%D0%90.pdf> (дата звернення: 21.01.2025).
7. Краснодемська, І. Й. Розвиток українознавчих досліджень в США та Канаді (70–80-ті роки ХХ ст.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки*. 2015. Вип. 23. С. 97–103.
8. Краснодемська, І. Й. Розроблення українознавчої проблематики вченими УВАН. *Українознавство*. 2003. № 4. С. 403–407.
9. Купчинський, О. А. Наукове товариство ім. Шевченка. *Енциклопедія історії України*: Т. 7: Мі-О / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2010. С. 203–211.
10. Мерфі, Н. Українознавчі наукові установи в США (друга половина ХХ ст.

- початок XXI ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. Запоріжжя, 2005. Вип. XIX. С. 381–386.
11. Наукове товариство ім. Шевченка в Америці (діяльність Товариства від 15 травня 2010 року – до 21 травня 2011 року). URL: <https://ntsh.org/content/naukove-tovarisstvo-im-shevchenka-b-americi> (дата звернення: 10.01.2025).
12. Новий крок у співпраці та солідарності: в Нотр-Дамі розпочне роботу Центр українських студій. *Український католицький університет*. URL: <https://ucu.edu.ua/news/novyj-krok-u-spivpratsi-ta-solidarnosti-v-notr-dami-rozpochne-robotu-tsentru-ukrayinskyh-studij/> (дата звернення: 10.01.2025).
13. Нові видання членів НТША-А. *Бюлетень НТША-А*. 2023. № 55–56. С. 37–40. URL: https://shevchenko.org/wp-content/uploads/2024/04/BULLETIN_56_WEB.pdf (дата звернення: 10.01.2025).
14. Одним із провідних центрів українознавства за кордоном є Канадський інститут українських студій (КІУС) при Університеті Альберти (Канада). *Diaspora.ua*. 29 листопада 2024. URL: https://www.facebook.com/history.diaspora/photos/1159011576230267/?_rdr (дата звернення: 15.01.2025).
15. Оксана Клименко. Старший викладач кафедри історії Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Oksana Klymenko. Senior Lecturer, History Department, National University of «Kyiv-Mohyla Academy»). URL: <https://www.huri.harvard.edu/people/oksana-klymenko> (дата звернення: 15.01.2025).
16. Осінні курси українознавства 2024. Україна. URL: <https://harriman.columbia.edu/wp-content/uploads/2024/08/FALL-2024-COURSES-IN-UKRAINIAN-STUDIES-1-1.pdf> (дата звернення: 15.01.2025).
17. Паламарчук, Н. І., Радецька, О. Й. Українська діаспора в Канаді та її внесок у становлення української незалежної держави. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2016. Вип. 42. С. 129–137.
18. Плазова, Т. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність наукових осередків української діаспори в США. *Українська національна ідея*. 2010. Вип. 22. С. 28–33.
19. Програма Петра Яцика для дослідження України. URL: <https://inter.kpnu.edu.ua/uk/prohrama-petra-iatsyuka-dlia-doslidzhennia-ukrainy-ochikuiutsia-zaiavky-vid-kandydativ-na-2020-2021-navchalnyi-rik/> (дата звернення: 12.01.2025).
20. Протасова, А. Наталія Ханенко-Фрізен: «Для мене діалог є одним із майбутніх пріоритетів Канадського інституту українських студій». *Критика*. 2020. Жовтень. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/nataliyakhanenko-frizen-dlya-mene-diyaloh-ie-odnym-iz-maybutnikh-priorytetiv-kanadskoho> (дата звернення: 12.01.2025).
21. Річний звіт Колегії Св. Андрія (Annual report St. Andrew's College). 2023. URL: <https://umanitoba.ca/st-andrews-college/sites/st-andrews-college/files/2024-02/2023-sac-annual-report.pdf> (дата звернення: 12.01.2025).
22. Світло «Української Ночі»: Єльський історик про Революцію Гідності. *Harvard University*. 02.12.2018. URL: <https://surl.li/rlwrwv> (дата звернення: 13.01.2025).
23. Слово бувшої голови Дарії Даревич на 75 літті НТШ в Канаді. URL: <https://surl.li/nmdcav> (дата звернення: 12.12.2025).
24. Солонська, Н. 125 років українській спільноті в Канаді. *Українська канадіана: анотований покажчик видань з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2017. С. 7–23.
25. Солонська, Н. Г. *Українська канадіана: анотований покажчик видань з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2017. 176 с.
26. Українські і кримськотатарські студії за кордоном: дослідження стану і потреб. Київ, 2022. 112 с.
27. Українські та кримськотатарські

студії у світі: основні напрямки діяльності і (само)презентація науково-освітніх інституцій. Київ, 2021. 33 с.

28. Українській Вільній Академії Наук – 75. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/5348> (дата звернення: 14.01.2025).

29. «Що нам по Україні задавали?»: Чого українського навчаються студенти по всьому світу. 17.06.2021. URL: <http://blog.ed-era.com/shcho-po-ukrayini-zadavali> (дата звернення: 14.01.2025).

30. Центр українських канадських студій. URL: <https://vsesvit.miok.lviv.ua/schools/330> (дата звернення: 14.01.2025).

31. 13 березня 1949 р. у Канаді почала діяльність Українська Вільна Академія Наук. *Diaspora.ua*. 13 березня 2023. URL: <https://www.facebook.com/history.diaspora/photos/a.516538005518814/1586297791876158/> (дата звернення: 14.01.2025).

32. A Ukrainian Studies Hub at Notre Dame. *Nanovic Institute for European Studies*. URL: <https://nanovic.nd.edu/about/ukrainian-studies-hub/> (дата звернення: 15.01.2025).

33. About mapa. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. URL: <https://www.gis.huri.harvard.edu/about> (дата звернення: 15.01.2025).

34. All CISAC People. Visitors and Affiliates. Steven Pifer. *Stanford University*. URL: <https://cisac.fsi.stanford.edu/people/steven-pifer> (дата звернення: 16.01.2025).

35. Centre for Ukrainian Canadian Studies. December 2023 Newsletter. URL: <https://umanitoba.ca/arts/sites/arts/files/2024-05/cucs-newsletter-dec2023.pdf> (дата звернення: 16.01.2025).

36. Contemporary atlas. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. URL: <https://www.gis.huri.harvard.edu/contemporary-atlas> (дата звернення: 16.01.2025).

37. Decolonizing Ukraine in Theory and Practice. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. URL: <https://www.huri.harvard.edu/tcup-conference-2024> (дата звернення: 16.01.2025).

38. Harvard Ukrainian Studies. *The Journal of the Ukrainian Research Institute at Harvard University*. URL: <https://www.husj.harvard.edu/volumes/volume-39-number-1-2-2022> (дата звернення: 16.01.2025).

39. Harvard Ukrainian Summer Institute. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. URL: <https://www.huri.harvard.edu/harvard-ukrainian-summer-institute> (дата звернення: 17.01.2025).

40. Historic Podillya. URL: <https://www.gis.huri.harvard.edu/historic-podillya> (дата звернення: 17.01.2025).

41. Historical atlas. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. URL: <https://www.gis.huri.harvard.edu/historical-atlas> (дата звернення: 17.01.2025).

42. History & Mission. *Stanford University*. URL: <https://crees.stanford.edu> (дата звернення: 17.01.2025).

43. Landscapes of War, Landscapes of Victory: Ukraine's Changing Environment. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. URL: <https://www.huri.harvard.edu/tcup-conference> (дата звернення: 17.01.2025).

44. Mark Andryczyk. *Columbia University in the city of New York. Harriman Institute*. URL: <https://harriman.columbia.edu/person/mark-andryczyk/> (дата звернення: 18.01.2025).

45. Message from the Director. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. URL: <https://www.huri.harvard.edu/message-director> (дата звернення: 18.01.2025).

46. Program Temerty Contemporary Ukraine. URL: <https://www.huri.harvard.edu/temerty-contemporary-ukraine-program> (дата звернення: 18.01.2025).

47. Rebuilding Ukraine. Rebuilding the world. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. URL: <https://www.huri.harvard.edu/tcup-conference-2023-in-ukr> (дата звернення: 19.01.2025).

48. Rus' Genealogy. Project. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. URL: <https://www.gis.huri.harvard.edu/rus-genealogy> (дата звернення: 19.01.2025).

49. Shevchenko Scientific Society

(Наукове товариство ім. Шевченка). *Bookstore*. URL: <https://shevchenko.org/books/> (дата звернення: 19.01.2025).

50. Slavic Languages and Literatures. *Yale University*. URL: <https://slavic.yale.edu> (дата звернення: 20.01.2025).

51. Spring 2025: courses in Ukrainian Studies. *Columbia University. Harriman Institute*. URL: <https://harriman.columbia.edu/wp-content/uploads/2025/01/SPRING-2025-COURSES-IN-UKRAINIAN-STUDIES-updated.pdf> (дата звернення: 20.01.2025).

52. The Centre for Ukrainian Canadian Studies. *University of Manitoba. Faculty of Arts*. URL: <https://umanitoba.ca/arts/centre-ukrainian-canadian-studies> (дата звернення: 20.01.2025).

53. The Golden Age of Kyivan Rus. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. URL: <https://www.gis.huri.harvard.edu/golden-age-kyivan-rus> (дата звернення: 21.01.2025).

54. The Great Famine Project. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. URL: <https://www.gis.huri.harvard.edu/great-famine-project> (дата звернення: 21.01.2025).

55. «The Making of Modern Ukraine». URL: <https://online.yale.edu/courses/making-modern-ukraine> (дата звернення: 22.01.2025).

56. The Shevchenko Scientific Society in the Context of Ukrainian Intellectual History: 150th Anniversary Conference. *Shevchenko Scientific Society*. URL: <https://shevchenko.org/event/150th-anniversary-of-shevchenko-scientific-society-conference/> (дата звернення: 22.01.2025).

57. Timothy Snyder. «Bird White Housum Professor of History». *Yale University*. URL: <https://web.archive.org/web/20120126144130/http://www.yale.edu/history/faculty/snyder.html> (дата звернення: 22.02.2025).

58. Ukrainian Studies Program. *Columbia University on the city of New York*. URL: <https://harriman.columbia.edu/programs/ukrainian-studies-program> (дата звернення: 23.01.2025).

59. Ukrainian Studies Program. *Columbia University. Harriman Institute*. URL: <https://>

harriman.columbia.edu/research-regions/ukraine/ (дата звернення: 23.01.2025).

60. Valentina Izmirlieva. *Columbia University in the city of New York*. URL: <https://harriman.columbia.edu/person/valentina-izmirlieva> (дата звернення: 23.01.2025).

REFERENCES

1. University of Alberta. *Faculty of Arts. Canadian Institute of Ukrainian Studies. Projects. Witnessing War in Ukraine. Summer Institute 2024*. [online] Available at: <https://www.ualberta.ca/en/canadian-institute-of-ukrainian-studies/projects/witnessing-war-ukraine/index.html> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Ukr.]

2. University of Alberta. *Faculty of Arts. Canadian Institute of Ukrainian Studies. Projects. Historians and War: Reimagining the Future*. [online] Available at: <https://www.ualberta.ca/en/canadian-institute-of-ukrainian-studies/projects/historians-and-the-war.html> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Ukr.]

3. University of Alberta. *Faculty of Arts. Canadian Institute of Ukrainian Studies. Projects. City and War: Interview*. [online] Available at: <https://www.ualberta.ca/en/canadian-institute-of-ukrainian-studies/projects/city-and-war.html> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Ukr.]

4. Antoniuk, T. *Ukrainian Free Academy of Sciences (UVAN): Mission and Achievements*. (Based on publications from the collection of the Department of Foreign Ukrainian Studies of the Institute of Bibliography of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine). [online] Available at: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/998> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Ukr.]

5. Arkhimovych, O. (1969). *Results of the Activities of the Ukrainian Free Academy of Sciences in the 1967/8 Academic Year*. New York, 10 p. [in Ukr.]

6. Dagmara Turchyn-Duvirak. *Taras Shevchenko Scientific Society in Personal Memories and Reflections*. [online] Available at: <https://ntsh.ca/wp-content/uploads/2024/11/%D0%9D%D0%A2%D0%A8-%D0%A1%D0%AC%D0%9E%D0%93%D0%9E%D0%94%D0%9D%D0%86-%D0%86-%D0%97%D0%90%D0%9>

2%D0%A2%D0%A0%D0%90.pdf [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Ukr.]

7. Krasnodemska, I. (2015). The Development of Ukrainian Studies in the USA and Canada (1970s–1980s). *Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Historical Sciences*. Issue 23, pp. 97–103. [in Ukr.]

8. Krasnodemska, I. (2003). Development of Ukrainian Studies Problems by Scientists of the Ukrainian Academy of Sciences. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies). No. 4, pp. 403–407. [in Ukr.]

9. Kupchynskyi, O. (2010). Shevchenko Scientific Society. *Encyclopedia of the History of Ukraine*: Vol. 7. NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine. Kyiv, pp. 203–211. [in Ukr.]

10. Murphy, N. (2005). Ukrainian Studies Scientific Institutions in the USA (Second Half of the 20th Century – Beginning of the 21st Century). *Scientific Works of the Faculty of History of Zaporizhzhia State University. Zaporizhzhia*, Vol. 19, pp. 381–386. [in Ukr.]

11. *Shevchenko Scientific Society. Shevchenko in America (Society Activities from May 15, 2010 to May 21, 2011)*. [online] Available at: <https://ntsh.org/content/naukove-tovaristvo-im-shevchenka-b-americi> [Accessed 10 Jan. 2025]. [in Ukr.]

12. A New Step in Cooperation and Solidarity: the Center for Ukrainian Studies will Begin Work in Notre Dame. [online] *Ukrainian Catholic University*. Available at: <https://ucu.edu.ua/news/novyj-krok-u-spivpratsi-ta-solidarnosti-v-notr-dami-rozpochne-robotu-tsentrukrayinskyh-studij/> [Accessed 10 Jan. 2025]. [in Ukr.]

13. New Publications by Members of Shevchenko Scientific Society. (2023). *Biuleten Naukovoho Tovarystva im. Shevcheknka* (Bulletin of Shevchenko Scientific Society). No. 55–56, pp. 37–40. [online] Available at: https://shevchenko.org/wp-content/uploads/2024/04/BULLETIN_56_WEB.pdf [Accessed 10 Jan. 2025]. [in Ukr.]

14. *One of the Leading Centers of Ukrainian Studies Abroad is the Canadian Institute of Ukrainian Studies (CIUS) at the University of*

Alberta (Canada). November 29, 2024. [online] Diaspora.ua. Available at: [online] Available at: https://www.facebook.com/history.diaspora/photos/1159011576230267/?_rdr [Accessed 15 Jan. 2025]. [in Ukr.]

15. Oksana Klymenko. Senior Lecturer, History Department, National University of Kyiv-Mohyla Academy. [online] Available at: <https://www.huri.harvard.edu/people/oksanaklymenko> [Accessed 15 Jan. 2025]. [in Eng.]

16. *Fall Courses in Ukrainian Studies 2024. Ukraine*. [online] Available at: <https://harriman.columbia.edu/wp-content/uploads/2024/08/FALL-2024-COURSES-IN-UKRAINIAN-STUDIES-1-1.pdf> [Accessed 15 Jan. 2025]. [in Eng.]

17. Palamarchuk, N., Radetska, O. (2016). Ukrainian Diaspora in Canada and Its Contribution to the Formation of an Independent Ukrainian State. *Pages of History: Collection of Scientific Works*. Issue 42, pp. 129–137. [in Ukr.]

18. Plazova, T. (2010). Socio-Political and Cultural-Educational Activities of Scientific Centers of the Ukrainian Diaspora in the USA. *Ukrainian National Idea*. Issue 22, pp. 28–33. [in Ukr.]

19. *Petro Iatsyka Program for the Study of Ukraine*. [online] Available at: <https://inter.kpnu.edu.ua/uk/prohrama-petra-iatsyka-dliadoslidzhennia-ukrainy-ochikuiutsia-zaiavkyvid-kandydativ-na-2020-2021-navchalnyi-rik/> [Accessed 12 Jan. 2025]. [in Ukr.]

20. Protasova, A. (2020). Natalia Khanenko-Friesen: “For me, Dialogue is one of the Future Priorities of the Canadian Institute of Ukrainian Studies”. *Krytyka*. October. [online] Available at: <https://krytyka.com/ua/articles/nataliya-khanenko-friesen-dlya-mene-diyaloh-ieodnym-iz-maybutnikh-priorytetiv-kanadskoho> [Accessed 12 Jan. 2025]. [in Ukr.]

21. *Annual Report St. Andrew's College*. (2023). [online] Available at: <https://umanitoba.ca/st-andrews-college/sites/st-andrews-college/files/2024-02/2023-sac-annual-report.pdf> [Accessed 12 Jan. 2025]. [in Ukr.]

22. Light of the “Ukrainian Night”: A

- Yale Historian on the Revolution of Dignity. *Harvard University*. 02 December 2018. [online] Available at: <https://surl.li/rlwrwv> [Accessed 13 Jan. 2025]. [in Ukr.]
23. *Speech by Former Head Dariia Darevych at the 75th Anniversary of the National Technical School in Canada*. [online] Available at: <https://surl.li/nmdcav> [Accessed 12 Feb. 2025]. [in Ukr.]
24. Solonska, N. (2017). 125 Years of the Ukrainian Community in Canada. *Ukrainian Canadiana: an Annotated Index of Publications from the Collection of the National Library of Ukraine Named after V. I. Vernadskyi*. Kyiv, pp. 7–23. [in Ukr.]
25. Solonska, N. (2017). *Ukrainian Canadiana: an Annotated Index of Publications from the Collection of the National Library of Ukraine Named after V. I. Vernadskyi*. Kyiv, 176 p. [in Ukr.]
26. *Ukrainian and Crimean Tatar Studies Abroad: A Study of the State and Needs*. (2022). Kyiv, 112 p. [in Ukr.]
27. *Ukrainian and Crimean Tatar Studies in the World: main Areas of Activity and (Self) Presentation of Scientific and Educational Institutions*. (2021). Kyiv, 33 p. [in Ukr.]
28. *Ukrainian Free Academy of Sciences is 75*. [online] Available at: <http://www.nbu.gov.ua/node/5348> [Accessed 14 Jan. 2025]. [in Ukr.]
29. “What were we Asked about Ukraine?»: *What Ukrainian Students are Learning Around the World*. June 17, 2021. [online] Available at: <http://blog.ed-era.com/shcho-po-ukrayini-zadavali> [Accessed 14 Jan. 2025]. [in Ukr.]
30. *Center for Ukrainian Canadian Studies*. [online] Available at: <https://vsesvit.miok.lviv.ua/schools/330> [Accessed 14 Jan. 2025]. [in Ukr.]
31. *On March 13, 1949, the Ukrainian Free Academy of Sciences Began its Activities in Canada*. March 13, 2023. [online] Diaspora.ua. Available at: <https://www.facebook.com/history.diaspora/photos/a.516538005518814/1586297791876158/> [Accessed 14 Jan. 2025]. [in Ukr.]
32. A Ukrainian Studies Hub at Notre Dame. *Nanovic Institute for European Studies*. [online] Available at: <https://nanovic.nd.edu/about/ukrainian-studies-hub/> [Accessed 15 Jan. 2025]. [in Eng.]
33. About Mapa. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. [online] Available at: <https://www.gis.huri.harvard.edu/about> [Accessed 15 Jan. 2025]. [in Eng.]
34. All CISAC People. Visitors and Affiliates. Steven Pifer. *Stanford University*. [online] Available at: <https://cisac.fsi.stanford.edu/people/steven-pifer> [Accessed 16 Jan. 2025]. [in Eng.]
35. *Centre for Ukrainian Canadian Studies. December 2023 Newsletter*. [online] Available at: <https://umanitoba.ca/arts/sites/arts/files/2024-05/cucs-newsletter-dec2023.pdf> [Accessed 16 Jan. 2025]. [in Eng.]
36. Contemporary Atlas. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. [online] Available at: <https://www.gis.huri.harvard.edu/contemporary-atlas> [Accessed 16 Jan. 2025]. [in Eng.]
37. Decolonizing Ukraine in Theory and Practice. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. [online] Available at: <https://www.huri.harvard.edu/tcup-conference-2024> [Accessed 16 Jan. 2025]. [in Eng.]
38. Harvard Ukrainian Studies. *The Journal of the Ukrainian Research Institute at Harvard University*. [online] Available at: <https://www.husj.harvard.edu/volumes/volume-39-number-1-2-2022> [Accessed 16 Jan. 2025]. [in Eng.]
39. Harvard Ukrainian Summer Institute. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. [online] Available at: <https://www.huri.harvard.edu/harvard-ukrainian-summer-institute> [Accessed 17 Jan. 2025]. [in Eng.]
40. *Historic Podillya*. [online] Available at: <https://www.gis.huri.harvard.edu/historic-podillya> [Accessed 17 Jan. 2025]. [in Eng.]
41. Historical Atlas. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. [online] Available at: <https://www.gis.huri.harvard.edu/historical-atlas> [Accessed 17 Jan. 2025]. [in Eng.]
42. History & Mission. *Stanford University*.

[online] Available at: <https://creees.stanford.edu> [Accessed 17 Jan. 2025]. [in Eng.]

43. Landscapes of War, Landscapes of Victory: Ukraine's Changing Environment. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. [online] Available at: <https://www.huri.harvard.edu/tcup-conference> [Accessed 17 Jan. 2025]. [in Eng.]

44. Mark Andryczyk. *Columbia University in the City of New York. Harriman Institute*. [online] Available at: <https://harriman.columbia.edu/person/mark-andryczyk/> [Accessed 18 Jan. 2025]. [in Eng.]

45. Message from the Director. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. [online] Available at: <https://www.huri.harvard.edu/message-director> [Accessed 18 Jan. 2025]. [in Eng.]

46. *Program Temerty Contemporary Ukraine*. [online] Available at: <https://www.huri.harvard.edu/temerty-contemporary-ukraine-program> [Accessed 18 Jan. 2025]. [in Eng.]

47. Rebuilding Ukraine. Rebuilding the World. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. [online] Available at: <https://www.huri.harvard.edu/tcup-conference-2023-in-ukr> [Accessed 19 Jan. 2025]. [in Eng.]

48. Rus' Genealogy. Project. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. [online] Available at: <https://www.gis.huri.harvard.edu/rus-genealogy> [Accessed 19 Jan. 2025]. [in Eng.]

49. Shevchenko Scientific Society *Bookstore*. [online] Available at: <https://shevchenko.org/books/> [Accessed 19 Jan. 2025]. [in Eng.]

50. Slavic Languages and Literatures. *Yale University*. [online] Available at: <https://slavic.yale.edu> [Accessed 20 Jan. 2025]. [in Eng.]

51. Spring 2025: Courses in Ukrainian Studies. *Columbia University. Harriman Institute*. [online] Available at: <https://harriman.columbia.edu/wp-content/uploads/2025/01/SPRING-2025-COURSES-IN-UKRAINIAN-STUDIES-updated.pdf> [Accessed 20 Jan. 2025]. [in Eng.]

52. The Centre for Ukrainian Canadian

Studies. *University of Manitoba. Faculty of Arts*. [online] Available at: <https://umanitoba.ca/arts/centre-ukrainian-canadian-studies> [Accessed 20 Jan. 2025]. [in Eng.]

53. The Golden Age of Kyivan Rus. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. [online] Available at: <https://www.gis.huri.harvard.edu/golden-age-kyivan-rus> [Accessed 21 Jan. 2025]. [in Eng.]

54. The Great Famine Project. *Ukrainian Research Institute Harvard University*. [online] Available at: <https://www.gis.huri.harvard.edu/great-famine-project> [Accessed 21 Jan. 2025]. [in Eng.]

55. "The Making of Modern Ukraine." [online] Available at: <https://online.yale.edu/courses/making-modern-ukraine> [Accessed 22 Jan. 2025]. [in Eng.]

56. The Shevchenko Scientific Society in the Context of Ukrainian Intellectual History: 150th Anniversary Conference. *Shevchenko Scientific Society*. [online] Available at: <https://shevchenko.org/event/150th-anniversary-of-shevchenko-scientific-society-conference/> [Accessed 22 Jan. 2025]. [in Eng.]

57. Timothy Snyder "Bird White Housum Professor of History." *Yale University*. [online] Available at: <https://web.archive.org/web/20120126144130/http://www.yale.edu/history/faculty/snyder.html> [Accessed 22 Jan. 2025]. [in Eng.]

58. Ukrainian Studies Program. *Columbia University on the city of New York*. [online] Available at: <https://harriman.columbia.edu/programs/ukrainian-studies-program> [Accessed 23 Jan. 2025]. [in Eng.]

59. Ukrainian Studies Program. *Columbia University. Harriman Institute*. [online] Available at: <https://harriman.columbia.edu/research-regions/ukraine/> [Accessed 23 Jan. 2025]. [in Eng.]

60. Valentina Izmirlieva. *Columbia University in the city of New York*. [online] Available at: <https://harriman.columbia.edu/person/valentina-izmirlieva> [Accessed 23 Jan. 2025]. [in Eng.]

Summary

DEVELOPMENT TRENDS OF UKRAINIAN STUDIES CENTERS
IN THE USA AND CANADA AND FUTURE HORIZONS
OF THEIR ACTIVITIES

Iryna KRASNODEMSKA

orcid.org/0000-0001-5552-9073

Candidate of Historical Sciences, senior research fellow
of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv
email: kiisof@ukr.net

Yuliana SHYNKARYK

orcid.org/0000-0002-1629-5910

junior research fellow
of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv
email: shynkaryk.iuliana@gmail.com

Relevance of the research. The modern development of Ukrainian Studies remains largely focused on the study and popularization of knowledge about Ukraine and Ukrainian identity within the country itself, although it partly continues to rely on the inertia of pre-war achievements. However, after the Revolution of Dignity, the annexation of Crimea, the war in Donbas, and especially as a result of Russia's full-scale invasion on February 24, 2022, geopolitical circumstances have undergone dramatic changes. The courageous resistance of the Ukrainian people, the solidarity of Western countries in supporting Ukraine, and the large-scale acceptance of refugees in many countries of the world have awakened significant global interest in Ukraine. Over the past decades, Ukrainian Studies have often been lost in the shadow of Slavic Studies or Eastern European Studies, where Russian studies have dominated. However, Ukraine is now paying increasing attention to the development of Ukrainian studies abroad, treating it as a powerful tool of cultural diplomacy and foreign policy influence. Spreading knowledge about Ukraine and consolidating the international community around this topic have become key priorities.

The **purpose** of the article is an analysis of the activities of major scientific centres in the USA and Canada in the field of Ukrainian Studies, the identification of development trends and the most relevant topics, and promising areas of future Ukrainian Studies in these countries.

Conclusions. Ukrainian Studies centres in the USA and Canada currently cooperate with other institutions in Ukraine and the world, which contributes to the development of Ukrainian Studies, their integration into the global academic environment, a deeper understanding of Ukraine, and the dissemination of knowledge about it at the international level, which is of particular importance in the context of the Russian-Ukrainian war and modern geopolitical challenges.

Having analyzed the topics of scientific research of the main Ukrainian centres in these countries in recent years, we have concluded that the priority areas of Ukrainian Studies in these countries are currently: the Holodomor in Ukraine in 1923-1933; problems of

modern Ukraine, in particular its internally displaced population; oral history of the modern Russian-Ukrainian war; problems of reintegration of temporarily occupied Ukrainian territories; future reconstruction of Ukraine; Russia's environmental crimes during the current war; the imperial experience of Ukraine of the 17th–20th centuries; reasons and consequences of Euromaidan and the Revolution of Dignity of 2013 – 2014; linguistics, literary, church and religious studies, etc. In the future, scholars need to prepare original scientific research on the above-mentioned Ukrainian Studies issues.

Keywords: Ukraine, Ukrainian Studies, Ukrainian studies, USA, Canada, research, centres.

СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Любов ОТРОШКО

orcid.org/0000-0002-1204-7493

молодший науковий співробітник

НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка

email: otroshkoliubov@gmail.com

Анотація. Проаналізовано сучасний стан українських студій шляхом моніторингу українознавчих наукових досліджень, що здійснюються в основних науково-освітніх центрах Великої Британії. Виокремлено головні дослідницькі тренди українських студій. Проведено оцінку перспективності розвитку ключових напрямів міждисциплінарних та міжінституційних українсько-британських досліджень в галузі українознавства.

Ключові слова: Україна, українці, Велика Британія, українознавство, українознавчі центри.

Постановка проблеми. Українські студії у Великій Британії зосереджені переважно навколо давніх потужних університетських осередків. У науково-освітніх інституціях країни працюють дослідники, у коло наукових інтересів яких більшою чи меншою мірою залучені дослідження України та українців. Переважає науковий підхід до викладання та поширення аналітичних матеріалів, їхньої популяризації, співпраці та обміну досвідом з освітніми та науковими установами в Україні. Дослідженнями займаються як іноземні науковці, так і вихідці з України (емігранти), які мешкають і працюють там або запрошені вчені, зацікавлені у розвитку українських студій. Вони здійснюють важливу роботу з реалізації основної мети – допомогти інтеграції українських науковців до європейського науково-освітнього співтовариства. На це спрямовані різні програми міжнародного та міжінституційного співробітництва, що підтримуються британськими та міжнародними фондами. У цьому дослідженні

пропонуємо розглянути сучасний стан Ukrainian Studies у Великій Британії та українсько-британського співробітництва з метою розвитку українознавчих досліджень. Українські наукові осередки як в Україні, так і в усьому світі в перспективі мають стати інтелектуальними хабами – мережею стійкості та протидії російським нарративам на всіх рівнях – від приватного до міжнародного, особливо після початку російсько-української війни (2014–2025), зокрема повномасштабної російської агресії 24 лютого 2022 р.

Актуальність. Дослідження виконане у межах НДР «Актуальність та перспективність напрямів досліджень в галузі українознавства шляхом моніторингу основних наукових трендів світових центрів Ukrainian Studies» (наукова послуга № 24ВНП079-01). В умовах підвищеного інтересу до України та українців у зв'язку із російсько-українською війною виникла потреба проаналізувати сучасний стан українознавчих досліджень у Великій Британії. Об'єктом

дослідження виступає освітній та науковий простір Великої Британії та місце українознавчих студій у ньому, предметом – перспективні напрями досліджень в галузі українознавства у Великій Британії.

Мета – визначити перспективні напрями досліджень в галузі українознавства шляхом моніторингу українознавчих наукових студій у Великій Британії.

Джерельна база та історіографія. Основна увага при оцінюванні актуальності та перспективності напрямів досліджень в галузі українознавства зосереджуватиметься на найвідоміших діючих науково-освітніх осередках Великої Британії. Проводитиметься моніторинг інтернет-ресурсів найважливіших інституційних або громадських об'єднань країни та профілів науковців на предмет виявлення головних трендів серед наукових інтересів з вивчення України та українців як безпосередньо, так і опосередковано. З цієї проблематики проаналізовано дослідження «Українські і кримськотатарські студії за кордоном: дослідження стану і потреб», що виконувалося колективом авторів Українського інституту завдяки грантовій та фондовій підтримці європейських культурних фондів. Великій Британії у цій праці присвячений один із розділів. Виявлено, що у фокусі уваги дослідників були в основному освітні центри, що працюють над темами української історії, культури, проте українські студії розглядаються в контексті східноєвропейських, пострадянських або російських [55, с. 44–46].

До цього питання моніторингу освітніх та науково-освітніх центрів українознавства частково розглядалися у межах прикладної держбюджетної

теми «Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах війни» (керівник – Шакурова О. В., № державної реєстрації 0123U100536). Результат досліджень відображений у ряді статей, опублікованих у фаховому журналі «Українознавство». Зокрема, було обґрунтовано роль зарубіжного українства як чинника етнокультурного розвитку українського суспільства в умовах політики реваншу РФ [54, с. 56–57], а також розглянуто правові основи та історіографію проблеми впровадження національно-патріотичного виховання в Україні й українській діаспорі [53, с. 242–260].

Виклад основного матеріалу. До науково-освітніх осередків Великої Британії, у яких працюють українознавчі центри, належать: Українські студії у Кембриджському університеті (*Cambridge Ukrainian Studies of the University of Cambridge*); Товариство українців Оксфордського університету (*Oxford University Ukrainian Society*); Український інститут у Лондоні (*Ukrainian Institute London, UIL*); Школа слов'янських і східноєвропейських студій при Університетському коледжі Лондона (*School of Slavonic and East European Studies of the University College London, SSEES UCL*); Лондонська школа економіки (*London School of Economics and Political Science, LSE*); Порівняльна та українська політологія при Манчестерському університеті (*Comparative and Ukrainian Politics at the the University of Manchester, UoM*); Центр російських і східноєвропейських досліджень при Університеті Бірмінгема (*Centre for Russian and East European Studies (CREES) of the University of Birmingham*), а також дослідницька група «Європейські студії»,

що входить до складу кафедри політології та міжнародних студій Університету Бірмінгема (*Department of Political Science and International Studies (POLSIS) of the University of Birmingham*) та ін.

Кембриджський університет (*University of Cambridge*) є одним із найвідоміших і найдавніших університетів. **Українські студії у Кембриджі** (*Cambridge Ukrainian Studies*) є окремим академічним дослідницьким центром, що працює на факультеті сучасних і середньовічних мов та лінгвістики (*Faculty of Modern & Medieval Languages & Linguistics*) [6]. Кембриджські українознавчі студії були започатковані у 2008 р. для дослідження України, найбільшої країни Європи. Українські дослідження стали постійною програмою з 2010 р. [6]. Кембриджські українські студії співпрацюють із Кембриджським комітетом із досліджень Центральної та Східної Європи та Євразії (*Cambridge Committee for Central and East European and Eurasian Studies, CamCCEES*), що підтримує студентів і науковців, які беруть участь у дослідженнях Центральної та Східної Європи та Євразії [7], а також із Центром досліджень мистецтва, соціальних і гуманітарних наук (*Centre for Research in the Arts, Social Sciences and Humanities, CRASSH*), що сприяє розвитку дослідницьких інновацій у мистецтві, гуманітарних та соціальних науках [8].

Кембриджський дослідницький центр українознавства засуджує жакливу агресивну війну Росії проти вільної, демократичної України та її громадян. Центр займається вивченням України, працює над тим, щоб інформувати світову громадськість про моральні виміри російсько-української війни. Офіційна позиція центру відображена у

заяві від 24 лютого 2022 р.: «В Україну вторглися війська Російської Федерації. *Cambridge Ukrainian Studies* засуджує жакливу агресивну війну Росії проти вільної, демократичної України та її громадян. Цей напад на Україну – напад на нас усіх... Ми закликаємо до широких санкцій проти Кремля та термінової економічної, військової та гуманітарної допомоги Україні. Ми закликаємо британський уряд негайно скасувати візові обмеження для українців. Перш за все ми пояснюємо громадськості, чому ми всі повинні йти на щоденні жертви, щоб підтримати Україну в довгостроковій перспективі. Нам потрібно підготуватися творчо та пристрасно інвестувати в Україну та її майбутнє. Ціна для нас на автозаправній станції – ніщо порівняно з ціною для миру та міжнародної безпеки, якщо ми покинемо Україну чи піддамося примхам військових злочинців, які прагнуть знищити її як суверенну, незалежну європейську країну» [41].

Очолює Українські студії на факультеті сучасних і середньовічних мов та лінгвістики Кембриджського університету професор Фінін Рорі (*Rory Finnin*) – доктор філософії зі слов'янських мов та порівняльного літературознавства, професор українознавства (*Professor of Ukrainian Studies*). Він координує всі освітні та наукові програми на факультеті середньовічних та ранньомодерних слов'янських студій, українознавства та української мови (*Medieval and Early Modern Slavonic Studies*) [16]. У 2008 р. професор Фінін започаткував програму Українських студій у Кембриджському університеті. Також був головою Кембриджського осередку російських та східноєвропейських досліджень у 2011–2018 рр. [15]. Він

читає лекції для студентів та аспірантів з української культури в Робінсон коледжі Кембриджського університету (*Robinson Kollege*). Викладає модуль магістерської освітньої програми з польської, російської та української мови та літератури. Головний науковий інтерес – взаємодія культури та національної ідентичності в Україні. Зосереджується також на вивченні історії російського колоніалізму в Криму, вивчає кримськотатарську культуру та літературу. Ширші інтереси включають українознавчі, кримськотатарські та європейські студії, слов'язнознавство, дослідження культурної пам'яті, націоналізму та геноциду в північно-причорноморському регіоні [6; 55].

Певна Олена (*Olenka Z. Pevny*) – професор кафедри українознавства та середньовічних і ранньомодерних слов'янських студій Кембриджського університету (*University Associate Professor in Ukrainian Studies and in Medieval and Early Modern Slavonic Studies*) [39]. Професор Певна досліджує історію і культуру Візантії, ранньої Русі, Київської Русі, російську та українську культуру, мистецтво, археологію, культурну політику і практику збереження, консервації та реставрації пам'яток культури та історії. Зокрема, до сфери наукових інтересів належить середньовічна Чернігівщина, конфесійність та візуальна культура Волині, Житомирщини, козацьке бароко, мистецтво, архітектура Києва XVI–XVII ст. тощо [39].

Смицнюк Андрій (*Andrii Smytsniuk*) – викладач української мови на кафедрі слов'язнознавства факультету сучасних і середньовічних мов та лінгвістики Кембриджського університету (*Language Teaching Officer in Ukrainian of Faculty*

of Modern and Medieval Languages and Linguistics) [40]. Смицнюк А. – викладач української, родом з України (*Associate Teaching Professor in Ukrainian*), в Кембриджі та його коледжах, зокрема у Гармертон коледж (*Homerton College*) та Гіртон коледж (*Girton College*). Має досвід викладання української мови у Сполучених Штатах Америки (США). Наразі він є головою волонтерської ініціативи *Cambridge4Ukraine*, заснованої українською спільнотою Кембриджа [40].

Основна мета кембриджських дослідників – популяризувати українські студії та сприяти вивченню України у Великій Британії та за її межами, поглиблювати розуміння українців британською громадськістю та просувати інноваційні підходи до дослідження України як критичного перехрестя між Сходом і Заходом з багатою історичною, мовною та культурною спадщиною. Кембриджські українознавчі студії прагнуть відстежувати традиційні та новітні уявлення про дисциплінарні та географічні кордони та сприяти жвавому обміну між митцями, науковцями, політиками та широкою громадськістю, а також вищими навчальними закладами України, Європи та Північної Америки. Заходи, що проводить Кембриджський центр українознавства: щорічний кембриджський фестиваль українського кіно, щорічна кембриджська лекція з українознавства, щорічна кембриджська лекція з середньовічної та ранньомодерної славистики та ін. Також центр пропонує курси з української мови для всіх охочих. Слов'янські студії (*Slavonic Studies*) на факультеті сучасних і середньовічних мов і лінгвістики Кембриджського університету забезпечують інноваційне викладання польською, російською та

українською мовами для студентів та магістрів. Також дослідники займаються поглибленим вивченням Польщі, Росії та України з акцентом на історію, культуру, мову, літературу тощо від середньовіччя до сучасності [6].

Вважаємо великим позитивом, що українські дослідження на академічному рівні ведуться в Кембриджі – одному з найвідоміших університетів Великої Британії, і сподіваємося, що розвідками про Україну та українське згодом зацікавляться й інші факультети, інститути, коледжі та у перспективі з'явиться окремий академічний центр, діяльність якого керуватиметься з Києва і підтримуватиметься як Україною, так і Великою Британією, а наукові дослідження вийдуть на новий рівень українсько-британських відносин та взаємовигідного партнерства.

Українське товариство Оксфордського університету (*Oxford University Ukrainian Society*) [37]. Вже понад два десятиліття Товариство українців Оксфордського університету є осередком для всіх членів оксфордської спільноти, які цікавляться Україною та її багатою культурною спадщиною. Товариство засноване Елеонорою Суховій та Романом Завійським 2004 р., є зареєстрованою організацією в Оксфордському університеті та керується комітетом, який обирається щорічно. Місія Товариства полягає в тому, щоб об'єднати українців, і не тільки, навколо досліджень про Україну та українців, особливості політики, історії та культури, заохочувати розвиток цих досліджень в Оксфордському університеті та поза ним. Товариство організовує такі заходи, як поетичні читання, лекції та гостини на українську тему. Це гостинний простір,

який неухильно розвивається. Оскільки в Університеті поки немає спеціальної кафедри українських студій, Товариство слугує важливою базою з українських питань в Оксфордському університеті. Протягом багатьох років Оксфорд приймає доповідачів – видатних політиків, науковців, дипломатів та інтелектуалів, які працюють в галузі українознавчих досліджень [37].

Реалізуючи свої завдання – охоплювати, об'єднувати, навчати, – члени Українського товариства Оксфорду ініціюють благодійні заходи, організовують бесіди, лекції та семінари, співпрацюють із партнерами та влаштовують пізнавальні екскурсії регіоном. Після повномасштабного російського вторгнення в Україну Товариство розширило свою місію на її підтримку шляхом збору пожертв для надійних благодійних організацій, проводячи громадські заходи. Щоб передати потужну підтримку Україні та українцям, Товариство проводить мирні мітинги, благодійні вечери та концерти, збори, аукціони, фестиваль української культури та інтелектуальної спадщини тощо. До Українського товариства входять студенти, аспіранти, викладачі і всі бажаючі з університетського співтовариства. Найбільшим своїм здобутком вони вважають те, що будь-які українські науковці можуть звернутися до Товариства і отримати підтримку з організацією лекцій, презентацій, надання платформи для наукових дискусій, дебатів тощо [37].

Тож для України дуже важливо, що в Оксфорді, одному із найвідоміших науково-освітніх центрів Великої Британії, діє українська громадська організація дослідників, звернувшись до якої українці отримують підтримку.

Вважаємо, що на базі Університету та Українського товариства Оксфорду цілком можливо створити окрему кафедру українських студій або центр українознавства, який би займався вивченням проблем України та становленням українсько-британських відносин.

Український інститут у Лондоні, УІЛ (*Ukrainian Institute London, UIL*) – незалежна благодійна організація, зареєстрована у Великій Британії, афілійована з Українським католицьким університетом у Львові. Підтримує українознавчі студії та формує бачення про Україну у Великій Британії та за її межами. Інститут залучає експертів, креативних особистостей, політиків, аналітиків, журналістів та активних громадян до вивчення українських реакцій на глобальні виклики, надаючи доступ до детальної та надійної інформації про Україну. У 1979 р. глава Української греко-католицької церкви патріарх Йосип Сліпий, перебуваючи в еміграції після звільнення з радянського ГУЛАГу, ініціював заснування благодійної організації, що пропонувала курси з української мови та знайомила з українською культурою громадськість Великої Британії [44]. З 2016 р. УІЛ був зареєстрований як благодійний фонд, налагодив партнерські стосунки з освітніми і культурними організаціями, займається поширенням та популяризацією у Великій Британії знань про Україну та українців, розвитком досліджень у сфері культури, культурно-історичної спадщини, мистецтва, мови, літератури, історії, релігії, традицій, поточних справ тощо [55].

Директор УІЛ (з 2020 р.) Хромейчук Олеся (*Olesya Khromeychuk*) – історикиня, письменниця, спеціалізується на історії України та Східної і Центральної

Європи [23]. Ступінь доктора філософії з історії отримала в Університетському коледжі Лондона, викладала в Кембриджському університеті та ін. [22].

Довжик Саша (*Sasha Dovzhyk*) – доктор філософії з англійської мови та порівняльного літературознавства, наукова співробітниця УІЛ. Співпрацює з Бірбекським та Голдсмітським університетами в Лондоні (*Birkbeck University of London, Goldsmiths University of London*) як запрошений вчений. Доцент кафедри української літератури Школи славистики та східноєвропейських студій (*School of Slavonic and East European Studies of University College London, SSEES UCL*). Куратор *Ukraine Lab* (глобальна безпека, довкілля, дезінформація крізь призму України) та редактор лондонського видання *London Ukrainian Review*. Наприкінці 2023 р. вона повернулася в Україну, щоб допомогти створити *INDEX: Institute for Documentation and Exchange*, нову культурну та дослідницьку установу у Львові, і стала його програмним директором (*programme director*) [12; 17].

Узвишин Констанція (*Constance Uzwyshyn*) – доктор філософії в Кембриджському університеті, проводить дослідження впливу російсько-української війни на українське сучасне мистецтво, спеціалізується на українському сучасному мистецтві та дизайні інтер'єрів. Є радником з креативних індустрій УІЛ, фахівцем з арт-індустрії, організатором мистецьких виставок, аукціонів та засновником мистецьких галерей про Україну і для України [45].

Песенті Марина (*Marina Pesenti*) – екс-директор УІЛ (2015–2020), бакалавр культурології та магістр європейської політичної економіки у Лондонській школі економіки (*London School of Economics*

and Political Science, LSE), родом з України. Серед іншого досліджує культурне відродження та соціальні трансформації в Україні. Песенті Марина має 20 років професійного досвіду, що охоплює британські та українські медіа, зв'язки з громадськістю, продюсування конференцій та культурний менеджмент, аналітичні дослідження для відомих аналітичних центрів тощо. Вона 10 років працювала у Всесвітній службі ВВС у Лондоні, створюючи та ведучи програми українською та англійською мовами [38].

УІЛ вже понад 30 років проводить курси з української мови, тут діє мовна школа, де поєднується навчання розмовної української, читання, перекладу та письма. Зараз на курсах разом з очною формою пропонуються також і онлайн-заняття. Викладачі – переважно носії мови: Олена Гречанюк, Ірина Ільницька, Олексій Круглов, Ольга Лупуляк, Інна Линчак, Наталія Марченко, Світлана Немировська, Ірина Одрехівська, Володимир Олейко, Ірина Сандалович, Марія Семенюк, Олена Шатілова, Єлизавета Тарануха, Антоніна Тимченко, Ольга Волосова, Лілія Желева та ін. [44].

«Український інститут у Лондоні грає ключову роль у поширенні знань про Україну у Великій Британії і далі, забезпечує платформу для стимулювання дискусій і дебатів», – вважає Енн Епплбаум, американська історикиня та журналістка, яка часто відвідує публічні наукові заходи УІЛ [1].

Незважаючи на те, що УІЛ не є державною організацією, а скоріше благодійним громадським осередком, він став справжнім всесвітньо відомим центром розвитку як українських наукових, науково-освітніх, так і культурно-просвітницьких студій у Великій Британії. І це

важливо перш за все тому, що розвиток та підтримка досліджень з українознавства може відбуватися на недержавному рівні і дослідники можуть розраховувати на фінансування їхніх проектів донорами не на інституційному рівні, а на рівні громадських організацій або приватних благодійних ініціатив.

Школа слов'янських і східноєвропейських студій в Університетському коледжі Лондона, УКЛ (*School of Slavonic and East European Studies of University College London, SSEES UCL*) є однією з найбільших у Великій Британії дослідницьких і викладацьких установ з проблем дослідження Центральної, Східної та Південно-Східної Європи, Балтії, Росії, Кавказу та Центральної Азії. УКЛ входить до складу Лондонського університету (*University of London*). В УКЛ є українська бакалаврська програма, що передбачає 4 роки навчання й охоплює вивчення української мови, літератури, історії та культури.

Доктор Уїлем Блекер (*Uilleam Blacker*) – доцент кафедри української та східноєвропейської культури *SSEES UCL* [4]. Науковець і перекладач, який спеціалізується на українській та центрально-східноєвропейській літературі та культурі. Досліджує історичну пам'ять, культуру міста, пам'ять міста, пам'ять на війні та багату мультикультурну літературну спадщину України та Центрально-Східної Європи [5]. Вільно володіє українською, польською та російською мовами. Перш ніж приєднатися до *SSEES UCL* як викладач у 2014 р., працював в університетах Кембриджа та Оксфорда; до цього навчався в *SSEES UCL* та ще кількох університетах. Переклав англійською твори багатьох українських авторів [4; 5].

Єнкала Марта (*Marta Jenkala*) – доцент-викладач української мови, української культури та перекладознавства на освітніх рівнях бакалавра та магістра у *SSEES UCL* [18]. У *SSEES UCL* викладає з 1999 р. Зв'язки Марти Єнкали з *SSEES* та *UCL* сягають її студентських часів, коли, окрім навчання на диплом бакалавра з відзнакою з французької мови та лінгвістики в *UCL*, вона відвідувала уроки української мови, лінгвістики та літератури в *SSEES UCL*. Згодом вона отримала ступінь *PGCE (Postgraduate Certificate in Education)* – сертифікат післядипломної освіти та ступінь магістра з вивчення та викладання другої мови. Марта Єнкала сприяє вивченню та викладанню мов загалом та української зокрема. Паралельно з роботою в *SSEES UCL* у 2006–2018 рр. заснувала та вела курси української мови для Програми українських студій на Слов'янському факультеті Кембриджського університету. Також працювала директором Українського інституту в Лондоні (2004–2010). Протягом багатьох років була головним екзаменатором з української мови для британських та міжнародних екзаменаційних комісій. Крім основної роботи, очолила участь *SSEES UCL* у проєкті *FAVOR* та була співавтором онлайн-ресурсу *Teaching Slavonic Languages*. Марта Єнкала створює матеріали, спрямовані на підтримку вивчення та викладання української мови, публікує їх на своєму мовному порталі та проводить пробні курси для вчителів, студентів і школярів як у *SSEES UCL*, так і за його межами. Вона також впроваджує інноваційний навчальний дистанційний український онлайн-курс для початківців на платформі *UCL Moodle (Modular Objekt-Oriented Dynamic Learning Environment)*

для бакалаврів [42]. Іншим предметом її інтересів є дослідження українських студій у Великій Британії, і Марта Єнкала виступала з доповідями на цю тему на конференціях і семінарах у *SSEES UCL*, інших британських університетах та в Україні. Вона є досвідченим редактором і перекладачем, наставником студентів та молодших колег, які виконують українсько-англійський переклад в *SSEES UCL*. Також виступає з доповідями на наукових та науково-практичних заходах, телебаченні та радіо, публікує статті, поділяючи особливу увагу українській мові та традиційній культурі України [18].

Круглов Олексій (*Alex Krouglov*) – професор (викладач) української та російської мов, доктор наук у галузі перекладу, усного перекладу та соціолінгвістики. Викладає українською та російською мовами у *SSEES UCL* [26; 27]. У 1998–1999 рр. навчався в аспірантурі та займався науковими дослідженнями у *SSEES UCL*. Він працював експертом з вищої освіти, перекладачем, усним перекладачем, редактором, лектором, оцінювачем, радником, керівником, координатором проєктів і консультантом для багатьох університетів і міжнародних організацій. Вільно володіє українською, російською, французькою, чеською та іспанською. Перейшов до *SSEES UCL* у 2017 р. з Лондонського університету Метрополітен (*London Metropolitan University, LMU*), де був доцентом і заступником декана факультету з особливою відповідальністю за дослідження мови. Перш ніж приєднатися до *LMU*, він майже 10 років працював у Міністерстві закордонних справ та у справах Сполученого Королівства, починаючи з посади керівника відділу російської та слов'янських мов, а потім

був призначений помічником директора відділу дипломатичної мовної підготовки. Наразі викладає в *SSEES UCL* і проводить дослідження в галузі вищої освіти, соціолінгвістики, мовної політики та планування, особливо української та російської мов, а також перекладу [26; 27].

Ендрю Вілсон (*Andrew Wilson*) – історик, політолог, професор українських студій у *SSEES UCL* [47]. Є співробітником Європейської ради з міжнародних відносин (*European Council on Foreign Relations, ECFR*), яка здійснює аналітику за темами зовнішньої політики та безпеки. Веде *polittechnology.blog* [48]. Серед наукових інтересів компаративний аналіз політики пострадянських країн з 1990 р., зокрема України. Спеціалізується на східноєвропейській політиці, порівняльному аналізі процесів демократизації в пострадянських країнах і аналітиці політичних технологій. Її остання книга «Політичні технології» була опублікована *Yale University Press* у січні 2024 р. [48]. Також відомі публікації: «Українська криза: що Захід повинен знати» (2014); «Білорусь: остання європейська диктатура» (2011); «Українці: несподівана нація» (2010); «Помаранчева революція в Україні» (2005); «Віртуальна політика: фейкова демократія в пострадянському світі» (2005) [47].

Одрехівська Ірина (*Iryna Odrekhivska*) – доктор, викладач української та східноєвропейської культури, викладач українських студій в *UIL* та *SSEES UCL*. Має багато публікацій у міжнародній науковій пресі з проблем українського перекладу, культурної ідентичності, формування транснаціонального іміджу сучасної української літератури через англomовні переклади та ролі перекладу. Великий досвід

викладання університетських курсів з англо-українського перекладу, міжкультурної комунікації, порівняльного літературознавства та лінгвістики [31].

Отже, дуже цінно, що в одній з провідних дослідницько-викладацьких інституцій Лондона – *SSEES UCL* – на високому науково-професійному рівні представлено дослідження та викладання українознавчих студій, курсів з української мови і культури, перекладознавства, політтехнологій тощо. Проте ці розвідки поки ведуться переважно на рівні наукових зацікавленостей викладачів-науковців. І не вистачає окремої української кафедри або програми дослідження України та її мови, які не лише потребують розвитку, але й захисту. Насамперед тому, що Україна, її мова та культура перебувають в умовах геноцидних утисків з боку т. зв. «русского мира», російських дослідників та агентів кремля за кордоном. В умовах російсько-українського протистояння наукові проблеми щодо збереження мовної та культурної ідентичності українців за кордоном мають досліджуватися більш глибоко та підтримуватися з боку усіх держав, уряди яких здатні зробити більше для захисту україномовних учнів, студентів, викладачів, дослідників, які постраждали від сучасної російської агресії.

Лондонська школа економіки та політичних наук (*The London School of Economics and Political Science, LSE*) – державна інституція, відома своїми дослідницькими програмами в галузі політології, економіки, управління та ін. [29]. Як й інші освітні та наукові заклади, *LSE* практикує запрошувати визначних діячів та відомих політиків, аналітиків читати лекції для своїх студентів,

бакалаврів або аспірантів та ін. Науковці мають можливість об'єднуватися для виконання певних програм та грантів, що пропонуються європейськими та іншими фондами. Це так звані запрошені або приїжджі професори.

Серед трендів LSE є також дослідження останніх років науковців з різних країн, що пов'язані з російсько-українською війною. Одне з видань *Ukraine. Russia's War and the Future of the Global Order* під редакцією Майкла Коха (Cox Michael) (2023) [43] містить статті: «Перегляд історії та «збирання руських земель»: Володимир Путін і українська державність» (Düben Björn Alexander) [14, с. 59–90]; «Секюритизоване «інше» російського націоналізму в Україні та Росії» (Knott Eleanor) [25, с. 91–114]; «Відбудова та реформування України» (Berglöf Erik and Rashkovan Vladyslav) [3, с. 403–433]; «Російський мережевий авторитаризм на окупованих територіях України під час повномасштабного вторгнення: контроль і стійкість» (Lokot Tetyana) [28, с. 145–163]. Також статті з української проблематики були опубліковані у наукових журналах *Nations and Nationalism*, що висвітлює питання, пов'язані з націоналізмом, від імені Асоціації з вивчення етнічності та націоналізму *Wiley-Blackwell* у партнерстві з LSE Ideas (аналітичним центром зовнішньої політики LSE), зокрема у статті «Екзистенційний націоналізм: війна Росії проти України» (Knott Eleanor) [24, с. 45–52], та *Economic Policy*, де розглядаються проблеми політичного та економічного характеру, зокрема «Спадщина війни для України» (Munro Ellen and all) [30, с. 201–241].

В Україні працює програма *PeaceRep*, проект очолює Дослідницька група

конфліктів і громадянства (*Conflict and Civicness Research Group*), що є частиною LSE Ideas і виконується у співпраці з Інститутом гуманітарних досліджень (*Institut für die Wissenschaften vom Menschen*, Відень, Австрія), Київською школою економіки (КШЕ, Київ, Україна) та Ягеллонським університетом (Краків, Польща). Останнє дослідження проведене в рамках спільного партнерства *Ukrainian Industry Expertise* та *PeaceRep* «Військова економіка, керована державою, на відкритому ринку: дослідження державно-ринкових відносин в Україні 2021–2023» (Власюк Володимир, Cooper Luke, Brian Milakovsky, 2024). Звіт про результати дослідження розкриває відповідь на питання, «чи спроможна Україна, взаємодіючи зі світовими ринками, відповісти на виклики війни, що триває» [46].

Серед запрошених у LSE вчених американська історикиня, письменниця та журналістка, лауреатка багатьох міжнародних літературних премій Енн Епплбаум (*Anne Elizabeth Applebaum*). Вона працює приїжджою професоркою практики в LSE, де керує проектом *Arena*, присвяченим вивченню пропаганди та дезінформації XXI століття [2], також є старшою науковою співробітницею Школи передових міжнародних досліджень Університету Джонса Гопкінса (Балтімор, Меріленд, США) та Інституту Агора. Енн Епплбаум – дружина відомого польського політика і державного діяча Радослава Сікорського. Вона є авторкою кількох історичних праць, зокрема «Червоний Голод: Війна Сталіна проти України» (2018) про штучний голод 1932–1933 рр. в Україні, що отримав назву «Голодомор», за допомогою якого радянська влада мала на

меті знищити українську націю та перетворити її на *homo sovieticus* [52], та «ГУ-ЛАГ» [1]. Вагомим також є відео, в якому вона застерігає про зростання загрози смертельної імперської ідеології Росії, наслідки контрнаступу ЗСУ та закінчення війни [51].

Зважаючи на специфікацію Лондонської школи економіки та політичних наук, що активно сприяє вивченню та розвитку державної та соціальної політики, державного управління та публічного менеджменту у Великій Британії, все ж вражає, що серед останніх наукових трендів публікаційної активності науковців достатньо широко та професійно представлені наукові розробки, що безпосередньо стосуються війни в Україні та пошуку економічно обґрунтованих досліджень з української проблематики. Проте на базі *LSE* досі немає окремої науково-дослідної структурної одиниці, яка б опікувалася українськими дослідженнями, розвивала британсько-українські наукові програми, посилювала економічне і політичне міждержавне та міжінституційне співробітництво.

Порівняльна та українська політологія при Манчестерському університеті (*Comparative and Ukrainian Politics at the University of Manchester, UoM*) – центр порівняльної та української політології при *UoM* є провідним осередком вивчення порівняльної політології, інтереси якого варіюються від формування політики та інституцій до політичних рухів та ідеологій. Основні проблеми в кластері включають питання демократії, влади, націоналізму, держави, гендерної та етнічної нерівності [10].

Онух Ольга (*Olga Onuch*) (*Dhil Oxford 2010*) – науковиця, доктор політології, завдяки досвіду в українській політиці

належить до числа провідних експертів з України як у Великій Британії, так і в інших країнах. Вона є керівницею центру порівняльної та української політології в Університеті Манчестера (*Appointed Professor (Chair)*), що робить її першим в історії повним професором української політології в англослов'янському світі [36]. Працює на політичному факультеті Манчестерського університету, приєдналася до *UoM* у 2014 р., а також у *Nuffield College* при *University of Oxford* та *Harvard Ukrainian Research Institute (HURI)* [34]. Спеціалізується на порівняльній політиці Східної Європи та Латинської Америки, мотиваціях голосування, протестів та міграційної поведінки громадян. У її дослідженнях вивчаються фактори, пов'язані зі споживанням медіа, формуванням особистості та політичними уподобаннями. Свою роботою науковиця демонструє, що громадянська ідентичність і почуття обов'язку відіграють вирішальну роль у формуванні політичної поведінки, особливо в умовах переходу до демократії. Її порівняльне дослідження залученості та демократичного громадянського обов'язку затвердило її як видатного експерта з української та аргентинської політики, а також у сфері східноєвропейської порівняльної політології та міжрегіонального порівняльного аналізу [35]. Інші основні праці вченої стосуються дослідження ідентичності та демократичних і європейських прагнень України [32; 33].

Професорка Онух є провідним дослідником проекту *MOBILIZE* «Детермінанти «мобілізації» вдома та за кордоном: аналіз мікрооснов еміграції та масового протесту». Цей багаторічний проект (2018–2023) фінансувався через Схему відкритого дослідницького

простору (ORA) за прямої підтримки ESRC у Великій Британії, DFG у Німеччині, ANR у Франції та NWO у Нідерландах. Проект дає відповідь на запитання: «Коли є невдоволення, чому одні люди протестують, а інші перетинають кордон?». Дослідження охоплює населення в Україні, Польщі, Аргентині, Марокко та Білорусі, виконано 10 репрезентативних національних опитувань, 2 опитування щодо протестів, 8 опитувань мігрантів, 12+ фокус-груп та 160+ інтерв'ю. На базі UoM керувала командою 17+ з Великої Британії, Німеччини, Франції та Нідерландів [34].

Інший проект Ольги Онух IBIF (*Identities and Borders in Flux: The Case of Ukraine, 2019–2025*) збирає серію перехресних і панельних опитувань в Україні. Проект, який фінансується Британською академією в рамках програми фінансування «Подолання міжнародних викликів Великобританії», вивчає ідентичність, громадську думку та політичну поведінку в Україні в контексті війни. Дослідницькі спеціалізації: порівняльна політика протесту, вибори, міграція та ідентичність, Східна Європа та Латинська Америка (Україна, Польща, Аргентина, Бразилія), опитування та мовні етнографічні польові дослідження [34].

Всі дослідження, що стосуються геополітичної ситуації в Україні, проводяться у контексті інших і вимагають компаративного комплексного підходу та аналізу всіх впливових чинників. Це один із наукових підходів, що відповідає також і завданням українознавчих досліджень. Тому було б добре налагодити більш тісну співпрацю з центром порівняльної та української політології при UoM і розширити взаємовигідні українсько-британські програми співпраці,

засновані на взаємовигідних партнерських стосунках.

Університет Бірмінгема (*The University of Birmingham*). В Університеті діє Центр російських і східноєвропейських досліджень (*Centre for Russian and East European Studies, CREES*) [9]. Всесвітньо відомий багатодисциплінарний CREES є лідером у дослідженні Східноєвропейського регіону. Заснований у 1963 р. як Центр російських та східноєвропейських досліджень. Широка дослідницька програма Центру включає вивчення історії України, Росії, Кавказу, Центральної Азії та Європи, політики, безпеки, економіки, суспільства та культури. CREES є однією з основних установ у національній стратегії розвитку мовних територіальних досліджень. Члени CREES беруть активну участь у політичному процесі, маючи давні відносини з урядом Великої Британії (особливо Міністерством закордонних справ і у справах Співдружності), іншими національними урядами (Державний департамент США), міжнародними організаціями, такими як Європейський Союз (EU), Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) та Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD), бізнес-спільнотами, засобами масової інформації тощо.

Доктор Канефф Діма (Deema Kaneff) – директор CREES, працює в Департаменті політології та міжнародних досліджень, викладач соціальної антропології. Досліджує ресурси та соціальні зміни; постсоціалістичні трансформації та глобальний капіталізм; відносини власності; ринки та мораль; транснаціональні міграції, соціальне відчуження та нерівність у країнах Європи, Східної Європи, Болгарії та України [21]. Основні

праці професора Канеффа присвячені дослідженням розвитку економічних, політичних, релігійних, етнокультурних процесів, розвитку мови та ідентичності у постсоціалістичних країнах, зокрема в Україні [19; 20].

Вольчук Катерина (*Wolczuk Kataryna*) – професорка політології та міжнародних досліджень Східної Європи *CREES* [49]. Спеціалізується на дослідженнях східноєвропейської політики. Вивчає відносини між ЄС та пострадянськими країнами в рамках Європейської політики сусідства та Східного партнерства. Вона також досліджувала динаміку державного будівництва в Україні (особливо конституційні реформи, інституційні рамки та відносини між законодавчою та виконавчою владою), концепцію нації та національної ідентичності в Центральній та Східній Європі. До кола її наукових інтересів входять польсько-українські відносини в контексті розширення ЄС та інтеграція України до ЄС. Доктор Вольчук має великий досвід успішного курування студентів із Великої Британії, ЄС та ін. Вивчає, як Росія змінила шлях України до Європи: від «інтеграції без членства» до «інтеграції через війну» [13].

Дуже шкода, що наукові дослідження по Україні досі ведуться тільки в Центрі російських і східноєвропейських досліджень, де на першому місці стоять російські студії, а вже згодом у контексті східноєвропейських країн вивчається Україна. Вважаємо, що Україна є найбільшою країною Європи, яка заслуговує на те, щоб в одному із найбільших дослідницьких центрів Великої Британії – Бірмінгемському університеті – з'явилася окрема кафедра українсько-британських міждисциплінарних досліджень. Цьому

процесу мають сприяти як урядові, так і громадські установи України та Великої Британії – Європейська дослідницька рада (*European Research Council, ERC*), Союз українців Британії (*Association of Ukrainians in Great Britain, AUGB*), Міністерство закордонних справ України, Посольство Великої Британії в Україні, Міністерство освіти і науки України та ін. Це підтвердить чітку позицію України під час воєнного стану про те, що вона є геополітичним суб'єктом, займає почесне місце серед наукової спільноти та потребує підтримки [50].

Дослідницька група «Європейські студії» входить до складу кафедри політології та міжнародних студій Бірмінгемського університету (*Department of Political Science and International Studies, POLSIS*) [11]. Ця група європейських студій існує, щоб сприяти обговоренню та співпраці між дослідниками, які зосереджуються на інституціях та політиках Європейського Союзу, однієї чи кількох європейських країн та/або європейського регіону та ідентичності. Тут проводяться зустрічі на регулярній основі як у формі дискусійної групи, яка зосереджується на останніх і актуальних публікаціях, так і на тимчасовій основі, щоб представити незавершену роботу.

Единбурзький університет є мультидисциплінарним дослідницьким центром (*The University of Edinburgh*), що займається вивченням управління, інститутів, законодавства, політики Європейського Союзу та Європи загалом. Він співпрацює з Центром передового досвіду *FUTURES Jean Monnet* і підтримується програмою *EU Erasmus+*, що вивчає управління, інституції, законодавство та політику Європи та ЄС. Центр передового досвіду *FUTURES Jean Monnet*

проводить дослідження аналізу європейського майбутнього на вирішальному перехресті історії.

Для Великої Британії загалом характерна діяльність культурних товариств, що об'єднують навколо себе представників української діаспори для збереження ідентичності українців. Серед них можна виокремити **Ноттінгемський український культурний центр** (*Nottingham Ukrainian Cultural Centre*), яким опікується Ноттінгемський союз українців у Великій Британії, СУБ (*Association of Ukrainians in Great Britain, AUGB*). Він працює вже понад 60 років та об'єднує українців з метою збереження української ідентичності поза межами батьківщини. Центр проводить культурно-мистецькі та освітні заходи для людей різного віку. У Ноттінгемі є школа українознавства імені Лесі Українки – одна з перших українських шкіл у країні, а також хор, оркестр, танцювальні, театральні та інші гуртки, які зберігають та розвивають українську культуру та традиції, проводячи різні заходи.

Загалом щодо складової шкільної освіти у Великій Британії діють 9 суботніх шкіл українознавства, де працюють 70 вчителів і навчаються понад 400 учнів. У школах діти вивчають українську мову, історію, географію та культуру. Більшість шкіл працюють при відділах СУБ. Викладацький склад шкіл об'єднаний у Спілку українських вчителів, СУБ (*Association of Ukrainian Teachers in Great Britain*). Крім цього, Школа слов'янських та східноєвропейських наук і Університет св. Андрія пропонують мовні курси для вивчення української мови та історії України. На базі УІ у Лондоні функціонують постійно діючі курси української мови. Українська

діаспора надає безпосередню підтримку діяльності закладу [56].

Шкільна освіта – дуже важлива складова, адже, згідно з концепцією, українознавство має охоплювати всі ланки навчання – від дитячих садочків до наукових закладів. Відтак забезпечуватиметься принцип неперервності української освіти, відповідно у молодого покоління з'являтиметься зацікавленість у наукових дослідженнях з української тематики.

До початку російсько-української війни вчені з Великої Британії Україну досліджували як пострадянську країну, часто поруч із Росією та Білоруссю, або як частину Східної Європи. І лише після 2014 р. відбулися певні зрушення, Україну стали розглядати як окремий суб'єкт, що має всі ознаки країни, яка прагне до розвитку демократії та європейської орієнтованості.

Висновки. За результатами моніторингу сучасного стану українознавчих досліджень у Великій Британії можна зробити висновок, що у цій країні наявне досить потужне громадське та науково-освітнє співтовариство, предметом наукових досліджень якого є всебічне вивчення України, її історії, мови, культури, традицій та впливу російсько-української війни на українців. Проте ці осередки діють переважно на філологічних, мовознавчих, історичних, слов'янознавчих, перекладознавчих факультетах, кафедрах тощо розглянутих інституцій. Всі структурні одиниці українознавчих досліджень у Великій Британії керуються університетськими положеннями та підтримуються на громадських засадах дружніми до України та українців організаціями цієї країни. Поки що самостійних інституційних

українських дослідницьких осередків мало, вони тримаються на особистій ініціативі науковців. Причина – недостатня увага з боку Української держави до цього питання.

Виявлено, що завдяки наявності українознавчих освітньо-наукових осередків у Великій Британії та співпраці з українськими освітньо-науковими та урядовими установами британці отримують чітку, правдиву та науково обґрунтовану аналітичну інформацію про події в Україні, пов'язані з війною, і значною мірою саме тому досить потужно на міжнародно-політичному рівні підтримують визвольну боротьбу українців проти російської агресії. Підкреслено, що для забезпечення та заохочення розвитку українських студій у Великій Британії важливо розширити мережу наукових центрів, посилити взаємодію між ними та державними центрами українознавства, що діють в Україні.

Загалом на перспективу варто ініціювати створення мережі самостійних українознавчих центрів (підрозділів) на базі існуючих у науково-освітніх інституціях, що координуватимуться з України. До викладацької та наукової діяльності слід долучати науковців для викладання курсів (програм) з українознавства для всіх здобувачів вищої освіти, які оберуть курс Ukrainian Studies для вивчення або проект з українознавства для дослідження. НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка необхідно надати повноваження для координації українознавчих досліджень, організації викладання курсів, читання лекцій, проведення конференцій та семінарів, круглих столів та наукових читань з українознавства на постійній основі. Забезпечення функціонування організаційної, управлінської

та науково-освітньої платформи має підтримувати держава через українське посольство та профільні міністерства. Вхідження України до європейського співтовариства має відбуватися на всіх рівнях, і науково-освітній простір необхідно освоювати одним із перших, адже результати проведеного моніторингу свідчать, що зацікавленість українською тематикою лише зростає, тому Ukrainian Studies як виховна, освітня та наукова галузь знань, предметом якої є вивчення України та світового українства, повинна мати і широкі перспективи розвитку міжнародного і міжінституційного співробітництва та підтримку держави у протистоянні російській агресії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Applebaum, Anne. URL: <https://www.anneapplebaum.com/>
2. Overcoming the challenges of disinformation of disinformation and polarization. *Arena*. URL: <https://arenaresearch.net/>
3. Berglöf, Erik and Rashkovan, Vladyslav. *Reconstructing and Reforming Ukraine. Ukraine. Russia's War and the Future of the Global Order* / ed. by Michael Cox. *LSE Public Policy Review*. London, UK. 2023. Series 3. Pages 403–433. URL: <https://press.lse.ac.uk/site/books/10.31389/lsepress.ukr/read/?loc=033.xhtml>
4. Blacker, Uilleam. *School of Slavonic and East European Studies of University College London*. URL: <https://profiles.ucl.ac.uk/10852-uilleam-blacker/>
5. Blacker, Uilleam. URL: <https://www.uilleamblacker.com/>
6. Cambridge Ukrainian Studies. *University of Cambridge*. URL: <https://www.mml.cam.ac.uk/ukrainian/>
7. Cambridge Committee for Central and East European and Eurasian Studies (CamCCEES). *University of Cambridge*.

URL: <https://www.mml.cam.ac.uk/slavonic/camcceeas/>

8. Centre for Research in the Arts, Social Sciences and Humanities (CRASSH). *University of Cambridge*. URL: <https://www.crassh.cam.ac.uk/research/>

9. Centre for Russian and East European Studies, CREES. *The University of Birmingham*. URL: <https://research.birmingham.ac.uk/en/organisations/centre-for-russian-and-east-european-studies/>

10. Comparative and Ukrainian Politics at The University of Manchester. URL: <https://www.socialsciences.manchester.ac.uk/politics/research/research-clusters/comparative-politics/>

11. Department of Political Science and International Studies. *POLISIS*. URL: <https://www.birmingham.ac.uk/schools/government/departments/political-science-international-studies/research/groups/european-studies/>

12. Dovzhyk, Sasha. URL: <https://www.sashadovzhyk.com/>

13. Dragneva, Rilka, Wolczuk Kataryna. Integration and Modernisation: EU's Association Agreement with Ukraine. *Ukraine's Thorny Path to the EU: From "Integration without Membership" to "Integration through War"* / ed. by Maryna Rabinovych, Anne Pintsch. Palgrave Studies in European Union Politics. 2025. Pages 43–66. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-69154-6/>

14. Düben, Björn Alexander. Revising history and 'gathering the Russian lands': Vladimir Putin and Ukrainian nationhood. Ukraine. Russia's War and the Future of the Global Order/ ed. by Michael Cox. *LSE Public Policy Review*. London, UK. 2023. Series 3. Pages 59–90. URL: <https://press.lse.ac.uk/site/books/10.31389/lsepress.ukr/read/?loc=014.xhtml>

15. Finnin, Rory. URL: <https://roryfinnin.com/about/>

16. Finnin, Rory, Prof. Faculty of Modern and Medieval Languages and Linguistics. *University of Cambridge*. URL: <https://www.mml.cam.ac.uk/ref35/>

17. Institute for Documentation and Exchange (INDEX). URL: <https://www.index-ukraine.org/>

18. Jenkala, Marta. *Slavonic and East European Studies of University College London*. URL: <https://profiles.ucl.ac.uk/18527-marta-jenkala/about/>

19. Kaneff, D. Making History, Making Politics: Socialist and Post-Socialist Elite Economies of Favour in Bulgaria and Ukraine. *Economies of Favor after Socialism: a comparative perspective*. Makovicky, N. & Henig, D. (eds.): Oxford University Press. 2016. Pages 140–160.

20. Kaneff, D. Religion, Customs and Local Identity: bi-spirituality in rural Ukraine. *Religion, State and Society*. 2018. № 46, № 2. Pages 139–155.

21. Kaneff, Deema. Centre for Russian and East European Studies (CREES). *The University of Birmingham*. URL: <https://research.birmingham.ac.uk/en/persons/deema-kaneff/>

22. Khromeychuk, Olesya. URL: <https://www.olesyakhromeychuk.com/home/>

23. Khromeychuk, Olesya. *Ukrainian Institute London*. URL: <https://ukrainianinstitute.org.uk/>

24. Knott, Eleanor. Existential nationalism: Russia's war against Ukraine. *Nations and Nationalism*. 2023. Volume 29 (1). Pages 45–52.

25. Knott, Eleanor. The securitised 'others' of Russian nationalism in Ukraine and Russia. Ukraine. Russia's War and the Future of the Global Order/ ed. by Michael Cox. *LSE Public Policy Review*. London, UK. 2023. Series 3. Pages 91–114. URL: <https://press.lse.ac.uk/site/books/10.31389/lsepress.ukr/read/?loc=015.xhtml>

26. Krouglov, Alex. *Slavonic and East European Studies of University College London*. URL: <https://profiles.ucl.ac.uk/64262-alex-krouglov/about/>

27. Krouglov, Alex. URL: <https://orcid.org/0000-0001-7682-1145/>

28. Lokot, Tetyana. Russia's Networked Authoritarianism in Ukraine's Occupied Territories during the Full-Scale Invasion: Control and Resilience. Ukraine. Russia's

- War and the Future of the Global Order / ed. by Michael Cox. *LSE Public Policy Rewview*. London, UK. Series 3. Pages 145–163. URL: <https://press.lse.ac.uk/site/books/10.31389/lsepress.ukr/read/?loc=018.xhtml>
29. London School of Economics and Political Science. URL: <https://www.lse.ac.uk/>
30. Munroe, Ellen etc. The legacies of war for Ukraine Get access Arrow. *Economic Policy*. Volume 38, Issue 114. April 2023. Pages 201–241.
31. Odrekhivska, Iryna. *Slavonic and East European Studies of University College London*. URL: <https://profiles.ucl.ac.uk/99867-iryna-odrekhivska/publications/>
32. Onuch, O. Fighting for Europe: The EU's Democratic Pull Phenomenon in Ukraine, Poland and Belarus: EU's democratic pull. *Journal of Common Market Studies*. 2024. 34 p.
33. Onuch, Olga, Henry E. Hale and Gwendolyn Sasse. Studying Identity in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*. 2018. № 34 (2–3). Pages 79–83. URL: https://www.academia.edu/36261301/Introduction_Studying_Identity_In_Ukraine/
34. Onuch, Olga. *Comparative and Ukrainian Politics at the University of Manchester* URL: <https://manchester.academia.edu/OlgaOnuch/>
35. Onuch, Olga. URL: <https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1451241>
36. Onuch, Olga. URL: <https://olgaonuch.com/>
37. Oxford University Ukrainian Society. URL: <https://ox-ukraine.org/about/>
38. Pesenti, Marina. *Ukrainian Institute London*. URL: <https://ukrainianinstiyute.org.uk/>
39. Pevny, Olenka Z. Faculty of Modern and Medieval Languages and Linguistics. *University of Cambridge*. URL: <https://www.mml.cam.ac.uk/ozp20/>
40. Smytsniuk, Andrii. Faculty of Modern and Medieval Languages and Linguistics. *University of Cambridge*. URL: <https://www.mml.cam.ac.uk/as3020/>
41. Statement, 24 February 2022. Cambridge Ukrainian Studies. *University of Cambridge*. URL: <https://www.mml.cam.ac.uk/ukrainian/>
42. UCL Moodle. URL: <https://www.ucl.ac.uk/isd/services/digital-edukation/digiyaal-tools/moodle/>
43. Ukraine. Russia's War and the Future of the Global Order / ed. by Michael Cox. *LSE Public Policy Review*. London, UK. 2023. 457 p. URL: <https://press.lse.ac.uk/site/books/e/10.31389/lsepress.ukr/>
44. Ukrainian Institute in London. URL: <https://ukrainianinstitute.org.uk/>
45. Uzwyszyn, Constance. *Ukrainian Institute London*. URL: <https://ukrainianinstiyute.org.uk/>
46. Vlsiuk, V., Cooper, L. and Milakovsky, B. A State-led War Economy in an Open Market: Investigating state-market relations in Ukraine 2021–2023 (PeaceRep Ukraine Report). *Conflict and Civicness Research Group, London School of Economics*. 2024. URL: <https://era.ed.ac.uk/bitstream/handle/1842/42434/A-state-led-war-economy-in-an-open-market-DIGITAL.pdf?sequence=1&isAllowed=y/>
47. Wilson, Andrew. *Slavonic and East European Studies of University College London*. URL: <https://profiles.ucl.ac.uk/7084-andrew-wilson/>
48. Wilson, Andrew. URL: <http://politicaltechnology.blog/>
49. Wolczuk, Kataryna. Centre for Russian and East European Studies (CREES). *The University of Birmingham*. URL: <https://research.birmingham.ac.uk/en/persons/kataryna-wolczuk/>
50. Геополітична суб'єктність України у контексті глобальних викликів: монографія / Грабовська І., Грабовський С., Додонов Р., Кагамлик С., Марутян Р., Настояща К., Турпак Н., Чупрій Л. Київ, 2024. 330 с. URL: https://ndiu.knu.ua/images/vydannia/Subjektnist_NDIU.pdf
51. Епплаум, Енн – про смертельну імперську ідею Росії, наслідки контрнаступу ЗСУ та закінчення війни. *VA Голос Америки Українською*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gOlgsH6g7OU>

52. Епплбаум, Енн. *Червоний голод. Війна Сталіна проти України*. Переклад з англ.: Дарія Маттінґлі та Оксана Кисіль. Київ, 2018. 440 с. URL: <https://readukrainianbooks.com/1208-chervonij-golod-vijna-stalina-proti-ukrayini-enn-appelbaum.html>

53. Отрошко, Л. Національно-патріотичне виховання в Україні й українській діаспорі: правові основи та історіографія проблеми. *Українознавство*. 2024. № 2. С. 242–260. URL: <https://jornal.ndiu.org.ua/article/view/308592/>

54. Отрошко, Л. Обґрунтування ролі зарубіжного українства як чинника етнокультурного розвитку українського суспільства в умовах політики реваншу РФ. Аналітична записка для МОН України. *Українознавство*. 2024. № 1. С. 57–66. URL: <https://jornal.ndiu.org.ua/article/view/303888/>

55. *Українські і кримськотатарські студії за кордоном: дослідження стану і потреб* / заг. ред. Н. Коваль. Київ, 2022. 112 с. URL: <https://ui.org.ua/ukrainian-and-crimean-tatar-studies/>

56. Українські школи у Великій Британії. Українці у Великій Британії. *Посольство України у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії*. 10.03.2020. URL: <https://uk.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/881-ukraina-velika-britanija/595-ukrainci-u-velikij-britaniji>

REFERENCES

1. *Applebaum, Anne* [online] Available at: <https://www.anneapplebaum.com/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

2. Overcoming the Challenges of Disinformation of Disinformation and Polarization. [online] *Arena*. Available at: <https://arenaresearch.net/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

3. Berglöf, Erik and Rashkovan, Vladyslav (2023) Reconstructing and Reforming Ukraine. *Ukraine. Russia's War and the Future of the Global Order. LSE Public Policy Review*. London. UK. Series 3. pp. 403–433. [online] Available at: <https://press.lse.ac.uk/site/>

<books/10.31389/lsepress.ukr/read/?loc=033.xhtml> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

4. Blacker, Uilleam. *School of Slavonic and East European Studies of University College London*. [online] Available at: <https://profiles.ucl.ac.uk/10852-uilleam-blacker/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

5. *Blacker, Uilleam*. [online] Available at: <https://www.uilleamblacker.com/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

6. Cambridge Ukrainian Studies. [online] *University of Cambridge*. Available at: <https://www.mml.cam.ac.uk/ukrainian/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

7. Cambridge Committee for Central and East European and Eurasian Studies (CamCCEES). [online] *University of Cambridge*. Available at: <https://www.mml.cam.ac.uk/slavonic/camccees/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

8. Centre for Research in the Arts, Social Sciences and Humanities (CRASSH). [online] *University of Cambridge*. Available at: <https://www.crassh.cam.ac.uk/research/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

9. Centre for Russian and East European Studies, CREES. [online] *The University of Birmingham*. Available at: <https://research.birmingham.ac.uk/en/organisations/centre-for-russian-and-east-european-studies/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

10. Comparative and Ukrainian Politics at [online] *The University of Manchester*. Available at: <https://www.socialsciences.manchester.ac.uk/politics/research/research-clusters/comparative-politics/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

11. *Department of Political Science and International Studies, POLSIS*. [online] Available at: <https://www.birmingham.ac.uk/schools/government/departments/political-science-international-studies/research/groups/european-studies/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

12. *Dovzhyk, Sasha*. [online] Available at: <https://www.sashadovzhyk.com/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

13. Dragneva, Rilka, Wolczuk Kataryna (2025). Integration and Modernisation: EU's Association Agreement with Ukraine. *Ukraine's Thorny Path to the EU: From "Integration without Membership" to "Integration through War"*. pp. 43–66. [online] Available at: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-69154-6/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
14. Düben, Björn Alexander (2023) Revising History and “Gathering the Russian lands”: Vladimir Putin and Ukrainian nationhood. *Ukraine. Russia's War and the Future of the Global Order. LSE Public Policy Review London, UK. Series 3*, pp. 59–90. [online] Available at: <https://press.lse.ac.uk/site/books/10.31389/lsepress.ukr/read/?loc=014.xhtml> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
15. Finnin, Rory. [online] Available at: <https://roryfinnin.com/about/> [Accessed 21 Jan. 2025].
16. Prof. Rory Finnin. Faculty of Modern and Medieval Languages and Linguistics. [online] *University of Cambridge*. Available at: <https://www.mmll.cam.ac.uk/ref35/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
17. *Institute for Documentation and Exchange (INDEX)*. [online] Available at: <https://www.index-ukraine.org/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
18. Jenkala, Marta *Slavonic and East European Studies of University College London*. [online] Available at: <https://profiles.ucl.ac.uk/18527-marta-jenkala/about/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
19. Kaneff, D. (2016) Making History, Making Politics: Socialist and Post-Socialist Elite Economies of Favour in Bulgaria and Ukraine. *Economies of Favor after Socialism: a comparative perspective*. Makovicky, N. & Henig, D. (eds.): Oxford University Press. pp. 140–160. [online] Available at: <https://academic.oup.com/book/8677/chapter-abstract/154680254?redirectedFrom=fulltext/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
20. Kaneff, D. (2018) Religion, Customs and Local Identity: Bi-Spirituality in Rural Ukraine. *Religion, State and Society*. No. 46. No. 2, pp. 139–155. [online] Available at: <https://research.birmingham.ac.uk/en/publications/religion-customs-and-local-identity-bi-spirituality-in-rural-ukra/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
21. Kaneff, Deema. Centre for Russian and East European Studies (CREES). [online] *The University of Birmingham*. Available at: <https://research.birmingham.ac.uk/en/persons/deema-kaneff/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
22. *Khromeychuk Olesya*. [online] Available at: <https://www.olesyakhromeychuk.com/home/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
23. Khromeychuk, Olesya. [online] *Ukrainian Institute London*. Available at: <https://ukrainianinstitute.org.uk/team/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
24. Knott, Eleanor (2023) Existential Nationalism: Russia's War Against Ukraine. *Nations and Nationalism*. Vol. 29 (1), pp. 45–52. [online] Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/nana.12878> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
25. Knott, Eleanor (2023) The Securitised “Others” of Russian Nationalism in Ukraine and Russia. *Ukraine. Russia's War and the Future of the Global Order. LSE Public Policy Review London, UK. Series 3*, pp. 91–114. [online] Available at: <https://press.lse.ac.uk/site/books/10.31389/lsepress.ukr/read/?loc=015.xhtml> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
26. Krouglov, Alex. *Slavonic and East European Studies of University College London*. [online] Available at: <https://profiles.ucl.ac.uk/64262-alex-krouglov/about/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
27. *Krouglov, Alex*. [online] Available at: <https://www.researchgate.net/profile/Alex-Krouglov> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
28. Lokot, Tetyana *Russia's Networked Authoritarianism in Ukraine's Occupied Territories during the Full-Scale Invasion: Control and Resilience. Ukraine. Russia's War and the Future of the Global Order. LSE Public Policy Review. London. UK. Series 3*. pp. 145–163. [online] Available at: <https://press.lse.ac.uk/site/books/10.31389/lsepress.ukr/>

read/?loc=018.xhtml [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

29. *London School of Economics and Political Science*. [online] Available at: <https://www.lse.ac.uk/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

30. Munroe, Ellen etc. The Legacies of War for Ukraine Get Access Arrow. *Economic Policy*. 2023. Vol. 38. Issue 114, pp. 201–241 [online] Available at: <https://econpapers.repec.org/paper/cprceprdp/17841.htm> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

31. Odrekhivska, Iryna. *Slavonic and East European Studies of University College London*. [online] Available at: <https://profiles.ucl.ac.uk/99867-iry-na-odrekhivska/publications/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

32. Onuch, O. (2024) Fighting for Europe: The EU's Democratic Pull Phenomenon in Ukraine, Poland and Belarus: EU's Democratic Pull. *Journal of Common Market Studies*. Vol. 62(6), pp. 1423–1447. [online] Available at: <https://ideas.repec.org/a/bla/jcmkts/v62y2024-i6p1423-1447.html> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

33. Onuch, O., Hale, E. H., Gwendolyn, S. (2018). Introduction: Studying Identity in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*. No. 34 (2–3), pp. 79–83. [online] Available at: https://www.academia.edu/36261301/Introduction_Studying_Identity_In_Ukraine/ [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

34. Onuch, O. *Comparative and Ukrainian Politics at the University of Manchester*. [online] Available at: <https://manchester.academia.edu/OlgaOnuch/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

35. Onuch, O., Hale, H. E. (2018). Capturing Ethnicity: The Case Of Ukraine. *Post-Soviet Affairs*. No. 34 (2–3). Issue 2–3, pp. 84–106. [online] Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1060586X.2018.1452247> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

36. Onuch, Olga. [online] Available at: <https://olgaonuch.com/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

37. *Oxford University Ukrainian Society*.

[online] Available at: <https://ox-ukraine.org/about/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

38. Pesenti, Marina. *Ukrainian Institute London*. [online] Available at: <https://ukrainianinstitute.org.uk/team/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

39. Pevny, Olenka Z. Faculty of Modern and Medieval Languages and Linguistics. *University of Cambridge*. [online] Available at: <https://www.mml.cam.ac.uk/ozp20/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

40. Smytsniuk, Andrii. About Cambridge4Ukraine. *University of Cambridge*. [online] Available at: <https://www.cambridge4ukraine.uk/about/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

41. Statement, 24 February 2022. Cambridge Ukrainian Studies. *University of Cambridge*. [online] Available at: <https://www.mml.cam.ac.uk/ukrainian/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

42. *UCL Moodle*. [online] Available at: <https://www.ucl.ac.uk/isd/services/digital-edukation/digiyal-tools/moodle/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

43. Ukraine. Russia's War and the Future of the Global Order/ ed. by Michael Cox (2023). LSE Public Policy Rewview. London. UK. 457 p. [online] Available at: <https://press.lse.ac.uk/site/books/e/10.31389/lsepress.ukr/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

44. *Ukrainian Institute in London*. [online] Available at: <https://ukrainianinstitute.org.uk/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

45. Uzwyszyn, Constance. *Ukrainian Institute London*. [online] Available at: <https://ukrainianinstiyute.org.uk/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]

46. Vlasiuk, V., Cooper, L. and Milakovsky, B. (2024). A State-Led War Economy in an Open Market: Investigating state-market relations in Ukraine 2021–2023 (PeaceRep Ukraine Report). *Conflict and Civiness Research Group, London School of Economics*. [online] Available at: <https://era.ed.ac.uk/bitstream/handle/1842/42434/A-state-led-war-economy-in-an-open-market-DIGITAL>.

- pdf?sequence=1&isAllowed=y/ [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
47. Wilson, Andrew. *Slavonic and East European Studies of University College London*. [online] Available at: <https://profiles.ucl.ac.uk/7084-andrew-wilson/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
48. Wilson, Andrew (2023) Ukraine: A Surprisingly Comfortable Home for the Black Arts. *Political Technology*. Cambridge University Press, pp. 285–334. [online] Available at: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/political-technology/ukraine/D5F6F5B80E2CD55C1090E14C84AFB8BB> [online] Available at: <http://politicaltechnology.blog/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
49. Wolczuk Kataryna. Centre for Russian and East European Studies (CREES). *The University of Birmingham*. [online] Available at: <https://research.birmingham.ac.uk/en/persons/kataryna-wolczuk/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
50. Grabovska, I., Hrabovskyi, S., Dodonov, R., et al. (2024). *Geopolitical Subjectivity of Ukraine in the Context of Global Challenges: A Monograph*. Kyiv: RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 330 p. [online] Available at: https://ndiu.knu.ua/images/vydannia/Subjektivist_NDIU.pdf [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Ukr.]
51. Applebaum, Ann – on Russia's deadly imperial idea, the consequences of the Ukrainian Army's counteroffensive, and the end of the war. *VA Voice of America in Ukrainian*. [online] Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=gOlgsH6g7OU> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Eng.]
52. Applebaum, A. (2018). *The Red*
- Famine. Stalin's War on Ukraine*. Translated from English by Daria Mattingly and Oksana Kysil. Kyiv, 440 p. [online] Available at: <https://readukrainianbooks.com/1208-chervonij-golod-vijna-stalina-proti-ukrayini-enn-appelbaum.html> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Ukr.]
53. Otroshko, L. (2024) National-Patriotic Education in Ukraine and the Ukrainian Diaspora: Legal Foundations and Historiography of the Problem. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, No. 2, pp. 242–260. [online] Available at: <https://jurnal.ndiu.org.ua/article/view/308592/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Ukr.]
54. Otroshko, L. (2024) Substantiation of the Role of Foreign Ukrainians as a Factor in the Ethnocultural Development of Ukrainian Society in the Context of the Russian Federation's Policy of Revenge. Analytical Note for the Ministry of Education and Science of Ukraine. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, No. 1, pp. 57– 66 [online] Available at: <https://jurnal.ndiu.org.ua/article/view/303888/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Ukr.]
55. Koval, N., ed. (2022). *Ukrainian and Crimean Tatar Studies Abroad: a Study of the State and Needs*. Kyiv, 112 p. [online] Available at: <https://ui.org.ua/ukrainian-and-crimean-tatar-studies/> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Ukr.]
56. *Ukrainian Schools in Great Britain. Ukrainians in Great Britain. Embassy of Ukraine in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*. (10 March 2020). [online] Available at: <https://uk.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/881-ukraina-velika-britanija/595-ukrainci-u-velikij-britaniji> [Accessed 25 Jan. 2025]. [in Ukr.]

Summary

CURRENT STATE OF UKRAINIAN STUDIES IN GREAT BRITAIN

Liubov OTROSHKO

orcid.org/0000-0002-1204-7493

junior research fellow

of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv

The relevance of the research. In the context of increased interest in Ukraine and Ukrainians related to the Russian-Ukrainian war, there has been a need to analyze the current state and promising directions of Ukrainian studies conducted by Ukrainian studies centers in the United Kingdom.

The **purpose** of the study is to identify promising areas of research in the field of Ukrainian studies by monitoring Ukrainian studies research in the United Kingdom.

Conclusions. The main research trends of Ukrainian Studies in the most famous scientific and educational institutions of Great Britain are identified. The prospects of the main directions of interdisciplinary research in the field of Ukrainian studies in Ukraine and Great Britain are assessed. Conclusion: according to the results of monitoring the current state of Ukrainian studies in Great Britain, there is a fairly powerful public and scientific and educational community, the subject of which is a comprehensive study of Ukraine, its history, language, culture, traditions, and the impact of the Russian-Ukrainian war on Ukrainians. However, these centers operate mainly in philological, linguistic, historical, Slavic, translation, political science, or other separate structural divisions, etc. So far, there are few independent institutional Ukrainian research centers and they rely on the personal initiative of scientists. The reason for this is insufficient attention on the part of the Ukrainian state to this issue. Cooperation with Ukrainian centers in the UK should be developed for the effective integration of Ukrainian scientists into the global scientific community.

Keywords: Ukraine, Ukrainians, United Kingdom, Ukrainian Studies, Ukrainian Studies Centers.

УДК 94(477) «19/20»

DOI: 10.17721/2413-7065.1(94).2025.322783

МОНІТОРИНГ НАУКОВИХ ЦЕНТРІВ UKRAINIAN STUDIES У НІМЕЦЬКОМОВНИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Юрій ФІГУРНИЙ

orcid.org/0000-0002-6463-0920

кандидат історичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник
НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка
email: ukr.etnolog_fus@ukr.net

Ольга ШАКУРОВА

orcid.org/0000-0001-9842-2997

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка
email: kalanetika@gmail.com

Наталія БЕЗСМЕРТНА

orcid.org/0000-0001-8853-1110

молодший науковий співробітник
НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка
email: Natalia_bs@ukr.net

Анотація. Проведено аналіз напрямів досліджень в галузі українознавства шляхом моніторингу основних наукових центрів Ukrainian Studies у Федеративній Республіці Німеччина, Швейцарії, Австрії. Головну увагу приділено знаходженню українознавчих центрів, актуалізації інформації про працівників, які здійснюють ці дослідження, та осмисленню перспектив їхніх подальших напрацювань у галузі Ukrainian Studies.

Ключові слова: Україна, українці, українознавство, українознавчі центри, Німеччина, Швейцарія, Австрія, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Оцінка актуальності та перспективності основних напрямів досліджень в галузі українознавства шляхом моніторингу наукових центрів Ukrainian Studies в німецькомовних країнах Європи (Федеративній Республіці Німеччина (далі – ФРН), Австрії, частково Швейцарії) сприяє глибшому розумінню не лише історії та культури України, а також її сучасного політичного, економічного, соціального та етнокультурного розвитку в контексті російсько-української війни. Враховуючи важливість України в європейській та

світовій політиці, питання дослідження її сучасних процесів є надзвичайно актуальним, що включає як вивчення політичної ситуації в Україні, так і аналіз її взаємин із міжнародними партнерами. В умовах російсько-української війни збереження національної ідентичності українського народу, мовної, історичної та культурної спадщини, звичаїв і традицій України є вкрай важливим. Ці актуальні питання активно вивчаються у галузі українознавства. З розвитком цифрових технологій дослідження інформаційного простору України,

© Фігурний Ю., Шакурова О., Безсмертна Н.

зокрема впливу медіа на суспільну думку, є важливою складовою українознавчих досліджень. ФРН як локомотив європейської економіки, Австрія та Швейцарія як нейтральні країни із розвинутою науковою інфраструктурою є важливими майданчиками для розвитку українознавства в міжнародному контексті. Вивчення наукових трендів в Україні й у світі та їхнє взаємопорівняння допомагають розширити межі українознавчих досліджень.

Аналіз досліджень та публікацій.

Російсько-українська війна стала не лише величезним випробуванням для громадян Української держави, вона привернула увагу цивілізованого демократичного світу до України й українців. Разом з тим системний аналіз перспектив осмислення напрямів досліджень в галузі українознавства шляхом моніторингу основних наукових трендів світових центрів *Ukrainian Studies*, на жаль, не став ще об'єктом прискіпливої уваги науковців. Варто відзначити працю «Українські і кримськотатарські студії за кордоном: дослідження стану і потреб», яка побачила світ під патронатом Українського інституту та завдяки гранту Фонду «Культура солідарності–EUNIC Україна» у партнерстві з Європейським культурним фондом та EUNIC за основного фінансування під керівництвом Гете-Інституту та додаткового від Французького інституту та Інституту Сервантеса. Авторський колектив у складі Надії Коваль, Олександри Гайдай, Марії Мельник, Марії Процюк, Дениса Терещенка та Марини Ірисової провів системне й

комплексне вивчення зазначеної проблематики. Зокрема, авторами було зауважено: «Ідея дослідження стану та потреб українських та кримськотатарських студій за кордоном в Українському інституті виникла у 2021 році і була зумовлена браком узагальненої інформації про наявні інституційні осередки українських студій у світі, потребою зрозуміти і описати загальне поле діяльності українських студій, їхнє наповнення, регіональні та інші особливості. З практичної точки зору таке дослідження потрібне для вироблення більш дієвої стратегії роботи Українського інституту, зокрема його академічних програм» [8, с. 4].

Водночас варто відзначити, що головним об'єктом уваги дослідників стали загальноосвітні українські й кримськотатарські студії. Враховуючи сучасні обставини, прямо й опосередковано пов'язані з російсько-українською війною, особливо з її повномасштабною фазою, та дослідження процесів відновлення України після завершення війни, значно зростає увага в усьому світі, насамперед у Європі, до наукової складової *Ukrainian Studies*. Саме тому осмислення цієї актуальної проблематики, зокрема в контексті українознавства, є важливим напрямом досліджень, має наукову новизну й потребує подальшого фахового опрацювання¹.

Мета – проведення контент-аналізу напрямів досліджень в галузі українознавства шляхом моніторингу основних наукових трендів *Ukrainian Studies* у ФРН, Швейцарії, Австрії.

¹ Праця підготовлена у ході виконання НДР «Актуальність та перспективність напрямів досліджень в галузі українознавства шляхом моніторингу основних наукових трендів світових центрів *Ukrainian Studies*». Керівник – доктор філософських наук, професор, директор НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка Р.О. Додонов.

Виклад основного матеріалу. Сучасні наукові тренди включають розвиток міждисциплінарних досліджень, що поєднують історію, культурологію, лінгвістику, етнологію, соціологію тощо. Цей підхід відкриває нові можливості для глибшого аналізу державотворчих, націєтворчих і етнокультурних процесів в Україні. Розвиток культурної дипломатії через конкурси, фестивалі, виставки, кінематографію та інші форми мистецтва є важливим аспектом взаємодії України з іншими країнами, в тому числі через наукові центри, що досліджують історію, культуру, мову, мистецтво тощо.

Проаналізуємо діяльність наукових центрів та вчених у згаданих європейських країнах, які проводять відповідні українознавчі дослідження. Цей список не є вичерпним, оскільки напрями дослідження можуть змінюватися і в цій галузі можуть працювати інші дослідники.

У ФРН наразі діє найбільше серед усіх європейських країн науково-дослідних і науково-освітніх українознавчих центрів (осередків *Ukrainian Studies*), які створені й функціонують на базі так званих славістичних інститутів (факультетів, відділів, кафедр тощо) та інших організацій з вивчення країн Центрально-Східної Європи, їхньої історії, мови, літератури, культури тощо. Вони розпочали свою діяльність після завершення Другої світової війни й залежно від перебування, чи у вільній Німеччині, чи у тоталітарній її частині, виконували суто практичні завдання – вивчення супротивника, протидія пропаганді й насадження своїх цінностей. Зрозуміло, що головна увага у центрах приділялася виключно російській мові, літературі, культурі, історії Росії й Радянського

Союзу тощо, а Україна й все українське перебувало на маргінесах зацікавлень дослідників.

Яскравим винятком у цьому т. зв. «протистоянні двох світів» став Український Вільний Університет (далі – УВУ), який пишається своєю 100-річною історією європейської установи вищої освіти та статусом першого осередка українознавства у Західній Європі. Заснований у 1921 р. у Відні, університет того ж року переїхав у Прагу, де розвивався протягом двадцяти чотирьох років. Коли радянські війська наблизилися до Праги, значну частину університету було евакуйовано до Баварії, де УВУ відновив свою діяльність. Баварське міністерство вищої освіти надало університету повне визнання його магістерських, докторських та габілітаційних дипломів. У 1962 р. УВУ отримав субсидії від Федерального уряду Німеччини та Вільної держави Баварія, які продовжувалися до 1996 і 2006 років. Спочатку університет діяв як навчальна установа для емігрантів, фокусуючись на українську діаспору в Німеччині, США і Канаді. Серед випускників цього періоду були відомі вчені-українознавці Ю. Шевельов, В. Державин, І. Фізер, Л. Рудницький, Ю. Бойко-Блохін, Л. Винар та А. Жуковський. З відновленням незалежності України УВУ став єдиним європейським університетом, спроможним дати студентам з України можливість навчатися українською мовою, пройти стажування у Німеччині, відкрити світ Європи та створити мережу професійних контактів. Зараз УВУ є найстарішим приватним університетом Німеччини і єдиним університетом поза межами України, який викладає українською, німецькою та англійською мовами [6].

Зміни розпочалися на початку 90-х років ХХ ст. Руйнація так званого «соціалістичного табору» у Центрально-Східній Європі спочатку призвела до возз'єднання німецького народу в одній державі – ФРН (3 жовтня 1990 р.), а згодом – і відновлення Української держави (24 серпня – 1 грудня 1991 р.).

Впродовж 1991–2013 рр. у роботі багатьох науково-дослідних і науково-освітніх центрів ФРН з'явилася зацікавленість в українознавчій проблематиці та актуалізації не спорадичних, а більш-менш постійних студій про Україну (її історію, мову, літературу, культуру тощо).

З початком російсько-української війни у лютому 2014 р. зростає зацікавленість до Ukrainian Studies, а з повномасштабним вторгненням російських військ (24.02.2022) українознавча проблематика у діяльності багатьох науково-дослідних і науково-освітніх центрів ФРН актуалізувалася й вийшла на загальнодержавний рівень. Зокрема, цьому посприяло й надання урядом ФРН прихистку понад 1 мільйону біженців з України.

29 лютого 2024 р. була розповсюджена інформація, що при університетах Франкфурта-на-Одері і Регенсбурга з'являться центри українських досліджень. До 2028 р. Міністерство закордонних справ ФРН (далі – МЗС ФРН) виділило на ці потреби п'ять мільйонів євро. Ці кошти спрямовані на підтримку міждисциплінарних центрів українських досліджень. Допомога надаватиметься через Німецьку службу академічних обмінів (Deutsche Akademische Austauschdienst, далі – DAAD). В рамках конкурсу серед німецьких університетів, які хотіли відкрити центри українських досліджень, DAAD визнала

переможцями Університет Регенсбурга, а також консорціум, очолюваний Університетом Віадріна у Франкфурті-на-Одері. Президент DAAD Йойбрато Мухерджі зазначив: «Невдовзі після другої річниці російського нападу на Україну ми як DAAD даємо цією підтримкою чіткий сигнал співпраці і солідарності. Обидва центри посилять наукові знання про Україну в Німеччині й інтенсивно співпрацюватимуть при цьому з партнерами в Україні» [11].

Важливо, що переможці конкурсу отримують 750 тисяч євро на розбудову центрів Ukrainian Studies вже 2024 р., решту коштів – протягом наступних трьох років. Міждисциплінарний центр постане на базі проекту «Простір міркувань про Україну» («Denkraum Ukraine») у Регенсбурзі та консорціуму, до якого, крім Університету Віадріна у Франкфурті-на-Одері, входять також низка вищих шкіл та наукових центрів Берліна. Ці центри українознавчих досліджень мають на меті поширити у Німеччині знання про Україну і скоординувати німецьких дослідників у сферах соціальних і гуманітарних наук, які займаються Україною, а також налагодити зв'язки з науковцями в Україні. Спільні дослідження, якими опікуватимуться центри, будуть презентовані як у фахових колах, так і широкому загалу. Покращувати знання про Україну, за задумом DAAD, мають не останньою чергою й представники німецьких інституцій, які у майбутньому залучатимуться до повоєнної відбудови України. «Війна Росії проти України показала, що нам у Німеччині потрібно більше знань про Східну Європу і, зокрема, про Україну. Відбудова країни і зближення України з Європейським Союзом вимагають і від

нас поглиблених знань про історію, політику, економіку і суспільство України. Обидва центри робитимуть для цього важливий внесок», – наголосив президент DAAD Йойбрато Мухерджи [11].

Варто відзначити, що КНУ імені Тараса Шевченка розпочав активну співпрацю з цими українознавчими центрами. У липні 2024 р. відбулася зустріч проректора з наукової роботи КНУ імені Тараса Шевченка Ганни Толстанової з професором історії Інституту досліджень Східної та Південно-Східної Європи ім. Лейбніца (IOS) у Регенсбурзі Гвідо Хаусманном, який очолює Центр «Denkraum Ukraine» при Регенсбурзькому університеті. Під час зустрічі було обговорено основні напрями співпраці, зокрема створення на базі «Denkraum Ukraine» культурного куточка про Україну. Відкриття Центру «Denkraum Ukraine» відбулося у жовтні 2024 р.

Також DAAD фінансово підтримає «Науковий альянс міждисциплінарних українських студій Франкфурт-на-Одері – Берлін (KIU)», засновником якого є Європейський університет Віадрина спільно з іншими німецькими університетами та науковими установами. Обидва проекти отримують від МЗС ФРН близько 750 тисяч євро у 2024 р. Загалом до 2028 р. для їхньої реалізації буде доступно майже п'ять мільйонів євро. Центри посилять українську експертизу в Німеччині та інтенсивно співпрацюватимуть із партнерами в Україні. Їхня діяльність активізує дослідження про Україну в Німеччині й у майбутньому стане культурним містком Україна – ЄС – Північна Америка [12].

Окрім цих важливих українознавчих центрів, треба відзначити діяльність такого осередка Ukrainian Studies, як

Інститут слов'янської філології Університету Людвіга-Максиміліана (Мюнхен, Баварія). Так, восени 2024 р. він провів на високому рівні XV Міжнародну науково-практичну інтернет-конференцію «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ», яка відбулася 7–10 листопада 2024 р. До безкоштовної участі в конференції було запрошено вчених-мовознавців, фахівців-україністів, молодих науковців, викладачів, методистів, культурологів, а також представників наукових товариств та громадських об'єднань, які займаються дослідженням, поширенням та підтримкою української мови, літератури, культури в Україні та за її межами. Головним завданням наукового форуму є: згуртувати і підтримати українських та закордонних фахівців з метою формування професійної мережевої спільноти для обговорення актуальних проблем дослідження, вивчення та викладання української мови, літератури, культури в Україні та за кордоном, обміну досвідом і науковими розробками; надати можливість, використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційні технології, презентувати свої нароби та новаторські ідеї, які можуть привернути увагу широкого кола фахівців та стати предметом дискусії; сприяти розвитку філологічної науки в Україні та за її межами [10].

Треба зазначити, що у 2024 р. вчені-українознавці НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка, а саме науковці Н. Безсмертна, Г. Богданович, Ю. Фігурний, О. Шакурова, аспірант К. Єпішенков, взяли активну участь у цій конференції. Виступи Н. Безсмертною («Аналіз сучасної державної мовної політики в східних і деокупованих територіях України та особливості її впливу на формування української національної

ідентичності») та Ю. Фігурного («Актуалізація українознавства у посиленні в Україні та за її межами української національної ідентичності») вийшли у другий тур Конкурсу незалежного оцінювання на визначення автора найкращої доповіді, який після підбиття підсумків отримає запрошення до участі у засіданні круглого столу за результатами роботи Конференції–2024, що відбудеться у Мюнхені навесні 2025 р. Доповідь наукової співробітниці Л. Отрошко «Вплив діаспори на формування і розвиток української національної культури (середина 80-х – середина 90-х років ХХ ст.)» після завершення X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ», яка відбулася 21–24 жовтня 2019 р., вийшла до другого туру і за результатами оцінювання зайняла почесне друге місце.

Продуктивна українознавча діяльність здійснюється у таких закладах: Німецько-Польський інститут (DPI) у Дармштадті, хоча увага зосереджена на Польщі, але науковці також вивчають польсько-українські відносини та історію прикордоння; Інститут східно- та центральноєвропейських досліджень (Herder Institute for Historical East Central European Research) у Марбурзі зосереджений на Центрально-Східній Європі, включно з Україною, тут працюють вчені над різними аспектами української історії та культури.

Активно займаються Ukrainian Studies інститути славистики при різних університетах (наприклад, у Берліні, Тюбінгені, Гамбурзі, Грайфсвальді тощо). Там працюють науковці та докторанти, які зосереджуються на окремих аспектах вивчення української мови, літератури та культури.

Варто наголосити на успішній роботі в царині Ukrainian Studies таких учених:

1. Професор, доктор Гвідо Хаусманн: професор історії Центрально-Східної Європи Регенсбурзького університету. Спеціалізація: соціальна історія Східної Європи ХІХ–ХХ ст., націоналізм, дослідження ідентичності, Україна. Важливі проекти та ініціативи: дослідницькі проекти з історії євреїв в Україні та культури пам'яті. Найвагоміші публікації стосовно України: «Київський Майдан 2014–2024: про появу та зміну нових місць пам'яті», «Місцевість і космополітизм в Одесі: Справа Одеського літературно-мистецького товариства, 1898–1914»; «Спадщина імперії: багатонаціональні та регіональні аспекти Української революції 1917–1921 років» (разом з Дітмаром Нойтацем); «Вихід із тіні. Дослідження історичної України сьогодні»; «Політичний культ мертвих в Україні. Традиції та виміри від Першої світової війни до сьогодення»; «Перша світова війна і заснування української держави» (разом з Поліною Барвінською); «Росія – я це розумію, Україна – я цього не розумію»; «Голодомор у Радянському Союзі. Штучний голод» [4].

2. Професор, доктор Мартін Шульце Вессель: професор історії Східної та Південно-Східної Європи Мюнхенського університету імені Людвіга Максиміліана. Спеціалізація: історія взаємозв'язків Центрально-Східної Європи, історія Польсько-Литовської імперії, України. Важливі проекти та ініціативи: участь у дослідницькому проекті DFG «Культурна спадщина Східної Європи».

3. Професор, доктор Рікарда Вульпіус: професор історії Східної Європи в Кельнському університеті. Спеціалізація: соціальна та культурна історія

XX століття, сталінізм, культура пам'яті, Україна.

4. Професор, доктор Франциска Девіс: професор нової та новітньої історії з особливою увагою до Центрально-Східної Європи в Університеті Ростока. Спеціалізація: історія Російської імперії та Радянського Союзу, національна політика, Україна.

5. Професор, доктор Тетяна Тьоммель: професор слов'янського мовознавства Бременського університету. Спеціалізація: соціолінгвістика, дослідження мовного контакту, українська мова.

6. Доктор Івонн Пьорцген: науковий співробітник кафедри історії та культурології Вільного університету Берліна. Спеціалізація: історія України XIX–XX ст., націоналізм, культура пам'яті.

7. Доктор Фелікс Акерманн: науковий співробітник Німецького історичного інституту у Варшаві (з фокусом на Центрально-Східну Європу). Спеціалізація: історія XX століття, культура пам'яті, міграція, Україна.

8. Німецька дослідниця Таня Пентер, професор Гайдельберзького університету. Спеціалізується на історії Східної Європи, зокрема України. Є членкинею Українсько-Німецької комісії істориків, яка займається дослідженням спільної історії та покращенням розуміння між двома країнами.

9. Німецький славіст Ульріх Швайєр, професор Мюнхенського університету Людвіга-Максиміліана. Ініціював викладання української мови та курсу «Вступ до україністики» в університеті, сприяючи підвищенню уваги до української мови та культури в Німеччині.

10. Німецький вчений Гергард Шпехт. Виступав з лекціями на українську тематику в Українському

науковому інституті в Берліні, сприяючи поширенню знань про Україну серед німецької аудиторії.

11. Німецький історик і публіцист Карл Шльоґель, автор книги «Київське рішення», метою якої є ознайомлення мешканців Німеччини та ЄС з Україною та її історією. Він наголошує на важливості розуміння України як країни з власною історією, а не лише як периферії Росії чи Радянського Союзу.

Отже, у ФРН існує багато науково-дослідних і науково-освітніх центрів Ukrainian Studies. Фахові німецькі вчені тісно співпрацюють з колегами в Україні та інших країнах. Для законодавчої, виконавчої й судової влади ФРН ці центри мають вагомe значення, оскільки українознавчі дослідження допомагають осмислити шляхи й напрямки співпраці з Україною, українцями, українською владою та українськими біженцями у Німеччині та ЄС, сприяють одним повернутися на Батьківщину, іншим – долучитися до творення осередків української діаспори у ФРН.

Швейцарія є високорозвиненою країною з багатовіковими демократичними, правовими, економічними, культурними, освітніми й науковими традиціями, важливим центром дипломатії, міжнародних переговорів, наукових і науково-освітніх форумів. Тому вона – ідеальне місце для функціонування науково-дослідних і науково-освітніх центрів Ukrainian Studies і вивчення дипломатичних стратегій та зовнішньої політики України. Найважливішими осередками Ukrainian Studies у Швейцарії є насамперед такі наукові й науково-освітні центри:

Цюрихський університет є одним із найбільших та провідних наукових

центрів Швейцарії, де також проводяться дослідження, що стосуються України, зокрема в галузі історії, політології, мовознавства та культурології. Основними напрямками є українська мова та література, історія України, культурна та соціальна динаміка. Університет активно співпрацює та залучає українських науковців та студентів, а також підтримує обміни з українськими університетами. Відділ славістики та європейських студій університету проводить дослідження, пов'язані з Україною, зокрема у межах таких дисциплін, як історія, література, культура та мова. Програми магістратури та докторантури охоплюють українознавчі теми. Швейцарський інститут слов'янознавства при Цюріхському університеті має славістичні дослідження, включаючи українознавство, дослідження української мови та літератури [21].

Центр східноєвропейських досліджень (далі – CEES) Цюріхського університету проводить міждисциплінарні дослідження на окремі теми, що стосуються поточних подій у Східній Європі. Центр займається актуальними питаннями у сфері новітньої історії, політики, економіки, суспільства та культури. Географічно він охоплює всі держави та регіони колишньої соціалістичної Східної Європи, з особливою увагою до пострадянських країн. CEES – центр досліджень Східної Європи, що проводяться у Цюріхському університеті та асоційованих установах. CEES надає оригінальну, академічно обґрунтовану інформацію про Східну Європу, а також діє як центр обміну інформацією, що надається іншими установами [13].

CEES спільно із Дослідницьким центром східноєвропейських досліджень

Бременського університету та Центром досліджень безпеки Цюріха (CSS ETH Zurich) започаткували Український аналітичний дайджест (далі – УАД). Це інтернет-видання, яке виходить раз на два місяці, аналізує політичну, економічну та соціальну ситуацію в Україні в контексті міжнародного та безпекового вимірів розвитку країни. УАД редагують Фабіан Буркхардт, Ксенія Гацкова, Іван Гомза, Гвідо Хаусманн, Тетяна Костюченко, Тетяна Кисельова, Сергій Куделя, Юлія Курнишова, Єронім Перович, Ілона Сологуб. Кореспондентські редактори – Едуард Кляйн і Хайко Плейнес. Редактор верстки – Матіас Нойман. Робочі документи CEES – це платформа онлайн-публікацій, що пропонує дослідникам проблем Східної Європи місце для публікації результатів своїх поточних досліджень [18].

Бернський університет є одним із значущих наукових центрів Швейцарії, але в ньому немає окремої кафедри або наукового центру, що спеціалізується виключно на українознавстві. Проте деякі аспекти українознавства охоплені в межах досліджень, що проводяться на кафедрах новітньої загальної та східноєвропейської історії, нової історії та новітньої історії Інституту історії Бернського університету. Бернський університет також активно бере участь у міжнародних наукових проектах і конференціях, пов'язаних з Україною, що дає можливість науковцям досліджувати актуальні питання українознавства у більш широкому контексті [19].

Університет Сент-Галлена, що розташований у місті Санкт-Галлен, спеціалізується на вивченні історії, культури та політики країн Східної Європи, займається дослідженням країн Східної

Європи, зокрема України, з фокусом на історію, політику, економіку та культуру. Його дослідження охоплюють історичні, соціальні та політичні аспекти розвитку країн цього регіону. Основними напрямками є історія, культура, соціальні процеси в Україні, порівняльне дослідження пострадянських країн. Інститут співпрацює та має міжнародні зв'язки з науковими установами Східної Європи та європейськими університетами, друкуючи публікації, організовуючи конференції та інші наукові заходи на теми, пов'язані з Україною. Наразі на кафедрі Східної Європи здійснюються різноманітні проекти з різних дисциплін, таких як політологія, медіадослідження, культурологія, міграційні дослідження та соціологія. У центрі дослідження – усі країни Центральної, Східної та Південно-Східної Європи [14; 20].

У 2017 р. у Базельському університеті на кафедрі історії започатковано ініціативу «Українознавчі студії в Швейцарії» (Ukrainian Research in Switzerland – далі URIS), яка реалізовується за фінансової підтримки Державного секретаріату освіти, досліджень та інновацій Швейцарії. Мета ініціативи – розвиток україністики у Швейцарії, заохочення й підтримка молодих науковців, сприяння у розбудові мережі університетських наукових досліджень про Україну. У рамках ініціативи раз на рік проводяться конкурси на отримання двох грантів «URIS-Fellowship» для вчених із науковим ступенем в галузях гуманітарних і соціальних наук та культурознавства. У рамках співпраці з URIS у січні 2020 р. українські історики взяли участь у науковій конференції в Базельському університеті, присвяченій історії українсько-швейцарських відносин [9].

Женевський інститут міжнародних відносин та розвитку займається міжнародними дослідженнями, включаючи дослідження національних та міжнародних відносин України. Програми з прав людини, розвитку та політики часто включають аналіз українських реалій. Основними напрямками є міжнародні відносини, право, зовнішня політика України, дослідження посткомуністичних країн. Інститут співпрацює з міжнародними дипломатичними структурами, що дає можливість глибше аналізувати роль України на світовій арені [16].

При Женевському інституті міжнародних відносин та розвитку був створений Гендерний центр Geneva Graduate Institute, який займається дослідженням проекту «Турбота, щоб вижити, вижити, щоб піклуватися: гендерні практики виживання, соціальне відтворення та схеми насильства в Україні». Хронологія: 01 березня 2024 р. – 28 лютого 2027 р. Фінансує проект Швейцарський національний науковий фонд (SNSF) у рамках програми Solution-oriented Research for Development (SORFD). Війни підживлюють типи насильства, які часто є гендерними, тобто по-різному впливають на людей з різною гендерною ідентичністю та сексуальною орієнтацією. Вони також поєднуються з економічною політикою, яка посилює нерівність, зокрема через приховування та недооцінку видів роботи та послуг, необхідних для виживання суспільства, тобто для забезпечення соціального відтворення. Так було в Україні, де насильство війни посилювало політикою жорсткої економії. Водночас післявоєнна реконструкція створює вікно можливостей для того, щоб кинути виклик шкідливим нормам, які підживлюють як гендерну нерівність, так

і насильство. Проект досліджує інтерсекційні гендерні практики виживання в контексті України. Він документує, як українці відчувають і реагують на різні, але взаємопов'язані форми насильства – від насильства війни та російського вторгнення до економічного насильства, викликаного структурними реформами та реформами жорсткої економіки [15].

Є потреба наголосити на фаховій роботі у галузі Ukrainian Studies таких учених:

1. Професор, доктор, почесний професор історії Східної Європи Віденського університету Андреас Каппелер – швейцарсько-австрійсько-німецький історик, фахівець з українсько-російських відносин, який навчався та працював у Цюрихському університеті. Хоча професор Каппелер зараз на пенсії, він є відомим експертом з російської та української історії. Своєю творчістю зробив вагомий внесок у розуміння українського державотворення. Опублікував численні праці з історії України. Місце роботи (колишнє): Цюрихський університет, факультет історії. Напрями досліджень: історія України та Росії, державотворення, національні питання, дослідження імперії. Важливі публікації: «Коротка історія України», «Росія як багатонаціональна імперія», «Україна: процеси розбудови нації», «Росія та Україна: переплетені біографії та історії», «Нерівні брати: росіяни та українці від середньовіччя до теперішнього часу» тощо [7].

2. Професор, доктор Єронім Перович – директор CEES. Досліджує міжdisciplinary теми та актуальні питання політики безпеки у зв'язку з подіями у Східній Європі та особливо на пострадянському просторі. Спеціалізується на

питаннях міжнародної безпеки та політики.

3. Професор, доктор Джулія Річерс – професор сучасної загальної та східноєвропейської історії. Працює на кафедрі новітньої загальної та східноєвропейської історії Інституту історії Бернського університету. Основні напрямки досліджень: історія Східної Європи і монархії Габсбургів, Прикарпаття, культура пам'яті та політика пам'яті (місця пам'яті в Центральній та Східній Європі) [17].

4. Доктор Кармен Шайде – викладач історії Східної Європи. Працює на кафедрі нової історії та новітньої історії Інституту історії Бернського університету. Спеціалізація: історія Східної Європи з акцентом на Росію/Радянський Союз/Україну; жіноча та гендерна історія; культура пам'яті; історична антропологія.

5. Доктор Кіт Рікард є старшим науковим співробітником Центру досліджень безпеки (CSS) ETH Zurich. Основні напрямки досліджень: міжнародні відносини, дослідження миру та порівняльна політика з акцентом на Україні.

6. Доктор Анна Ходель Ласло – науковий співробітник, доцент кафедри слов'янської та загальної літератури Базельського університету. Головний дослідник проекту «Постдраматичний театр у Східній Європі з 2000 року: простори, кризи, повстання».

7. Науковець Даніель Вайс працює в CEES при Цюрихському університеті. Вивчає особливості осмислення російсько-української війни.

Таким чином, у Швейцарії функціонують наукові центри та інституції, що займаються українознавчими дослідженнями, зокрема в галузі історії, культури, політики, мовознавства тощо:

Цюріхський університет, Женевський інститут міжнародних відносин та розвитку, Університет Сент-Галлена, Базельський університет, Бернський університет та інші заклади науки й освіти. Сфери українознавчих досліджень науковців Швейцарії: історія, політика, міжнародні відносини, релігія, мова, література, соціологія, культура, етнографія, екологія, мистецтво, театр, революція, війна в Україні. Однак важливо зазначити, що кількість кафедр чи інститутів у Швейцарії, які вочевидь спеціалізуються на українських студіях, обмежена. Ці дослідницькі інтереси часто знаходяться в більш широких предметних областях, таких як історія Східної Європи, славистика або порівняльна історія.

В Австрії завжди існувала зацікавленість Україною, оскільки довгий час спочатку Австрійська, а згодом Австро-Угорська імперія володіла значною частиною українських етнічних земель. Після її зникнення з політичної мапи світу, як було згадано вище, у 1921 р. українська еміграція саме у Відні заснувала УВУ, але цього ж року, через вагомні причини, його було переведено до Праги.

Наразі найбільшим центром з вивчення України, українців й існування українознавства та україністики в Австрії є Віденський університет, а саме Інститут славистики Віденського університету, в якому активно існують україністичні студії, проте, на жаль, лише як складова вивчення інших слов'янських мов, передусім російської. Однак з початком російсько-української війни як у суспільстві, так і серед австрійських дослідників значно посилюється інтерес до України, українців та Ukrainian Studies [2].

Важливим закладом, працівники якого займаються Ukrainian Studies, в

Австрії є Український культурно-освітній центр ім. Івана Франка, який створено у січні 2010 р. Передумовою заснування цієї організації стали прагнення окремих активістів місцевої української громади організувати у Відні школу згідно з вимогами Міжнародної української школи та реалізовувати інші проекти культурного спрямування. На сьогодні в Українській суботній школі навчаються учні від 1 до 11 класів. Головними завданнями товариства є освітньо-виховна робота, пропагування, підтримка і розвиток української культури, охорона матеріальних пам'яток української культури, створення українського інформаційного простору на території Австрії, забезпечення тісних контактів з Україною та українськими організаціями як в Австрії, так і за її межами в усіх проявах духовного, культурного, політичного, релігійного, гуманітарного, наукового та економічного життя [1].

В Австрії активно працюють у галузі Ukrainian Studies такі вчені:

1. Професор мовознавства Інституту славистики Віденського університету Міхаель Мозер. Також він є професором Католицького університету Петера Пазмана в Будапешті (Угорщина) та Українського вільного університету в Мюнхені (Німеччина). Відомий своїми дослідженнями української мови, соціолінгвістики та мовної політики в Україні. Дійсний член Наукового товариства імені Шевченка у Львові (з 2011 р.). Почесний доктор Київського національного університету імені Тараса Шевченка (з 2017 р.). Президент Міжнародної асоціації українців (з 2013 р.). Отримав декілька престижних наукових премій [5].

2. Професор Віденського університету Алоїз Вольдан, видатний славист,

визнаний фахівець у галузі порівняльного літературознавства, україністики та міжкультурної комунікації. Відомий своїми дослідженнями творчості Івана Франка, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Богдана-Ігоря Антонича та інших українських письменників. Інші важливі теми його досліджень: Україна та західноєвропейська культура, українсько-австрійські літературні контакти, культурні виміри в Україні, образ гетьмана Івана Мазепи в німецькомовній літературі, Львів як місце спогадів у польській та українській літературах, міжкультурні стосунки та пограничні діалоги в літературах Галичини, галицькі топоси як аргументи в дебатах щодо української ідентичності, українська література в австрійських таборах для військовополонених часів Першої світової війни. 21 червня 2016 р. отримав звання «Почесного доктора (Doctor Honoris Causa) Львівського національного університету імені Івана Франка» [3].

3. Швейцарсько-австрійський історик Андреас Каппелер, який понад 35 років вивчає історію України. Автор численних праць, зокрема «Мала історія України» та «Нерівні брати: українці та росіяни від середньовіччя до сучасності». Його дослідження допомагають сприйняттю України як самостійного гравця в історії Європи [7].

4. Австрійський історик, професор нової історії Віденського університету Вольфдідер Бігл. Досліджує взаємозв'язки країн Східної та Південно-Східної Європи, зокрема історію України XIX–XX століть.

Отже, науковці Австрії переважно вивчають українознавчі питання в загальних дослідженнях Східної Європи,

пострадянських країн тощо. Головним осередком Ukrainian Studies в Австрії є Віденський університет. Разом з тим з початком російсько-української війни як в Австрії загалом, так і серед австрійських дослідників зокрема значно посилюється інтерес до України, українців. Тому постало питання поступової переорієнтації з пострадянських досліджень на актуальні українознавчі й творення нових центрів Ukrainian Studies. Наразі є потреба на базі Інституту славістики Віденського університету започаткувати ініціативу «Українознавчі студії в Австрії», як це було зроблено у Швейцарії (Ukrainian Research in Switzerland – URIS), що реалізовується за фінансової підтримки Державного секретаріату освіти, досліджень та інновацій Швейцарії, мета якої – розвиток українознавства, заохочення й підтримка молодих науковців, сприяння у розбудові мережі університетських наукових досліджень про Україну.

Висновки. Дослідження українознавства через призму світових наукових трендів, зокрема у Німеччині, Швейцарії, Австрії, сприяє створенню нових наукових моделей та методів для розуміння політичних, соціальних, історичних, мовних, культурних та етнокультурних процесів в Україні. Врахування сучасних глобальних змін і взаємодія з міжнародними науковими центрами відкривають нові перспективи для розвитку українознавчих досліджень на міжнародній арені. В умовах російсько-української війни, значної воєнної, фінансової, економічної, дипломатичної допомоги Україні й українцям з боку демократій Європи й світу значно зросла зацікавленість до Ukrainian Studies.

Наукові центри, що займаються дослідженням українознавства у Німеччині, Швейцарії, Австрії, є важливими осередками для поступу української науки, культури та інтелектуальної взаємодії на міжнародному рівні. Вони активно допомагають розвитку досліджень української історії, політики, культури, мови та соціальних процесів. Крім того, часто проводять спільні дослідження з іншими європейськими та міжнародними установами, що сприяє розвитку українознавства в академічному середовищі. Їхня діяльність не лише підтримує наукові зв'язки між Україною та міжнародною спільнотою, а й поглиблює розуміння України на світовій арені, що є важливим у контексті російсько-української війни та сучасних геополітичних викликів. Німеччина – найпотужніша економіка Європейського Союзу, член НАТО, провідна світова потуга, яка не лише надала притулок понад мільйону українських біженців і дбає про їхній добробут, має всі можливості значно актуалізувати Ukrainian Studies. Швейцарія й Австрія зі своїм нейтральним статусом, розвинутою академічною інфраструктурою та міжнародними зв'язками мають ідеальні умови для вивчення різних аспектів української історії, мови, культури, політики та суспільства.

Отже, проаналізувавши провідні напрямки досліджень в галузі українознавства у ФРН, Швейцарії, Австрії, ми отримали такі результати:

по-перше, після завершення Другої світової війни в Європі було створено багато так званих славистичних інститутів (факультетів, відділів, кафедр тощо) та осередків з вивчення історії, мови, літератури, культури тощо слов'янських народів Центрально-Східної Європи.

Головна увага у цих центрах приділялася виключно російській мові, літературі, культурі, історії Росії й Радянського Союзу тощо, а Україна й все українське перебувало на маргінесах зацікавлень дослідників;

по-друге, з відновленням Української держави й впродовж 1991–2013 рр. у роботі багатьох науково-дослідних і науково-освітніх центрів Німеччини, Швейцарії, Австрії з'явилася зацікавленість в українознавчій проблематиці та актуалізації не спорадичних, а більш-менш постійних студій про історію, мову, літературу, культуру України;

по-третє, з початком російсько-української війни (20.02.2014) зростає зацікавленість до Ukrainian Studies, а з повномасштабним вторгненням російських військ українознавча проблематика у діяльності багатьох науково-дослідних і науково-освітніх центрів Німеччини, Швейцарії, Австрії актуалізувалася й вишла на новий рівень;

по-четверте, без системної фінансової, політичної, комплексної підтримки органів державної влади Німеччини, Швейцарії, Австрії центри Ukrainian Studies не зможуть розвиватися як якісно, так і кількісно;

по-п'яте, всебічна підтримка українознавчих досліджень є дуже важливою як для політиків Німеччини, Швейцарії, Австрії, так і для їхніх громадян, оскільки допоможе осмислити шляхи й напрямки співпраці з Україною, українцями, українською владою та українськими біженцями у цих європейських країнах, а також одним українцям повернутися на Батьківщину, іншим – долучитися до творення осередків української діаспори у Європі й значно посилити економічний, людський,

генетичний та інтелектуальний потенціал цих демократичних держав;

по-шосте, проблематика осмислення актуальності та перспективності напрямів досліджень в галузі українознавства шляхом моніторингу основних наукових трендів світових центрів *Ukrainian Studies* є дуже важливою, тому потребує подальшого комплексного й всебічного опрацювання. Особливо перспективним є дослідження ролі України у міжнародних організаціях (ООН, МАГАТЕ, ЄС, НАТО тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Австрія. 2025. URL: <https://vsesvit.mio.k.lviv.ua/country/at>
2. Виступ з лекцією в Інституті славістики Віденського університету. 2016. URL: <https://austria.mfa.gov.ua/news/46633-vistup-z-lekcijeju-v-institutu-slavistiki-videnskykogo-universitetu>
3. Відомий славіст, популяризатор україністики в Європі та світі, професор Віденського університету Алоїз Вольдан став почесним доктором (Doctor Honoris Causa) Львівського університету. 2016. URL: <https://lnu.edu.ua/vidomyj-slavist-populyaryzator-ukrajinytyky-v-evropi-ta-sviti-profesor-videnskoho-universytetu-alojiz-voldan-stav-pochesnym-doktorom-doctor-honoris-causa-lvivskoho-universytetu/>
4. Гвідо Хаусманн. 2025. URL: https://shpionopedia.org/%D0%93%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE_%D0%A5%D0%B0%D1%83%D1%81%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BD
5. Золоту медаль імені В. І. Вернадського НАН України присуджено академікові Олексію Онищенку та професорові Михаелю Мозеру. 2019. URL: <https://old.nas.gov.ua/UA//Messages/Pages/View.aspx?MessageID=4680>
6. Історія УБУ. *Ukrainische Freie Universität*. 2025. URL: <https://ufu-muenchen.de/universytet/istoriya-uvu/>
7. Каппелер, Андреас. 2012. URL: <https://esu.com.ua/article-9483>
8. Коваль, Н., Гайдай, О., Мельник, М., Процюк, М., Терещенко, Д., Ірисова, М. *Українські і кримськотатарські студії за кордоном: дослідження стану і потреб*. Київ, 2022. 112 с.
9. Наукове та освітнє співробітництво між Україною та Швейцарією. 2023. URL: <https://switzerland.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/368-naukovo-tehniche-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-shvejcarijeju>
10. П'ятнадцята міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ» (7–10 листопада 2024 року). URL: <http://www.ukrainistik-konferenz.slavistik.lmu.de>
11. У Німеччині з'являться два центри українських досліджень. 2024. URL: <https://www.dw.com/uk/u-nimeccini-zavlatsa-dva-centri-ukrainskih-doslidzen/a-68404832>
12. Українознавчі студії в Німеччині за крок до відкриття. 2024. URL: <https://knu.ua/news/13234>
13. Center for Eastern European Studies. 2025. URL: <https://www.cees.uzh.ch/en/Forschung.html>
14. Das Center for Governance and Culture in Europe an der Universität St. Gallen (GCE-HSG). 2025. URL: <https://gce.unisg.ch/de/>
15. Gender Centre Caring to survive, surviving to care: gendered survival practices, social reproduction and circuits of violence in Ukraine. 2025. URL: <https://www.graduateinstitute.ch/research-centres/gender-centre/caring-survive-surviving-care-gendered-survival-practices-social>
16. Graduate Institute of International and Development Studies, Geneva. 2025. URL: https://www.graduateinstitute.ch/?utm_source=chatgpt.com
17. Institute of History. Prof. Dr. Julia Richers. 2025. URL: https://www.hist.unibe.ch/about_us/people/richers_julia/index_eng.html
18. *Ukrainian Analytical Digest*. 2025. URL:

<https://www.cees.uzh.ch/en/Publikationen/UAD.html>

19. *Universität Bern*. 2025. URL: <https://www.unibe.ch/>

20. *University of St.Gallen*. 2025. URL: <https://www.unisg.ch/en/>

21. *University of Zurich*. 2025. URL: <https://www.uzh.ch/en.html>

REFERENCES

1. *Austria*. (2025). [online] Available at: <https://vsesvit.mio.k.lviv.ua/country/at> [in Ukr.]

2. *Giving a Lecture at the Institute of Slavic Studies, University of Vienna*. (2016). [online] Available at: <https://austria.mfa.gov.ua/news/46633-vistup-z-lekcijeju-v-institut-slavistiki-vidensykogo-universitetu> [in Ukr.]

3. *A Famous Slavic Scholar, Popularizer of Ukrainian Studies in Europe and the World, Professor at the University of Vienna, Alois Voldan, Became an Honorary Doctor (Doctor Honoris Causa) of Lviv University*. (2016). [online] Available at: <https://lnu.edu.ua/vidomyj-slavist-populyaryzator-ukrajinykyv-evropi-ta-sviti-profesor-videnskoho-universytetu-alojiz-voldan-stav-pochesnym-doktorom-doctor-honoris-causa-lvivskoho-universytetu/> [in Ukr.]

4. *Guido Hausmann*. (2025). [online] Available at: https://shpionopedia.org/%D0%93%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE_%D0%A5%D0%B0%D1%83%D1%81%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BD [in Ukr.]

5. *The V. I. Vernadsky Gold Medal of the NAS of Ukraine was Awarded to Academician Oleksiy Onyshchenko and Professor Michael Moser*. (2019). [online] Available at: <https://old.nas.gov.ua/UA//Messages/Pages/View.aspx?MessageID=4680> [in Ukr.]

6. *History of UFU. Ukrainische Freie Universität*. (2025). [online] Available at: <https://ufu-muenchen.de/universytet/istoriya-uvu/> [in Ukr.]

7. *Kappeler Andreas*. (2012). [online] Available at: <https://esu.com.ua/article-9483> [in Ukr.]

8. Koval, N., Haidai, O., Melnyk, M.,

Protsiuk, M., Tereshchenko, D., Irysova, M. (2022). *Ukrainian and Crimean Tatar Studies Abroad: A Study of the Status and Needs*. Kyiv: Ukrainian Institute. 112 p. [in Ukr.]

9. *Scientific and Educational Cooperation between Ukraine and Switzerland*. (2023). [online] Available at: <https://switzerland.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/368-naukovo-tehniche-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-tashvejcarijeju> [in Ukr.]

10. *Fifteenth International Scientific and Practical Internet Conference "Dialogue of Languages – Dialogue of Cultures. Ukraine and the World" (November 7 – 10, 2024)*. (2025). [online] Available at: <http://www.ukrainistik-konferenz.slavistik.lmu.de> [in Ukr.]

11. *Two Centers for Ukrainian Studies will Appear in Germany*. (2024). [online] Available at: <https://www.dw.com/uk/u-nimeccini-zavratsa-dva-centri-ukrainskih-doslidzen/a-68404832> [in Ukr.]

12. *Ukrainian Studies in Germany are One Step Closer to Opening*. (2024). [online] Available at: <https://knu.ua/news/13234> [in Ukr.]

13. *Center for Eastern European Studies*. (2025). [online] Available at: <https://www.cees.uzh.ch/en/Forschung.html> [in Eng.]

14. *Das Center for Governance and Culture in Europe an der Universität St. Gallen (GCE-HSG)*. (2025). [online] Available at: <https://gce.unisg.ch/de/> [in Ger.]; [in Eng.]

15. *Gender Centre Caring to Survive, Surviving to Care: Gendered Survival Practices, Social Reproduction and Circuits of Violence in Ukraine*. (2025). [online] Available at: <https://www.graduateinstitute.ch/research-centres/gender-centre/caring-survive-surviving-care-gendered-survival-practices-social> [in Eng.]

16. *Graduate Institute of International and Development Studies, Geneva*. (2025). [online] Available at: https://www.graduateinstitute.ch/?utm_source=chatgpt.com [in Eng.]

17. *Institute of History. Prof. Dr. Julia Richers*. (2025). [online] Available at: https://www.hist.unibe.ch/about_us/people/richers_julia/index_eng.html [in Eng.]

18. *Ukrainian Analytical Digest*. (2025).

[online] Available at: <https://www.cees.uzh.ch/en/Publikationen/UAD.html> [in Eng.]

19. *Universität Bern*. (2025). [online]

Available at: <https://www.unibe.ch/> [in Ger.]

20. *University of St.Gallen*. (2025). [online]

Available at: <https://www.unisg.ch/en/> [in Eng.]

21. *University of Zurich*. (2025). [online]

Available at: <https://www.uzh.ch/en.html> [in Eng.]

Summary

MONITORING OF THE SCIENTIFIC CENTRES OF UKRAINIAN STUDIES IN GERMAN-SPEAKING COUNTRIES OF EUROPE

Yurii FIIHURNYI

orcid.org/0000-0002-6463-0920

Candidate of Historical Sciences, senior research fellow
of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv
email: ukr.etnolog_fus@ukr.net

Olha SHAKUROVA

orcid.org/0000-0001-9842-2997

Candidate of Historical Sciences, senior research fellow
of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv
email: kalanetika@gmail.com

Nataliia BEZSMERTNA

orcid.org/0000-0001-8853-1110

junior research fellow

of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv
email: Natalia_bs@ukr.net

Relevance of the research. The importance and prospects of research areas in Ukrainian studies by monitoring the main scientific trends of the world centres of Ukrainian Studies in the Federal Republic of Germany, Switzerland, and Austria are becoming especially important in the context of globalization and the development of international relations. Studying the activities of Ukrainian studies centres outside the Ukrainian state contributes to a more profound understanding not only of the history and culture of Ukraine but also of its modern political, economic, social, and ethnocultural development in the context of the Russian-Ukrainian war.

The **purpose** is to conduct a content analysis of research areas in the field of Ukrainian Studies by monitoring the main scientific trends in Ukrainian Studies in the Federal Republic of Germany, Switzerland, and Austria.

Conclusions. The state of the researched issues is characterized; it is shown that with the restoration of the Ukrainian state and during 1991-2013, in the work of many research and educational centers in Germany, Switzerland, and Austria, an interest in Ukrainian studies issues and the actualization of not sporadic, but more or less constant studies on the history, language, literature, and culture of Ukraine appeared; it was found that with the beginning of the Russian-Ukrainian war (20.02.2014) interest in Ukrainian Studies is

growing, and with the full-scale invasion of Russian troops (24.02.2022) Ukrainian studies issues in the activities of many research and educational centers in Germany, Switzerland, and Austria have become more relevant and have reached a new level; it was revealed that without systematic financial, political, and comprehensive support from the government authorities of Germany, Switzerland, and Austria, the Ukrainian Studies centers will not be able to develop successfully; it was found that comprehensive support for Ukrainian studies is very important, both for politicians in Germany, Switzerland, and Austria, and for their citizens, as it will help to understand the ways and directions of cooperation with Ukraine, Ukrainians, the Ukrainian authorities, and Ukrainian refugees in these European countries, and help some Ukrainians return to their homeland, others join the creation of centers of the Ukrainian diaspora in Europe, and significantly strengthen the economic, human, genetic, and intellectual potential of these democratic states.

Keywords: Ukraine, Ukrainians, Ukrainian studies, Ukrainian Studies Centres, Germany, Switzerland, Austria, Russian-Ukrainian war.

УДК 378:430

DOI: 10.17721/2413-7065.1(94).2025.323506

**СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
УКРАЇНОЗНАВЧОЇ ДУМКИ У ФРН**

Катерина НАСТОЯЩА

orcid.org/0000-0002-2338-9448

доктор соціологічних наук, завідувачка відділу філософії та геополітики

НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка

email: kvitka2155@gmail.com

Вікторія ПАЗДРІЙ

orcid.org/0009-0003-5366-6789

аспірантка НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка

email: vikarazdrii@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена сучасним українознавчим дослідженням у наукових і освітніх організаціях Берліна та федеральних земель Німеччини: Баварії, Мекленбурга-Передньої Померанії, Саксонії, Саксонії-Ангальт, Нижньої Саксонії, Північного Рейну-Вестфалії, Гессена, Бранденбурга. Висвітлено особливості українознавчої діяльності, окреслено її основні здобутки, зокрема в українсько-німецькій науковій співпраці. Відзначені персоналії сучасних німецьких дослідників, які зробили найбільший внесок у розвиток українознавства у ФРН. Визначено перспективи подальшого становлення українознавчої думки в українській діаспорі в Німеччині.

Ключові слова: українознавство у ФРН, Ukrainian Studies, українська діаспора в Німеччині, світова україністика, українсько-німецька співпраця.

Постановка проблеми. Героїчна боротьба українців проти російського загарбника стимулювала інтерес світової наукової громади до українознавства як науки, яка інтегрувала досягнення різних гуманітарних дисциплін у дослідження українства як етнокультурної спільноти. Німеччина історично стала однією із перших європейських країн, де позиції української діаспори були сильними з самого початку ХХ ст., а українознавча думка розвивалася досить стрімко й самобутньо. Тому виникає потреба у ґрунтовному аналітичному дослідженні того, яким є сучасний стан розвитку українознавчих досліджень у німецькому культурному просторі та яким може бути їхній подальший розвиток. Студіювання цих питань окреслює

подальші перспективи українсько-німецької співпраці у дослідженні вагомих українознавчих проблем, які дотичні і до актуальних питань гуманітарних наук на світовому рівні.

Огляд досліджень і публікацій. При масштабності й багатоплановості українознавчої роботи в Німеччині на сьогодні наявна досить мала кількість описових та аналітичних досліджень, які б її всебічно висвітлювали. Так, К. Кобченко проаналізувала феномен Українського вільного університету в Мюнхені у повоєнний час [34]. Т. Гавриленко висвітила роль УВУ як центру збереження національної ідентичності українських дітей-біженців в умовах російсько-української війни [30].

Освітні й наукові зв'язки України і

© Настояща К., Паздрій В.

Німеччини в контексті взаємин західної української діаспори з Україною розглядала Л. Отрошко [36]. О. Григоревська зосереджувала увагу на європейських (включно із німецькими) проектах підтримки українських науковців в умовах вимушеної міграції під час воєнного стану у 2022–2024 рр. [31]. І. Краснодемська звертала увагу на вагомій питанні національно-патріотичного виховання української молоді в європейських країнах (у т. ч. Німеччині) в умовах сьогодення [35]. Однак досі бракує наукових розвідок, які б детально розкривали стан і динаміку тематичних українознавчих досліджень в окремих федеральних землях, освітніх установах і наукових центрах ФРН.

Мета статті – розглянути основні тенденції українознавчої освітньої й наукової діяльності в Берліні та федеральних землях Німеччини (Баварія, Мекленбург-Передня Померанія, Саксонія, Саксонія-Ангальт, Нижня Саксонія, Північний Рейн-Вестфалія, Гессен, Бранденбург), визначити перспективи розвитку можливого партнерства українських та німецьких учених в українознавчих дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. У ФРН наразі діє найбільше серед усіх європейських країн науково-дослідних і науково-освітніх українознавчих центрів (Ukrainian Studies). Більшість із них були створені й функціонують на базі славістичних інститутів (факультетів, відділів, кафедр тощо) та осередків із вивчення країн Центрально-Східної Європи, їхньої історії, мови, літератури, культури тощо. Вони розпочали свою діяльність після завершення Другої світової війни й залежно від свого перебування, чи то у вільній Німеччині, чи то в тоталітарній її частині, виконували

суто практичні завдання – вивчення супротивника, протидії пропаганді й насаджування своїх цінностей. Зрозуміло, що головна увага у прорадянських центрах приділялася виключно російській мові, літературі, культурі, історії росії й радянського союзу тощо, а Україна й усе українське перебували на маргінесах зацікавлень дослідників. Як альтернатива радянізованим українознавчим центрам паралельно працювали наукові центри та установи свідомої діаспори. Значна частина таких центрів зосереджена в Баварії, деякі діють в інших федеративних землях Німеччини.

Баварія. Найдавнішим українознавчим центром у ФРН став Український вільний університет у Мюнхені, *Ukrainische Freie Universität*. Хоча університет був заснований у 1921 р. у Відні, а з 1921 по 1945 р. функціонував у Празі, він став потужним українознавчим центром у Мюнхенський період (з 1945 р. і донині). УВУ є першим навчальним закладом із заснованих емігрантами з України (і найстарішим приватним університетом Німеччини). У числі засновників університету були колишній голова Української Центральної Ради, відомий професор історії М. Грушевський, і О. Колесса, колишній депутат австрійського парламенту, голова дипломатичної місії Західноукраїнської Народної Республіки в Римі, професор історії літератури [33].

Нині у складі університету працює окремий факультет україністики, українська є однією з мов навчання (разом з німецькою та англійською). Програма з україністики міждисциплінарна, поєднує українську мову, літературу, культуру та історію. У межах українознавчих студій передбачено обмін досвідом з німецькими славістичними інституціями

через спільне проведення конференцій, освітніх заходів і дискусій.

У Мюнхені також функціонує Інститут слов'янської філології (Institut für Slawische Philologie) Університету Людвіга-Максиміліана (Ludwig-Maximilians-Universität München). Він пропонує ґрунтовну підготовку з мовознавства, літературознавства, а також культурознавства в галузі країнознавства й інтермедіальності, у т. ч. українською як однією з основних мов навчання. Спільно з Інститутом філології Чорноморського національного університету імені Петра Могили та Університетом La Salle University у Філадельфії Інститутом слов'янської філології Університету Людвіга-Максиміліана реалізовується проект «Міжнародний центр української мови як іноземної». В університеті видається щорічник наукових доповідей інтернет-конференцій з українознавства [38].

У Вюрцбурзькому університеті ім. Юліуса Максиміліана (Universität Würzburg, Баварія), який існує з 1402 р., діє Інститут славістики (Institut für Slawistik), заснований у 1957 р. Мовна пропозиція кафедри славістики включає в себе вивчення української мови [23]. Українознавча славістика в JMU Würzburg зосереджується на літературі, культурі й мові у взаємозв'язках із центрально- та західноєвропейським і глобальним контекстами в минулому та сьогоденні.

Ще одним баварським українознавчим центром є Інститут славістики Університету Регенсбурга (Institut für Slavistik der Universität Regensburg) [10]. Зокрема, влітку 2024 р. на базі інституту стали проводитися курси з української мови як іноземної (д-ра Ірини Дудко) із

тренуванням говоріння, читання, письма та розуміння українською мовою на слух у комунікативних сферах: «Знайомство», «Сім'я», «Дозвілля», «Здоров'я» тощо [12]. Учасники курсу дізналися багато нового про культуру та історію України, мали можливість поспілкуватися з українськими студентами, які перебували у Регенсбурзі. У 2022 р. у цьому ж навчальному закладі був успішно реалізований Спільний проект ВМВФ по Україні, схвалений у посібнику фінансування «Малі суб'єкти – сильні разом» [9].

Інститут Східної Європи (Osteuropa-Institut) у Регенсбурзі, створений у 2007 р., проводить дослідження складних економічних та історичних контекстів у Східній Європі, включаючи Україну. Історичні українознавчі матеріали періодично публікуються у «Щорічнику з історії Східної Європи», який видається на базі інституту [18].

Центр мовознавства Університету ім. Фрідріха-Александра, Ерланген-Нюрнберг (Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg, Sprachenzentrum) активно співпрацює з українськими вишами, насамперед КНУ імені Тараса Шевченка (активне партнерство було налагоджене у 2022 р.) [2]. 1 березня 2023 р. у межах спільного проекту РАСТ4 Ukraine проходила відкрита дискусія на тему «Рік повномасштабної війни: підсумки, сценарії, прогнози» через Zoom [16].

На базі кафедри дидактики історії університету ведуться дослідження важливих питань української історії. Зокрема, активно вивчається проблема геноциду ромів в Україні 1941–1944 рр. (Л. Штоклайн) [6].

Берлін. У заснованому в 1948 р.

Вільному університеті Берліна (Freie Universität Berlin) у 1951-му відкрився Інститут східноєвропейських досліджень, у якому проводиться системна українознавча наукова робота та відбуваються тематичні заходи [17]. Українознавча тематика розкривається в дослідженнях з історії, культури, політології, соціології, економіки Східної Європи, а також у міждисциплінарних проектах.

У 2021 р. з нагоди відзначення 30-ї річниці Незалежності України та 70-річчя Інституту східноєвропейських досліджень науковці університету на чолі з проф. Теохарісом Грігоріадісом, разом з німецько-українським академічним товариством та під патронатом DAAD (Deutsche Akademische Austauschdienst, Німецької служби академічних обмінів), організували Дні України в Берліні та Бранденбурзі (16–17 вересня 2021 р.). У межах цього заходу проходила наукова нетворкінг-конференція на унікальній україномовній платформі для обміну досвідом німецько-української співпраці у сфері вищої освіти [32].

Мекленбург-Передня Померанія. До складу заснованого у 1456 р. Грайфсвальдського університету імені Ернста Моріца Арндта (Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald [5]) входить кафедра західно- та східнослов'янської філології, де разом із польською мовою поглиблено студіюється українська. Науковці університету беруть активну участь в організації й проведенні щорічної українознавчої конференції Greifswald Ukrainicum у Грайфсвальді.

Професор загальної історії мистецтва в Інституті Каспара Давида Фрідріха при Грайфсвальдському університеті К. Хек спільно з професором раннього модерну О. Ліпінською стали

авторами монографії «Коли прийшла війна... Нові дослідження мистецтва в Україні» («Als der Krieg kam Neue Beiträge zur Kunst in der Ukraine»), яка вийшла друком у 2023 р. [1]. У 2022 р. кафедрою українських культурних студій університету координувався дослідницький проект «(Не)дисциплінований: плюралізація українських студій – розуміння війни в Україні (UNDIPUS)» («(Un)Disciplined: Pluralizing Ukrainian Studies – Understanding the War in Ukraine (UNDIPUS)» [21]. Велика увага у науковій роботі приділяється гендерним аспектам українознавства, проводяться тематичні лекції, як-от «Війна в Україні. Роль жінки в захисті та опорі» (А. Квіт, А. Мартін) [27].

Саксонія. Провідним українознавчим центром землі Саксонія є Інститут славістики Лейпцизького університету (Institut für Slawistik, Universität Leipzig), заснований у 1409 р. Під науковим керівництвом професора університету, доктора А. Артвінської з грудня 2024 р. реалізовується проект репрезентації Голодомору у слов'янських літературах ХХ–ХХІ ст. [15]. Проходять зустрічі з діячами української культури й мистецтва, зокрема письменницею та науковим співробітником Лейпцизького університету Наталкою Сняданко [13]. Організуються мовні курси для початківців і більш досвідчених слухачів.

При цьому ж університеті діє Гуманітарний центр досліджень історії та культури Центрально-Східної Європи (Geisteswissenschaftliches Zentrum zur Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas, GWZO), на базі якого проходять українознавчі дослідження. Центр пропонує електронні навчальні курси «Україна. Історія та сьогодення європейської

держави» для надання німецькому суспільству правдивих знань про українську історію та причини російської агресії проти українців [4]. На базі центру проводяться лекції з історії українських територій, від археології до сучасності, зокрема у 2022–2023 рр. – українсько-британської історикіні Олесі Хромейчук [11]. Проходять також лекційні курси з української культурології й літератури.

Нижня Саксонія. У Геттінгенському університеті імені Георга Августа (Georg-August-Universität Göttingen), заснованому у 1794 р., у межах бакалаврської й магістерської програм із шести слов'янських мов («Слов'янська філологія») можна вивчати українську мову, літературу і культуру. Проводяться регулярні семінари зі славістики, включаючи україністику, у т. ч. на окремій україномовній платформі [22].

Відділ славістики Інституту іноземної філології (Institut für Fremdsprachenphilologien) в Університеті імені Карла фон Осієцького (Carl von Ossietzky Universität Oldenburg) (Ольденбург) проводить наукові українознавчі дослідження з питань країнознавства, мови, культури. Діють курси української мови «з нуля» у межах навчальної програми «Країнознавча компетентність України та Білорусі: мовні та культурні перспективи» («Länderkompetenz Ukraine und Belarus: Sprachliche und kulturelle Perspektiven»). В інституті проходять численні гостьові лекції з актуальних питань україністики [8].

Саксонія-Ангальт. Інститут славістики в Університеті ім. Мартіна Лютера в Галле (Institut für Slawistik der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg) зосереджений на дослідженнях багатьох питань сучасного українознавства. Так,

6–7 грудня 2014 р. на базі університету відбулася міжнародна наукова конференція «Україністика в європейському контексті» («Ukrainistik im europäischen Kontext»). Конференція охопила широкий спектр питань українського мовознавства, літературознавства, історії, філософії та інших гуманітарних дисциплін [25].

7 грудня 2023 р. науковці університету увійшли в число організаторів воркшопу зі свідчень і розповідей про травми щодо актуальних історичних і літературних наративів Голодомору в Україні у меморіалі RED OCHSE в Галле [28]. На базі Інституту славістики проводяться регулярні різнорівневі заняття з української мови.

Гессен. Інститут Гердера (Herder-Institut) у Марбурзі, заснований у 1950 р., спеціалізується на історичних українознавчих дослідженнях. Одним із його актуальних проєктів є «Документування війни Росії проти України. Проблеми живих архівів для виробництва історичних знань (LivArch)», що триватиме з 2024 по 2026 р. На базі інституту спішно реалізовані такі проєкти, як «Полісся як інтервенційний ландшафт. Космос, панування, технології та екологія на європейській периферії 1915–2015» (2015–2019), «Безпечний Львів. Місцева політика в багатоетнічному місті Габсбурзької монархії» (2014–2018) тощо [20].

Північний Рейн-Вестфалія. Слов'янсько-балтійський семінар Вестфальського університету ім. Вільгельма в Мюнстері (Slawisch-Baltisches Seminar der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster) охоплює українознавчі дослідження в дискурсі європейської правової культури (у порівнянні з польською та

російською) [14]. Реалізуються українознавчі проекти молодих учених, наприклад, «Українські пам'ятні місця. 3 точки зору історії та історії мистецтва» під керівництвом професора Єнса Нібаума і професора, доктора Рікарди Вупліус [24]. Діють курси української мови, де бажаючі знайомляться з основними структурами української мови, вивчають український алфавіт, а також стандартну вимову й інтонацію, та накопичують базовий словниковий запас.

Бранденбург. При Європейському університеті на Одері (Europa-Universität Viadrina Frankfurt [7]) у м. Франкфурт-на-Одері діє Центр полоністики й україністики (Viadrina Center of Polish and Ukrainian Studies [26]), який пропонує мовні курси й реалізує дослідницькі українознавчі проекти. Результати наукових досліджень презентуються широкому загалу у відеоблозі центру на YouTube. Останні актуальні теми українознавчих студій: деколонізація культурної спадщини в Україні; національне в українському кіномистецтві; соборність як ключова концепція української історії; сучасна німецька україністика; козацькі міфи; Польща в історії України тощо.

У 1995 р. розпочала свою роботу Німецька асоціація україністів (Deutschen Assoziation der Ukrainisten (DAU)) у Берліні. Це незалежна організація науковців, основною метою якої є розширення наукових зв'язків між Німеччиною та Україною, сприяння та поширення українських студій, обмін результатами досліджень і слугування інформаційною платформою для університетів та коледжів, де проводяться дослідження чи викладання про Україну. DAU є членом різноманітних українознавчих

мереж, таких як Міжнародна асоціація україністів (MAU). Найвідоміші проекти організації: щорічна українознавча конференція Greifswald Ukrainicum у м. Грайфсвальд (Німеччина), міжнародна літня школа Viadrinum, проектно орієнтований розвиток потенціалу для організацій з України, Франції, Польщі та Німеччини «Україна дзвонить» (спільно з Фундацією Роберта Боша та Європейським університетом Віадрина, Франкфурт (Одер)) тощо [3].

Висновки. Академічний пейзаж українознавчої Німеччини на сьогодні є досить динамічним. Більшість науковців мають конкретні спеціалізації в українознавстві (наприклад, ранній модерн, ХХ ст., націоналізм, національні меншини України, українська мова і література, культура тощо). Уряд і громадські організації ФРН підтримують численні українознавчі дослідження, які допомагають осмислювати шляхи й напрямки співпраці з Україною, українцями, українською владою і українськими біженцями у Німеччині та ЄС.

Стан розвитку сучасної українознавчої думки в Німеччині відкриває широкі перспективи для ведення міжнародних, міжкультурних та інтермедіальних науково-дослідних тем, написання колективних монографій та інших наукових праць, присвячених українській діаспорі й не лише. Напрацювання німецьких дослідників на сьогодні дають можливість проводити тематичні наукові та науково-практичні конференції з актуальних питань українознавства, культурно-освітні заходи, круглі столи, воркшопи тощо.

Підтримка українознавчих студій сприятиме зміцненню українсько-німецького наукового й освітнього

партнерства через взаємозбагачення двох європейських культур, тісно пов'язаних історично й ментально.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Als der Krieg kam Neue. Beiträge zur Kunst in der Ukraine.* URL: <https://books.ub.uni-heidelberg.de//arthistoricum/catalog/book/1227>
2. Delegation aus der Ukraine besucht FAU-Standorte in Erlangen und Nürnberg. URL: <https://www.fau.de/2022/07/news/fau-schliesst-kooperationsvereinbarung-mit-der-nationalen-universitaet-in-kyiv/>
3. Deutsche Assoziation der Ukrainisten e.V. URL: <https://www.ukrainistik.de/>
4. E-Learning-Kurs «Die Ukraine». URL: <https://leibniz-gwzo.de/en/node/904>
5. *Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald.* URL: <https://www.uni-greifswald.de/>
6. Eröffnung der Ausstellung «Völkermord an Rom:nja in der Ukraine 1941 –1944» und Austausch mit ukrainischer Delegation, 20./21. Oktober 2023. URL: <https://www.geschichtsdidaktik.phil.fau.de/2023/10/31/eroeffnung-der-ausstellung-voelkermord-an-romnja-in-der-ukraine-1941-1944-und-austausch-mit-ukrainischer-delegation-20-21-oktober-2023/>
7. *Europa-Universität Viadrina Frankfurt.* URL: <https://www.kuwi.europa.uni.de/en/>
8. Fakultät III – Sprach- und Kulturwissenschaften Institut für Slavistik. *Carl von Ossietzky Universität Oldenburg.* URL: <https://uol.de/slavistik>
9. Industrielandschaften in kulturellen Grenzräumen. URL: https://www.uni-regensburg.de/newsroom/presse/mitteilungen/index.html?tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5BhideDate%5D=0&tx_news_pi1%5Bnews%5D=16663&tx_news_pi1%5BsimpleList%5D=1&Hash=3b0eee468e61d02607e06a9c221cbbb1
10. *Instituts für Slavistik der Universität Regensburg.* URL: <https://www.uni-regensburg.de/sprache-literatur-kultur/slavistik/institut/index.html>
11. *Leipziger Ringvorlesung zur Literatur, Kultur und Geschichte der Ukraine.* URL: <https://leibniz-gwzo.de/en/node/904>
12. *Lektorin für Ukrainisch.* URL: <https://www.uni-regensburg.de/sprache-literatur-kultur/slavistik/institut/sprach-und-kulturwissenschaft/dr-iryna-dudko/index.html>
13. *Lesung von Natalka Sniadanko am 17.11.2023.* URL: <https://www.philol.uni-leipzig.de/institut-fuer-slavistik/institut/news-und-veranstaltungen/detail-1/artikel/lesung-von-natalka-sniadanko-2023-11-09>
14. *Literarische Formen europäischer Rechtskultur in Polen, Russland und der Ukraine. Forschungen zu Recht und Literatur zentral- und osteuropäischer Gesellschaften in vergleichender Perspektive.* URL: <https://www.uni-muenster.de/SFB1385/projektbereichb/teilprojektb01/index.html>
15. *Neues Projekt am Lehrstuhl gestartet. Die Erinnerung an den Holodomor in den slawischen Literaturen.* URL: <https://www.philol.uni-leipzig.de/institut-fuer-slavistik/institut/news-und-veranstaltungen/detail/artikel/die-erinnerung-an-den-holodomor-in-den-slawischen-literaturen-2024-12-13>
16. *Open discussion «Year of full-scale war: conclusions, scenarios, forecasts».* URL: <https://www.knu-fau-alliance.fau.de/2023/02/24/open-discussion-one-year-of-full-scale-war-conclusions-scenarios-forecasts/>
17. *Osteuropa-Institut. Freie Universität Berlin.* URL: <https://www.oei.fu-berlin.de/ru/kultur/institut/index.html>
18. *Osteuropa-Institut.* URL: <https://web.archive.org/web/20100113153228/http://osteuropa-institut.de/ueber-uns.html>
19. *Perspektiven der Ukrainistik in Deutschland. DAAD Україна.* URL: <https://www.daad-ukraine.org/files/2023/08/Perspektiven-der-Ukrainistik-in-Deutschland.pdf>
20. *Projekte. Herder-Institut.* URL: <https://www.herder-institut.de/projekte/>
21. *Research Network Examines the Impact of the War on Ukrainian Society.* URL:

- <https://www.uni-greifswald.de/en/university/information/current-news/details/n/research-network-examines-the-impact-of-the-war-on-ukrainian-society/>
22. Seminar für Slavische Philologie. URL: <https://www.uni-goettingen.de/de/50802.html>
23. Slavistik. *Universität Würzburg*. URL: <https://www.neuphil.uni-wuerzburg.de/slavistik/>
24. Ukrainische Erinnerungsorte. Aus historischer und kunstgeschichtlicher Perspektive. URL: <https://www.uni-muenster.de/Geschichte/histsem/OE-G/projekte/ausstellung.html>
25. Ukrainistik im europäischen Kontext. URL: <https://wcms.itz.uni-halle.de/download.php?down=69352&elem=3584669>.
26. *Viadrina Center of Polish and Ukrainian Studies*. URL: <https://www.youtube.com/@viacpu>
27. War in Ukraine. Role of women in defence and resistance. URL: <https://www.uni-greifswald.de/en/university/information/annual-events/details/n/war-in-ukraine-role-of-women-in-defence-and-resistance-new647860bcda76e950624235/>
28. Zeugenschaft und Trauma-Narrative. *Workshop über aktuelle historische und literarische Zugänge zum Holodomor*. URL: <https://wcms.itz.uni-halle.de/download.php?down=66387&elem=3514628>
29. Бовсуновська, К. Деякі райони Німеччини більше не хочуть приймати українських біженців: в чому причина. *УНІАН*. 2024, 24 лютого. URL: <https://www.unian.ua/world/ukrajinski-bizhenci-v-nimechchini-chomu-krajina-ne-hoche-priyati-pere-selenciv-12612816.html>
30. Гавриленко, Т. Український вільний університет як центр збереження національної ідентичності українських дітей-біженців в умовах російсько-української війни. *Педагогічна біографіка про національно-патріотичне виховання дітей і молоді: ідеї, концепції, практики*: зб. матеріалів ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. з історії освіти з міжнарод. участю (13 травня 2024 р., м. Київ). Вінниця, 2024. С. 20–23. URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/Conference_abstract_collection_2024_30.05.24.pdf#page=21
31. Григоревська, О. Європейські проекти підтримки українських науковців в умовах вимушеної міграції під час воєнного стану у 2022–2024 рр. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2024. № 70. С. 52–66. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/49780/1/O_Nryhorevska_NPNBUV_2024_70_FUFKM.pdf
32. Дні України в Берліні та Бранденбурзі. *Freie Universität Berlin*. URL: <https://www.oei.fu-berlin.de/uk/days-of-ukraine/index.html>
33. Історія УВУ. URL: <https://ufu-muenchen.de/universytet/istoriya-uvu/>
34. Кобченко, К. Єдиний український університет у вільному світі: Український Вільний. Університет у Мюнхені в повоєнний час (1945–91). *Ukraina Moderna*. 2022. Vol. 31. URL: <https://doi.org/10.30970/uam.2022.31.1857>
35. Краснодемська, І. Національно-патріотичне виховання української молоді в європейських країнах в умовах сьогодення. *Українознавство*. 2024. № 2 (91). С. 224–241. URL: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.2\(91\).2024.308788](https://doi.org/10.17721/2413-7065.2(91).2024.308788)
36. Отрошко, Л. Взаємини західної української діаспори з Україною: періодизація, освітні, наукові та міжнародні зв'язки. *Українознавство*. 2023. № 4 (89). С. 195–216. URL: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(89\).2023.293787](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(89).2023.293787)
37. П'ятнадцята міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ» (7–10 листопада 2024 року). URL: <http://www.ukrainistik-konferenz.slavistik.lmu.de>
38. Славістика в Мюнхенському Університеті Людвіра-Максиміліана. URL: <https://www.ukrainisch-zentrum.slavistik.lmu.de/uk/ueber-uns.html>
39. У Німеччині з'являться два центри українських досліджень. URL: <https://www.>

dw.com/uk/u-nimeccini-zavlatsa-dva-centri-ukrainskih-doslidzen/a-68404832

40. Українознавчі студії в Німеччині за крок до відкриття. URL: <https://knu.ua/news/13234>

REFERENCES

1. *When the War Came New. Contributions to Art in the Ukraine.* [online] Available at: <https://books.ub.uni-heidelberg.de//arthistoricum/catalog/book/1227>. [in Deu.]

2. *Delegation from Ukraine Visits FAU Sites in Erlangen and Nuremberg.* [online] Available at: <https://www.fau.de/2022/07/news/fau-schliesst-kooperationsvereinbarung-mit-der-nationalen-universitaet-in-kyiv/> [in Deu.]

3. *German Association of Ukrainists e.V.* [online] Available at: <https://www.ukrainistik.de/> [in Deu.]

4. *E-Learning Course "Ukraine".* [online]. Available at: <https://leibniz-gwzo.de/en/node/904> [in Deu.]

5. Ernst Moritz Arndt University Greifswald [online] Available at: <https://www.uni-greifswald.de/> [in Deu.]

6. *Opening of the Exhibition "Genocide of Roma in Ukraine 1941–1944" and ExChange with Ukrainian Delegation, October 20/21, 2023.* [online] Available at: <https://www.geschichtsdidaktik.phil.fau.de/2023/10/31/eroeffnung-der-ausstellung-voelkermord-an-romnja-in-der-ukraine-1941-1944-und-austausch-mit-ukrainischer-delegation-20-21-oktober-2023/> [in Deu.]

7. *European University Viadrina Frankfurt* [online] Available at: <https://www.kuwi.europa-uni.de/en/> [in Deu.]

8. *Faculty III – Linguistics and Cultural Studies Institute for Slavic Studies.* [online] Available at: <https://uol.de/slavistik> [in Deu.]

9. *Industrial Landscapes in Cultural Border Areas.* [online] Available at: https://www.uni-regensburg.de/newsroom/presse/mitteilungen/index.html?tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5BhideDate%5D=0&tx_news_

[pi1%5Bnews%5D=16663&tx_news_pi1%5BsimpleList%5D=1&cHash=3b0eee468e61d02607e06a9c221cbbb1](https://www.uni-regensburg.de/newsroom/presse/mitteilungen/index.html?tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5BhideDate%5D=0&tx_news_) [in Deu.]

10. *Institute for Slavic Studies at the University of Regensburg.* [online] Available at: <https://www.uni-regensburg.de/sprache-literatur-kultur/slavistik/institut/index.html> [in Deu.]

11. *Leipzig Lecture Series on the Literature, Culture and History of Ukraine.* [online] Available at: <https://leibniz-gwzo.de/en/node/904> [in Deu.]

12. *Lector for Ukrainian.* [online] Available at: <https://www.uni-regensburg.de/sprache-literatur-kultur/slavistik/institut/sprach-und-kulturwissenschaft/dr-iryna-dudko/index.html> [in Deu.]

13. *Reading by Natalka Sniadanko on 17.11.2023.* [online] Available at: <https://www.philol.uni-leipzig.de/institut-fuer-slavistik/institut/news-und-veranstaltungen/detail-1/artikel/lesung-von-natalka-sniadanko-2023-11-09> [in Deu.]

14. *Literary Forms of European Legal Culture in Poland, Russia and Ukraine. Research on Law and Literature in Central and Eastern European Societies from a Comparative Perspective.* [online] Available at: <https://www.uni-muenster.de/SFB1385/projektbereichb/teilprojektb01/index.html> [in Deu.]

15. *New Project Started at the Chair. The Memory of the Holodomor in Slavic Literatures.* [online] Available at: <https://www.philol.uni-leipzig.de/institut-fuer-slavistik/institut/news-und-veranstaltungen/detail/artikel/die-erinnerung-an-den-holodomor-in-den-slawischen-literaturen-2024-12-13> [in Deu.]

16. *Open Discussion "Year of Full-Scale War: Conclusions, Scenarios, Forecasts"* [online] Available at: <https://www.knu-fau-alliance.fau.de/2023/02/24/open-discussion-one-year-of-full-scale-war-conclusions-scenarios-forecasts/> [in Eng.]

17. *Institute for East European Studies. Free University of Berlin.* [online] Available at: <https://www.oei.fu-berlin.de/ru/kultur/institut/index.html> [in Deu.]

18. *Institute for East European Studies*. [online] Available at: <https://web.archive.org/web/20100113153228/http://osteuropa-institut.de/ueber-uns.html> [in Deu.]
19. *Perspectives of Ukrainian Studies in Germany. DAAD Ukraine*. [online] Available at: <https://www.daad-ukraine.org/files/2023/08/Perspektiven-der-Ukrainistik-in-Deutschland.pdf> [in Deu.]
20. *Projects. Herder Institute*. [online] Available at: <https://www.herder-institut.de/projekte/> [in Deu.]
21. *Research Network Examines the Impact of the War on Ukrainian Society*. [online] Available at: <https://www.uni-greifswald.de/en/university/information/current-news/details/n/research-network-examines-the-impact-of-the-war-on-ukrainian-society/> [in Eng.]
22. *Seminar for Slavic Philology*. [online] Available at: <https://www.uni-goettingen.de/de/50802.html> [in Deu.]
23. *Slavic Studies. University of Würzburg*. [online]. Available at: <https://www.neuphil.uni-wuerzburg.de/slavistik/> [in Deu.]
24. *Ukrainian Places of Remembrance. From a Historical and Art Historical Perspect*. [online] Available at: <https://www.uni-muenster.de/Geschichte/histsem/OE-G/projekte/ausstellung.html> [in Deu.]
25. *Ukrainian Studies in the European Context*. [online] Available at: <https://wcms.itz.uni-halle.de/download.php?down=69352&elem=3584669> [in Deu.]
26. *Viadrina Center of Polish and Ukrainian Studies* [online] Available at: <https://www.youtube.com/@viacpu> [in Eng.]
27. *War in Ukraine. Role of Women Deutsche Assoziation der Ukrainisten en in Defence and Resistance*. [online] Available at: <https://www.uni-greifswald.de/en/university/information/annual-events/details/n/war-in-ukraine-role-of-women-in-defence-and-resistance-new647860bcda76e950624235/> [in Eng.]
28. *Witnessing and Trauma Narratives. Workshop on Current Historical and Literary Approaches to the Holodomor*. [online] Available at: <https://wcms.itz.uni-halle.de/download.php?down=66387&elem=3514628> [in Deu.]
29. *Bovsunovska, K. (2024, February 24) Some Districts of Germany no Longer Want to Accept Ukrainian Refugees: What is the Reason?* [online] UNIAN. Available at: <https://www.unian.ua/world/ukrajinski-bizhenciv-nimechchini-chomu-krajina-ne-hochepriymati-pereselenciv-12612816.html> [in Ukr.]
30. Havrylenko, T. (2024). *Ukrainian Free University as a Center for Preserving the National Identity of Ukrainian Refugee Children in the Context of the Russian-Ukrainian War. Pedagogical Biography on National-Patriotic Education of Children and Youth: Ideas, Concepts, Practices*: Collection of Materials of the IX All-Ukrainian Scientific and Practical Conference on the History of Education with International Participation (May 13, 2024, Kyiv). TVORY, 20–23. [online] Available at: https://dnpgov.ua/wp-content/uploads/2024/06/Conference_abstract_collection_2024_30.05.24.pdf#page=21 [in Ukr.]
31. Hrygorevska, O. (2024). *European Projects to Support Ukrainian Scientists in the Conditions of Forced Migration During Martial Law in 2022–2024. Scientific works of the Vernadsky National Library of Ukraine*, 70, 52–66. [online] Available at: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/49780/1/O_Hryhorevska_NPNBUV_2024_70_FUFKM.pdf [in Ukr.]
32. *Days of Ukraine in Berlin and Brandenburg. Free University of Berlin*. [online] Available at: <https://www.oei.fu-berlin.de/uk/days-of-ukraine/index.html> [in Ukr.]
33. *History of the Ukrainian Free University*. [online] Available at: <https://ufu-muenchen.de/universytet/istoriya-uvu/> [in Ukr.]
34. Kobchenko, K. (2022). *The only Ukrainian University in the Free World: Ukrainian Free. University in Munich in the Postwar Period (1945–91)*. [online] *Ukraina Moderna*. Available at: [tp://dx.doi.org/10.30970/uam.2022.31.1857](https://dx.doi.org/10.30970/uam.2022.31.1857) [in Ukr.]
35. Krasnodemska, I. (2024). *National and Patriotic Education of Ukrainian Youth in European Countries in the Context of the Present*

[online]. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), 2 (91), 224–241. [online] Available at: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.2\(91\).2024.308788](https://doi.org/10.17721/2413-7065.2(91).2024.308788) [in Ukr.]

36. Otroshko, L. (2023). Relations of the Western Ukrainian Diaspora with Ukraine: Periodization, Educational, Scientific and International Relations. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), 4 (89), 195–216. [online] Available at: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(89\).2023.293787](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(89).2023.293787) [in Ukr.]

37. *Fifteenth International Scientific and Practical Internet Conference “Dialogue of Languages — Dialogue of Cultures. Ukraine and the World”*. (November 7–10, 2024). [online]

Available at: <http://www.ukrainistik-konferenz.slavistik.lmu.de> (in Ukr.).

38. *Slavic Studies at the Ludwig-Maximilians-University of Munich* [online]. Available at: <https://www.ukrainisch-zentrum.slavistik.lmu.de/uk/ueber-uns.html> [in Ukr.]

39. *Two Centers of Ukrainian Studies to be Established in Germany* [online] Available at: <https://www.dw.com/uk/u-nimeccini-zavlatsa-dva-centri-ukrainskih-doslidzen/a-68404832> [in Ukr.]

40. *Ukrainian Studies in Germany are One Step Away from Opening*. [online] Available at: <https://knu.ua/news/13234> [in Ukr.]

Summary

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN STUDIES IN GERMANY

Kateryna NASTOIASHCHA

orcid.org/0000-0002-2338-9448

Doctor of Sociology,

Head of the Department of Philosophy and Geopolitics of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: kvitka2155@gmail.com

Viktoriiia PAZDRII

orcid.org/0009-0003-5366-6789

postgraduate student

of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: vikapazdrii@gmail.com

Relevance of the research. The heroic struggle of Ukrainians against the Russian invaders stimulated the interest of the international scientific community in Ukrainian studies as a science that integrates the achievements of various humanitarian disciplines in the study of Ukrainians as an ethno-cultural community. Historically, Germany was one of the first European countries where the Ukrainian diaspora was strong from the very beginning of the twentieth century, and Ukrainian studies developed quite rapidly and originally. Therefore, there is a need for a thorough analytical study of the current state of Ukrainian studies in the German cultural space and how they might develop in the future. The study of these issues outlines further prospects for Ukrainian-German cooperation in the study of important Ukrainian studies issues that are also related to current issues in the humanities at the global level.

The **purpose** of the article is to examine the main trends in Ukrainian educational

and research activities in Berlin and the federal states of Germany (Bavaria, Mecklenburg-Vorpommern, Saxony, Saxony-Anhalt, Lower Saxony, North Rhine-Westphalia, Hesse, and Brandenburg); to determine the prospects for the development of a possible partnership between Ukrainian and German scholars in Ukrainian studies.

Conclusions. The academic landscape of Ukrainian studies in Germany today is quite dynamic. Most scholars specialise in Ukrainian studies (e.g., early modernity, the 20th century, nationalism, national minorities of Ukraine, Ukrainian language and literature, culture, etc.) The German government and civil society organizations support numerous Ukrainian studies that help to understand the ways and directions of cooperation with Ukraine, Ukrainians, the Ukrainian authorities, and Ukrainian refugees in Germany and the EU.

The state of development of contemporary Ukrainian studies in Germany opens up broad prospects for international, intercultural, and intermedial research topics, writing collective monographs and other scholarly works on the Ukrainian diaspora and beyond. The work of German researchers today allows for thematic scientific and practical conferences on topical issues of Ukrainian studies, cultural and educational events, roundtables, workshops, etc.

Support for Ukrainian studies will help strengthen the Ukrainian-German scientific and educational partnership through the mutual enrichment of two rich European cultures that are closely linked historically and mentally.

Keywords: Ukrainian Studies in Germany, Ukrainian Studies, Ukrainian diaspora in Germany, world Ukrainian Studies, Ukrainian-German cooperation.

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ МОН УКРАЇНИ
ЩОДО КОМПЛЕКСУ ЗАХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ
НА АКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА
У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ**

Рекомендації підготовлені науковими співробітниками НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка в межах виконання держбюджетної теми «Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах війни» (№ державної реєстрації 0123U100536, науковий керівник – кандидат історичних наук О. Шакурова), затверджені рішенням вченої ради НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка (17.12.2024, протокол № 8) та надіслані до МОН України (лист № 51608/0/1-24 від 23.12.2024).

1. Комплекс заходів, спрямованих на активне використання українознавства у національно-патріотичному вихованні

У законодавстві про освіту України визначено, що освітній процес поєднує у собі три складові: навчальний, науковий та виховний процеси. Українознавство є навчальною, науковою та виховною галуззю знань про Україну та українців. Завдяки українознавству молодь України та діаспори отримує нові знання, вчиться по-науковому їх осмислювати, формуючи почуття національної свідомості, честі, гідності, національну ідентичність та патріотизм. В умовах російсько-української війни українознавство є інтегративною науковою галуззю знань, що формує виховання свідомих громадян – патріотів Української держави. Упровадження

національно-патріотичного виховання передбачає цілий арсенал ефективних методів і форм успішної освітньо-виховної роботи на уроках, лекціях та інших заходах з українознавства. Запорукою успішності має стати актуалізація змісту навчальних програм з українознавства з темами, що стосуються протидії російській агресії, захисту національної безпеки та протиставлення українознавства «россиеведению» й насаджуванню російської ідеології, зокрема в державній, геополітичній, геостратегічній, освітній та культурній сферах, у тимчасово окупованих областях України. Для цього необхідним є введення та закріплення цього курсу як інваріативної (обов'язкової) складової освітнього процесу, на відміну від варіативної. Освітня галузь «Українознавство» наразі є серед курсів за вибором, а навчальні програми з українознавства потребують доопрацювання й перезатвердження у МОН України [18, с. 207].

Для того щоб учні, студенти, вчителі та викладачі могли зробити свій вибір на користь українознавства, всіх учасників навчально-виховного процесу потрібно забезпечити навчальними та дидактичними матеріалами з українознавства. Освітні технології з українознавства передбачають, що на навчально-виховних заходах з українознавства учні отримуватимуть знання про Україну та українців з використанням різних, у тому

числі інтегративних методів та підходів до навчання. Завдяки вивченню та використанню місцевого краєзнавчого матеріалу вихованці мають змогу досягнути історичні події не просто у цифрах та фактах, а вивчати їх на прикладі історії рідного краю та героїв-земляків: проводячи туристично-краєзнавчі екскурсії, інтерактивні екскурсії в музеях, покладаючи квіти до меморіальних дошок чи пам'ятників героям, беручи участь у святкових музичних або танцювальних благодійних концертах, мистецьких, літературних конкурсах та інших патріотичних заходах [18, с. 207–208].

Місце українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання визначає комплекс заходів, спрямованих на практичне інтегрування українознавчого контенту, що включає взаємозближення і взаємодію окремих навчальних дисциплін та актуалізацію формування україноцентричної національної ідеології в українському науковому та освітньому гуманітарному просторі. Впровадження українознавчого національно-патріотичного навчально-виховного контенту передбачає продумані зміни у методичних підходах до випрацювання концептуальних засад та компетентнісних підходів, необхідних для успішної реалізації наукових проєктів, та врахування їх результатів у навчально-виховному процесі, а також подальшої науково-консультаційної підтримки навчально-виховних програм і практик з українознавства для всіх ланок освітнього процесу в Україні та діаспорі в умовах воєнного часу та після його скасування [18, с. 209].

Передусім ці зміни мають торкнутися впровадження отриманих результатів

наукових досліджень з українознавства в освітній процес. Це можливо у тому разі, коли освітяни та науковці матимуть державну і меценатську підтримку для створення нового освітнього компонента (продукту) на основі наукових розробок, враховуючи умови воєнного стану в Україні, спричинені збройною агресією російської федерації проти українського народу. Адже відповідно до Закону України «Про освіту» (ст. 54, п. 1) учасники освітнього процесу, зокрема педагогічні, науково-педагогічні й наукові працівники, мають право на «розроблення та впровадження авторських навчальних програм, проєктів, освітніх технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання...» [5]. Згідно зі ст. 75, п. 4 цього Закону наукове та методичне забезпечення освіти мають право здійснювати також академічні та галузеві науково-дослідні інститути, зокрема, «організовувати видання навчальної та методичної літератури, здійснювати методичний супровід їх впровадження в освітній процес» [6].

Відповідно до Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 рр. (далі – Стратегія) в системі освіти і науки України в умовах воєнної агресії російської федерації національно-патріотичне виховання є «одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до

виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей» [22]. План дій щодо реалізації Стратегії було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 [21].

Реалізація Стратегії має забезпечуватися «спільними зусиллями органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти і наукових установ, організацій громадянського суспільства, із залученням коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів, а також з інших незаборонених законодавством джерел» [22].

Державну цільову соціальну програму національно-патріотичного виховання на період до 2025 року (далі – Програма) було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 № 673 [20]. Серед пріоритетних завдань Програми було визначено «формування української громадянської ідентичності – здійснення заходів, спрямованих на впровадження та утвердження суспільно-державних (національних) цінностей, розвиток громадянської ідентичності населення України; військово-патріотичне виховання – здійснення заходів, спрямованих на формування у громадян готовності до захисту України, громадського сприяння безпеці та обороні України та підвищення престижу військової і спеціальної державної служби; формування науково-методологічних і методичних засад національно-патріотичного виховання – здійснення заходів, спрямованих на розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання» [20].

Пріоритетні завдання, визначені

Програмою, – формування науково-методологічних і методичних засад національно-патріотичного виховання, в розробці яких мають право брати участь наукові установи, розробляти рекомендації щодо роботи центрів національно-патріотичного спрямування та інших організацій, що реалізують проекти (заходи) з національно-патріотичного виховання; включати проблематику національно-патріотичного виховання до дослідницьких програм та планів наукових установ і закладів освіти [20].

Одним із важливих завдань Програми є «підтримка та інформування населення України про діяльність українських молодіжних громадських об'єднань, що заборонялися і переслідувалися окупаційними та радянським режимами, у тому числі українського пластового руху (Пласт) та скаутського руху, Спільки української молоді, що збереглися в закордонних українців та відновили свою діяльність в Україні із здобуттям незалежності» [20].

Останні понад 30 років над розробкою, реалізацією та впровадженням національно-патріотичного виховання в науковий та освітній процес працював колектив Науково-дослідного інституту українознавства МОН України. Освітня та наукова дисципліна «Українознавство» була започаткована в Інституті українознавства при Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка на початку 90-х років ХХ ст. (як самостійний науково-дослідний підрозділ – з 24.01.1992 р.). З того часу наукове українознавство стало тією інтегративною галуззю знань, науковий підхід якої полягає у вивченні України і світового українства як органічної складової світової цивілізації та культури в усіх часопросторових

вимірах і сенсах на шляху утвердження української національної та громадянської ідентичності. На сьогодні творчий колектив НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка реалізує основні пункти Стратегії [22]. Колектив Інституту має гарний досвід у створенні науково-методичної та навчально-методичної бази для інтегративного навчального курсу «Українознавство», зокрема підручників та наукових, науково-методичних і навчально-методичних посібників для вчителів [11; 12], іншої методичної літератури з українознавства для України та української діаспори. Науковцями було оприлюднено методичні видання, за якими викладається курс «Українознавство», зокрема: програма виховання дітей дошкільного віку «Українотворець» [13] та методичні рекомендації щодо викладання цього курсу [9]; програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Українознавство» для 1–4 та 5–11 класів [14; 12; 23] та методичні рекомендації щодо викладання цих курсів [7]; навчальна програма з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя [28]; методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідних учнівських робіт з українознавства [27]; навчальна програма підвищення кваліфікації працівників галузі освіти [24]; науково-методичні посібники для учителів та учнів недільних шкіл українського зарубіжжя [25; 26; 10]; практикуми [8] та методичні матеріали для проведення конкурсу для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів та конспекти уроків з українознавств [17] тощо.

Згідно з рекомендаціями МОН України та Постановою Кабінету Міністрів України у Новій українській школі на

основі Державного стандарту базової початкової та середньої освіти розробляються шкільні типові освітні програми державного рівня, модульні навчальні програми опрацьовуються авторськими колективами і затверджуються державою, а навчальні програми можуть розроблятися навіть окремими вчителями [19].

У Концепції національно-патріотичного виховання у системі освіти України до 2025 року (затвердженій наказом Міністерства освіти і науки України «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» від 06 червня 2022 року № 527) зазначено, що «у період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей» [15].

Варто наголосити, що серед основних заходів щодо реалізації Концепції в системі освіти України до 2025 року виокремлено громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання [15]. Україна та українці наполегливо прагнуть долучитися до світового та європейського освітнього простору, тому в системі національної освіти і науки також варто зробити певні зміни, щоб врахувати історичні етнічні та регіональні особливості України, в яких формувалась українська ідентичність, та обставини наявного воєнного часу [18, с. 212].

Основним завданням українознавства як окремої навчальної дисципліни та загального освітнього напрямку, на думку О. Газізової, є «формування в учнів наукової картини про український світ, українську людину, українську спільноту, українське культуротворення й державотворення, українську екосистему, екологічну грамотність, природу сучасних соціальних, економічних і політичних реалій в Україні тощо» [1, с. 177]. Для подолання існуючого розриву між науковими дослідженнями та освітнім середовищем треба зробити максимально доступними та цікавими для усіх учасників навчального процесу знання про Україну та українців. Адже «формування національно-культурної ідентичності учнівської молоді – одне із пріоритетних завдань державної освітньої політики, метою якої є виховання національно свідомих громадян, здатних забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі» [1, с. 177].

Також українознавство як окрема галузь знань і напрямний вектор сучасного освітнього дискурсу в рамках реалізації Концепції Нової української школи «сприяє формуванню соціально активної молоді з чітко визначеною громадянською позицією, яка здатна інтегрувати різні галузі знань і набувати нові життєво необхідні компетентності... Важливим чинником реалізації компетентнісного підходу є залучення молоді до науково-пошукових українознавчих досліджень» [3, с. 179]. Науково-дослідна діяльність здобувачів освіти в галузі українознавства в умовах російсько-української війни є не лише освітнім, але й соціально важливим процесом, який формує у молоді патріотизм, громадянську свідомість і відповідальність за

збереження національної ідентичності. У свою чергу це допомагає учням краще зрозуміти історію, культуру і сучасні виклики України, що є ключовими елементами у вихованні патріотичної свідомості молодого покоління українців, готових відстоювати цінності Української держави [2, с. 287].

Задля покращення доступності нових знань з українознавства для освітнього середовища України та діаспори варто, по-перше, впровадити систему підготовки вчительських кадрів з українознавства для молодшої, середньої та вищої школи; по-друге, забезпечити підготовку викладачів з українознавства для здобувачів професійної (професійно-технічної) і фахової передвищої та вищої освіти в Україні; по-третє, готувати аспірантів за ОП «Українознавство», бо на сьогодні в Україні вже не існує цієї наукової спеціальності, через що держава втрачає перспективу підготовки фахівців (науковців), які розвиватимуть українознавство як наукову галузь інтегративних знань про Україну та українців [18, с. 214].

Окрім розроблення традиційних підручників, посібників, робочих зошитів для всіх рівнів українознавчої освіти, необхідно залучити також цифрові мультимедіа технології та розвивати напрямок створення аудіо та відео або інформаційних матеріалів – уроків або лекцій з українознавства для учнів і студентів, курсів підвищення кваліфікації для вчителів з українознавства на основі національно-патріотичного виховання. Розробити дидактичні матеріали для практичних занять і зробити їх максимально адаптованими для потреб учасників навчального процесу, врахувавши вікові, особистісні, етнічні та регіональні

особливості підростаючого покоління та можливості вчителів з українознавства. А також врахувати офлайн та онлайн методики викладання, адже в умовах постійної загрози обстрілів та відсутності електрики, перебування в укриттях чи за кордоном забезпечення доступу учнів до навчального процесу значно знижується [18, с. 214].

Загалом йдеться про те, що національно-патріотичне виховання впроваджується на уроках, виховних заходах, лекціях, конкурсах та курсах з українознавства, враховуючи, вивчаючи та аналізуючи основні події російсько-української війни, біографії героїв, їхні подвиги, історії людей, які постраждали під час збройного протистояння, вплив на українців зокрема і на геополітичну та етносоціальну ситуацію загалом, фіксуючи пам'ятні дати на основі подій, що відбувалися в рідному краї.

Приміром, у межах реформ команда МОН України вже напрацювала низку пропозицій для оновлення та поліпшення типової освітньої програми для 5–9 класів Нової української школи. Серед яких, зокрема, пропонується інтеграція предметів, що передбачає «уніфікувати назви інтегрованих курсів та визначити години на міжгалузеві курси. Інтеграція допомагає дітям бачити зв'язки й мислити ширше». Також пропонується збільшити кількість годин на громадянську та історичну освіту, щоб посилити складову виховання громадянської позиції, що у свою чергу формує стійкість української нації в умовах воєнного часу та інших глобальних викликів [16].

Для актуалізації українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання та реалізації

безперервності навчального процесу у систему українознавчої освіти в умовах російсько-української війни необхідно:

1. Випрацювати ефективний механізм формування та реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання. Для впровадження та реалізації цього завдання необхідно ввести українознавство до переліку інваріативних (обов'язкових) освітніх галузей, затверджених Кабінетом Міністрів України.

2. Зберегти українознавство як важливу й базову складову навчального процесу, одну із найважливіших ланок знань та компетентностей для впровадження національно-патріотичного виховання.

3. Наповнити українознавчий контент новими знаннями про Україну та українців, новим емпіричним та теоретичним досвідом, який українці отримали під час кровопролитної боротьби з російською федерацією.

4. Українознавчий контент завдяки своєму інтегративному характеру може бути введений до всіх освітніх рівнів (початкова загальна освіта; базова загальна середня освіта; повна загальна середня освіта; професійно-технічна освіта; неповна вища освіта; базова вища освіта; повна вища освіта). Інтегративне навчання допомагає виробленню цілісного бачення уявлень про світ та пошуку свого місця у ньому, міцної життєвої позиції та становленню особистості громадянина України.

5. Запровадити єдиний методичний та термінологічний підхід до реалізації процесу національно-патріотичного виховання на основі нормативно-правової бази, зокрема уніфікувати термінологічний апарат, розробити

або актуалізувати (оновити) наявні програми з українознавства, напрацювати дидактичні матеріали з українознавства та методичку викладання курсу «Українознавство» для всіх ланок освіти.

2. Рекомендації щодо особливостей реалізації державної політики України в галузі української національної та громадянської ідентичності

Одним з головних напрямів державної політики України є діяльність, спрямована на утвердження української національної та громадянської ідентичності. Її завданням, зокрема, є виховання у громадян України активної позиції на основі духовних цінностей українського народу, національної самобутності, патріотизму, поваги до державних символів, державної мови, суспільно-державних цінностей, розуміння їх важливості для становлення держави, а також формування та збереження української національної ідентичності у громадян України, які усвідомлюють свою належність до української нації.

Одним із найважливіших інструментів для виконання цього завдання є історія України як системна наукова галузь та навчальна дисципліна. Виключна важливість історичних знань для національно-патріотичного виховання безсумнівна. На це прямо вказує український законодавець, зазначаючи, що історія українського народу, нерозривний зв'язок із нею є одним із головних принципів у сфері утвердження української національної і громадянської ідентичності, визначальним для самобутності українського народу, а громадянсько-патріотичне виховання має здійснюватися на базі популяризації історії України.

Основні завдання державної

політики в галузі історичної науки та освіти свого часу визначила президія Національної академії наук України. До їх числа передусім належить створення цілісної, правдивої, методологічно вивіреної картини історичного минулого України, а також донесення цієї картини до населення України, подолання стереотипів, недопрацювань, лакун, а подеколи й відвертих фальсифікацій історії України, продукуваних радянською історіографією. Сучасні виклики для історичної науки полягають у протидії інформаційній війні й дезінформації в історичній галузі.

Окрім того, конкретні завдання перед істориками було поставлено президентами України й Польщі. Так, на зустрічі у Варшаві у квітні 2023 р. очільників сусідніх держав В. Зеленський висловив переконання у тому, що у майбутньому між українцями й поляками не буде існувати жодних кордонів: політичних, економічних і, що дуже важливо, історичних, цим самим фактично окреслив новий напрям зовнішньо- і внутрішньополітичної перспективи, на виконання якої мають спрямувати свої зусилля не лише дипломати і державні посадовці, а й науковці. У свою чергу А. Дуда відзначив, що цього українсько-польського кордону більше не буде, підтримав ініціативи В. Зеленського та підкреслив необхідність досягнення історичного порозуміння між поляками й українцями, ґрунтуючись на відсутності табуйованих тем і необхідності обговорення історичних питань, які є болючими для багатьох сімей. На виконання зазначених ініціатив лідерів держав, враховуючи наявність складних етапів українсько-польських взаємин в історичній перспективі, та

з метою поглиблення добросусідських зв'язків двох слов'янських народів, необхідності подолання усталених стереотипів і протистояння історичним фальсифікатам, продукуваним російськими істориками, політологами і пропагандистами, вивчення позитивного історичного досвіду співіснування українського і польського етносів у межах багатонаціональної держави Речі Посполитої, виокремлення набутоків і прорахунків необхідно активізувати вивчення проблем польсько-українських взаємин, у тому числі й в ранньомодерну добу.

Реалізовувати цю політику покликані Інститут історії НАН України як провідна наукова установа, співробітники якої досліджують широкий діапазон проблем національної історії, а також інші профільні наукові й навчальні заклади, зокрема НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка, до компетенції яких відноситься проведення прикладних і фундаментальних наукових досліджень в галузі історії, а також навчальні заклади, котрі мають здійснювати навчальний (з набуття нових знань) і виховний (з отримання громадянських якостей і компетентностей) процес серед населення України та закордонних українців. Згідно з Концепцією безперервної освіти цей процес має бути постійним і спрямованим не лише на учнівську і студентську молодь, а й на широкі кола населення різних вікових груп.

Згідно з фундаментальним визначенням історичні знання творяться шляхом інтерпретації доступних дослідників історичних джерел. Отже, реконструкція минулих подій буде якіснішою, якщо більше достовірних інформативних джерел буде в розпорядженні вчених. До

числа таких джерел належать, зокрема, актові книги судово-адміністративних установ України XVI–XVII ст. Тільки в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві наразі зберігається 2119 актових книг, що містять, за неповними підрахунками, понад мільйон документів. Цінність актових книг як історичного джерела в різні часи засвідчували такі корифеї історичної науки, як М. Максимович, М. Костомаров, О. Бодянский, В. Антонович, М. Іванишев, М. Владимирський-Буданов, О. Левицький, І. Каманін, М. Грушевський, І. Крип'якевич та ін. На базі актових книг можливе проведення історичних і спеціальних історичних досліджень, зокрема в галузі історії повсякдення, історії держави і права, історії медицини, військової історії, історичної демографії, політичної історії, історії органів державної влади й управління, генеалогії, палеографії староукраїнської, старопольської й латинської мов, дипломатики, метрології, нумізматики, хронології, архівної справи тощо. Вміщені до актових книг матеріали становлять цінне джерело з історії України, а також низки інших країн, що свого часу входили до складу багатонаціональної держави Річ Посполита або у складі етнопонаціональних груп проживали на її території, тією чи іншою мірою перебували в межах її юрисдикції, впливали на неї або зазнавали її впливів (Польща, Литва, Молдова; вірменський, кримськотатарський, єврейський народ тощо).

Цінність актових книг як історичного джерела, важливого для збереження української культурно-історичної ідентичності, визнається також на рівні урядів провідних держав світу та наукових організацій. Так, протягом 2024 р.

Державним департаментом США, а також корпорацією «Family Search» (FS) незалежно одна від одної розпочато проекти з оцифрування документів, з яких у 1852 р. розпочиналася історія Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (ЦДІАК) – актових книг, а також з навчання співробітників ЦДІАК поводження з архівними матеріалами та їх оцифрування в разі загрози пошкодження чи знищення.

Останній тип загроз для актових книг набув особливого значення під час війни України з російською федерацією. На превеликий жаль, втрати музейних колекцій і унікальних історичних документів на окупованих територіях та під час обстрілів є реаліями сучасного життя.

Однак оцифрування архівних документів само собою не вирішує завдань, поставлених президентськими ініціативами. Актові книги – специфічне джерело, вони написані українським скорописним письмом XVII ст. Тогочасний український скоропис способом написання та стилістично суттєво відрізняється від українського письма XIX–XXI ст., а синтаксис і пунктуація в розумінні сучасної української лінгвістики у скорописному тексті практично відсутні. Ці особливості палеографії українського скоропису суттєво ускладнюють прочитання та розуміння цих текстів. Для ефективного введення нових архівних джерел в широкий науковий обіг необхідно забезпечити палеографічне опрацювання оцифрованих архівних документів, а також видання в друкованому вигляді найважливіших із них. Така робота потребує спеціальних палеографічних знань, певної кваліфікації та навичок. Наразі в Україні кількість

спеціалістів, які можуть працювати з актовими книгами, вкрай обмежена, тоді як підготовлені фахівці-історики з навичками читання та розуміння українського скорописного тексту вже сьогодні потрібні у спеціалізованих наукових і архівних установах України.

У зв'язку з цим НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка рекомендує:

1. Збереження актових книг як унікального історичного джерела, ключового для посилення української національної ідентичності, що є європейським, а в певних сенсах і загальнолюдським надбанням, має стати одним із пріоритетів політики України. З цією метою державні органи України мають активно долучитись до процесу оцифрування архівних фондів та забезпечити їх викладення в мережі Інтернет.

2. З метою археографічного опрацювання джерел необхідно налагодити підготовку спеціалістів, здатних читати, розуміти й інтерпретувати архівні документи. Підготовка має бути організована на базі історичних факультетів українських вищих навчальних закладів, зокрема КНУ імені Тараса Шевченка, Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Національного університету «Києво-Могилянська академія» та ін.

3. Організаційною формою підготовки можуть бути навчально-наукові лабораторії, на базі яких студенти опануватимуть методики: 1) архівної пошукової роботи; 2) читання та розуміння українських скорописних текстів XVI–XVII ст.; 3) копіювання та археографічної обробки актових джерел відповідно до едиційних засад і принципів існуючих методичних рекомендацій, розроблених науковцями академічних та

архівних установ щодо передачі текстів, написаних староукраїнською мовою. Лабораторії можуть стати важливими центрами практичної студентської науково-дослідної роботи.

4. Виділити кошти на створення при НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка такої навчально-наукової лабораторії, оскільки його працівники мають значний практичний досвід подібної роботи. Ними успішно реалізована низка прикладних і фундаментальних праць, що передбачали безпосередню роботу з актовими книгами, зокрема: «Ранньомодерне суспільство України крізь призму джерел: соціальні та правові практики тогочасного соціуму»; «Українська повсякденність XVI–XVII ст.: джерелознавчий вимір»; «Соціальні аспекти українського повсякдення XVI–XVII ст.»; «Соціальна історія XVI–XVII ст. як складова українського повсякдення ранньомодерної доби України»; «Структури українського повсякдення ранньомодерної доби»; «Українське повсякдення ранньомодерної доби: правові та соціальні практики» та ін. Ці проекти носили джерелознавчий та історіографічний характер і у джерелознавчому аспекті були близькі до проектів Державного департаменту США, «FS», якісно відрізняючись від них тим, що в межах зазначених НДР виконувався не лише комплекс робіт з пошуку, археографічного опрацювання і видання актових матеріалів, а й здійснювалася їхня інтерпретація з метою отримання нового знання, що поширювалося у вигляді монографій, збірників документальних матеріалів та наукових статей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газізова, О. XIV Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. *Українознавство*. 2021. № 2 (79). С. 177–199.
2. Газізова, О. Українознавчі засади формування патріотичної свідомості здобувачів освіти (на матеріалах XVII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти). *Українознавство*. 2024. № 4 (93). С. 275–289.
3. Газізова, О. Українознавчі пріоритети формування національно-культурної ідентичності учнівської молоді. *Українознавство*. 2020. № 4 (77). С. 170–182.
4. Газізова, О., Сорочук, Л., Кононенко, А., Бойко, С., Іванець, С. Тенденції українознавчих досліджень XVI Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти. *Українознавство*. 2023. № 2 (87). С. 174–221.
5. Закон України про освіту. *Офіційний портал Верховної Ради України*. Стаття 54, пункт 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Закон України про освіту. *Офіційний портал Верховної Ради України*. Стаття 75, пункт 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Українознавство» у 5–12 класах загальноосвітніх навчальних закладів*. Київ, 2008. 8 с.
8. Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Практикум з українознавства*. Київ, 2008. 80 с.
9. Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Рекомендації щодо роботи з програмою виховання дітей дошкільного віку «Українотворець»*. Київ, 2008. 6 с.
10. Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Українознавство у навчально-виховному процесі. Основи методики викладання*. Науково-методичний посібник. Київ, 2008. 56 с.

11. Кононенко, П. П. *Історія українознавства*. Навчальний посібник. Київ, 2011. 512 с.

12. Кононенко, П., Козлов, А., Ковпик, С. *Українознавство в старшій школі: навчально-методичний посібник для вчителів / МОН України; НДІ українознавства*. Київ, 2007. 196 с.

13. Кононенко, П. П., Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Програма виховання дітей дошкільного віку «Українотворець»*. Київ, 2008. 28 с.

14. Кононенко, П. П., Присяжна, Т. М. *Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство. 1–4 кл. Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (лист №14.1/12-Г-686 від 27.12.2013)*. Київ, 2013. 47 с.

15. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» від 06 червня 2022 року № 527). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>

16. Лісовий, Оксен. Що зміниться в Типовій освітній програмі для 5–9 класів НУШ. *Освіта.UA*, блог. 06.06.2024. URL: <https://osvita.ua/blogs/92274/>

17. *Методичні матеріали Міжнародного конкурсу для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів «Українознавчі пріоритети навчально-виховного процесу»*: збірник конспектів уроків / упоряд. Газізова О. О., Кононенко А. М., Бойко С. М., Науменко Л. Г. Київ, 2021. 342 с.

18. Отрошко, Л. Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в умовах російсько-української війни. *Українознавство*. 2024. № 3. (92). С. 207–221.

19. Постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання державних

стандартів повної загальної середньої освіти» від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>

20. Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України. *Урядовий портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#n11>

21. Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.06.2024).

22. Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» від 18.05.2019 р. № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#n15> (дата звернення: 18.06.2024).

23. *Українознавство. 5–11 класи: навчальна програма з курсу за вибором «Українознавство» для закладів загальної середньої освіти України / авт.-укл.: А. Ціпко, Т. Бойко, С. Бойко, О. Газізова*. Київ, 2020. 79 с.

24. *Українознавство: навчальна програма підвищення кваліфікації працівників галузі освіти / укл.: П. П. Кононенко, А. Ю. Пономаренко, Л. К. Токар*. Київ, 2005. 36 с.

25. *Українська література в системі українознавства: посібник / укл. Денисюк С. П., Кононенко П. П.* Київ, 2004. 300 с.

26. Ціпко, А. (у співавторстві). *Пізнаємо Україну. Узнаем Украину. Discover Ukraine: посібник для учителів та учнів недільних*

шкіл українського зарубіжжя. Київ, 2007. 127 с.

27. Чирков, О. А. *Методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідної учнівської роботи на Міжнародному конкурсі з українознавства*. Київ, 2009. 25 с.

28. Я і Україна. Навчальна програма з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя (рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист МОН України від 28.02.2019 № 1/11-2082)). *Українознавство*. № 1 (70). С. 110-133.

Ольга ШАКУРОВА

orcid.org/0000-0001-9842-2997
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
НДІ українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка
email:kalanetika@gmail.com

Любов ОТРОШКО

orcid.org/0000-0002-1204-7493
молодший науковий співробітник
НДІ українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка
email:otroshkoliubov@gmail.com

Микола ВИСОТІН

orcid.org/0000-0002-0449-2239
молодший науковий співробітник
НДІ українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка
email: nik16@ukr.net

Юрій ФІГУРНИЙ

orcid.org/0000-0002-6463-0920
кандидат історичних наук,
старший дослідник,
старший науковий співробітник
НДІ українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка
email:ukr.etnolog_fus@ukr.net

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ МОН УКРАЇНИ ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасний розвиток українського суспільства відбувається в умовах викликів, пов'язаних із війною, глобалізаційними процесами та необхідністю зміцнення національної єдності. У цих обставинах формування національної ідентичності та громадянської свідомості стає пріоритетом державної політики та суспільного розвитку. Виклики, пов'язані з окупацією Криму та частини Донецької і Луганської областей, загрози національній безпеці, територіальній цілісності та суверенітету України, а з 24 лютого 2022 року – повномасштабна війна РФ проти України та окупація частини областей України потребували нового розуміння, осмислення та підходу до реалізації національно-патріотичного виховання та створення міцної законодавчої бази. У контексті військової агресії Росії проти України особливого значення набуває національно-патріотичне виховання як механізм консолідації суспільства, підтримки національного духу та готовності громадян до захисту державності.

Варто наголосити, що упродовж тривалого часу з відновлення Україною державної незалежності не було запропоновано/затверджено офіційного документа про національно-патріотичне виховання у вигляді чинного нормативно-правового акта (стратегії, концепції, доктрини, закону). Щоправда, патріотизм став нормою суспільно-політичного життя сучасної України і це яскраво підтвердили події Помаранчевої революції,

Революції Гідності та російсько-української війни, що триває з 2014 р. Проте законодавчого оформлення концепції/стратегії національно-патріотичного виховання не відбулося. Про це йшлося й у Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, яка була затверджена лише у 2015 р.: «До сьогодні українська освіта не мала переконливої і позитивної традиції, досвіду щодо виховання патріотизму в дітей та молоді, у попередні часи боялися взагалі терміна «національний», а «патріотичне виховання» сприймали винятково в етнопородному або неорядянському вимірі». Зазначимо, що й у Законі України «Про повну загальну середню освіту» (2020) визначено, що виховний процес у закладах освіти є невід'ємною складовою освітнього процесу і має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях Українського народу, цінностях громадянського (вільного демократичного) суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини, громадянина тощо. Однак нічого не сказано про національно-патріотичне виховання, є лише згадка про те, що виховний процес серед іншого спрямовується на формування патріотизму. Не визначено національно-патріотичне виховання й серед основних напрямів національної музейної політики, визначених чинним Законом України «Про музеї та музейну справу» (1995). Звернення до інших законодавчих актів підтверджує відсутність питання

національно-патріотичного виховання.

Актуальність теми національно-патріотичного виховання у сучасних реаліях зумовлена кількома ключовими чинниками: історичними уроками та питаннями утвердження національної ідентичності; сучасними викликами та загрозами національній безпеці; потребою у нових підходах до виховання молоді. У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022) визначено: «Вивчення історичних аспектів дозволяє глибше зрозуміти, як змінювались підходи до виховання патріотичних цінностей і як це вплинуло на національну ідентичність». У зв'язку з цим «заходами щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року» передбачено здійснення науково-дослідницької та освітньо-просвітницької роботи, яка передбачає відновлення історичної пам'яті про тривалі державницькі традиції України, включно з організацією музейних експозицій, проведенням фотовиставок, дискусій, круглих столів із застосуванням регіональних традицій, свідчень усної історії національно-визвольної боротьби українського народу. Реалізація цих заходів є вкрай необхідною, адже війна загострила потребу в глибокому аналізі історичних подій, що впливали на формування національної ідентичності. Це допомагає не лише осмислити помилки минулого, а й виховати повагу до історичної спадщини, героїв визвольних змагань і цінностей державності.

Школи та університети відіграють ключову роль у формуванні патріотичних цінностей. Розвиток нових навчальних програм, інтеграція патріотичного виховання у навчальний процес і

залучення учнів до волонтерства та соціальних ініціатив сприяють формуванню відповідальної громадянської позиції. Зміцнення національної ідентичності через вивчення української мови, традицій та історії є одним із завдань національно-патріотичного виховання. Це допомагає зберігати культуру і традиції, підтримуючи духовну єдність українців і їхню готовність захищати національні цінності.

Органи місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування в умовах війни зобов'язані були зберегти мережу закладів шкільної та позашкільної освіти, організувати співпрацю із міжнародними партнерами, підтримувати волонтерські та громадські проекти, залучати до виховання дітей та молоді членів сімей Героїв Небесної Сотні, учасників бойових дій на сході України, антитерористичної операції, операції об'єднаних сил, учасників війни РФ проти України, військових капеланів тощо. За час війни обласними військовими адміністраціями напрацьовано певний досвід щодо національно-патріотичного виховання. Практично ще до початку повномасштабної війни при обласних державних адміністраціях діяли координаційні ради з питань національно-патріотичного виховання, проводилися вебінари, представники від областей брали участь у Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура») та інших.

На рівні обласних державних адміністрацій актуалізація теми національно-патріотичного виховання відбулася з початком російської агресії. Зокрема, Чернівецька обласна державна адміністрація 15 червня 2022 р. затвердила Регіональну програму

національно-патріотичного виховання в Чернівецькій області на 2022 р., а вже 12 грудня 2022 р. – програму на 2023 р. 24 квітня 2023 р. розпорядженням Чернівецької обласної державної адміністрації ухвалили рішення «Про внесення змін до календарного плану використання у 2023 році коштів, передбачених в обласному бюджеті на виконання Регіональної програми національно-патріотичного виховання в Чернівецькій області на 2023 рік». Зазначимо, що така увага до національно-патріотичного виховання не у всіх обласних військових адміністрацій: хтось послуговується старою нормативно-правовою базою, у когось з 2021 р. відсутня будь-яка робота з національно-патріотичного виховання.

За ініціативи Хмельницької обласної військової державної адміністрації відбулося засідання круглого столу, присвяченого питанням національно-патріотичного виховання молоді в умовах повномасштабної війни. Захід проводився відповідно до обласної цільової програми національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022–2025 роки. Основну увагу учасники звернули на питання співпраці з освітніми та культурними закладами, волонтерської діяльності, підтримки Збройних сил України, проведення військово-патріотичних заходів, адаптації внутрішньо переміщених осіб.

16 березня 2023 р. відбулася робоча нарада заступника голови Донецької обласної військової державної адміністрації з керівниками Лиманської та Святогірської міських військових адміністрацій щодо проведення заходів національно-патріотичного виховання у 2023 р. Структурні підрозділи обласних державних адміністрацій надали

пропозиції щодо заходів у сфері неформальної освіти, культури, інформаційної політики, фізкультури і спорту, які заплановано провести на деокупованих територіях у межах напрямів цієї програми. Очільники Лиманської та Святогірської міських військових адміністрацій представили своє бачення та можливості щодо проведення заходів національно-патріотичного виховання на деокупованих територіях. Зважаючи на безпекову ситуацію, напрацьовано план заходів, які можливо проводити у межах громад, зокрема на базі освітніх консультаційних центрів, та у форматі онлайн. Тобто у надскладних умовах здійснюється робота з національно-патріотичного виховання.

Продовжують реалізовуватися загальноукраїнські програми, частина яких зініційована та реалізується Міністерством молоді та спорту України. Так, 25 травня 2023 р. стартував перший проєкт національно-патріотичного виховання, розроблений інститутами громадянського суспільства, з наданням фінансової підтримки у 2023 р. Мандрівний табір «Стежками князів Острозьких», який реалізує громадська організація «Центр суспільних перетворень», розпочався з офіційного відкриття, після чого учасники вирушили у мандрівку. Його робота спрямована на формування у молоді патріотизму, національної та громадянської ідентичності. Упродовж п'яти днів учасники здобували знання, навички та формувалися як соціально активні й відповідальні громадяни, які готові до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності й територіальної цілісності України.

Пріоритетним напрямом національно-патріотичного виховання в закладах освіти Луганської області в умовах воєнного стану є військово-патріотичне виховання. Воно спрямоване на формування у молоді готовності захищати Україну, мотивації до здобуття військових професій та проходження служби у Збройних силах України. Популяризація військової служби та заохочення до вступу у вищі військові заклади освіти або військові підрозділи університетів є головною метою Луганського обласного ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою. Цей ліцей надає можливість здобувати освіту військового профілю з 13 років, поєднуючи її з отриманням базової чи профільної середньої освіти.

Упродовж жовтня–листопада 2023 р. Полтавською обласною державною (військовою) адміністрацією в онлайн-форматі проведено обласну військово-патріотичну гру «Петлюрівський вишкіл» за участю 455 осіб з метою збільшення чисельності молоді, готової до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.

На Тернопільщині стартував Крайовий виховно-вишкільний табір «Легіон-25», який сприяє формуванню системи підготовки молоді у сфері національно-патріотичного виховання, вдосконаленню військової та фізичної підготовки, популяризації військової служби та Збройних сил України.

4–6 серпня 2023 р. на Київщині, у м. Переяслав, згідно з календарним планом заходів із національно-патріотичного виховання Міністерства молоді та спорту України, за сприяння Управління молоді та спорту Київської обласної військової адміністрації, Українського

державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму відбувся Всеукраїнський вишкіл «Школа виховників Джур», спрямований на підготовку громадських активістів, які залучаються до організації і проведення Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). Під час вишколу присутні ознайомились з основними нормативно-правовими документами, які регламентують діяльність гри «Джура» в закладах освіти, спробували себе в ролі своїх вихованців, власними силами створили рої, а згодом об'єднались в курінь, первинний осередок гри, обмінялись практичним досвідом, вивчили нові форми роботи з молодим поколінням патріотів. У вишколі взяли участь тридцять педагогічних працівників із 15 регіонів України.

За фінансової підтримки Міністерства молоді та спорту України з 10 по 13 серпня 2023 р. на Рівненщині відбувся другий етап проекту «Молодіжний табір військово-історичної реконструкції «Повстанські ночі», під час якого молодь впорядковувала три місця поховання та загибелі бійців Української Повстанської Армії та місце, пов'язане з визвольними змаганнями за незалежність України в середині ХХ століття. У межах історично-пошукової роботи було проведено цикл навчальних лекцій з історії визвольних змагань українського народу в період Другої світової війни, зокрема діяльність УПА та УПА «Поліська Січ». Це лише окремі заходи, які реалізовувалися у 2022–2023 роках, вони різнопланові та багатогранні й усі спрямованні на виховання патріотизму. Зазначимо, що в умовах війни органи влади та місцевого самоуправління,

інституції громадянського суспільства продовжують реалізацію Концепції національно-патріотичного виховання.

Важливим фронтом в умовах воєнного часу є освітянський, який ми розглядаємо як третій блок реалізації заходів Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходів щодо її реалізації до 2025 року і насамперед зі створення міжшкільних ресурсних центрів, що забезпечуватимуть викладання предмета «Захист України». Наказом МОН України від 03.08.2022 р. затверджена навчальна програма для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти з предмета «Захист України» (рівень стандарту). Державна служба якості освіти України у березні 2023 р. вивчала питання організації освітнього процесу з навчального предмета «Захист України» у 257 (у середньому по 10 шкіл у кожній області), з яких 174 у міських (68%) та 83 у сільських (32%), закладах загальної середньої освіти. За результатами перевірки серед закладів освіти, що потрапили до вибірки, обсяг вивчення навчального предмета «Захист України» становив: 1,5 год./тиждень – у 82% 10–х та 85% 11–х класів; 2 год./тиждень – у 15% закладів освіти (програмою передбачено: 1,5 год./тиждень; 2 год./тиждень – за умови виділення 0,5 год. з додаткових годин на окремі базові предмети). Відзначено, що в окремих закладах освіти виявлено як збільшення обсягу вивчення предмета (по 3 год./тиждень в Одеській та Рівненській обл.), так і зменшення (по 1 год./тиждень у Черкаській, Донецькій та Запорізькій обл.). Навчально-польові (збори) і навчально-тренувальні заняття серед учнів 11-х класів наприкінці навчального року проводяться у 68%

закладів освіти. Натомість у 19% шкіл відповідні заняття не проводяться, зокрема у всіх охоплених вивченням закладах Закарпатської, Миколаївської, Хмельницької областей та м. Києві. У 66% закладів освіти організовано роботу військово-патріотичних гуртків, у 31% – робота гуртків військово-патріотичного спрямування не організована. У 3% шкіл у межах роботи гуртка здійснювалася підготовка до участі у Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура») та проводилися заходи військово-патріотичного спрямування до Дня захисника України та Дня українського козацтва, Дня Збройних сил України, Дня Соборності України, Дня Чорнобильської трагедії, Дня пам'яті жертв Голодомору. Висловлювалися міркування щодо створення комунальних міжшкільних ресурсних центрів військово-патріотичного виховання (60%) та доцільності збільшення годин викладання предмета «Захист України» (51%).

Варто зазначити, що школи не обмежуються лише викладанням предмета «Захист України», а й усю виховну діяльність спрямовують на національно-патріотичне виховання. Для прикладу візьмемо Сумську спеціалізовану школу I–III ступенів № 9, яка знаходиться у прикордонній області, де мало не щодня відбуваються обстріли. На сайті школи у рубриці «Національно-патріотичне виховання» є досить знакова стаття «Патріотизм: реалії сьогодення: «І нехай у своїх руках освітяни тримають ручку, а не зброю, проте вони – воїни свого фронту», де йдеться про те, що уся освітянська родина стала великим волонтерським загоном, який підтримує територіальну оборону та Збройні сили

України; на постійній основі учні, батьки та педагоги допомагають волонтерським центрам збирати матеріал та плести маскувальні сітки, готувати їжу та формувати сухпайки, донатити для ЗСУ, збирати речі для внутрішньо переміщених осіб і постраждалих із прикордонних територій Сумщини. А ще педагоги сприяють вихованню справжніх українців, громадян-патріотів за допомогою різних заходів, активними учасниками яких є діти та учнівська молодь Сумської міської територіальної громади. Серед найбільш знакових: спортивно-військова естафета «Сила, мужність та відвага», обласний онлайн-конкурс «Сильні, спритні та гнучкі», всеукраїнські марафони «Рух – це здорово» та «Challenge in Active Park», творчі марафони до Дня Української Державності, фото- та відеочеленджі «Діти України малюють мир», «Одягни вишиванку на душу», «Діти Сумщини проти війни», «Потанцюй у вишиванці», флешмоби «Відкриваємо Європу», «Будуємо Україну Надзвичайну». Освітня родина всіляко намагається підтримати ЗСУ. Стрічки закладів освіти в соціальних мережах майорять жовто-блакитним кольором, запущено низку флешмобів, під час яких діти малюють, пишуть листи, виготовляють обереги, співають, танцюють, вселяючи надію та віру в перемогу. Хвилиною мовчання щодня вшановують тих, хто віддав життя за свободу України, її незалежність. Є переконання, що школа виховує національно свідомих патріотів.

За підтримки Вінницької обласної державної (військової) адміністрації на базі Комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти» пройшли курси підвищення кваліфікації з предмета «Захист України» 58

осіб. Також до програми курсів підвищення кваліфікації вчителів розроблено та включено спецкурс «Мінна безпека».

Як не прикро констатувати, але ситуація з національно-патріотичним вихованням досить різна в областях, районах та селах України. Аналіз сайтів закладів вищої освіти, шкіл, профтехучилищ, відділів освіти дає підстави твердити, що інформаційний зміст розділів «Національно-патріотичне виховання» далекий від ідеалу. У розділах не враховуються виклики сьогодення; сайти не оновлюються роками, на них розміщена типова інформація-кліше; нормативно-правова база представлена документами, які давно втратили чинність.

Варто усвідомлювати, що сфера національно-патріотичного виховання є однією із базових для формування свідомого суспільства і водночас найбільш вразливою. Російські агресори здійснюють примусове «патріотичне виховання» школярів та молоді на тимчасово окупованих територіях, цілеспрямовано викривлюючи сприйняття і насаджуючи цінності та любов до «руського мира». Представниками органів влади та силових структур здійснюється робота з виявлення та формування переліку осіб, які займаються «патріотичним вихованням» на території України, з метою застосування до них санкцій. За даними відділу національно-патріотичного виховання Міністерства молоді та спорту України, уже викрили понад 100 колаборантів, державних зрадників та російських чиновників, які здійснюють діяльність «у сфері національно-патріотичного виховання». До більшості з них уже застосовано санкції та інші обмежувальні заходи. Ймовірно, це теж прогалини у національно-патріотичному вихованні.

Зазначимо також, що росіяни розробили програму з русифікації української молоді на 10 років, за допомогою якої планують змінити думку населення на тимчасово окупованих територіях. Підставою до появи програми стало опитування, проведене окупантами, щодо настроїв серед молоді, яке виявило, що молодь Півдня не підтримує їх. Тому вони вирішили активізувати роботу з українськими дітьми, створюючи мілітарні об'єднання («Південь молодий», «Юнармія», «Рух перших»). Програмою також передбачено: посилити акцент на ролі Росії в Другій світовій, зробити регулярними виступи «ветеранів СВО» в школах, а також збільшити «години патріотизму» у школах. Усе спрямовано на знищення самоідентифікації українських дітей та молоді на тимчасово окупованих територіях. Тому важливо розуміти, що в умовах війни та геополітичних викликів патріотичне виховання набуває особливого значення, стає фундаментом нашої єдності та стійкості, мотивацією виконання громадянського обов'язку. Понад те, виховання патріотизму сприяє зміцненню імунітету громадян до дезінформації та впливу ворожої пропаганди. Патріотично свідомі громадяни краще розуміють загрози та важливість інформаційної гігієни.

Національно-патріотичне виховання потребує оновлення методик та підходів, зокрема інтеграції інформаційних технологій, медіаграмотності, інклюзивності та міжкультурної толерантності. Це особливо актуально в умовах сучасного освітнього процесу, де важливо формувати у молоді не лише любов до батьківщини, а й критичне мислення та соціальну відповідальність. У закладах освіти активно запроваджують сучасні

освітні практики та методики, зокрема інтерактивні методи (проектне навчання, групові обговорення), які допомагають залучати учнів до вивчення української історії, культури й традицій; інтеграцію технологій та цифрових ресурсів (онлайн-платформи, відеоуроки, інтерактивні екскурсії) для популяризації національної культури та історії, а також проведення патріотичних заходів (День захисників і захисниць України, День пам'яті Героїв Крут, День Героїв Небесної Сотні, День українського добровольця, День Гідності та Свободи та інші) та Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), Всеукраїнського фізкультурно-патріотичного фестивалю для учнів «Козацький гарт», всеукраїнських спортивних ігор серед учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти України «Козацька наснага».

Важливою складовою реалізації національно-патріотичного виховання є підготовка фахівців. З цією метою проводяться різноманітні навчання, семінари, тренінги, вебінари та курси підвищення кваліфікації. Зокрема, Рух Освіта пропонує курс «Нові практики національно-патріотичного виховання у ЗЗСО», метою якого є ознайомити освітян, педагогічну спільноту з актуальними аспектами цілей, змісту, форм, методів і технологій реалізації положень Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді в Україні через призму європейських демократичних цінностей, навести приклади методичного інструментарію організації національно-патріотичного виховання в умовах змішаного навчання. Міністерство молоді та спорту України, Державна наукова установа «Інститут модернізації

змісту освіти», управління національно-патріотичного виховання, молоді та спорту Житомирської військової адміністрації, Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді провели 18–20 жовтня 2023 р. у Житомирі Всеукраїнський тренінг «Факхівець з питань національно-патріотичного виховання – II», на якому учасники ознайомилися з основними засадами державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності; обмінялися досвідом, поділилися кращими практиками та інструментами у сфері національно-патріотичного виховання, удосконалили професійні компетентності, такі як громадянська, соціальна, правова, культурна, лідерська, інформаційно-цифрова, мовно-комунікативна, здатність до навчання впродовж життя; набули теоретичних та практичних знань, умінь та навичок щодо організації та створення осередків гри «Джура»; оволоділи основними підходами до розподілу функцій і обов'язків за напрямками роботи таборової старшини на підсумкових етапах гри «Джура». Дуже важливо, щоб ці навички активно впроваджувалися у практику. У рамках Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») у 2022/2023 навчальному році проведено 279 масових заходів, у яких взяло участь понад 100 тис. осіб.

У закладах освіти проводилися інформаційно-просвітницькі та виховні заходи із питань військово-патріотичного виховання, спрямовані на популяризацію військової служби, діяльності сил безпеки і оборони України та військової історії. Для здобувачів освіти організовано та проведено: до Дня захисників і

захисниць України – уроки мужності «Герої рідного краю», виховні години, години спілкування, бесіди з тем: «Завжди на варті Батьківщини», «Вони захищають рідний край», «Рідний край, де ми живемо, Україною зовемо!», «Біль душі і пам'ять серця», «Козацтво – слава України», «Козацька держава – наша гордість і слава», «Слава героям України!», «У нас правічна суть – козацька», «Слава незламним захисникам!», «Шляхами козацької слави», «Україна – славний край козацький!», «Патріоти України», «Тримайся, моя рідна Україно, борися, любя, за життя своє!», «Життя – Україні, честь – собі!», «Героями не народжуються!», «Сьогодні славить Україна своїх синів-захисників», «Бути гідним Україну захищати»; виставки учнівських малюнків: «Козацькому роду нема переводу», «Твоя слава не поляже, а про себе нам розкаже», «Шануймо Україну та її синів!», «Славимо Україну, де народились ти і я!»; виставки світлин, присвячені пам'яті бійців, які загинули під час боротьби за територіальну цілісність і незалежність України: «Герої не вмирають», «Нам Україна вище над усі!», «Усім серцем своїм Україну любіть!»; патріотичні ігри з тем: «Загадки про козаків», «Козачата: сильні, дужі, витривалі», спортивні змагання, присвячені воїнам, які загинули під час боротьби з російськими окупантами; віртуальні екскурсії «Історична подорож у часі. Славетні імена України»; патріотичні флешмоби «День захисників і захисниць України»; акції «Стрічка Перемоги» з плетіння маскувальних сіток; майстер-клас «Квітка пам'яті». До Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, – інформаційні бесіди

«29 серпня – День пам'яті захисників України», челенджі з тем: «Пам'ятаємо», «Міста героїв», «Історія одного року... незламне дитинство», «Кожен із нас – воїн», «Єдність українців – запорука успіху у захисті держави», «Історії з життя людей, які зробили вагомий внесок у визволення українських земель», «Сила духу Українського народу у боротьбі з підступним ворогом»; учнівські конференції «Історії героїв війни: ми боремося за українську землю», «Загиблим героям-захисникам присвячується», «Спільні зусилля України і цивілізованого світу».

Варто наголосити, що заклади вищої освіти постійно проводять заходи з національно-патріотичного виховання. Вартим уваги є досвід Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. В університеті діє Навчально-виробнича лабораторія виховної та психолого-педагогічної роботи. Щомісячно здійснюється інформаційний моніторинг виховних акцій з національно-патріотичного виховання студентської молоді. Зазначимо, що упродовж 2024 р. структурними підрозділами університету було проведено у січні 18 заходів національно-патріотичного виховання, у лютому – 53; у березні – 54; у квітні – 64; у травні – 125; у червні – 16; у вересні – 66; у жовтні – 117; у листопаді – 104. Зокрема, у листопаді 2024 р. структурними підрозділами університету було проведено 104 заходи національно-патріотичного виховання, з них: громадянсько-патріотичне виховання – 89 заходів; духовно-моральний напрям національно-патріотичного виховання – 7 заходів; військово-патріотичний напрям національно-патріотичного виховання – 6 заходів; екологічне

виховання, формування навичок ЗСЖ – 2 заходи. Одним із останніх знакових заходів став «Військово-патріотичний вишкіл студентів», під час якого 2–5 грудня 2024 р. військовослужбовці, представники Хорунжої служби бригади «Азов» Національної гвардії України провели цикл занять з питань загальновійськової підготовки для студентів, кураторів, аспірантів, магістрантів усіх навчальних структурних підрозділів університету. Заняття охоплювали таку тематику: «АЗОВ» від «Чорного корпусу» до Бригади Спецпризначення НГУ: віхи воїнської слави; Коротка історія українського націоналізму. Молитва українського націоналіста; УНР. Невивчені уроки. УПА: армія нескорених; Столітня війна. Ініціаторами акції та доповідачами були військовослужбовці Ігор Якубовський, Богдан Сахурія та Андрій Левченко.

З метою утвердження української національної та громадянської ідентичності, активізації національно-патріотичного виховання учнівської та студентської молоді, пошуку та розкриття юних талантів, відповідно до листа Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді № 372 від 21 вересня 2023 р. проводиться Всеукраїнський конкурс на написання есе «Війна за СВІЙ шлях» (дитячий погляд)».

Підсумовуючи, зазначимо, що вивчення сучасних підходів до національно-патріотичного виховання є важливим для вдосконалення освітніх стратегій і забезпечення стійкості українського суспільства перед зовнішніми і внутрішніми викликами. Через розвиток критичного мислення, моральної відповідальності, культурної свідомості та активної громадянської позиції національно-патріотичне виховання сприяє

зміцненню національної безпеки. Освітні та культурні інституції, об'єднані зусилля держави й громадських організацій можуть стати запорукою для успішного розвитку патріотичного виховання, що є важливим елементом побудови згуртованого та незалежного суспільства.

Виховання патріотизму в Україні в умовах війни є ключовим чинником національної єдності, стійкості суспільства та захисту державності. Воно спрямоване на формування громадянської свідомості, готовності до дій в інтересах країни, а також шанування національної історії та культурної спадщини. Сучасні виклики, зумовлені війною та інформаційною агресією, підкреслюють необхідність переосмислення підходів до патріотичного виховання. Це вимагає впровадження освітніх, культурних та соціальних ініціатив, які сприятимуть консолідації суспільства та вихованню свідомого молодого покоління.

Патріотизм в Україні сьогодні тісно пов'язаний із прагненням до свободи, демократії та європейських цінностей. Уроки сьогодення свідчать про те, що саме патріотизм стає важливим чинником відновлення країни, її інтеграції у світову спільноту та збереження національної ідентичності в умовах глобальних викликів. Виховання патріотизму стало ключовим напрямом діяльності освітніх установ, культурних організацій, волонтерського руху та військових структур. Воно охоплює розробку нових освітніх програм, що сприяють формуванню патріотичної свідомості; використання культурних ініціатив для збереження і поширення національної спадщини; залучення громадян до волонтерських і соціальних

проектів, які зміцнюють дух солідарності.

В умовах повномасштабної війни РФ проти України національно-патріотичне виховання потребує зміни змісту й форми; організації інформаційно-просвітницької роботи у сфері національно-патріотичного виховання; розвитку військово-патріотичного виховання; нових форматів роботи з підростаючим поколінням; взаємодії органів влади з громадянським суспільством щодо національно-патріотичного виховання. Одним із головних завдань освітньої політики має стати формування в учнівської молоді національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української ідентичності. За концептуальну основу до такого підходу варто взяти українознавство як систему наукового знання про Україну, українців, українськість. Відновлення історичної й культурної пам'яті спонукає вироблення нових підходів і методів подачі (ширення) обґрунтованої інформації про Україну й українців в освітньому процесі, що відповідно підвищує рівень консолідації молодого покоління. Осмислення потребують позитивні суспільні та державні практики вшанування українських героїв, їхній авторитет у світі як необхідна складова збереження національної спільноти. Основним завданням українознавства як освітнього напрямку і окремого навчального курсу є виховання в учнів високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності та незалежності України.

Формування національної ідентичності учнівської молоді в умовах війни є багатограним процесом, що охоплює

не лише засвоєння національних цінностей, але й активну участь у громадському житті. Учні, залучені до волонтерської діяльності, освітніх ініціатив та наукових українознавчих проєктів, не тільки зміцнюють свою ідентичність, але й стають активними учасниками формування нової України. Цей складний через психологічний тиск і виклики процес сприяє розвитку нації та її стійкості перед сучасними випробуваннями.

Українознавчі практики в сучасній системі освіти України мають бути спрямовані на оновлення методичних підходів в системі національно-патріотичного виховання з метою підвищення рівня патріотичної свідомості,

формування національної ідентичності та активної громадянської позиції учнівської молоді.

Тетяна БЕВЗ

orcid.org/0000-0002-0129-1925

доктор історичних наук, професор,
старший науковий співробітник

НДІ українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка

Олена ГАЗІЗОВА

orcid.org/0000-0002-5353-5637

кандидат історичних наук,
завідувачка відділу української
філології та освітніх технологій

НДІ українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка

ГЕРОЇЗМ УКРАЇНСЬКИХ ВОЇНІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ Аналітична записка для МОН України

Україна з 2014 р. платить величезну ціну за право вільно жити на своїй землі. На захист незалежності та територіальної цілісності України стали кращі сини і дочки українського народу, представники різних регіонів, професій, вікових груп та етнічних спільнот. Але їх об'єднувало одне – любов до Батьківщини, бажання жити у вільній державі та прагнення залишити у спадок своїм дітям і онукам щасливу і процвітаючу країну.

Війна формує новий тип героїзму, що стає зразком для наслідування молоддю. Героїчні вчинки як сучасників, так й історичних постатей надихають та мотивують до активної громадянської позиції. Впродовж 2023–2024 рр. творчий колектив співробітників Науково-дослідного інституту українознавства МОН України, а з 01.05.2024 р. – НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка виконував прикладне теоретичне наукове дослідження «Українознавство в системі національно-патріотичного виховання учнівської молоді в процесі збереження та відтворення ідентичності української нації в Україні та за кордоном» (№ державної реєстрації 0123U100534) під керівництвом кандидата історичних наук О. Газізової. Колектив виконавців напрацював низку рекомендацій щодо популяризації прикладів героїзму українців в освітньому процесі, а також вказав на роль медіа в поширенні цих прикладів, оскільки саме вони створюють

образ національних героїв і підкреслюють важливість боротьби за свободу.

Офіційне визнання героїчного вчинку, як правило, супроводжується державною нагородою. Вищим ступенем відзнаки в Україні від 23 серпня 1998 р. є звання Героя України. Його присвоюють громадянам України за здійснення визначного героїського вчинку. Нагородженому вручається орден «Золота Зірка», а також виплачується одноразова грошова винагорода. Звання «Герой України» присуджується як живим, так і загиблим або померлим на момент нагородження. Від початку широкомасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 р. на середину квітня 2024 р. понад 312 військовослужбовців Збройних сил України (ЗСУ) були удостоєні звання Героя України.

Найвищою суто військовою нагородою України є Хрест бойових заслуг. Від початку збройної агресії РФ проти України Хрестом бойових заслуг нагороджено 138 військовослужбовців ЗСУ. Цю відзнаку засновано 5 травня 2022 р. з метою належного вшанування захисників суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України. Як зазначено у Положенні про нагородження, «ця президентська відзнака вручається за видатну особисту хоробрість та відвагу або видатний героїський вчинок під час виконання бойового завдання в умовах небезпеки для життя та безпосереднього

зіткнення із противником, а також за видатні успіхи в управлінні військами (силами) під час ведення воєнних (бойових) дій. Одна особа може бути нагороджена Хрестом бойових заслуг не більш ніж тричі. Носять цей хрест зліва на грудях перед усіма іншими нагородами. Вище цього Хреста розміщується за наявності лише орден «Золота Зірка».

З початку повномасштабної російсько-української війни у лютому 2024 р. державними нагородами України на середину жовтня 2024 р. було відзначено 61425 військовослужбовців ЗСУ.

Для жінок за визначні особисті заслуги перед українською державою засновано орден княгині Ольги. Зокрема, на середину жовтня 2024 р. орденом княгині Ольги II ступеня нагороджено 88 жінок-військовослужбовиць. Цим орденом не нагороджуються посмертно.

Як зазначалось вище, з 2014 р. нашу державу захищають найкращі представники багатьох верств українського суспільства, усіх регіонів України у складі різних бойових підрозділів ЗСУ та інших військових формувань. На жаль, багато з них ще в період Антитерористичної операції / Операції об'єднаних сил (АТО/ООС), а особливо з 24 лютого 2022 р. – початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну – загинули, пропали безвісти, потрапили у полон, були тяжко поранені і стали інвалідами. Але і сьогодні мужні воїни самовіддано, попри всі труднощі й негаразди, захищають Україну зі зброєю у руках і наближають нашу перемогу над лютим ворогом.

Виконавці вказаної НДР пропонують вчителям ЗЗСО і викладачам історії України у вишах проводити тематичні заняття «Героїзм українського народу в боротьбі за суверенітет української

держави в умовах воєнної агресії Російської Федерації», на яких здобувачі освіти могли б ознайомитись із життєвим і бойовим шляхом військовослужбовців (льотчиків, морських піхотинців, танкістів, десантників, піхотинців, артилеристів, мінометників, гранатометників, військових розвідників та журналістів), зокрема: В. Агеєва, С. Алексапольського, Г. Афанасьєва, В. Баранюка, І. Бедзая, В. Благівісного, В. Боечка, Є. Бови, Д. Василюка, С. Волинського, В. Гаврилюка, О. Гегечкорі, А. Герасименка, А. Гергерта, Т. Греня, В. Грицаєнка, Т. Давидюк, Д. Дозирчого, М. Забродського, М. Заремби, О. Затилюка, І. Зубкова, А. Ковальчука, Є. Копотуна, В. Коренчука, О. Корпана, Д. Коцюбайла, С. Кривоноса, С. Криворученка, В. Литвина, В. Лободюка, М. Матюшенка, А. Мілая, О. Меся, Є. Межевікіна, Д. Мурашка, В. Нежинського, Є. Пальченка, А. Пільщикова, С. Пономаренка, О. Порхуна, А. Рудого, О. Сенцова, Є. Сидоренка, В. Скакуна, І. Скибюка, А. Ткачука, В. Торшина, Л. Ходи, В. Чибінеєва, О. Яхновського та багатьох інших українців – захисників-героїв.

Також окремо на заняттях слід розглядати питання про участь українських жінок у героїчній боротьбі за незалежність України під час сучасної російсько-української війни, яка внесла багато нових уявлень про роль українських жінок у війні, зокрема їхнє місце у війську. Технологічність війни у XXI ст., незважаючи на відмінності між статями, дає можливість служити у війську на більшості бойових посад як чоловікам, так і жінкам. Прискорений науково-технічний прогрес та удосконалення законодавчої бази у багатьох країнах світу, в т. ч. і в Україні, щодо забезпечення гендерної рівності як чоловіків, так і жінок сприяють також

зміні підходів щодо необхідності присутності жінок у військових формуваннях, зокрема під час воєнних дій. Якщо соціологічні опитування 2018 р. фіксували підтримку ідеї рівноправності жінок і чоловіків в армії на рівні 53%, то в 2023 р. ця підтримка зросла до 80%.

Чисельність жінок у ЗСУ продовжує зростати. На січень 2024 р. в українському війську служили 45587 військовослужбовиць, що на 2108 осіб більше, ніж у жовтні 2023 р. Із них статус учасника бойових дій мають 13487 жінок. У зонах бойових дій безпосередньо перебувають близько 5000 жінок-військовослужбовиць.

З початком проведення АТО/ООС на сході України у 2014 р. загальна кількість жінок у армійському середовищі становила понад 49000 осіб. Безпосередньо військовослужбовиць налічувалось 16557 осіб. Станом на 2024 р. загальна кількість жінок, які служать і працюють у ЗСУ, становить понад 62000 осіб. Жінкам у військових частинах почали видавати жіночу військову форму. Під час теперішньої російсько-української війни жінки виконують на фронті найрізноманітніші обов'язки: працюють як медичні працівниці, снайперки, кулеметниці, волонтерки тощо. Отже, жінки в сучасній війні часто відіграють не менш важливі ролі, ніж чоловіки. Особливо це стосується тих спеціальностей, де треба застосовувати не фізичну силу, а інтелектуальні здібності, розсудливість, терплячість. Згідно із статистичними даними на керівних посадах у ЗСУ частка жінок становила 11%.

Долі жінок-військовослужбовиць, особливо в полоні, часто складаються у деяких випадках навіть гірше, ніж у чоловіків. На початок липня 2023 р. у

російських в'язницях перебувало 126 жінок-українок: 46 військовослужбовиць і 80 цивільних осіб.

Історії найвідоміших українських жінок-військовослужбовиць – героїнь сучасної російсько-української війни (Олена Білозерська, Христина Бойчук, Катерина Бринецька, Ліна Грозик, Марта Дем'янчук, Юлія Дерусова, Євгенія Емеральд, Ірина Іваннікова, Юлія Латутіна, Юлія Микитенко, Юлія Паєвська, Катерина Поліщук, Оксана Рубаняк, Анна Рясна, Юлія Сімачова, Ольга Сімонова, Андріана Сусак-Арехта, Ярина Чорногуз, Людмила Шугалей та інші) – заслуговують на увагу вчителів у процесі організації національно-патріотичного виховання.

Крім цього, великою є роль жінки-берегині дому: дружини, яка чекає свого чоловіка з фронту, матері, яка чекає свого сина, сестри, яка чекає свого брата і т. д. Жінки виконують надзвичайно важливу волонтерську роботу, допомагають біженцям, плетуть маскувальні сітки, складають аптечки, сортують гуманітарну допомогу, збирають грошові пожертви на підтримку ЗСУ. Всі ці фактори є надзвичайно важливими для перемоги, адже жінки забезпечують постійну підтримку нашим воїнам як на фронті, так і в тилу.

Також розробники НДР рекомендують впроваджувати у навчальний процес заняття на такі теми, як «Феномен волонтерського руху» та «Меморіалізація пам'яті українських героїв».

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що своєю боротьбою Україна привертає увагу багатьох цивілізованих держав світу, всього прогресивного людства, яке захоплюється нашою стійкістю і відвагою. Україна доводить світові, що зло

приречене на поразку і має бути покаране, навіть якщо це станеться не сьогодні. Запорукою усього є українське військо, тому вшанування подвигів українських воїнів відіграє велику роль в процесі виховання громадянської самосвідомості та патріотизму молодого покоління і є умовою й засобом формування новітньої української національної ідентичності.

В умовах війни формування в учнівської молоді національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української ідентичності має стати одним із головних завдань освітньої політики. Відновлення історичної й культурної пам'яті спонукає до вироблення нових підходів і методів подачі обґрунтованої інформації про Україну й українців в освітньому процесі, що

відповідно підвищує рівень консолідації молодого покоління. Осмислення потребують позитивні суспільні та державні практики вшанування героїв, авторитет українських героїв у світі як необхідна складова збереження національної спільноти.

Ірина КРАСНОДЕМЬСКА

orcid.org/0000-0001-5552-9073

кандидат історичних наук,
завідувачка відділу етнології
та історії України

НДІ українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка

Сергій ГУБСЬКИЙ

orcid.org/0000-0003-0203-651X

молодший науковий співробітник
НДІ українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка

УКРАЇНСЬКІ ГРОМАДИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ІНДИКАТОР АКТУАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Андрій БУЗАРОВ

orcid.org/0009-0009-5085-8340

кандидат філософських наук, молодший науковий співробітник
кафедри державного управління і політичних наук
факультету соціальних і гуманітарних наук Клайпедського університету, Литва
email: buzarov.andrey@gmail.com

Анотація. *Стаття присвячена виявленню якісних аспектів інтеграції українських громад у країнах Європейського Союзу. Аналіз та узагальнення зроблено на основі використання ряду кейсів, що дають можливість сформуванню емпіричної бази для подальшого дослідження проблеми. Досліджуючи поточний стан інституційних процесів адаптації українців у країнах Європи, автор приходить до висновку, що попри важливість місцевих українських громад основну роль у процесі переселення та адаптації відігравали власні соціальні та інституційні контакти переміщених осіб.*

Ключові слова: *Україна, міграція, війна, вимушені переселенці з України, колективний захист у ЄС, адаптація, інтеграція, українські громади.*

Постановка проблеми. Одним із наслідків повномасштабного вторгнення РФ в Україну стала масова міграція українців як всередині країни, так і за її межі. Так, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) зафіксувало щонайменше 5 мільйонів біженців з України у країнах Європи [15]. Станом на 31 січня 2023 р. УВКБ ООН реєструє вже 8 046 560 біженців з України по всій Європі. Це становить близько 19% населення України (за оцінкою Євростату на 2021 р.). Для отримання тимчасового захисту в Європі зареєструвалися 4 823 326 біженців [25]. Євросоюз прийняв українських мігрантів, дозволивши їм в'їжджати до 27 країн-членів без віз, жити та працювати там до трьох років.

З геополітичної точки зору війна ролі проти України, а також протистояння РФ із Заходом загалом мають усі ознаки

довгострокової міжнародної міграційної кризи. Можна погодитись, що «масовий результат українських біженців не випадковість – це частина плану Путіна щодо дестабілізації Європи» [4]. У зв'язку з цим актуальним стає вивчення проблем, пов'язаних з новими українськими громадами в країнах Європейського Союзу, адаптацією та інтеграцією величезної кількості громадян України, які приїхали до ЄС і з огляду на війну можуть залишитися там на тривалий термін.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження економічних і демографічних проблем міграції проводилися такими західними вченими, як К. Кері, У. Ізард, У. Вадицький, У. Алонсо, І. Лоурі, М. Грінвуд, А. Роджерс, Р. Вікерман та ін. Були запропоновані інтерпретаційні концепції «тяжіння – виштовхування», міграційної системи зв'язків (мереж),

асиміляційної теорії, а також теорії культурологічного та етносоціологічного напрямів. Соціологи зосереджують увагу на складних взаємозв'язках у міграційних процесах і адаптації переселенців до нового соціального середовища, вивчають умови пристосування, включаючи фактори, що визначають перебіг адаптації, рівні, час пристосування у різних типах ситуацій, проблеми толерантності та конфліктогенності у контексті взаємодії етнічних мігрантів з місцевим населенням.

З числа останніх досліджень варто відзначити роботу Оксани Міхеєвої «Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії», цінність якої полягає у фіксації особливостей міграційної поведінки українців після підписання другого пакету мінських угод у лютому 2015 року. Ще тоді О. Міхеєва і В. Середа звернули увагу на тенденції, що є актуальними й для сьогоденішнього процесу переселення українців до ЄС: «Загалом процес переселення здійснюється без суттєвих соціальних чи міжнаціональних конфліктів, але веде до соціальної ізоляції переміщених осіб та необхідності додаткової культурної та соціальної адаптації (у деяких регіонах України більше, у деяких менше)... Процес переселення в основному здійснюється за індивідуальною траєкторією руху, а не у складі організованих груп. Відповідно основну роль в процесі переселення грають власні соціальні та інституційні контакти переміщених осіб. У разі відсутності таких контактів основна відповідальність лягає на волонтерські організації» [12].

Слід також згадати роботи Є. Іващенко-Стадника та дослідження «Війна і переселення. Український кейс», де

порушено специфіку взаємин між переселенцями та місцевою приймаючою громадою. «Питання про взаємну повагу між приймаючими та переміщеними групами передбачає не лише довіру та співчуття, а й рівний розподіл цивільних прав та обов'язків. Як показують дані, після двох років конфлікту значна частина населення приймаючої країни, як і раніше, сприймає ВПО як напівгромадян, які мають обмежений доступ до життя в суспільстві» [7].

Серед дослідників ЄС тема міграції традиційно займає важливе місце. У зв'язку з цим наукової літератури із загальних проблем міграції існує досить багато. Так, зокрема, співробітники Інституту Клінгендала вказують такі нові тенденції поведінки українських переселенців: 1) наростання відчуття тупиковості ситуації, оскільки шансів на швидке примирення небагато; 2) переміщення біженців з таких країн, як Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, далі на Захід, оскільки економічні перспективи в країнах початкового перебування погіршуються; 3) жінки та діти менш схильні повертатися, особливо якщо тривалість їхнього перебування збільшується [5]. Періодично також провідними профільними інституціями здійснюються огляди щодо сценаріїв та прогнозів міграції, в яких відзначається зростання подібних публікацій в останні десятиліття: «Метою цих систематичних оглядів літератури є оцінка її стану з питань сценаріїв та прогнозів міграції, а також оцінка їх розвитку. Як сценарії, так і прогнозні публікації значно зросли з 1990-х років» [18]. Тому відзначимо далі лише дослідження з цієї тематики, що стосуються процесу адаптації та інтеграції мігрантів у конкретну громаду,

хоча парадигми (блоки) досліджень можуть бути дуже різними: «Акцент на траєкторії міграції включає кілька класичних дихотомій у дослідженні міграції: між відправляючою та приймаючою країною, між тимчасовою та постійною міграцією, а також у розрізі вимушеної та добровільної міграції» [17].

Водночас, порівняно з 2014–2022 роками, період після повномасштабного вторгнення ще не так добре описаний, що породжує потребу в ретельних соціологічних дослідженнях стану українських переселенців за кордоном.

Метою статті є аналіз інституційних аспектів процесів міграції, зумовленої агресією РФ проти України, в особливому аспекті – з погляду досвіду адаптації українців у складі різних громад, а також організацій та центрів, які були створені українцями та їхніми колегами з європейських країн для прискорення процесу допомоги й адаптації у новому соціальному середовищі.

Для цього потрібно виконати три дослідницьких **завдання**: по-перше, уточнити актуальність тих характеристик образу українських переселенців, які були зафіксовані на підставі статистичних даних; по-друге, виявити специфіку адаптації та інтеграції в межах конкретної української громади в країні ЄС; по-третє, провести класифікацію груп переселенців, виходячи з їх фактичного статусу і подальшого місця перебування.

Методологія дослідження. Не вдаючись у глибокий теоретичний аналіз понять адаптації та інтеграції, зазначимо, що під адаптацією ми розуміємо початковий етап інтеграції, де іноземний громадянин насамперед отримує офіційний статус і легалізує своє перебування в конкретній країні. Тоді як інтеграція має

на увазі більш глибоке включення конкретного індивіда в систему відносин конкретного суспільства з отриманням права на тимчасове чи постійне проживання.

На підставі анонімного анкетування та вивчення доступної в публічному полі інформації про діяльність конкретних громад українців у ЄС, а також різних статистичних даних та звітів буде здійснено спробу класифікації груп переселенців з України з урахуванням їх фактичного статусу та цілей переїзду до ЄС. Країни та українські громади, які аналізуються у статті, обрані автором, виходячи з його особистої комунікації з представниками відповідних груп переселенців.

Для вирішення завдань дослідження поведінки вимушених переселенців з України в межах українських громад у різних країнах ЄС у цій роботі застосовується метод *case study*, що дає можливість здійснити емпіричне дослідження об'єктів у реальному контексті, з можливістю використання безлічі кількісних та якісних джерел даних та методів їхнього аналізу. Р. Йін визначає цей метод як «емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення сучасного феномену в реальному контексті, особливо коли межі між феноменом і контекстом розмиті і бракує використання декількох джерел доказів» [27]. Методу *case study* властива когнітивна цілісність пізнання, виражена в емпіричному (зборі та первинному аналізі даних) та теоретичному (пов'язаному з інтерпретацією результатів) характері дослідження.

Особливістю цього методу вважається гнучка та адаптивна методологічна структура, що дає можливість вносити необхідні корективи у процес

дослідження, а також холістичний підхід, спрямований на вивчення цілісного феномену, невіддільного від контексту, що дає змогу застосовувати case study для досліджень складних систем, якими, зокрема, є міграційні процеси. Цей метод спрямований на отримання унікальних знань про людину, організацію, соціальні та політичні інститути в ситуації невизначеності, оскільки шляхом його застосування можливе отримання детальної інформації про латентні процеси та механізми соціальних відносин. Дослідження контекстних факторів дає можливість провести вивчення поточної динаміки явищ у ракурсі зміни середовища та наслідків впливу різних факторів.

Виклад основного матеріалу. Згідно з дослідженням настроїв (серед громадян України, що виїжджали до Європи), проведеним українським Центром Разумкова на прикордонних пунктах Закарпаття (березень 2022 р.), переважну більшість біженців (83%) склали жінки і 67,4% опитаних виїжджали за кордон з дітьми чи онуками. Найбільша кількість мігрантів – із південного сходу України (51,5%), а також північного сходу, зокрема з Харківської області (19%). Мешканці міста Києва та Київської області становили 31%, західних областей – лише 4%. Крім того, це експрес-опитування показало також, що 79,2% біженців хочуть повернутися до України після закінчення війни, але близько 10% не мали таких намірів і 11% не відповіли на запитання. Ще тоді, у квітні 2022 р., фахівці Національного інституту стратегічних досліджень України звернули увагу на те, що «зростає ризик втрати частини населення внаслідок міграції. І ці втрати формуватимуться переважно

за рахунок економічно активних, освічених, молодих громадян. Занадто багато країн, у які виїхали переселенці, зацікавлені у поповненні своїх людських ресурсів, і вже зараз створюють умови для консолідації певних категорій мігрантів на своїй території» [24].

Аналізуючи ситуацію після 10 місяців війни, згідно з новими даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 08.11.2022 р. зафіксовано 7 824 440 українських біженців, зареєстровано для тимчасового захисту чи аналогічних національних схем захисту в Європі станом на 8 листопада 4 699 333 особи. У країнах, що не входять до ЄС, для цілей тимчасового захисту було зареєстровано таку кількість українських біженців: Туреччина – 145 000 осіб (на 19.05.2022), Велика Британія – 143 100 (на 08.11.2022), Швейцарія – 68 620 (на 08.11.2022). За даними ЗМІ, понад 100 тисяч українських біженців перебувають у США (станом на липень 2022 р.) та 32 тисячі – у Канаді (станом на червень 2022 р.) [22].

З наведених даних видно, що більшість переселенців – це жінки, переважно вихідці з південного сходу України, а також основний регіон, куди вони виїхали на постійне місце проживання – країни ЄС. До того ж динамічні настрої переселенців щодо можливого повернення в Україну – через нестабільну ситуацію багато хто з них опинився у «підвищеному» стані і не визначився остаточно, що робити далі.

Звіт Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (літо 2022 р.), що стосувався вивчення середньостатистичного переселенця з України на базі кількох фокус-груп у Європі, відзначив таке: «Більшість респондентів мають

високий рівень освіти (77% мають закінчену технічну, професійну чи університетську), вказуючи на потенційний економічний внесок у країни, що приймають, проте незнання місцевих мов і потреби у догляді дітей можуть обмежувати такі можливості» [10]. Потенційно високі, насамперед через високий рівень освіти, трудові навички українців на європейському ринку можуть бути дуже затребувані. У цьому контексті Організація економічного співробітництва та розвитку, аналізуючи трудовий потенціал переселенців з України, зазначила, що «загальний вплив на робочу силу в Європі приблизно вдвічі перевищує показник припливу біженців до Європейського Союзу у 2014–2017 роках. Більшість цього впливу спостерігатиметься у кількох країнах (у відносному вираженні, у Чеській Республіці, Польщі та Естонії) і, враховуючи відмінності у профілі мігрантів 2014–2017 років порівняно з сьогоdnішніми (з великою кількістю жінок і високоосвічених мігрантів), найбільше порушені сегменти ринку праці відрізнятимуться один від одного – ймовірно, менше некваліфікованої ручної праці та більше професій у сфері послуг» [20].

Отже, для деяких країн ЄС українські переселенці мають кваліфіковану робочу силу в окремих секторах економіки, переважно сфері послуг. Це, зокрема, підтверджується і дослідженнями, проведеними Норвезькою радою у справах біженців у Польщі [13].

Наступною важливою особливістю загального потоку переселенців з України до ЄС є значна кількість неповнолітніх. За даними Головного управління з питань міграції та внутрішніх справ Європейської комісії, станом на початок 2023 р. 737 118 українських дітей

інтегровано до системи шкільної освіти Європейського Союзу. Слід зазначити, що ця статистика не містить даних про чисельність українських студентів у Великій Британії, США, Канаді та інших країнах [11].

За даними Міністерства освіти та науки України, станом на 12.09.2022 р. налічувалося 488 045 дітей шкільного віку за кордоном. Водночас перший заступник міністра освіти і науки України А. Вітренко на брифінгу 14.10.2022 р. оголосив про наявність за кордоном близько 505 тисяч українських дітей шкільного віку [26]. Очевидно, що вже понад 500 тисяч українських дітей є частиною освітньої системи Євросоюзу.

Ще одним важливим аспектом у вивченні загального профілю вимушених переселенців з України є незнання ними місцевої мови. У багатьох країнах ЄС створені необхідні додаткові умови для громадян України у вивченні мови країни перебування. Так, наприклад, голландські експерти зазначають, що «оскільки ситуація може залишатися невизначеною протягом більш тривалого періоду часу, структурна підтримка урядом вивчення мови стає все більш нагальною необхідністю для кращої інтеграції біженців у суспільство, що приймає, з точки зору спілкування, освіти і роботи» [19].

Для поглиблення знань про адаптацію переселенців автором було проаналізовано інформацію, надану безпосередньо представниками різних українських громад (спільнот, організацій, груп тощо) у ЄС, як у письмовій формі (анонімне анкетування), так і взяті з різних публічних джерел (соціальних мереж, офіційних сайтів тощо). Також велику користь принесли численні інтерв'ю з

активістами і волонтерами у різних країнах ЄС. Аналіз та узагальнення здійснено на основі використання тих кейсів, які були доступні автору, виходячи з його волонтерської та журналістської діяльності. Деякі країни, як-от Польща, Румунія, що прийняли велику кількість переселенців, поки не увійшли до висновків цього дослідження, оскільки автор не мав можливості проводити там гуманітарну роботу. Але в перспективі цим та іншим країнам також буде приділена увага задля вивчення процесів адаптації та інтеграції українських переселенців.

Кейс ФРН. З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну до Німеччини прибув майже один мільйон українських біженців, повідомляло Федеральне статистичне відомство 10 жовтня 2022 р. Дані статистики охоплюють показники за період із кінця лютого до серпня [16]. У цьому контексті Німеччина особливо цікава для соціологів. Для дослідження у цій статті взято як приклад українські організації (громади) м. Берлін та Аугсбург (Баварія).

Представниця однієї з українських громад Берліна, виходячи зі своїх спостережень процесу адаптації та інтеграції переселенців, зазначила в анонімному інтерв'ю автору статті наступні тенденції: «На сьогоднішній день постійні учасники громади – це 70–80 членів сімей, включаючи 55 дітей. На початку створення громади учасників було більше, але частина здобула житло в інших районах Берліна. В Україну повернулося лише 4 родини. Роботи офіційної у більшості немає і тому багато хто перебуває на обліку в центрі зайнятості та обов'язково відвідує мовні курси. Діти відвідують сади та школи. Роботу можна отримати офіційно лише після складання іспиту з

німецької мови. Загалом період навчання триває приблизно 6 місяців (A1, A2) та 9 місяців (B1)».

Серед додаткових факторів активності місцевих переселенців також представниця Берлінської громади українців виділила: «1) активність лідера та членів громади у соціальних мережах; 2) самоорганізація місцевих українців з метою реалізації творчих здібностей членів громади, насамперед дітей; 3) активна участь у пропагандистських заходах на користь України, спільне святкування різних пам'ятних дат, збирання та надсилання гуманітарної допомоги, різні інформаційні кампанії тощо».

У свою чергу співзасновник української громади Аугсбурга зазначив, що «після 24 лютого 2022 р. на базі громади було створено координаційний штаб, який сформував спеціальні комітети зі складу учасників Союзу (близько 40) та волонтерів (близько 200 у різний час) щодо ефективної роботи наступних напрямів:

1) гуманітарний склад для збору та розподілу допомоги Україні та сприяння адаптації новоприбулим біженцям з України до Німеччини, а також надання психологічної та реабілітаційної допомоги жертвам війни;

2) активні заходи щодо популяризації української культури (концерти, вистави, участь у місцевих ярмарках, культурні заходи), а також суботня школа для дітей-біженців з України (понад 300 дітей);

3) активне проведення інформаційної та політичної кампанії, організація зустрічей, залучення представників місцевих партій на підтримку України – один із основних напрямків діяльності громади. Завдяки засобам масової

інформації проводиться мобілізація спонсорів, донорів та медіапартнерів».

Кейс Австрії. Австрійська Республіка з початку повномасштабного вторгнення РФ прийняла понад 150 тисяч українських переселенців. Там облаштували багато гуманітарних центрів, де допомагають українцям. Багато переселенців отримали тимчасовий захист – блакитну картку. Вона надає право легально перебувати в країні протягом року, отримувати медичну допомогу та освіту. Традиційно одним із найбільш привабливих міст в Австрії для тих, хто приїжджає на постійне місце проживання, є Відень. Окрім загальних тенденцій, притаманних всім країнам ЄС, Австрія має власні механізми адаптації деяких груп переселенців, наприклад, надається допомога в адаптації в науковому середовищі. Як впливає з анкети докторки економічних наук, професорки, представниці української громади Відня, «наукові та академічні інституції Австрії активно та ефективно організували курси на здобуття грантів та стипендій у всіх сферах науки у березні 2022 року». Вона як один із стипендіатів веде дослідження на тему «Тимчасово переміщені особи з України в Європейському Союзі: соціальна адаптація та інтеграція на ринку праці». Професорка у своєму дослідженні дійшла висновку, що «у Відні австрійську сторону вражає рівень освіти українців. Серед зареєстрованих тимчасово переміщених осіб – 80% мають освітні рівні (бакалавр, магістр та вище). Це позначається на діловій активності, яка з кожним місяцем підвищується. Відмінною рисою є лінгвістичні здібності, так, більше 60% володіють трьома-чотирма мовами, що, безумовно, сприяє соціальній адаптації та входженню на

місцевий та міжнародний ринок праці. Багато респондентів висловилися, що розглядають варіанти відкриття власного малого чи середнього бізнесу. Можливо, це пов'язано з тим, що вони позначають свій рівень доходу до війни як середній і вищий за середній, відповідно мають заощадження, які можуть зараз використовувати».

Цікава також думка іншого респондента, представниці української громади Відня, засновниці школи, що знаходиться у Відні: «Загалом в Австрії діти, які приїхали з України, зіткнулися з головною проблемою – це мова; без мови важко розуміти в школах предмети, а також важко налагодити комунікацію. В австрійських школах часто до українських дітей на допомогу дають російських дітей і таким чином їх «мирять» – це іноді провокує непотрібні конфлікти, а також змушує дітей спілкуватися російською там, де вони мали б вивчати німецьку». Саме з цієї причини вона створила школу, де навчаються на сьогоднішній день 58 дітей. Проект допомагає інтегрувати дітей у нову обстановку чужої країни та продовжувати освіту за рідними стандартами.

Кейс Литви. За даними оновленого рейтингу «Друзів України» Forbes, Литовська Республіка входить до п'ятірки країн, що найбільше підтримують Україну на різних рівнях [9]. Литовці, як і представники інших країн Балтії, щиро переживають за те, що відбувається в Україні, і намагаються різними способами допомагати Україні, включаючи допомогу тимчасово переміщеним особам. У литовському науковому та журналістському середовищі простежується великий інтерес до цієї проблематики. Проаналізуємо дані анонімного анкетування,

які були надані з м. Клайпеда та Каунас місцевими активістами українських громад.

У контексті адаптації та інтеграції переселенців з України представниця Клайпедської громади українців відзначила такі тенденції: «Всі тимчасово переміщені особи перебувають у близькому контакті з друзями та родичами як в Україні, так і за її межами. Багато хто отримав тимчасовий дозвіл на проживання, стабільно отримують фінансову допомогу від держави, успішно працевлаштувалися та навчаються на курсах литовської мови, які проводять різні спільноти (Червоний Хрест, культурні центри тощо). Щодо дітей, то більшість із них пішли до садків та шкіл (у деяких школах навіть відкрито українські класи). Так, наприклад, при місцевому українському центрі працює українська недільна школа і зараз там навчається 128 дітей. Також з 24 лютого 2022 р. на базі центру було створено волонтерсько-інформаційний центр спільно з українськими студентами із Християнського університету. Робота була спрямована в основному на збір гуманітарної допомоги та розселення біженців, їхню адаптацію, надання психологічної допомоги».

У рамках анонімного інтерв'ю інший представник української громади Литви з м. Каунас, який ще у 2014 р. був змушений виїхати з Донецька до Чернігова, пізніше до Києва (ставши внутрішнім переселенцем), а після 24 лютого 2022 р. як багатодітний батько виїхав до Литви, де отримав тимчасовий захист, відзначив у Литві високу активність тамтешнього громадянського суспільства: «Місцеві представники литовського громадянського суспільства почали активно сприяти в процесі адаптації та

соціалізації багатьох українців, які проживають у Литві, зокрема в Каунасі. Група взаємодопомоги розпочиналася з 40 осіб, на сьогоднішній день охоплює приблизно 155 сімей. За прямої підтримки місцевих литовських організацій та партнерів, за допомогою активу групи учасники, діти в першу чергу, систематично, кілька разів на місяць, уже понад півроку отримують продукти харчування та речі. Бізнес-спільнота Каунаса допомагає учасникам групи у працевлаштуванні у своїх компаніях з адекватним рівнем життя, оплатою праці та мінімальними мовними бар'єрами».

Кейс Словаччини. Як зазначає Міжнародна організація з міграції, з 24 лютого 2022 р. до 13 квітня 2022 р. словацька влада повідомила про 326 997 прибулих з України, з них 301 772 – українські біженці [23]. Українська громада Словаччини досить численна та представлена різними словацькими чи словацько-українськими громадськими організаціями. Зокрема, директор словацької громадської організації з м. Братислава, яка через благодійну активність створила навколо себе велике комунікаційне поле з українців та словаків, мобілізованих на допомогу українцям та Україні, в рамках анкетування повідомила таке: «Незважаючи на великі зусилля щодо надання допомоги українській спільноті, необхідно більше приділяти увагу до таких проблем: 1. Необхідне значне покращення медичного обслуговування. Через відсутність відповідного доступу багато хто воліє їхати лікуватися в Україну, що дорожче. 2. Створення великих можливостей для роботи за фахом. Для цього необхідно покращити процедуру нострифікації документів. 3. Поліпшити роботу з інвалідами (різних категорій)

як одну із дійсно нагальних проблем. Наприклад, лікування посттравматичного синдрому. 4. Необхідно більше приділяти увагу матерям та дітям віком від двох до чотирьох років. Ця категорія вже потребує спілкування з однолітками, проте в умовах чужої країни це зробити складно».

Адаптація переселенців тривала в перші місяці їхнього прибуття у країну перебування. Узагальнений портрет українських біженців у ЄС у цей період включав такі характеристики: жінка середнього віку, з вищою освітою (професійною, технічною або університетською), знанням англійської мови (але незнанням місцевої), середнім рівнем доходу; перебуває у спілкуванні з членами своєї сім'ї (батьком чи матір'ю); близько 50% з них шукають можливості отримання переважно безкоштовних послуг та безкоштовного отримання їжі, а також періодично звертаються за психологічною допомогою.

З вищевказаних характеристик образу переселенців, а також даних, отриманих з анонімного анкетування різних представників українських громад з тих країн ЄС, де автор здійснював гуманітарну діяльність, можна вивести класифікацію груп переселенців. Важливо, що спроби класифікації переселенців та їхніх портретів з різних ознак робляться дослідниками регулярно, зокрема й автором статті [8]. Виходячи з фактичного статусу тимчасово переміщених осіб з України до ЄС, з урахуванням юридичних, соціальних та інших аспектів, очевидно, що всі ці люди є неоднорідними. Хтось справді виїхав із зон активних бойових дій, а хтось ні. Хтось реально потребує соціальної допомоги та захисту, а для когось це просто

додаткові гроші до основного заробітку.

Розуміння реального статусу переселенця дає можливість відповідальним органам визначити пріоритетність тієї чи іншої групи та обрати відповідний інструментарій підтримки. Після майже трьох років війни, аналізуючи ситуацію з міграцією, можна простежити такі умовні групи переселенців залежно від статусу і цілей перебування у конкретній країні:

1. Переселенці, які постійно проживають у межах конкретної громади (населеного пункту) ЄС та мають можливість повернутися додому. Сюди належать ті тимчасово переміщені громадяни України, які виїхали після 24 лютого 2022 р., але їхні будинки не були окуповані взагалі або деокуповані ЗСУ. При цьому на сьогодні практично складно встановити достовірну інформацію про те, скільки переселенців зареєстровано і реально проживає в конкретному населеному пункті ЄС. Головна причина такої складності – перманентна міграція частини цієї групи переселенців.

2. Переселенці, які постійно проживають у межах конкретної громади ЄС і не мають змоги повернутися додому. Після звільнення територій Київської, Сумської, Чернігівської, частини Харківської та Херсонської областей від військ РФ частина переселенців з Європи вважала за краще повернутися до місць свого постійного проживання. Однак залишається чимала кількість переселенців зі східних та південних областей (Донецька, Луганська, Запорізька та Херсонська), які поки не можуть повернутися до своїх будинків, оскільки вони окуповані РФ.

3. Переселенці, які набули статусу колективного захисту в ЄС, але можуть

повернулися на постійне місце проживання в Україну. Ще у травні 2022 р. офіційні особи в Україні заявили, що на Батьківщину повернулося 4,7 млн. українців [2]. Норвезька рада у справах біженців дійшла висновку, що 60% опитаних переселенців мають намір залишатися в Україні не менше двох-трьох місяців, проте багато хто вказав, що це рішення може змінитися залежно від ситуації у сфері безпеки; 30% заявили, що ще не ухвалили рішення про свої плани [1]. У межах цієї групи можна виділити окрему підгрупу мігруючих переселенців, які, по суті, живуть на два будинки. Існує велика група переселенців, яка у перші місяці війни оформила собі в ЄС статус тимчасового захисту, але вважала за краще за сімейними чи робочими обставинами повернутися до України, проте через міркування безпеки виїжджає звідти періодично.

4. Двічі переселенці. Громадяни України (з Донецької, Луганської областей та Криму), які стали спочатку внутрішньо переміщеними особами в Україні з відповідним юридичним статусом, а після 24 лютого 2022 р. набули статусу колективного захисту у відповідній країні ЄС. Ці громадяни, втративши рідну домівку ще у 2014–2015 роках, змогли розпочати нове життя в інших регіонах України після першої агресії рф. Після 24 лютого 2022 р. деякі з них виїхали до ЄС, де набули відповідного статусу захисту, деякі залишаються в Україні.

Слід зазначити, що в Україні вже на державному рівні розроблено план «Повернення громадян, тимчасово переселених, зокрема за кордон, та їх інтеграції в соціально-економічне життя держави» [14]. У липні 2022 р. під час міжнародної конференції високого рівня в

Лугано (Швейцарія) [21] щодо планування відновлення України українська влада представила проєкт Національного плану відновлення. Одним із пріоритетів є задоволення потреб діаспори, що повертається, і ВПО, у тому числі за допомогою належних заходів соціального захисту. Уряд України також нещодавно почав перегляд Національної стратегії з інтеграції ВПО, прийнятої наприкінці 2021 р. Ці дії націлені на те, щоб скоригувати загальнонаціональну політику з урахуванням нинішніх умов і масштабів переміщення і розширити її, включивши до неї положення про повернення з-за кордону біженців.

Згаданий вище аналіз різних українських громад, куди входять у тому числі переселенці, які сформувалися по всіх країнах ЄС внаслідок другої агресії рф проти України, можна було б продовжувати. Проте нерелевантний аналіз активності всіх українських громад є предметом справжнього дослідження. Завдяки даним, які регулярно обробляють громади, видно ті актуальні проблеми з адаптації та інтеграції переселенців з України, що існують досі. Крім того, важливим є також ретроспективний аналіз та порівняння умов і середовища різних європейських країн (не тільки ЄС), куди приїхали переселенці та проходять початковий процес адаптації. Без сумніву, Польща, Румунія, Молдова та інші країни накопичили безцінний з наукового погляду емпіричний досвід практичного вирішення багатьох проблем, що виникли в цих країнах через безпрецедентну гуманітарну кризу, спричинену агресією рф проти України. Цей досвід потребує більш глибокого та негайного вивчення для вироблення відповідних рекомендацій органам влади

та представниками громадянського суспільства в майбутньому, адже правове становище переселенців з України потребує необхідного коригування.

Щодо безпосередньо результатів аналізу анкет переселенців за допомогою методу case study, то можна помітити, як дані підтверджують, що основні параметри образу вимушеного переселенця з України, які сформувалися у перші місяці війни на підставі спостережень волонтерських та міжнародних організацій, досі зберігаються. До них відносяться такі факти, як те, що більшість переселенців – це жінки з неповнолітніми дітьми. Вони мають вищу освіту тощо. Однак деякі важливі риси, що характеризують певні аспекти (стадії) адаптації та інтеграції вимушених переселенців з України в країнах перебування ЄС, не були враховані. До таких рис, наприклад, відносяться активність і важливість українських громад в ЄС як початкових центрів з адаптації та інтеграції певної частини вимушених переселенців.

Через багато факторів протягом місяців після початку війни РФ проти України деякі з цих громад стали активними суб'єктами суспільних та міжнародних відносин у різних країнах, що дало їм можливість акумулювати безцінну інформацію та досвід комунікації в екстрених ситуаціях. Відповідно ті спостереження та інформація, що у них накопичилися, є ексклюзивними даними, які можуть бути використані як необхідний матеріал для більш глибокого аналізу проблематики інтеграції та адаптації переселенців з України до європейського середовища. По суті, у багатьох випадках через обставини саме українські громади за кордоном спільно з місцевими

волонтерами брали на себе функції з початкової адаптації та подальшої інтеграції вимушених переселенців з України до конкретного середовища.

Висновки. На відміну від наслідків першої агресії РФ проти України у 2014–2015 роках, коли більшість вимушених переселенців з Донецької та Луганської областей, а також Криму перемістилися на постійне проживання всередині України, друга її стадія у лютому 2022 р. спричинила вимушену міграцію українців за межі України. Внаслідок чого країни ЄС зіткнулися із безпрецедентним міграційним викликом, який перевершив масштаби аналогічної кризи у 2015–2017 роках, спричиненої війною в Сирії.

З проведеного дослідження видно, що в європейській спільноті міграційна криза, яка виникла через великий приплив переселенців з України, спровокувала в інформаційному, експертному та політичному просторах дискусію щодо уніфікації та модернізації національних міграційних систем держав, що входять до ЄС. При цьому кількість як зафіксованих біженців, так і зареєстрованих для тимчасового захисту продовжує зростати, що вказує на можливе кінцеве збільшення людей, які виїхали з України через війну. Багато в чому саме політична воля у таких безпрецедентних ситуаціях відіграє основну роль при формуванні базису для подальших кроків.

Аналіз показав, що після подій 24 лютого 2022 р. в ЄС було задіяно спеціальну правову базу, яка забезпечила на багато місяців правові підстави для перебування тимчасово переміщених осіб з України в ЄС, а також відповідну основу для адаптації та інтеграції. Унікальність ситуації з переселенцями з України полягає в тому, що велика кількість громадян

України була де-юре інтегрована у багатьох європейських країнах у перші тижні та місяці війни, а де-факто адаптація цих людей проходила після отримання ними права на тимчасове проживання.

Встановлено, що основний масив даних щодо проблем тимчасово переміщених осіб з України публікується у різних міжнародних звітах, соціологічних дослідженнях та публіцистичних матеріалах. У цьому зв'язку детально вивчено та проаналізовано різні статистичні звіти та емпіричні дані авторитетних міжнародних організацій, які допомогли виділити деякі характерні риси образу переселенця з України. Однак особливий акцент зроблено на вивченні досвіду з адаптації вимушених переселенців з України з боку різних громад, організацій та центрів, які були створені українцями та їхніми колегами з європейських країн для прискорення процесу допомоги українцям, які переїхали. Слід зазначити, що повноцінний соціологічний аналіз середовища переселенців зараз утруднений. Дослідження виявило якісні характеристики (образ) переміщених осіб у місцях компактного проживання як нової групи, яка взаємодіє з різними місцевими представниками влади та громадянським суспільством країн ЄС для налагодження комунікації з метою успішної інтеграції.

Доведено, що війна РФ проти України мобілізувала на підтримку України величезну кількість українців, які мешкали за межами своєї країни. До них поступово приєднувалися деякі переселенці, які інтегрувалися до відповідних українських громад у різних країнах ЄС. Багато з них створили свої громадські організації, фонди, спілки, асоціації для допомоги та підтримки України й українців.

Виходячи з емпіричних та практичних спостережень, ознаками першої хвилі (найбільшої) переселення людей із зон бойових дій на безпечні території України та за кордон були:

- хаотичний характер переселення. У перші дні війни люди із зон бойових дій виїжджали хаотично і намагалися зупинитися в будь-яких місцях на Західній Україні або прикордонних з Україною територіях, де була хоч якась можливість притулку (тут істотно допомагали волонтери), або ж зупинялися у знайомих, друзів, родичів та ін.;

- активна участь у розселенні біженців влади місцевих територіальних громад та представників місцевої влади за кордоном. Місцеві громади відіграли ключову роль не тільки в початковому розселенні та допомозі переселенцям, а й у подальшій їхній підтримці та частковій соціалізації. При цьому діяльність представників місцевого самоврядування була скоординована з активістами та громадськими діячами, які стали волонтерами. Це стосується й зарубіжних громад;

- дієва участь у допомозі переселенцям міжнародних гуманітарних організацій. Величезну роль, особливо у розселенні переселенців на прикордонних з іншими європейськими країнами територіях, відіграли різні міжнародні організації, які, маючи досвід, набутий в інших конфліктах, змогли налагодити відповідну інфраструктуру у західних областях України;

- особлива роль у процесі інтеграції та адаптації переселенців українських громад за кордоном. Українські громади в різних країнах ЄС найчастіше були головними комунікаторами між прибулими переселенцями та місцевою владою.

Крім того, висока громадська, інформаційна, гуманітарна та соціальна активність української діаспори забезпечила високу мобілізаційну базу підтримки українців та України. Ці громади набули великий емпіричний досвід у процесі своєї діяльності.

Також встановлено, що основну роль у процесі переселення відіграють власні соціальні та інституційні контакти переміщених осіб. У разі відсутності таких контактів основна відповідальність лягає на волонтерські організації. Інакше кажучи, після початку другої агресії рф проти України частина українців, яка виїжджала до ЄС, прямувала або до друзів, родичів, які на той момент вже проживали в європейських країнах, або ж місцеві волонтерські організації сприяли в наданні первинної допомоги та подальшому розміщенні переселенців.

Залежно від статусу в країні перебування переселенців можна класифікувати за групами: переселенці, які постійно проживають у межах конкретної громади (населеного пункту) ЄС і мають можливість повернутися додому; переселенці, які постійно проживають у межах конкретної громади (населеного пункту) ЄС і не мають змоги повернутися додому; переселенці, які набули статусу колективного захисту в ЄС, але можуть повернутися чи повернулися на постійне місце проживання в Україну; двічі переселенці. Також необхідно враховувати, що інтеграція тих груп переселенців з України, які планують залишатися в європейських країнах на постійній основі, має відбуватися з урахуванням їхніх мов, вікових, освітніх, трудових та соціальних особливостей.

Очевидно, що подальше повноцінне повернення переселенців до України

залежить від масштабів наслідків агресії рф. Є ймовірність затягування війни та переходу її у стан невизначеності на тривалий період. У таких умовах країни Європейського Союзу, у контексті інтеграції України з ЄС, мають розробляти більш глибокі прискорені програми інтеграції на різних рівнях українських громадян у межах європейської спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Asylum Situation Report 2022: Final Report. EUAA, *European Union Agency for Asylum*. Website. URL: <https://euaa.europa.eu/uk/publications/zvit-pro-sytuatsiyu-u-sferinadannya-prytulku-za-2022-rik-pidsumkovyuzvit> (дата звернення: 05.12.2024).
2. Bonfantii, S., Xenogiani, T. Migrants' skills: Use, mismatch and labour market outcomes – A first exploration of the International Survey of Adult Skills (PIAAC). *OECD ilibrary*. 18 September 2014. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264216501-11-en>
3. Buzarov, A. Tendencies of Adaptation and Integration of Immigrants from Ukraine in the European Union After the Aggression of the Russian Federation Against Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. № 9 (2). P. 73–90. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-2-73-90>
4. Grey, M. A. The big exodus of Ukrainian refugees isn't an accident – it's part of Putin's plan to destabilize Europe. *The conversation*. Website. 24 May 2022. URL: <https://theconversation.com/the-big-exodus-of-ukrainian-refugees-isnt-an-accident-its-part-of-putins-plan-to-destabilize-europe-182654> (дата звернення: 05.12.2024).
5. Ho Sie Dhian, M., Deen, B., Drost, N. Long-term protection in Europe needed for millions of Ukrainian refugees. *Clingendael*. Website. September 2022. URL: <https://www.clingendael.org/pub/2022/long-term-protection-in-europe-needed-for-millions-of-ukrainian-refugees/> (дата звернення: 05.12.2024).

6. How Ukrainian migrants live in Austria. TV channel "Dom". Website. 04 October 2022. URL: <https://kanaldom.tv/ru/kak-ukraynskye-pereselency-zhyvut-v-avstryu/> (дата звернення: 05.12.2024).
7. Ivashchenko-Stadnik, K. The Social Challenge of Internal Displacement in Ukraine: The Host Community's Perspective. *Migration and the Ukraine Crisis: A Two-Country Perspective*. Website. Bristol, UK, April 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/316277288_The_Social_Challenge_of_Internal_Displacement_in_Ukraine_The_Host_Community's_Perspective (дата звернення: 05.12.2024).
8. Kozub, T. Volunteer: "Control over humanitarian aid should not turn into a witch hunt". *Vesti.ua*. Website. 29 May 2022. URL: <https://vesti.ua/politika/volonter-kontrol-zagumpomoshhyu-ne-dolzhen-prevrashhatsya-v-ohotu-na-vedm> (дата звернення: 05.12.2024).
9. Landa, V. Poland, Estonia, USA and 17 other countries that help the most during the war. Rating of friends of Ukraine from Forbes. *Forbes*. Website. 24 August 2022. URL: <https://forbes.ua/ru/inside/polshcha-estoniya-ssha-tashche-17-krain-yaki-naybilshe-dopomagayut-pid-chas-viyni-reyting-druziv-ukraini-vid-forbes-24082022-7895> (дата звернення: 05.12.2024).
10. Lives on Hold: Profiles and Intentions of Refugees from Ukraine #1. *United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)*. Website. July 2022. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/94176> (дата звернення: 05.12.2024).
11. Migration management: Welcoming refugees from Ukraine. *Migration and Home Affairs, EU*. Website. 2022. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-refugees-ukraine_en (дата звернення: 05.12.2024).
12. Mikheeva, O., Sereda, V. Modern Ukrainian internally displaced persons: main reasons, resettlement strategies and adaptation problems. *Strategies of transformation and prevention of border conflicts in Ukraine*. Lviv, 2015. P. 9–49.
13. Norwegian Refugee Council in Poland. Economic Inclusion of Ukrainian Refugees in Poland. *NRC*. Website. 10 July 2022. URL: <https://www.nrc.no/resources/reports/economic-inclusion-of-ukrainian-refugees-in-poland/> (дата звернення: 05.12.2024).
14. Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the working group "Return of citizens temporarily displaced, in particular abroad and their integration into the socio-economic life of the state". *KMU*. The National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War. Website. July 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/return-of-temporarily-displaced-citizens.pdf> (дата звернення: 05.12.2024).
15. Refugees from Ukraine in Europe (January 2023 Snapshot) – European Countries Implement Temporary Protection Schemes to Respond. *Reliefweb*. Website. 13 January 2023. URL: <https://reliefweb.int/report/world/refugees-ukraine-europe-january-2023-snapshot-european-countries-implement-temporary-protection-schemes-respond> (дата звернення: 05.12.2024).
16. Romashenko, S. About a million refugees from Ukraine arrived in Germany in six months. *DW*. Website. 10 October 2022. URL: <https://www.dw.com/ru/za-polgoda-v-germanii-pribylo-okolo-milliona-bezenceviz-ukrainy/a-63390971> (дата звернення: 05.12.2024).
17. Snel, E., Bilgili, Ö., Staring, R. Migration trajectories and transnational support within and beyond Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2021. Vol. 47. № 14. P. 3209–3225. URL: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1804189>
18. Sohst, R., Tjaden, J., Valk, H., Melde, S. The Future of Migration to Europe: A Systematic Review of the Literature on Migration Scenarios and Forecasts. *International Organization for Migration, Geneva, and the Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute, the*

Hague. Website. 2020. URL: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/the-future-of-migration-to-europe.pdf> (дата звернення: 05.12.2024).

19. Tasbas, K. The integration challenges of Ukrainian refugees in the Netherlands: What's next? *Beyond the Horizon*. Website. 1 September 2022. URL: <https://behorizon.org/the-integration-challenges-of-ukrainian-refugees-in-the-netherlands-whats-next/> (дата звернення: 05.12.2024).

20. The potential contribution of Ukrainian refugees to the labour force in European host countries. *OECD*. Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine. Website. 27 July 2022. URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-potential-contribution-of-ukrainian-refugees-to-the-labour-force-in-european-host-countries-e88a6a55/> (дата звернення: 05.12.2024).

21. Ukraine Recovery Conference. *URC*. Website. London, UK. 2022. URL: <https://www.urb2022.com/> (дата звернення: 05.12.2024).

22. Ukraine Refugee Situation. *United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)*. Website. 2023. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 05.12.2024).

23. Ukraine Response 2022 – Slovakia displacement surveys Ukrainian refugees and third country nationals. *IOM UN Migration*. Website. URL: https://migration.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_SVK_Displacement_Surveys_09-30.03.2022_final.pdf (дата звернення: 05.12.2024).

24. Ukrainian refugees of the war abroad. *NISS*. Website. 30 April 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinski-bizhentsi-viynu-za-kordonom> (дата звернення: 05.12.2024)

25. Ukrainians in the UK. *CREAM* research team. An overview of what is known about Ukrainians in the UK. *CREAM*. Website. 18 March 2022. URL: <https://cream-migration.org/ukraine-detail.htm> (дата звернення: 05.12.2024).

26. Where and how do Ukrainian children

study during the war: problems, suggestions, recommendations. *Educational Ombudsman of Ukraine*. Website. 16 November 2022. URL: <https://eo.gov.ua/de-i-ia-k-navchaiutsia-ukrainski-dity-v-chasy-viynu-problemy-propozytzii-rekomendatsii/2022/11/16/> (дата звернення: 05.12.2024).

27. Yin, R. K. *Case study research: Design and methods*. Beverly Hills, CA, 1984.

REFERENCES

1. Asylum Situation Report 2022: Final Report. [online] *EUAA, European Union Agency for Asylum*. Available at: <https://euaa.europa.eu/uk/publications/zvit-pro-sytuatsiyu-u-sferi-nadannya-prytulku-za-2022-rik-pidsumkovyuy-zvit> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Ukr.]

2. Bonfantii, S., Xenogiani, T. (2014). Migrants' Skills: Use, Mismatch and Labour Market Outcomes – A First Exploration of the International Survey of Adult Skills (PIAAC). 18 September. [online] *OECD iLibrary*. Available at: <https://doi.org/10.1787/9789264216501-11-en> [in Eng.]

3. Buzarov, A. (2023). Tendencies of Adaptation and Integration of Immigrants from Ukraine in the European Union After the Aggression of the Russian Federation Against Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. No. 9 (2), pp. 73–90. [online] Available at: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-2-73-90> [in Eng.]

4. Grey, M. (2022). The Big Exodus of Ukrainian Refugees isn't an Accident – it's Part of Putin's Plan to Destabilize Europe. *The Conversation*. 24 May. [online] Available at: <https://theconversation.com/the-big-exodus-of-ukrainian-refugees-isnt-an-accident-its-part-of-putins-plan-to-destabilize-europe-182654> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]

5. Ho Sie Dhian, M., Deen, B., Drost, N. (2022). Long-Term Protection in Europe Needed for Millions of Ukrainian Refugees. [online] *Clingendael*. Available at: <https://www.clingendael.org/pub/2022/long-term-protection-in-europe-needed-for-millions-of-ukrainian-refugees/> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]

6. How Ukrainian Migrants Live in Austria. TV Channel "Dom". 04 October 2022. [online] Available at: <https://kanaldom.tv/ru/kak-ukraynyskye-pereselency-zhyvut-v-avstryi/> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Rus.]
7. Ivashchenko-Stadnik, K. (2017). The Social Challenge of Internal Displacement in Ukraine: The Host Community's Perspective. *Migration and the Ukraine Crisis: A Two-Country Perspective*. Bristol, UK. [online] Available at: https://www.researchgate.net/publication/316277288_The_Social_Challenge_of_Internal_Displacement_in_Ukraine_The_Host_Community's_Perspective [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]
8. Kozub, T. (2022). Volunteer: "Control over Humanitarian Aid should not Turn into a Witch Hunt". 29 May. [online] *Vesti.ua*. Available at: <https://vesti.ua/politika/volonter-kontrol-zagumpomoshhyu-ne-dolzhen-prevrashhatsya-v-ohotu-na-vedm> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Rus.]
9. Landa, V. (2022). Poland, Estonia, USA and 17 other Countries that Help the Most during the War. Rating of Friends of Ukraine from Forbes. 24 August. [online] *Forbes*. Available at: <https://forbes.ua/ru/inside/polshcha-estoniya-ssha-ta-shche-17-krain-yaki-naybilshe-dopomagayut-pid-chas-viyni-reyting-druziv-ukraini-vid-forbes-24082022-7895> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Ukr.]
10. Lives on Hold: Profiles and Intentions of Refugees from Ukraine #1. *United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)*. July 2022. [online] Available at: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/94176> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]
11. Migration Management: Welcoming Refugees from Ukraine. *Migration and Home Affairs, EU*. (2022). [online] Available at: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-refugees-ukraine_en [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]
12. Mikheeva, O., Sereda, V. (2015). Modern Ukrainian Internally Displaced Persons: Main Reasons, Resettlement Strategies and Adaptation Problems. *Strategies of Transformation and Prevention of Border Conflicts in Ukraine*. Lviv, pp. 9–49. [in Ukr.]
13. Norwegian Refugee Council in Poland. Economic Inclusion of Ukrainian Refugees in Poland. *NRC*. 10 July 2022. [online] Available at: <https://www.nrc.no/resources/reports/economic-inclusion-of-ukrainian-refugees-in-poland/> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]
14. Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the Working Group "Return of Citizens Temporarily Displaced, in Particular Abroad and their Integration into the Socio-Economic Life of the State". *KMU*. The National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War. Website. July 2022. [online] Available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/return-of-temporarily-displaced-citizens.pdf> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]
15. Refugees from Ukraine in Europe (January 2023 Snapshot) – European Countries Implement Temporary Protection Schemes to Respond. *Reliefweb*. 13 January 2023. [online] Available at: <https://reliefweb.int/report/world/refugees-ukraine-europe-january-2023-snapshot-european-countries-implement-temporary-protection-schemes-respond> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]
16. Romashenko, S. (2022). About a Million Refugees from Ukraine Arrived in Germany in Six Months. [online] *DW*. Available at: <https://www.dw.com/ru/za-polgoda-v-germaniu-pribylo-okolo-milliona-bezencev-iz-ukrainy/a-63390971> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Rus.]
17. Snel, E., Bilgili, Ö., Staring, R. (2021). Migration Trajectories and Transnational Support within and Beyond Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 47. No. 14, pp. 3209–3225. [online] Available at: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1804189> [in Eng.]
18. Sohst, R., Tjaden, J., Valk, H., Melde, S. (2020). The Future of Migration to Europe: A Systematic Review of the Literature on Migration Scenarios and Forecasts.

- International Organization for Migration, Geneva, and the Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute, the Hague.* [online] Available at: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/the-future-of-migration-to-europe.pdf> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]
19. Tasbas, K. (2022). The Integration Challenges of Ukrainian Refugees in the Netherlands: What's Next? *Beyond the Horizon.* [online] Available at: <https://behorizon.org/the-integration-challenges-of-ukrainian-refugees-in-the-netherlands-whats-next/> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]
20. The Potential Contribution of Ukrainian Refugees to the Labour Force in European Host Countries. *OECD.* Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine. 27 July 2022. [online] Available at: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-potential-contribution-of-ukrainian-refugees-to-the-labour-force-in-european-host-countries-e88a6a55/> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]
21. Ukraine Recovery Conference. (2022). London, UK. [online] *URC.* Available at: <https://www.urc2022.com/> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]
22. Ukraine Refugee Situation. (2023). *United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).* [online] Available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]
23. Ukraine Response 2022 – Slovakia Displacement Surveys Ukrainian Refugees and Third Country Nationals. [online] *IOM UN Migration.* Available at: https://migration.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_SVK_Displacement_Surveys_09-30.03.2022_final.pdf [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]
24. Ukrainian Refugees of the War Abroad. 30 April 2022. [online] *NISS.* Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinski-bizhentsi-viyny-za-kordonom> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Ukr.]
25. Ukrainians in the UK. *CREAM Research Team.* An Overview of What is Known about Ukrainians in the UK. 18 March 2022. [online] *CREAM.* Available at: <https://cream-migration.org/ukraine-detail.htm> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Eng.]
26. Where and How do Ukrainian Children Study during the War: Problems, Suggestions, Recommendations. 16 November 2022. [online] *Educational Ombudsman of Ukraine.* Available at: <https://eo.gov.ua/de-i-iak-navchajutsia-ukrayinski-dity-v-chasy-viyny-problemy-propozytsii-rekomendatsii/2022/11/16/> [Accessed 05 Dec. 2024]. [in Ukr.]
27. Yin, R. K. (1984). *Case Study Research: Design and Methods.* Beverly Hills, CA. [in Eng.]

Summary

UKRAINIAN COMMUNITIES IN EUROPEAN UNION COUNTRIES AS AN INDICATOR OF CURRENT MIGRATION PROCESSES TRENDS

Andrii BUZAROV

orcid.org/0009-0009-5085-8340

Candidate of Philosophical Sciences, junior research fellow,

Department of Public Administration and Political Science,

Faculty of Social Sciences and Humanities, Klaipeda University, Lithuania

email: buzarov.andrey@gmail.com

Relevance of the research. One of the consequences of the full-scale invasion of the rf to Ukraine was the mass migration of Ukrainians both within the country and beyond. Thus, the Office of the UN High Commissioner for Refugees recorded in European

countries at least 5 million refugees from Ukraine. As of January 31, 2023, UNHCR has already registered 8,046,560 refugees from Ukraine all across Europe. This is about 19% of the population of Ukraine (according to Eurostat estimates for 2021). 4,823,326 refugees have registered for temporary protection in Europe. From a geopolitical point of view, russia's war against Ukraine, as well as russia's confrontation with the West in general, has all the signs of a long-term international migration crisis. We can agree that "the mass influx of Ukrainian refugees is not an accident – it is part of Putin's plan to destabilize Europe." In this regard, it is relevant to study the problems associated with new Ukrainian communities in the countries of the European Union, the adaptation and integration of a huge number of Ukrainian citizens who have come to the EU and, due to the war, may stay there for a long time.

Purpose. To analyse the institutional aspects of the migration processes caused by the russian aggression against Ukraine, in a special aspect – from the point of view of the experience of adaptation of Ukrainians in various communities, as well as organizations and centres that were created by Ukrainians and their colleagues from European countries to accelerate the process of assistance and adaptation in the new social environment.

Conclusions. Unlike the consequences of the first russian aggression against Ukraine in 2014–2015, when most of the internally displaced persons from the Donetsk and Luhansk regions, as well as Crimea, moved to permanent residence within Ukraine, its second stage in February 2022 caused the forced migration of Ukrainians outside Ukraine. As a result, the EU countries faced an unprecedented migration challenge that exceeded the scale of a similar crisis in 2015–2017, caused by the war in Syria. In the European community, the migration crisis, which arose due to a large influx of migrants from Ukraine, provoked in the information, expert, and political spaces a discussion on the unification and modernization of the national migration systems of the EU member states. At the same time, the number of both registered refugees and those registered for temporary protection continues to grow, which indicates a possible eventual increase in the number of people who left Ukraine due to the war. In many ways, political will in such unprecedented situations plays the main role in forming the basis for further steps.

Keywords: Ukraine, migration, war, internally displaced persons from Ukraine, collective protection in the EU, adaptation, integration, Ukrainian communities.

АМЕРИКАНСЬКИЙ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛІЗМ ТА ІДЕЯ ПРИРОДИ: ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Сергій РУДЕНКО

orcid.org/ 0000-0001-9069-0989

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри української філософії і культури
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
email: rudenkosrg@gmail.com

Тетяна ТРУШ

orcid.org/0000-0001-7382-0876

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри історії філософії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
email: v73trush@gmail.com

Анотація. Розглянуто поняття природи у філософії американського трансценденталізму на прикладах таких мислителів, як В. Вітмен, Р. В. Емерсон та Г. Д. Торо. Продемонстровано, що значення поняття природи у філософії трансценденталістів є значно ширшим за побутове сприймання природи, в якому вона розуміється як зовнішній світ, що його не перетворювала людина. Показано, що філософське розуміння природи трансценденталістів присутнє не лише у філософсько-теоретичному вимірі, а й у їхній поезії, прозі, соціальній та політичній думці.

Ключові слова: історія американської філософії, філософія XIX ст., американський трансценденталізм, український контекст, природа, Ральф Волдо Емерсон, Генрі Девід Торо, Волт Вітмен.

Постановка проблеми. Американський трансценденталізм як філософсько-літературний рух XIX ст. відіграв важливу роль у формуванні сучасного філософського розуміння природи, її взаємозв'язків із людиною та суспільством. На сьогодні, коли Сполучені Штати Америки мають вагомий вплив на життя світу, особливо на політику, економіку, культуру, філософію тощо, подібний вплив вимагає від дослідників звертатися до витоків національної свідомості з метою встановлення сутнісних рис світоглядних орієнтирів. Інакше кажучи, звернення до історії американської філософії сприяє кращому

міжкультурному діалогу сучасності. Ключові представники американського трансценденталізму, зокрема Ральф Волдо Емерсон і Генрі Девід Торо, запропонували унікальну концепцію природи як духовного та морального орієнтира. Для американських мислителів природа не була суто матеріальним чи екологічним середовищем, а виступала носієм вищих ідей, що відкривають шлях до самопізнання та етичного вдосконалення. Вона поставала вмістилищем таємничого досвіду, доступом до якого було запровадження нового типу філософування.

Водночас у сучасному українському контексті актуальність філософії

природи трансценденталістів зростає у зв'язку як із екологічними викликами, так і з потребою гуманістичної рефлексії над цивілізаційним поступом та осмисленням особистісної свободи. Попри зростаючий інтерес до американської філософії системне дослідження ідеї природи, її семантики, прагматики, конотацій у трансценденталізмі з урахуванням її значення для українського інтелектуального простору залишається недостатньо розробленим.

Огляд досліджень і публікацій. Вітменіана, Емерсоніана та Тороаніана в Україні з кожним роком розвиваються все активніше, вони мають беззаперечну наукову й культурну традицію. Важливим внеском у вивчення американської літератури та філософії є праці філологів, культурологів та перекладачів. Таких, наприклад, як Л. Герасимчук, зокрема його стаття «Американський бард в Україні. Рецепція доробку Волта Вітмена», де аналізується сприйняття В. Вітмена в українському літературному середовищі. Українською мовою доступні окремі переклади творів класиків американського трансценденталізму, що дають можливість глибше осмислити їхній внесок у філософію. Серед них, наприклад, «Поезії» В. Вітмена у перекладі Л. Герасимчука (1984) та нове видання «Листя трави» (2022), які демонструють літературний аспект його натурфілософії. У 2021 році з'явився переклад (М. Чернишенко) «Природи» Р. В. Емерсона, що дає змогу простежити його уявлення про природу як головний принцип морального та інтелектуального розвитку людини. Важливе місце займає також переклад (Я. Стріхи, 2020) «Волден, або Життя в лісах» Г. Д. Торо, який є ключовим текстом для розуміння

практичного виміру філософії природи в американському трансценденталізмі. Виникає закономірна потреба в комплексному аналізі філософського спадку американських трансценденталістів в українській гуманітаристиці, що дасть змогу краще відповісти на питання про ідеї природи у трансценденталізмі, її зв'язку з соціальними й політичними концепціями, а також її значення для сучасної української філософської думки.

Метою статті є аналіз концепції природи в американському трансценденталізмі на прикладі творів Р. В. Емерсона, Г. Д. Торо, В. Вітмена, а також осмислення її значення в українському інтелектуальному контексті. Для цього передбачається розкрити філософські засади поняття природи в американському трансценденталізмі, дослідити взаємозв'язок між натурфілософією трансценденталістів і соціально-політичними концепціями XIX ст., проаналізувати наратив рецепцій цих ідей в Україні та їхню актуальність у сучасному філософському та екологічному дискурсі. Стаття спрямована на більш глибоке осмислення впливу американського трансценденталізму на формування філософського світогляду як у світовому, так і в українському контексті.

Виклад основного матеріалу. Філософія американського трансценденталізму визнавала реальність багатоскладовою та багатшаровою, такою, що має глибинні виміри та приховані сенси. Всі ці виміри розкриваються у специфічному баченні трансцендентальної природи речей. Засновник американського трансценденталізму Ральф Волдо Емерсон (Ralph Waldo Emerson, 1803–1882) у своєму творі «Трансценденталіст» (1843) наголошує на тому, що філософія має

спиратися на ідеалістичні фундації, матеріалізм не може дати істинної картини світу: «Те, що в нас у народі називають трансценденталізмом, є ідеалізмом; Ідеалізм, як він з'явився в 1842 році. Як мислителі, людство завжди поділялося на дві секти, матеріалістів та ідеалістів; перший клас заснований на досвіді, другий на свідомості; перший клас починає мислити на основі даних відчуттів, другий клас бачить, що відчуття не є остаточними, і каже: «Почуття дають нам уявлення про речі, але що таке самі речі, вони не можуть сказати» [1, р. 87]. Наслідуючи ідейний спадок європейського ідеалізму, американські трансценденталісти проголошували природу феноменом, визнаючи її, з одного боку, ілюзорною: «Ідеаліст має іншу міру, яка є метафізичною, а саме ранг, який речі займають у його свідомості; і зовсім не їхній розмір чи зовнішній вигляд. Розум є єдиною реальністю, а люди та всі інші явища природи є її кращими або гіршими відображеннями. Природа, література, історія – лише суб'єктивні феномени» [1, р. 89]. З іншого боку, поняття природи у філософських поглядах Р. В. Емерсона набуває полісемантичного характеру, розширюючи його дефініцію. Так, наприклад, у 1836 році Р. В. Емерсон публікує текст, який, по суті, є маніфестом американського трансценденталізму і не випадково отримує лаконічну та гучну назву «Природа» (1836). У ньому автор наголошує на проблемі остаточної дефініції цього поняття та необхідності визнання за природою особливого статусу. Природа, з одного боку, постає тим, чим ми не є, що відсилає нас до фіхтеанської діалектики, а з іншого – це екосистема, у якій вирує таке магічне та неосвяжене життя. Гармонія у світі, у природі,

в людині виводиться на перший план, природа постає таємничим вмістилищем знань, вона сповнена зручності та продуманості. «Попередні покоління споглядали Бога і природу безпосередньо; ми ж – крізь їхні очі. Чому б і нам не насолоджуватися оригінальним зв'язком із всесвітом? Чому б нам не мати поезії та філософії, що народжуються з проникливого розуміння, а не з традиції та релігії, що відкривається нам самим, а не лише історії їхніх вірувань? Перебуваючи деякий час у лоні природи, чиї потоки життя струмують навколо нас і крізь нас, наділяючи силою для дій, співмірних із природою, чому ми маємо блукати серед висохлих останків минулого або змушувати живе покоління ховатися за маскарадом з його вицвілих шат?» [2]. Образність, з якою Р. В. Емерсон говорить про природу, не випадкова, це цілком справедливий літературний прийом, мета якого у нашаруванні на основний зміст тексту емоційної складової. Інакше кажучи, щоб збагнути трансцендентальні виміри природи, які ховаються, мов тіло айсберга, під поверхнею води, необхідно особливим чином використовувати мову. Вона здатна, крім безпосереднього позитивного транслявання змістів, впливати і на підсвідомість, так само і філософія, коли вона обрамлена у вишукані слова, збагачує думку. Для того, щоб збагнути величну природу, необхідно мислити і говорити про неї величною мовою.

Український філолог, культуролог, поет Лесь Герасимчук (1944–2021) здійснив низку перекладів, у тому числі творів Даніеля Дефо, Джека Лондона і Волта Вітмена. У своїй статті «Американський бард в Україні. Рецепт доробку Волта Вітмена» автор провів ретельне

дослідження української рецепції філософської та поетичної творчості американського мислителя. Він зазначає, що в Україні досі не існує повного перекладу творів автора, втім є окремі переклади, які дають змогу українському читачеві познайомитися з одним із найвидатніших реформаторів світової поезії: «Проте відмітною ознакою останнього часу в галузі вітчизняної гуманітарної освіти стало вивчення зарубіжної літератури як окремого предмета українською мовою, а тому й потреба постала оглянути всю попередню вітчизняну вітменіану...» [3]. Дослідник наголошує на тому, що у вітчизняній гуманітарній освіті формується тенденція вивчення зарубіжної літератури як окремого предмета українською мовою. Ще у 1984 році зусиллями видавництва «Дніпро» було опубліковано україномовні переклади віршів видатного В. Вітмена (Уолта Уїтмена) у збірці «Поезії» [4]. А у 2022 році Центр учбової літератури видав переклад «Листя трави» [5]. Ця публікація містить вірші та поеми, які американський поет включив в останнє прижиттєве видання. В його поезії відчувається глибоке філософське підґрунтя природи, він пише: «Спитала дитина: Що таке трава? – і повні жмені мені простягла. / Що відповісти дитині? Не більше за неї я знаю, що таке трава. / Може, це вдачі моєї прапор, / із зеленої – кольору надії – тканини зітканий. / А може, це хустинка від бога, / Напахчена, навмисно зронена в подарунок нам, на згадку, / Десь у куточку й вензель власника, – / щоб помітили ми, звернули увагу, запитали – чия? / А може, трава – й сама є дитина, зрощене немовля зелені» [5, с. 26]. У цьому вірші дитина як образ чистого розуму, *tabula rasa*, ставить просте, але

разом з тим філософське запитання про природу. Трава постає полісемантичним символом, що, з одного боку, нагадує нам про самого В. Вітмена як письменника, для якого трава і сторінки тексту мають одну природу, а з іншого – трава постає символом всеохоплюючої сили природи, яка шириться в усіх напрямках, не знаючи зупину. Трава водночас є природою вкрай важливою та такою, що важко помітити, вона здатна руйнувати залізобетонні конструкції, але легко рветься в руках дитини. І саме питання про суть «природи» містить у собі проблему, оскільки всі дорослі знають, що таке трава, допоки не запитати. Саме тому такий символізм здатний схопити думку американських трансценденталістів, а переклади – привнести нові ідеї в український контекст.

Подібні переклади сприяють популяризації унікальної філософської поезії американських трансценденталістів, яка ближче знайомить читача з унікальним розумінням проблеми людини, соціуму та природи. Втім знайомство українського читача з цим літературно-філософським спадком є досить тривалим. Як зазначав Л. Герасимчук: «Особливістю української вітменіани є те, що вона почалася не з перекладу, не з критики, а з безпосереднього чи опосередкованого запозичення естетичних ідей Волта Вітмена. Цей період хронологічно співпадає з початком Першої світової війни і формуванням у нас нової поезії, народженням різних форм модернізму... Саме тоді про Волта Вітмена починають писати у нас як про провісника нової, демократичної літератури. На жаль, найчастіше то були прибічники й згодом речники більшовицької концепції літературного розвитку».

У 2021 році українською мовою вперше було перекладено «Природу» Р. В. Емерсона. Ця знакова подія для української гуманітаристики стала можлива завдяки Марії Чернишенко, яка здійснила переклад відомого маніфесту. Вона надає словам американського філософа нового звучання, і рядки, у яких Р. В. Емерсона охоплює велич природи, грають новими барвами та образами: «Лице природи ніколи не нице. І наймудріший не видушить силою її таємниць, не втратить цікавості, побачивши всю її довершеність. Природа ніколи не стане іграшкою мудрого духа. Квіти, тварини та гори віддзеркалять мудрість його вищої години так само, як колись захоплювали його у простоті дитинства. Коли ми так говоримо про природу, то маємо на увазі чіткий, але найпоетичніший смисл: цілісність враження від безлічі природних речей. Саме це відрізняє дошку верстатника від дерева поета» [6, с. 12]. Як писав Р. В. Емерсон, чарівний ландшафт, який він мав честь спостерігати, складався з кількох десятків ферм різного розміру, гаїв, полів, тощо. Всі ці землі належали комусь, всі вони були приватною власністю. Втім за цією очевидністю криється прихована краса та сенс, оскільки сам краєвид нікому не належить, він не існує поза нашим сприйняттям. Саме тому американський трансценденталізм тісно був пов'язаний з американським мистецтвом XIX ст., оскільки митці, так само як і філософи, звертають увагу на специфічну оптику. Де існує ландшафт, де криється природа, чому пейзажі та натюрморти містять у собі присутність автора? Все це тому, що людське око є точкою перетину променів, які саме в свідомості людини формують образ природи, і саме в мисленні

та відчуттях він відбивається. Це вкотре нагадує принципи європейського трансценденталізму, щоправда, трохи інакше розставлені акценти, не на епістемологічних началах, втім на естетичних та навіть містичних. Так, наприклад, Р. В. Емерсон пише: «По правді, мало хто з дорослих бачить природу. Більшість не бачить сонця. Принаймні бачить дуже поверхово. Сонце освітлює лише зіницю чоловіка, але просвітлює зіницю й серце дитини. Той, хто любить природу, має зовнішнє й внутрішнє чуття досі справді припасовані одне до одного; він зберіг дух дитинства і в самій своїй дорослості» [6, с. 13].

Есеї «Природа» Р. В. Емерсона постав маніфестом руху трансценденталізму. Так, хоча не всі трансценденталісти писали про природу прямо, проте вихідним положенням були принципи, описані в цьому есеї. Повернення до філософії природи мало ширше значення, ніж просто осмислення природних явищ, оскільки увага до природи означала, що саме природа має бути головним джерелом філософської думки. Це спричинило відмову серед американських трансценденталістів від слідування авторитетам, мислителям минулого або ж провідним філософським школам того часу. Із гуртка трансценденталістів найбільшу увагу до філософії природи приділяли Р. В. Емерсон та його учень, колега та друг Г. Д. Торо. Якщо на початку своєї філософської кар'єри Г. Д. Торо знаходився під впливом та враженням від свого старшого колеги, то згодом він сформував власне розуміння природи і цим вплинув вже на свого вчителя. Трансценденталісти не лише міркували щодо природи на теоретичному рівні, вони так само пізнавали природу на практиці.

Наприклад, достеменно відомо про експерименти трансценденталістів щодо спроб побудови нового, гармонійного способу життя з природою (Брукс Фарм та Фрутлендс). Суть цих експериментів полягала у спробі реалізації утопічних ідей побудови комуни однодумців, які б жили у гармонії з природою та своїми однодумцями. Ці спроби не мали особливого успіху, незважаючи на значний ідейний вплив та те, що надихали трансценденталістів на нові філософські спекуляції.

Практичним виміром пізнання природи можна назвати і експеримент «Волден» – досвід життя Г. Д. Торо у лісі серед дикої природи. Книга «Волден, або Життя в лісах» є одним із найбільш популярних прикладів трансцендентальної літератури в історії. Вона зробила Г. Д. Торо символом багатьох рухів захисту навколишнього середовища через демонстрацію життя в гармонії з природою. Нещодавно, у 2021 році, книгу було перекладено Я. Стріхою, а передмову написав професор В. Менжулін, у якій так охарактеризував філософію Г. Д. Торо: «Торова любов до мудрості є не строго теоретичною й фаховою, а духовно піднесеною і щирою, поетично виразною, глибинно символічною і навіть містично-пантеїстичною» [7]. Для Г. Д. Торо важливим було не тільки філософськи мислити, але також і філософськи жити, тому практичний рівень для нього був значно важливіший. У цій передмові, щоб охарактеризувати Г. Д. Торо, В. Менжулін звертається до характеристики Р. В. Емерсона, оскільки, як вже було зазначено, ці мислителі мали значний ідейний вплив один на одного.

Народився Р. В. Емерсон у 1803 році у родині священнослужителя. Навчався

у Гарварді, працював пастором унітаріанської церкви. Найбільш плідними роками творчості Р. В. Емерсона є 1830-ті роки, саме в цей час він змінює напрям своєї кар'єри – з церковної служби до діяльності публічного інтелектуала – та переїжджає до Конкорда, міста, яке потопало у зелені. Основним жанром праць Р. В. Емерсона були есеї та промови, а головним предметом дослідження стає природа. Тексти Р. В. Емерсона стилістично тяжіють до художньої літератури, втім всі вони містять глибокі ідеї, думки та переконання, щоправда, його філософія не є системною. Поняття природи використовується ним у різних значеннях, проте загальне семантичне поле цих значень складає цілісне та особливе розуміння природи. З самого початку свого есея «Природа» Р. В. Емерсон зважає на полісемантичність цього поняття та виділяє філософське і буденне його значення. Де в буденному значенні «природа відсилає нас до сутності, що її не перетворювала людина», а у філософському: «Філософськи зрозумілий, всесвіт складається із Природи та Душі. Прямо кажучи, отже, все, окремо від нас, все, що Філософія відрізняє як Не-Я, це все, і природа, і культура, і всі інші люди, і моє власне тіло, слід класифікувати під назвою Природа» [2, р. 7]. Першим значенням поняття природи є розуміння її як сутності людини. Інакше кажучи, природа постає внутрішньою неспотвореною частиною людини, що затьмарюється суспільним життям. Тоді як людина для Р. В. Емерсона є центром природи: «Вона (людина) поміщена в центр істот, і промінь відносин переходить від кожної іншої істоти до неї. Ні людина не може бути зрозуміла без цих предметів, ані ці предмети без

людини» [8, р. 14]. Природа є рушійною силою життя, в тому числі і життя людини. Так, Р. В. Емерсон звертається до поняття обачності як до голосу природи в людині. Для Р. В. Емерсона бути обачним означає дослухатися до своїх тілесних потреб, а отже, до голосу природи всередині людини. Цій природній силі в людині важко протистояти, адже у кінцевому підсумку природа все одно перемагає, вважає Р. В. Емерсон. Йдеться про своєрідний природний детермінізм, в якому людина хоча і може протистояти природі в окремих випадках, втім життя підкоряється природним законам: «Я думаю, ніхто не може силувати свою природу. Всі прояви волі пом'якшуються законом буття, так, як нерівності Анд та Гімалаїв пом'якшуються зрештою у форму кулі» [9, р. 59]. На думку Р. В. Емерсона, здатність протистояти природі властива виключно людині, проте це водночас є як унікальністю, так і проблемою, адже протиприродне існування є деструктивним: «Брунька, перед тим як розпуститись, проживає життя, в розквітлій квітці надалі нічого не буде, в корінні без листя життя не менше. Їх природа задоволена, і вони задовольнили природу в кожному моменті. Але людина відкладає або згадує, вона не живе в теперішньому, з неправильним оком вона дивиться в минуле або, незважаючи на багатство, що навколо неї, стає навшипиньки щоб підглядіти майбутнє. Ми не можемо бути щасливими або сильними, доки не зможемо жити з природою в цей момент, понад часом» [9, р. 67]. Американський філософ підкреслює необхідність гармонійного співіснування з природою, в цьому він бачить шлях для майбутнього покращення суспільства як з етичної, так і з політичної точки зору.

Життя, що суперечить законам природи, є джерелом хвороб суспільства, вважає мислитель: «Життя є святом лише для мудрих. Коли на нього дивишся із затишного та «теплого» боку обачності, воно повертається своїм непривабливим та небезпечним боком. Недотримання законів природи нашими пращурами та сучасниками карає і нас також. Хвороби та потвори навколо нас свідчать про викривлення природних, інтелектуальних та моральних законів, і, часом, про нехтування порушенням примножувати такі складні нещастя» [2, р. 252]. Цікавим видається той факт, що у Р. В. Емерсона відсутнє класичне протиставлення природи та культури, природи та мистецтва, навпаки, природа є джерелом і мистецтва, і культури загалом: «Природа, що створила каменяра, створила і дім» [9, р. 175]. Враховуючи тісний зв'язок людини та природи, позитивістський підхід до її дослідження є неповним з точки зору Р. В. Емерсона, з іншого боку, йдеться і про протиприродний спосіб життя суспільства, що виводить поняття природи із антропології до соціальної та політичної філософії.

У соціальній філософії Р. В. Емерсона природа є і етичним індикатором правильного шляху суспільства, і його метою. Політична філософія Р. В. Емерсона є своєрідним осмисленням подій громадянської війни США та пов'язаними із нею думками про майбутнє американського суспільства. Проте ще задовго до початку громадянської війни Р. В. Емерсон у есеї «Природа» маніфестує необхідність створення власної думки, яка б не залежала ні від авторитетів минулого, ні від панівної європейської думки. Цю ідею філософ продовжує і в роботі «Американський вчений», промові 1837 року

у Кембриджі. У ній мислитель наголошує на трьох найбільш впливових силах: природа, книги, події. Але саме природа постає центральною для створення власної незалежної думки.

У політичних творах Р. В. Емерсона проглядаються цінності, які вважають традиційними саме для американської політичної думки. Серед них індивідуалізм, культ праці, спрага власної незалежної думки, а також ідея прогресу. Так, наприклад, основою успішного політичного уряду для Р. В. Емерсона був чесний громадянин. Тому і основний напрям розвитку держави для нього – освіта громадянина. Ще одним важливим для американського світогляду поняттям є поняття прогресу. Для Р. В. Емерсона вибір між консервативним та інновативним підходами до державного правління поставав ключовим. У своїй роботі «Політика» він чітко розділяє ці дві сили, які онтологічно конкурують між собою, а також звертається до прикладу тогочасних США як, власне, уособлення цієї боротьби. Боротьба північних та південних штатів тлумачилась Р. В. Емерсоном як боротьба прогресу із консерватизмом. Разом з тим консервативний, аграрний, рабовласницький південь для нього є протиприродним устроєм, адже природа тяжіє до розвитку та прогресу. Саме тому, за Р. В. Емерсоном, життя суспільства має гармонічно взаємодіяти із законами природи, а інновативний стиль правління на противагу консервативному є більш природним.

Подібний погляд на природне у суспільному житті ми знаходимо і у Г. Д. Торо. Його робота «Волден, або Життя в лісах» описує експеримент тимчасового відлюдництва, єднання з природою, що допомагає йому яскравіше

побачити вади суспільства, його проти-природні вияви. Для Г. Д. Торо відповідальність за дії уряду лежить на кожному громадянininі, єднання з природою є тим, що дає можливість діагностувати суспільство та суспільні цінності. Г. Д. Торо, на відміну від Р. В. Емерсона, не стільки зосереджений на теоретичному осягненні природи, скільки на практичному її пізнанні. Так, у сучасній розвідці філософії Г. Д. Торо дослідник Л. Гант розглядає етику та політичну філософію Г. Д. Торо саме у зв'язку із поняттям природи. Г. Д. Торо підходить до природи як до комплексного явища, для нього підхід природознавства є недостатнім, оскільки він відкидає аспект взаємодії людини та природи. Підхід Г. Д. Торо включає в себе культурний та антропологічний аспекти. Так, наприклад, у своєму есеї «Дикі яблуні» він досліджує як ботанічні та географічні особливості диких яблунь, так і емоційний вплив, що надає споглядання цих диких рослин, а також образ яблуні та яблук у міфології, релігії, літературі [10]. Центральним у розумінні природи для мислителя є практика усамітнення з нею. Сам Г. Д. Торо вважав за необхідне щоденні довгі прогулянки дикими місцевостями. Ця практика є не тільки психологічним розвантаженням людини, але й способом інтелектуальної діяльності, адже мета прогулянок – насамперед відмежуватись від суспільно прийнятних цінностей, здорового глузду та побачити світ неупереджено. Для нього це і є тим, що дає можливість сформулювати незалежну думку та викрити суспільні вади. Так, після усамітненого життя у лісі для Г. Д. Торо стало неприпустимим платити податки уряду, який веде загарбницьку війну із сусідньою державою та тримає частину

населення у рабстві. Відмова від сплати податків державі призвела до затримання та ув'язнення Г. Д. Торо. Про цей досвід він пише у своїй найвідомішій політичній праці «Опір громадянському уряду». Для нього подібні дії уряду є не лише злочинними, а й протиприродними. Відповідальним за дії уряду, на думку Г. Д. Торо, є кожен громадянин. А те, що люди не можуть, як вони вважають, впливати на уряд, не можуть вижити без підтримки соціуму, для Г. Д. Торо є ілюзією. Його експеримент усамітненого життя у лісі демонструє протилежне. Проте для того, щоб люди це усвідомили, їм необхідна практика усамітнення з природою, це впливає на те, як людина думає і як діє: «Поряд з природою дії людини здаються найприроднішими, так ніжно вони з нею співзвучні» [10, р. 119]. Тобто природа для Г. Д. Торо є джерелом вільного мислення та мистецької творчості людини. Водночас протиприродний устрій суспільства може затьмарювати природне в людині, тому єднання з нею є шляхом до більш здорового суспільства та вищої людської культури. Хоча природа у Г. Д. Торо не протистоїть культурі, мислитель вводить ще одне поняття, яке відображає незайману природу, природну сутність, це поняття дикого. Дике, значить, неосупільнене, від протилежності диких та свійських тварин Г. Д. Торо приходять до висновку про існування дикого у людині також: «Ми маємо дикого варвара всередині нас і дике ім'я іноді десь записано в глибині нас. Я бачу свого сусіда, який носить розповсюджене ім'я Вільям чи Едвін, і він втрачає це ім'я так само, як знімають жакет. Воно не стосується його, коли він спить чи в гніві, сполоханий пристрасстю чи натхненням» [10, р. 200–201]. Дика

природа, за Г. Д. Торо, має великий ризик зникнення, що є загрозою не лише для екологічної ситуації, а й для людської культури також.

Увага до природи спостерігається і в інших жанрах трансценденталістського руху. Так, наприклад, американський поет Волт Вітмен також наголошував на цінності дикої природи, як про це пише дослідник американського романтизму Дж. Сінгх у статті «Природа і людство у поезії Вітмена»: «Вітмен вважає, що природа не потребує штучних прикрас, краса природи лише в її дикості» [11, р. 157]. Щодо американської прози трансценденталізму природа посідає центральне місце у творчості Г. Мелвілла: «На відміну від своїх сучасників, Ральфа Волдо Емерсона і, більшою мірою, Генрі Девіда Торо, Мелвілл не був канонізований рухом за навколишнє середовище, екологами чи авторами природи кінця ХХ століття. Однак, як і його сучасники, Мелвілл зосереджує свою увагу на «природі» в Мобі Діку, слово, яке зустрічається в романі сорок чотири рази» [12, р. 97]. Отже, можна побачити, як філософські ідеї трансценденталістів щодо природи ширились від філософії до поезії, прози та політичної думки.

Висновки. Таким чином, поняття природи у творчості американських трансценденталістів мало ширше значення, ніж зовнішній світ, не перетворений людиною. Природа розумілась як сутність та рушійна сила світу, де і людина, і культура, і суспільство підпорядковані її законам. Тому ключ до покращення людського життя полягав у гармонізації взаємодії людини та природи. Між поетичним сприйняттям величі природи В. Вітменом та теоретичним осягненням природи Р. В. Емерсоном і

практичним втіленням гармонійного з природою життя Г. Д. Торо можна простежити ідейний зв'язок розуміння природи в американському трансценденталізмі. Поняття природи використовувалось у різних за жанрами текстах – від поезії, прози до філософських есеїв та політичних промов. Проте у семантичному полі значень поняття природи простежується характерне для американського трансценденталізму розуміння природи – як сутності людини, як першоджерела знання не тільки природничого, а й в цілому, як рушійної сили мистецтва. Як у поезії В. Вітмена, так і есеях Р. В. Емерсона присутній погляд на природу як на сутність людини, що затмарюється соціальним життям, на дитину – як носія чистого сприйняття природи. У працях Г. Д. Торо цей погляд перетворюється на практику усамітнення з природою, через яку можна відновити чисте, неупереджене сприйняття світу. Роботи і В. Вітмена, і Р. В. Емерсона, і Г. Д. Торо реактуалізуються у сучасному українському контексті. Адже питання формування національного ідентитету, пошуку власного наукового шляху, взаємин індивіда і влади, людини та природи у першому столітті незалежності США можуть бути корисними і для українського досвіду. Твори мислителів нещодавно було перекладено українською мовою, також змінюється й їхнє трактування як в українській історії філософії, так і в літературознавстві. Необхідність перегляду інтерпретацій їхньої творчості на противагу радянським тлумаченням є нагальним питанням, що стимулює науковий інтерес до американського трансценденталізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Emerson, R. W., Atkinson, B. *The*

Complete Essays and Other Writings of Ralph Waldo Emerson. New York, 1950. 930 p.

2. Emerson, R. W. *Nature*. Boston, 1836. 110 p.

3. Герасимчук, Л. *Американський бард в Україні. Реценція доробку Волта Вітмена*. URL: http://sumno.com/article/amerykanskyj-bard-v-ukrajini/#_edn6

4. Уїтмен, У. *Поезії* / пер. з англ., передм. Л. Герасимчука. Київ, 1984. 126 с.

5. Вітмен, В. *Листя трави*. Київ, 2022. 111 с.

6. Емерсон, Р. В. *Природа* / пер. з англ. М. Чернишенко. Чернівці, 2021. 96 с.

7. Торо, Г. Д. *Волден, або Життя в лісах* / пер. з англ. Я. Стріхи. Київ, 2020. 432 с.

8. Emerson, R. W. *Essays and Poems of Emerson*. New York, 1921. 525 p.

9. Emerson, R. W. *Essays*. Boston, 1865. 618 p.

10. Thoreau, H. D. *Excursions*. Boston, 1863. 320 p.

11. Hunt, L. H. *The Philosophy of Henry Thoreau: Ethics, Politics, and Nature*. New York, 2019. 184 p.

12. Singh, J. P. Nature and Humanity in the Poetry of Whitman. *International Journal of Research*. 2024. Vol. 11. No. 6. PP. 156–161. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12054545>

REFERENCES

1. Emerson, R. W., Atkinson, B. (1950). *The Complete Essays and Other Writings of Ralph Waldo Emerson*. New York: Modern Library. 930 p. [in Eng.]

2. Emerson, R. W. (1836). *Nature*. Boston: James Munroe and Company. 110 p. [in Eng.]

3. Herasymchuk, L. *The American Bard in Ukraine. Reception of Walt Whitman's Works*. [online] Available at: http://sumno.com/article/amerykanskyj-bard-v-ukrajini/#_edn6 [Accessed 1 Feb 2025]. [in Ukr.]

4. Whitman, W. (1984). *Poetry*. Kyiv: Dnipro. 126 p. [in Ukr.]

5. Whitman, W. (2022). *Leaves of Grass*. Kyiv: Center for Educational Literature. 111 p. [in Ukr.]

6. Emerson, R. W. (2021). *Nature*. Chervivtsi: Druk Art. 96 p. [in Ukr.]
7. Торо, Г. Д. (2020). *Волден, або Життя в лісах* / переклад Я. Стрихи. Київ: Темпора. 432 с. [in Ukr.]
8. Emerson, R. W. (1921). *Essays and Poems of Emerson*. New York: Harcourt Brace. 525 p. [in Eng.]
9. Emerson, R. W. (1865). *Essays*. Boston: The Riverside Press Cambridge. 618 p. [in Eng.]
10. Thoreau, H. D. (1863). *Excursions*. Boston: Ticknor and Fields. 320 p. [in Eng.]
11. Hunt, L. H. (2019). *The Philosophy of Henry Thoreau: Ethics, Politics, and Nature*. New York: Bloomsbury. 184 p. [in Eng.]
12. Singh, J. P. (2024). Nature and Humanity in the Poetry of Whitman. *International Journal of Research*. No. 11(6), pp. 156–161. Available at: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12054545> [in Eng.]

Summary

AMERICAN TRANSCENDENTALISM AND THE IDEA OF NATURE: PHILOSOPHICAL DIMENSIONS IN THE UKRAINIAN CONTEXTS

Serhii RUDENKO

orcid.org/0000-0001-9069-0989

Doctor of Philosophy, Professor,

Professor of the Department of Ukrainian Philosophy and Culture,

Deputy Dean for Scientific Work of the Faculty of Philosophy,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: rudenkosrg@gmail.com

Tetiana TRUSH

orcid.org/0000-0001-7382-0876

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of History of Philosophy, Faculty of Philosophy,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: v73trush@gmail.com

Relevance of the research. Considering that over recent years, there has been an increasing interest in American transcendentalism within Ukrainian intellectual discourse, highlighting the need to analyze one of its central concepts: the notion of nature, which for transcendentalists acquires the significance of an ethical indicator, an ontological category, an anthropological essence, and a socio-political component. American Transcendentalism, as a philosophical and literary movement of the 19th century, played an important role in the formation of the modern philosophical understanding of nature, its relationships with man and society. Today, when the United States of America has a significant influence on the life of the world, especially on politics, economics, culture, philosophy, etc., such influence requires researchers to turn to the origins of national consciousness to establish the essential features of worldview guidelines. In other words, turning to the history of American philosophy contributes to a better intercultural dialogue of modernity.

The **purpose** of this study is to analyze the concept of nature within American transcendentalism in the works of R. W. Emerson, H. D. Thoreau, and W. Whitman as well as understand its meaning in the Ukrainian intellectual context.

Conclusions. The concept of nature in the work of American transcendentalists had a broader meaning than the external world, not transformed by man. Nature was understood as the essence and driving force of the world, where person, culture, and society are subject to its laws. Therefore, the key to improving human life was to harmonize the interaction of man and nature. The issues of forming a national identity, finding one's scientific path, the relationship between the individual and authorities, man and nature in the first century of US independence can also be useful for the Ukrainian experience. The works of thinkers have recently been translated into Ukrainian, and their interpretation is also changing both in the Ukrainian history of philosophy and in literary studies. The need to revise the interpretations of their work in contrast to Soviet interpretations is an urgent issue that stimulates scientific interest in American transcendentalism.

Keywords: history of American philosophy, 19th-century philosophy, American transcendentalism, Ukrainian context, nature, Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau, Walt Whitman.

ДУХОВНИЙ СВІТ УКРАЇНЦІВ У КОНТЕКСТІ НОВЕЛІСТИКИ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Марія НОВОСАД

orcid.org/0000-0001-9446-0515

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
email: novosadmg@ukr.net

Світлана БІЛОУС

orcid.org/0000-0023-3681-2540

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
email: sbilous7@gmail.com

Лілія БОРИСЕВИЧ

orcid.org/ 0000-0001-8899-2670

доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
email: lilja.borisevich@pnu.edu.ua

Анотація. *Висвітлено світовідчуття й світорозуміння однієї з етнографічних груп українців – гуцулів (другої половини XIX – початку XX ст.), якими щиро захоплювався видатний український письменник Марко Черемшина. Його літературні твори стали основою для філософсько-культурологічних роздумів щодо духовних цінностей українців Гуцульщини того часу. Звернено увагу на актуальність життєвої філософії минулого для сучасників.*

Ключові слова: *українська самобутність, гуцули, Марко Черемшина, українська філософія, українська культура, новелістика, християнська релігійність, народні звичаї, духовний світ, цінності, самоідентичність, методологія досліджень.*

Постановка проблеми. Події українського сьогодення засвідчують, що в умовах війни питання духовно-культурної спадщини також є предметом зазіхань окупанта. Саме в сучасних реаліях українські науковці мають чітко ідентифікувати, декларувати й відстоювати українську культуру та її творців і носіїв; піднести на достойний науковий рівень кожного, хто має відношення до представлення скарбниці духовності,

культури, ментальності етнічних груп, субетносів зокрема й українців загалом.

Важливо здійснювати багатоаспектний вимір духовності українців, вивчати дослідження не лише в галузі літературознавства, мистецтвознавства, а передусім через призму філософії, культури, релігієзнавства.

Очевидно, що культурна політика держави має сприяти розвитку глибоких та цілісних знань про етнічні, релігійні

й інші групи, котрі в сукупності складають українське суспільство. Відомо, що прищеплювати ці знання й шанобливе ставлення починають в родині з дитинства, а далі до цього процесу приєднуються школа, гуманітарні та інші вищі навчальні заклади, котрі, говорячи про специфіку української філософії, звертаються до традицій, яскраво описаних в літературі українських письменників.

Це дослідження присвячене філософсько-культурологічному аналізу творчості Марка Черемшини, виокремленню важливих смисложиттєвих тем у його літературних творах.

Огляд досліджень та публікацій. Розвиток філософських, культурологічних і релігієзнавчих досліджень часто має міждисциплінарний вимір. Однією з привабливих у цьому аспекті є тематика духовності, що виокремлюється в контексті творчості Марка Черемшини.

В окресленому дослідженні спираємось насамперед на творчість літературознавців.

Так, в українському літературознавстві постать письменника аналізувалася досить обширно: починаючи від бібліографічних спостережень до глибокого аналізу його літературних творів. Про життя і творчість Марка Черемшини писали Василь Стефаник, Іван Франко, Осип Маковей, Микола Зеров та інші.

Серед наукових праць ХХ століття варто виокремити О. Засенко (Марко Черемшина: життя і творчість. Київ, 1974); О. Гнідан (Марко Черемшина: нарис життя і творчості. Київ, 1985); Н. Семенюк (Співець Гуцульщини: спогади про Марка Черемшину. Ужгород, 1974) та ін.

Актуальними для нашого дослідження є наукові публікації Тетяни Лях:

«Філософське осмислення проблеми життя і смерті в новелі Марка Черемшини «Карби», «Експресіонізм у новелістиці Марка Черемшини: метафізика людини і світу», «Імпресіонізм прози Марка Черемшини».

Мета статті – розкрити самотність духовного світу українців (на прикладі етнографічної групи гуцулів) через діалекти, мову, культуру, християнську філософію, спосіб та обставини життя в контексті новелістики Марка Черемшини.

Для досягнення поставленої мети під час написання публікації постала низка завдань:

- виокремити характерні риси духовності людини в творчості Марка Черемшини;
- виявити взаємозв'язок літературних персонажів з типовими ознаками духовності пересічних людей, зокрема сучасників;
- окреслити важливі фактори духовності, які стали основою формування світогляду гуцулів;
- визначити важливі філософсько-світоглядні питання, що порушені у творчості письменника, відображаючи життя, побут, духовний світ гуцулів.

Для розв'язання поставлених завдань використовували наступні методи: аналітичний – у виокремленні сюжетів новел, які наповнені описами про звичаї і традиції гуцулів; пошуковий – у виборі літературних персонажів, світогляд яких розкриває розуміння світу і людини в тогочасному суспільстві; бібліографічний – унікальність творчості митця-новеліста, спадщина якого розкриває ідею духовності українців.

Виклад основного матеріалу. Творча спадщина Марка Черемшини

різноманітна: від новел, поезій, п'єс до критичних статей та перекладів літературних творів [8].

Аналізуючи творчість мислителя, слід зауважити, що багатогранність його діяльності обумовлена різнобічністю творчого обдарування, а також специфічними умовами розвитку української культури в Галичині наприкінці XIX – початку XX ст.

Життя і діяльність Марка Черемшини (1874–1927) проходили в умовах Австро-Угорської монархії та панської Польщі. Цісарський уряд Австро-Угорщини щодо населення краю проводив політику соціального та національного поневолення. Він перетворив край Гуцульщини в свої колонії, зробив аграрним придатком до австро-угорської промисловості, сировинною базою і ринком збуту товару.

Проте українська фольклорно-міфологічна календарно-обрядова творчість передавалася усно з покоління в покоління. «Там, де стерто або фальсифіковано той чи інший факт української історії, звучить непідробний, невмирущий голос української пісні, думи або розігрується на високому художньому рівні з тих чи інших причин втрачена істориками сцена українського життя» [3, с. 21]. Тому Марко Черемшина, використовуючи народні пісні, голосіння, коломийки, приказки, прислів'я й інші народнопісенні традиції, у своїх творах активно представляв та відстоював інтереси народу і таким чином боровся за подальший розвиток духовної культури через літературну творчість.

Короткі, стислі новели, в яких духовність людини змальована в згущених барвах, охоплюють невеликий закуток гуцульської землі. Герої

письменника – прості люди. Проте в їхніх образах відбивається доля особистості як такої незалежно від часу й країни. У мові автора і його героїв відчувається первісна священна сила слова, яка виходила з глибини фольклорно-пісенних традицій та людського буття в ті моменти, коли вона стояла перед Богом.

Постать Бога в творчості Марка Черемшини займає особливе місце. Бог описується як такий, до кого дуже часто звертаються в своєму житті гуцули. Бог у його творах – це символ справедливості, надії, а часом і трагічної долі, який несе водночас і порятунок, і випробування. Марко Черемшина зображує Бога не як далекого і відстороненого, а як близького до людей, з яким вони можуть спілкуватися, ділитися болем і радіщами. Письменник розкриває глибокі релігійні почуття українських селян, показуючи їхню віру як частину щоденного буття, яке проходить через призму страждання, надії та любові. У його творах Бог часто постає як єдине джерело втіхи для селян, які стикаються з життєвими труднощами. Люди звертаються до Бога у молитвах, шукаючи розради й підтримки у важкі моменти. Для них Бог – це захисник, який може полегшити життя і страждання.

Українці в контексті творчості Марка Черемшини глибоко вірять у Божу справедливість, очікуючи, що після земних випробувань вони знайдуть правду і спокій у Царстві Божому. Бог символізує той вищий суд, який не підвладний людським законам, і для багатьох героїв новел саме ця віра дає силу переживати жорстокі реалії життя. У творах письменника висвітлюється, що Бог присутній у численних ритуалах, обрядах,

звичаях, традиціях, які супроводжують життя селян, зокрема в молитвах, відзначенні релігійних свят. Це свідчить про дуже помітне і часто визначальне місце Бога в повсякденному житті українців. Традиції й ритуали допомагають їм відчутти зв'язок з вищими силами та знаходити душевний спокій.

Образ Бога у творчості Марка Черемшини також тісно пов'язаний із літературним змалюванням природи. Карпатські пейзажі, гори, річки й ліси часто символізують Божу присутність і силу, що оточує людей. Це глибокий філософський образ у його творчості.

Світогляд письменника, його релігійні, національні й соціальні переконання доповнюють один одного, допомагають красномовно відобразити глибинну духовність гуцульського селянина. Твори Марка Черемшини реалістичні, просякнуті думками, відчуттями, переживаннями автора. Змалювати духовне життя гуцульського селянина, його традиції, звичаї міг тільки той, хто сам особисто жив таким життям. Автор так відтворив особливості колективного мислення гуцулів, словесності, які мали місце в той час, ніби «злизав з їх уст слова, вичитав їх думки з їх сердець, виссав їх почування, а також вглибився в їх біль – розпуку та безсилля» [5].

Вивчаючи духовний світ людини на підставі творів письменника, слід відзначити новели «Карби», «Раз мати родила», «Святий Николай у гарті». Саме в цих творах яскраво виражено звернення селянина до Бога, звичаєві обряди, традиції тощо. Все це чітко виявляє духовність людини.

Людина в новелах Марка Черемшини вражає нас естетичністю, благородністю висловлювань: «На Великдень баба

убрала Петрика як паву, по дорозі писанки людським дітям за прости-бі роздавала» [5], «На дзвіниці розгойдалися дзвони і скликають людей на недільну відправу» [5].

У новелі «Святий Николай у гарті» звучать запитання і відповідь: «Звідки ти маєш той образ? – То з діда-прадіда» [5], що підтверджують пріоритетність духовних цінностей українців.

Власну духовну культуру Гуцульщина зберігала і в тяжкі часи Першої світової війни. У час, коли на Україну насували звідусіль «темні сили, що топтали закони Божі», християнська релігійність у селянській душі наростала все з більшою силою. Це висвітлює збірка «Село за війни»: «У війну село храмувало, храм своє право має, як заспівали, голосом повели, то все село збіглося, як бджоли до меду і вкрило гору над дорогою» [5].

Війна «переорала» не тільки гуцульські землі, але в певному сенсі й душу гуцульського селянина. Життя гуцульського селянина у відображенні новеліста – це глибока книга людської, часто трагічної, долі.

Молитва до Бога, діалоги з Богом, зі святими, шанування ікон щоденно були у житті гуцулів. Для прикладу, один з його героїв – Сівчук – показує своє трепетне ставлення до образу святого Миколая. Інші новели – «Писанка», «Коляда», «На Купала – на Івана», «Йордан» – також пройняті християнською релігійністю й побожністю селян.

Цінності духовної культури зберігала й охороняла церква. Вона була й осередком культурного життя села. У новелі «Перші стріли» Марко Черемшина змалював, як навіть під час війни люди берегли пам'ять про «храмове свято»: «люди не дарують храму і зійнялися в село на

відправу, як давніми роками», «править-ся відправа, аж церква дрижить» [5].

Традиції Гуцульщини XIX ст., в тому числі християнські, стали визначальними для стилю життя. Не уявляли собі гуцули Великодня без писанки, Різдва – без куті, Івана Купала – без Морени.

Саме такою духовністю пройнята новела «Писанки», герой якої Роман Мокан побачив «писаночки писані», «писаночки красні», що усміхалися до нього, «як зірочки», «гей живі очі» – «його темні гадки сідали воронами на крила і утікали від нього» [5]. Писанки у творі є символом не лише великодніх свят, а й самого життя, відродження та пам'яті. «Писанки», зображені письменником, – це його віра, його народ, його Україна.

У новелі «На Купала – на Івана» поетично описується, як «Купайло на небі обіздівся і золотим пером записав котрусь душу у свої книги, ... в церкві жінки Іванів вітвар зіллям убирають». Купайло «сонцем зарінки сушить, ... зіллям силу дає, ... дівчатам личко красить, ... най же цеє нарід каїться, най свою Україну шанує ... най свою віру держить» [5]. Письменник використовує яскраві діалектизми, які надають особливого колориту опису святкування. Твір передає містичний і святковий настрій, який панує в ніч на Івана Купала, та водночас свідчить про те, що хоча й домінує християнська віра в Україні, все ж в народі ще активно поширена підтримка язичницьких традицій.

Пройнята звичаєвою обрядовістю і новела «Основини»: «Дяк хреститься, запалює свічку і хрестить нею воду», «приклякає, хреститься і б'є поклони Семаниха. За нею уклякають усі її гості й промовляють: «Ой, Господічку любий

та добрий, та солодкий! – Господічку наш добрий та пишний, та файний!» [5].

Подібні обрядові дії описуються у новелі «Не боже», де Семаниха «молилася, до землі припадала, землю цілувала, хрестилася і біла в груди, всі розп'яття обцілувала» [5]. Очевидно, форма вияву духовності мала значення для гуцулів.

Водночас гуцули задаються філософськими питаннями: «... а де є Бог? Де правда Божа?». Марко Черемшина вловив великий трагізм у людських душах, котрі не можуть зрозуміти, чому Бог «не благословив синів, що пішли до бою за рідну землю і лягли головами», «нема села, лиш цвинтар» [5]. Ці та інші моменти дуже актуальні для переживань усіх українців сьогодення в умовах повномасштабного вторгнення в Україну держави-агресорки.

На той час австрійська вояччина все лютішала й лютішала від фронткових невдач і злість її сходила на нещасних людей. Пригнічення селянина, реалістичне відображення несправедливості, духовність проходять крізь його творчу спадщину. Однак національний дух селян не був скорений, умови життя в роки війни значно змінили обличчя гуцульського села, але «душі не згубили» [5]; «життя у нього тріумфує над усіма перешкодами» [7, с. 25].

Поетичні теми автора завжди були натхнені усною народною творчістю гуцульської землі. Коломийки, пісні, танці піднімали дух народу.

Новеліста глибоко турбувала проблема «пошарпаності» людської душі, причому він керувався переконанням, що усе життя людини наповнене почуттям святості: «Всі ми під сонцем жиємо, всім нам писана доля» [4, с. 201]. Так, покарана за безневинну провину людина

стає перед Богом, проте найвищий суддя мовчить, не має для неї слова потіхи. І немає нікого на широкому світі, хто б до його зболілого серця приклав цілющий лік: «Біг дав, та й Біг узяв» [5].

Автор описує думки гуцулів про те, що люди приречені бідувати, деревити насухо, бо ходять у вірі, що то – їхній хрест, що їм «пишеси гріх» за найменше порушення норми, найневиннішу спробу полегшення тягаря. Приреченість буття селянина визначається його прив'язаністю до землі. Нерозривна пов'язаність із землею формує його світобачення, стиль життя. Водночас зв'язок селянина із землею не однобічний. Селянин, що засіяв землю, відчуває, що вони зріднилися. Він дає свою працю, вона дає йому хліб і радість. Зв'язок між ними духовний, а не економічний. Людина олюднеє землю, яка, зі свого боку, впливає на неї ще глибше. «І приріс він до села серцем і душею, ... і чув, як земля дише, зітхає, марніє і журиться хлібом» [5].

Своїми новелами письменник розкривав найпотаємніші закутки людської душі. Не поминув виразно розкрити стійкість селянина, його твердість у життєвих негодах. Незважаючи на трагічні ситуації, його герої завжди залишаються з надією на краще майбутнє. «Жах і тривога уступали й утікали з бадіків високо аж на церковний хрест, ... стали бадіки хреститися та дякувати Господові, що полегшив їм їх неволю, зіслав їм надію, як веселичку на небі» [6, с. 114]. «Очима хрест цілували, божі рани прикликали, сковані руки підіймали, аби хрест поздіймав ланці їм, грішним». Та «луснула сальва (залп) з-поза плечей бадіків, і всі вони попадали покотом на землю» [6, с. 114].

Для гуцульського мислителя Марка Черемшини головне завдання – фіксація та зображення проявів духовності, їх святості, переживань, миттєвих відчуттів. «Гей орли пострілені, гей гаджюги (молодий смерековий ліс) відчміхани, гей стружені подоріжні, на дорозі вбиті» [6, с. 115]. Автор поєднав із світом природи усамітненість селянина, його втечу від суспільства. Але збагнув ще й інший момент: ситуація смерті покладає на уста селянина печать мовчання.

Так, з'ясував загадку смерті Альфред Вінні у творі «Смерть вовка». У цій поемі загнаний у безвихідь вовк бачить свою неминучу загибель, як і бадіки у новелі «Бодай їм путь пропала», але не чекає порятунку від німого неба. На мовчанку неба він відповідає стоїчною мовчанкою, яка ніби промовляє до людини: «Умій зберегти свою гордість і гідність, не сором себе стогоном, плачем, благанням» [6, с. 123]. У цій новелі письменник підкреслює стоїцизм бадіків, які «із-за церкви впали», «куди котрий, як вітроломи від бурі, і не ойкнули, не писнули». «Німа мова» – це мова самотньої людини, сповідь перед Богом, самим собою, перед німим свідком – свідком неволі – небом.

Водночас навколишнє середовище згідно з описами начебто усіма силами підтримує знедолених: «Посилають гори запашний вітрець, аби наслухав душі у газдів, ... присилають ліси шум довгошийкий, аби співав біль у газдів, ... присилає село свої зорі, аби сідали у газдівські очі, аби тоті очі ще хоч раз на село подивилися»; «схияється до них церков, і своїми хрестами вкриває їх незажмурені очі, ... за газдами банує» [6, с. 123].

Філософія творчості Марка

Черемшини відіграє важливу роль у відображенні життя й долі українського селянства, роздумів про людину та її місце у світі. Він порушує глибокі морально-етичні питання, такі як приреченість людини, сутність страждань, боротьба за правду та справедливість, які перегукуються з екзистенційною філософією. Автор зображує героїв своїх творів у постійній боротьбі зі складними життєвими обставинами та соціальними утисками, що породжують внутрішні конфлікти й сумніви.

З огляду на сказане вище зазначимо, що в літературній творчості письменника простежуються філософські питання, актуальні для українців того часу і сьогодення:

- Марко Черемшина акцентує увагу на важкому житті селянства, їхніх переживаннях і стражданнях. Він часто змальовує трагічні образи людей, які стикаються з незворотними втратами, бідністю, жорстокістю життя.

- Письменник розмірковує про долю і приреченість своїх героїв, багато з яких сприймають труднощі як неминучі. Це підкреслює пасивну реакцію людей, які перебувають під тиском жорсткої реальності.

- Природа у його творах одухотворена: перебуває в гармонії з людьми або навпаки – суворі до людей. Загалом герої відчують зв'язок із природою, яка стає або втіленням життєвих складнощів, або втіхою.

- У багатьох творах звучить тема соціальної несправедливості, що порушує рівновагу у світі. Письменник розмірковує про долю людини у контексті соціального і національного гніту.

- У Марка Черемшини порушуються питання життя і смерті, що носять

універсальний характер, а також теми людського існування, трагічності буття, ставиться питання про сенс життя, яке часто залишається без відповіді.

Висновки. Отже, визначено важливі філософські теми для роздумів у творчості Марка Черемшини: антропоцентрична тематика, місце страждання та співчуття в житті людини (що перегукується із переживаннями українців на сучасному етапі). Автор звертає увагу на осмислення людьми теми приреченості й покірності. Особливе місце в творчості письменника займають любов до природи, проблема справедливості, екзистенційна тематика, українська ідентичність, культурна самотність українців.

У проаналізованих новелах («Основини», «Карби», «Раз мати родила», «Святий Николай у гарті») окремі сюжети розповідають про звичаї і традиції гуцулів. Людина у Марка Черемшини наповнена любов'ю до життя, енергійністю, а отже, духовністю у своїй найглибшій сутності.

Селяни у творчості письменника виявляють свою духовність через дотримання автентичних звичаїв і традицій краю. З творів Марка Черемшини читачі вчергове отримують підтвердження, що українці (на прикладі гуцулів) жили в гармонії з природою. Духовність гуцульського селянина єдналася з вірою у Бога, надією на краще життя. Розкриваючи окремі деталі побуту, повсякденного життя, щоденних міркувань, переживань, автор був переконаний у тому, що гуцульське селянство яскраво представляє самотність українських етносів, а отже – унікальність української культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнідан, О. *Марко Черемшина: нарис життя і творчості*. Київ, 1985. 167 с.
2. Засенко, О. *Марко Черемшина: життя і творчість*. Київ, 1974. 250 с.
3. *Культурне відродження в Україні*. Львів, 1993. 214 с.
4. Семенюк, Н. *Співець Гуцульщини: спогади про Марка Черемшину*. Ужгород, 1974. 118 с.
5. Марко Черемшина. *Бібліотека української літератури*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=16884>
6. Черемшина, Марко. *Твори: у 2 т.* Київ, 1974.
7. Мостин, Н. Неоромантична модель гуцульського дивосвіту: про новелістику М. Черемшини. *Слово і час*. 1999. № 6. С. 24–32.
8. Марко Черемшина, життя і творчий шлях. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=16884>
9. Лях, Т. Філософське осмислення проблеми життя і смерті в новелі Марка Черемшини «Карби». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. Соціальні комунікації*. 2010. Випуск 22. С. 44–48. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6734/1/%D0%A4%D0%86%D0%9B%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%A4%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%95%20%D0%9E%D0%A1%D0%9C%D0%98%D0%A1%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%98.pdf>
10. Художня антропологія в новелістиці Марка Черемшини. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (93). Травень. URL: <https://molodyvchenyi.ua/index.php/journal/article/view/617/600>

REFERENCES

1. Hnidan, O. (1985). *Marko Cheremshyna:*

- Sketch of Life and Work*. Kyiv, p. 167. [in Ukr.]
2. Zasenka, O. (1974) *Marko Cheremshyna: Life and Work*. Kyiv, 250p. [in Ukr.]
 3. *Cultural Revival in Ukraine*. (1993). Lviv, 214 p. [in Ukr.]
 4. Semeniuk, N. (1974). *Singer of the Hutsulshchyna: Memories of Mark Cheremshyna*. Uzhhorod, 118 p. [in Ukr.]
 5. Marko Cheremshyna. *Library of Ukrainian Literature*. [online] Available at: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=16884> [in Ukr.]
 6. Cheremshyna Marko. (1974). *Works: in 2 Volumes*. Kyiv. [in Ukr.]
 7. Mostyn, N. (1999). Neo-Romantic Model of the Hutsul Wonderland: on the Novelistics of M. Cheremshyna. *Slovo i chas* (Word and Time), No. 6, pp.24 -32. [in Ukr.]
 8. *Marko Cheremshyna, Life and Creative Path*. [online] Available at: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=16884> [in Ukr.]
 9. Liakh, T. (2010). Philosophical Understanding of Life and Death Problem in Marko Cheremshyna's Short Story "Karby". *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya Filolohiia. Sotsialni komunikatsii* (Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Philology Series. Social Communications), Issue 22, pp. 44-48. [online] Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6734/1/%D0%A4%D0%86%D0%9B%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%A4%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%95%20%D0%9E%D0%A1%D0%9C%D0%98%D0%A1%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%98.pdf> [in Ukr.]
 10. Artistic Anthropology in the Novels of Marko Cheremshyna. (2021). *Molodyi vchenyi* (Young Scientist), No. 5 (93). [online] Available at: <https://molodyvchenyi.ua/index.php/journal/article/view/617/600> [in Ukr.]

Summary

THE SPIRITUAL WORLD OF UKRAINIANS
IN THE CONTEXT OF MARKO CHEREMSHYNA'S NOVELISTICS:
PHILOSOPHICAL AND CULTURAL DIMENSION

Mariia NOVOSAD

orcid.org/ 0000-0001-9446-0515

Candidate of Art History, Associate Professor
of the Department of Philosophy, Sociology and Religious Studies
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
e-mail: novosadmg@ukr.net

Svitlana BILOUS

orcid.org/0000-0023-3681-2540

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
of the Department of Philosophy, Sociology and Religious Studies
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
e-mail: sbilous7@gmail.com

Liliia BORYSEVYCH

orcid.org/0000-0001-8899-2670

Associate Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Religious Studies
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
e-mail: lilja.borisevich@pnu.edu.ua

Relevance. Recent events in Ukraine demonstrate that, even in times of war, the nation's spiritual and cultural heritage becomes a target for occupation. Under these circumstances, Ukrainian scholars must clearly identify, declare, and defend Ukrainian culture, creativity, and their creators and bearers; they must also elevate, to a worthy scientific level, everyone who has contributed to the treasury of spirituality, culture, and mentality of Ukraine's ethnic groups and subethnic communities, including the Ukrainian people as a whole.

It is important to conduct a multi-dimensional examination of Ukrainian spirituality, encompassing studies not only in literary and art criticism but also through the lenses of philosophy, culture, and religious studies.

Obviously, the state's cultural policy should support the development of deep and holistic knowledge about the ethnic, religious, and other groups that collectively form Ukrainian society. It is known that instilling this knowledge and respect begins in the family environment, from early childhood, through all available means, and continues through schools and higher educational institutions. These institutions, by exploring the uniqueness of Ukrainian philosophy, turn to the traditions vividly described in the works of Ukrainian writers.

This study is dedicated to a philosophical and cultural analysis of the works of Marko Cheremshyna, highlighting significant themes of meaning and existence in his literary creations.

Purpose. To reveal the uniqueness of the Ukrainian spiritual world (through the

example of the Hutsul ethnographic group) via dialects, language, culture, Christian philosophy, lifestyle, and life circumstances, as illustrated in Marko Cheremshyna's novellas.

Conclusions. Marko Cheremshyna's works feature prominent philosophical themes for contemplation, such as anthropocentric themes and the role of suffering and compassion in human life, which resonate with the experiences of Ukrainians today. The author draws attention to humanity's understanding of themes of inevitability and humility. Love for nature holds a special place in his work, as does the question of justice, existential themes, Ukrainian identity, and the cultural uniqueness of Ukrainians.

The analyzed novellas ("Osnovyny," "Karby," "Once Mother Gave Birth," "Saint Nicholas in the Forge") include certain storylines that reflect the customs and traditions of the Hutsuls. The people depicted by Cheremshyna are filled with a love for life and thus embody spirituality in its deepest form.

Cheremshyna's Hutsul peasants express their spirituality through their adherence to authentic customs and traditions. Through Cheremshyna's work, readers once again find confirmation that Ukrainians (exemplified by the Hutsuls) lived in harmony with nature. The spirituality of the Hutsul peasant was intertwined with faith in God and hope for a better life. In revealing specific details of everyday life, daily thoughts, and experiences, Cheremshyna was clearly convinced that Hutsul peasantry vividly represented the uniqueness of Ukrainian ethnic groups and, consequently, the distinctiveness of Ukrainian culture.

Keywords: Ukrainian identity, Hutsuls, Marko Cheremshyna, Ukrainian philosophy, Ukrainian culture, novelistics, Christian religiosity, folk customs, spiritual world, values, self-identity, research methodology.

ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ ТА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ

УДК 94: 321.17 (477) «10/11»

DOI: 10.17721/2413-7065.1(94).2025.322785

НОВГОРОДСЬКИЙ І ВОЛОДИМИРСЬКИЙ ПЕРІОДИ ДІЯЛЬНОСТІ КНЯЗЯ РОМАНА МСТИСЛАВОВИЧА У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ОЛЕКСАНДРА ГОЛОВКА

Тарас ЧУГУЙ

orcid.org/0000-0002-4679-8543

кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник

відділу Євразійського степу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України

email: chuguj-taras@ukr.net

Анотація. Проаналізовано наукові здобутки Олександра Головка щодо вивчення новгородського і володимирського періодів діяльності князя Романа Мстиславовича. Наголошено на важливості подальшої розробки наукової теми про роль династії Романовичів у процесах історії державотворення України.

Ключові слова: Роман Мстиславович, Олександр Головка, історіографія, Новгород, Володимир.

Постановка проблеми. Вивчення життєвого шляху видатної постаті середньовічної історії Романа Мстиславовича неможливе без аналізу наукових праць провідного спеціаліста у цій сфері Олександра Головка. Дослідження діяльності князя Романа у роботах вченого є складовою частиною розробки теми про роль династії Романовичів у процесах державотворення України. На сучасному етапі в історіографії відсутнє ґрунтовне дослідження внеску О. Головка у вивчення новгородського і володимирського періодів правління Романа Мстиславовича. Нашому аналізу підлягають наукові роботи, в яких висвітлено історію Галицької та Волинської земель.

1988 р. побачила світ монографія «Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв.» [7]. У ній особистості князя Романа приділено належну увагу в контексті розвитку русько-польських відносин другої половини XII – початку XIII ст.

Результатом багаторічної роботи

О. Головка стала монографія «Князь Роман Мстиславович та його доба: нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття» [8], видана 2001 р. Автор розглянув питання походження князя Романа і перебіг усіх трьох періодів його політичної діяльності: новгородського, володимирського і галицько-волинського. Крім того, дослідник не тільки ретельно проаналізував джерельну базу й історіографію доби Романа Мстиславовича, а й образ князя в пам'яті народів Східної Європи та його парадигму в ідеологічному житті Русі XIII ст. Незважаючи на те, що постать Романа Мстиславовича знайшла своє відображення також у книгах таких авторів, як П. Кралюк [26], О. Майоров [28; 29] і А. Горovenko [13], саме монографія О. Головка має комплексний характер і є результатом ґрунтовного аналізу життя і діяльності князя Романа.

2006 р. дослідник успішно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за темою

«Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи у період раннього та класичного середньовіччя» [9]. Окрім дисертації, він видав монографію «Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя» [10], в якій постать Романа Мстиславовича знайшла своє належне місце. Вчений розробив нову концепцію історії України середньовічної доби, висвітливши процес розвитку перших державних утворень на території Волині й Прикарпаття, еволюцію цих регіонів у складі Давньої Русі та формування земель-князівств в удільну добу. Подальше вивчення дослідником ролі князя Романа в русько-польських відносинах знайшло відображення у новій монографії «Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.)» [11].

Метою статті є розгляд на основі джерельної бази і літератури наукових досягнень О. Головка щодо відновлення новгородського і володимирського періодів діяльності Романа Мстиславовича. Головним **завданням** стало визначення об'єктивності дослідницьких висновків ученого. Під час роботи було застосовано такі **методи**, як історичний, проблемно-хронологічний, історико-генетичний, історико-порівняльний, індукції, дедукції та аналізу, принципи наукової об'єктивності, історизму, логічності й послідовності, а також біографічний підхід і прийом актуалізації. **Науковою новизною** статті є те, що автор вперше здійснив аналіз здобутків О. Головка з вивчення важливих періодів життя князя Романа, застосувавши порівняльний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Постать Романа Мстиславовича є унікальною у вітчизняній історії. Зосередимо увагу на основних дискусійних питаннях життєвого шляху князя та їх відображенні у дослідженнях О. Головка й інших науковців, здійснивши порівняльний аналіз. Роман (хресне ім'я – Борис) народився в сім'ї володимирського, а з часом великого князя київського Мстислава Ізяславовича і польської княгині Агнеси. У Романа було троє братів – Святослав, Всеволод і Володимир.

Під 1168 р. у Київському літописі знаходимо повідомлення про те, що новгородці спрямували до великого князя київського Мстислава послів, прохаючи в нього сина, і він відправив їм Романа [33, с. 373]. З цього приводу О. Головка пише, що запрошення князювати у Новгороді Роман міг отримати у другій половині 1167 р. [8, с. 62]. Цей висновок було зроблено на підставі даних Новгородського літопису [30, с. 220], згідно з якими запрошення князя відбулося за ініціативи нового новгородського посадника Якуна.

Запросивши сина Мстислава Ізяславовича на престол, новгородська громада прагнула захиститися від намагань володимиро-суздальського князя Андрія Боголюбського відновити князем у Новгороді Святослава Ростиславовича. Такий розвиток подій міг поставити Новгород під контроль східного сусіда. Проте цього волелюбні новгородці допустити не хотіли. Тому раді були новгородці своєму бажанню [30, с. 33]. Князь Роман прибув до Новгорода разом із великим військовим загоном вірних воїнів-волинян у знаковий день – на свято Великодня – 14 квітня 1168 р. Зазначимо, що князі Ізяславовичі користувалися

великою пошаною на Русі. Цим пояснюється приязне ставлення киян до Мстислава Ізяславовича, а новгородців – до Романа Мстиславовича. Тому О. Головка [8, с. 62] справедливо критикує позицію Ю. Лимонова [27, с. 68], який вважав, що новгородці прийняли Романа під тиском Мстислава Ізяславовича.

Молодий князь Роман наприкінці весни 1168 р. здійснив із новгородцями і псковичами успішний похід на Полоцьк, а на початку літа – на Торопець, узявши велику кількість людей у полон. Пов'язано це було з тим, що князь Андрій Боголюбський створив проти Новгородода коаліцію зі смоленськими й полоцькими князями. О. Головка з цього приводу правильно зазначив, що «Новгородська земля продовжувала перебувати фактично у ворожому оточенні сусідів» [8, с. 64]. На початку 1169 р. новгородське військо на чолі з воеводою Даниславом Лазутиничем розбило суздальців у Волоцькому краї.

Витіснення князів Ростиславовичів із Новгородода з приходом до влади князя Романа Мстиславовича спровокувало розбрат на Русі. За свідченнями Київського літопису, між Ростиславовичами і Юрійовичами, з одного боку, та Мстиславом Ізяславовичем – з другого, виникла ще більша ворожнеча. Після цього відбулися переговори, внаслідок яких було ухвалене рішення йти військовим походом на Київ [33, с. 373]. Головну роль в організації походу відіграв Андрій Боголюбський, який прагнув посісти старше місце серед правителів на Русі. В поході взяли участь одинадцять князів: смоленські Ростиславовичі, чернігівські Ольговичі, Гліб Юрійович Переяславський та інші. Мстислав Ізяславович опинився у скрутному становищі, оскільки перед

цим він спрямував військову допомогу синові Роману. Проте вона не дійшла до нього через те, що князі Рюрик і Давид Ростиславовичі біля м. Межимостя схопили очільника війська – князя Михайла Юрійовича – і перешкодили йому дійти до Новгородода.

Мстислав Ізяславович у Києві не зміг протистояти військам своїх політичних опонентів, тому змушений був залишити місто, яке у першу неділю Великого посту, 9 березня 1169 р., захопили союзники Андрія Боголюбського і нещадно грабували [33, с. 373–374]. Після відходу князя Мстислава з Києва і руйнування його завойовниками відбувся корінний перелом в історії міста. Воно втратило значення столиці величної Русі, оскільки почався процес зменшення ролі політичного центру держави.

Мстислав Ізяславович із Києва перейшов до Володимира і разом зі своїм братом Ярославом, луцьким князем, управляв Волинським князівством. Але противники Мстислава не зупинилися на досягнутому. Мстислав Ростиславович з братом Романом, син Андрія Боголюбського – новий київський князь Мстислав – з ростовським і суздальським військами, муромський, рязанський і полоцький князі та воевода Андрія Боголюбського Борис Жидиславович узимку 1170 р. здійснили похід на Новгород. Спустошивши Новгородську землю, вони підійшли до самого Новгородода. Показово, що новгородці у цій ситуації не відступили від свого князя, а навпаки – підтримали його.

За такої ситуації Роман Мстиславович не розгубився і наказав новгородцям укріпити місто. На четвертий день облоги, 25 лютого 1170 р., князь Роман зі своєю дружиною зробив сміливу вилазку.

За свідченнями Новгородського першого літопису, бій від самого початку був жорстоким. Унаслідок цього пролилося багато крові, чимало було загиблих і полонених [30, с. 33]. Київський літописець також наголошував на кровопролитному характері бою [33, с. 384].

Незважаючи на значну перевагу військ противника, бій закінчився перемогою новгородців завдяки вмілому військовому керівництву Романа Мстиславовича. Його вороги через поразку та голод у своїх лавах, а також пошесть коней змушені були повернути назад. Перемога князя Романа була настільки знаковою, що його батько Мстислав Ізяславович того ж року на короткий час повернувся до Києва.

Отже, князь Роман у бою за Новгород здобув славу, проявивши свій військовий талант. Показово, що молодий князь зміг захистити новгородців навіть без підтримки війська, яке направив йому на підмогу батько. О. Майоров зробив влучне спостереження, що у Новгороді аж до XVII–XVIII ст. зберігалася пам'ять і особливе ставлення до Романа Мстиславовича як до героя «пам'ятної для городян битви з суздальцями, яка стала в період протистояння з Москвою історичним символом слави і величі Новгорода» [28, с. 94]. На нашу думку, це доводять зразки народної літератури та мистецтва, створені у Новгороді: «Сказання про бій новгородців із суздальцями», сюжет «Бій новгородців із суздальцями» з образом молодого князя Романа на новгородських іконах («Чудо від ікони Знамення Богоматері»).

Новгородська битва виявилася не єдиним випробуванням у житті князя Романа в 1170 р. Наприкінці літа, 19 серпня, помер його батько Мстислав

Ізяславович. Це означало, що володимирський князівський стіл мав право посісти його старший син. Ще перед смертю Мстислав домовився зі своїм братом Ярославом, що Володимир має залишитися за родиною Мстиславовичів, а Луцьк – за родиною Ярославовичів. У такій ситуації молодому князю Роману треба було зробити правильний вибір: надати перевагу одній із земель – Новгородській чи Волинській, значно меншій за територією. При цьому Роман Мстиславович не виявив поспішності, вчинивши розсудливо.

Незважаючи на те, що Новгородський перший літопис [30, с. 33] і Московський літопис [34, с. 82], а також М. Костомаров [20, с. 88], М. Кордуба [19, с. 48], Л. Гумільов [16, с. 521], М. Котляр [23, с. 105], С. Федака [39, с. 216], А. Горюнов [13, с. 19] та В. Ідзьо [17, с. 382] переконані у тому, що новгородці нібито «прогнали» Романа від себе, О. Головка справедливо відзначив [8, с. 68], що важко погодитися з такою категоричністю. Зі свого боку відзначимо, що мешканці Новгорода, політико-адміністративний лад якого мав виразні ознаки демократизму, підтримували князя, який шанував права новгородців.

Розуміючи безперспективність військового тиску на Новгород, Андрій Боголюбський за умов неврожаю застосував торговельну блокаду, перекривши шляхи постачання продовольства. Це спричинило різке зростання цін. О. Головка вірно зауважив, що «в таких умовах популярність і Якуна, і Романа серед городян різко впала» [8, с. 67]. Новгородці дійсно не могли ігнорувати свої економічні вигоди від співпраці з Володимиро-Суздальським князівством. На нашу думку, варто довіряти словам київського

літописця, який відзначив, що князь Роман Мстиславович спочатку порадився зі своєю дружиною та новгородськими приятелями і пішов до братів у Володимир [33, с. 385]. Саме тому Роман восени 1170 р. переїхав на Волинь, оскільки володимирський князівський стіл був значно перспективнішим за новгородський із обмеженими громадою функціями князя, роль якого фактично зводилася до військової, судової та дипломатичної. О. Головка з цього приводу справедливо написав, що у Новгороді «Роман виконував волю місцевих бояр, не був у повній мірі володарем. Без підтримки батька його перебування в північному місті ставало безперспективним» [8, с. 68].

Володимирський період діяльності Романа Мстиславовича був найтривалішим. Саме тому він потребує ретельного вивчення. Між батьком Романа Мстиславом і Ярославом Ізяславовичем існувала домовленість про розподіл володінь на Волині. М. Голубець вірно зазначив, що вперше в українській історії склалася між князями угода, що сприяла отчинній ідеї наступництва, яку узаконив відомий Любецький з'їзд князів [12, с. 207]. М. Грушевський [14, с. 366] і М. Котляр [23, с. 104] вважали, що на початку правління князя Романа на Волині остання була фактично поділена на Володимирське і Луцьке князівства. Л. Войтович, зі свого боку, не без підстав писав, що князь Роман був васалом свого дядька Ярослава Ізяславовича і у складі волинського війська брав участь у походах на Київ у 1173–1174 рр. [4, с. 472]. Аналогічної думки щодо верховної ролі на Волині князя Ярослава дотримується і О. Головка [8, с. 71].

Після смерті Ярослава Ізяславовича (після 1175 р.) східну частину Волині було

поділено між його синами: Інгвар узяв Луцьк, Всеволод – Дорогобуж, Мстислав (Німий) – Пересопницю, Ізяслав – вірогідно Шумськ. У 1183–1186 рр. між Всеволодом та Інгваром Ярославовичами відбулася усобиця. Всеволод тимчасово зайняв луцький князівський стіл. Але 1186 р. Інгвар зміг повернути собі Луцьк, а його брат став політичним вигнанцем – ізгоем. Л. Войтович зазначав, що немає ніяких підстав вважати Інгвара Ярославовича васалом Романа Мстиславовича, навпаки – останній був васалом луцького князя [5, с. 150]. Натомість О. Головка дійшов висновку, що з 1180-х років головною політичною фігурою в краї став князь Роман [10, с. 185]. На нашу думку, такий погляд є правильним. Тому всі удільні князі Волині все ж підкорялися владі Романа Мстиславовича як старшому в роді Ізяславовичів.

В історіографії досі дискутується питання про події у Бересті на початку 80-х років XII ст. Польські джерела коротко інформують про похід малопольського князя Казимира II Справедливого на Берестя. Так, у «Річнику капітульному краківському» пишеться про перемогу Казимира II над рутенами 1182 р. [51, с. 799]. У «Річнику Траському» ця подія зазначається під 1181 р. [53, с. 835]. У Вінцентія Кадлубека [40, с. 105–106] після 1181 р. і у «Великій хроніці» [2, с. 122–123] під 1182 р. також є повідомлення про військовий похід Казимира II на Берестя.

В. Кадлубек писав, що польський правитель вирішив повернути місто первородному синові своєї сестри через помилку відкинутого своїми братами, що сталася з причин прихованої ненависті матері, яка заявила, що це не її син, а підкидьок [40, с. 105–106]. За «Великою

хронікою», Казимир II, захопивши місто, відправився далі походом на Галич, щоб настановити там первістка своєї сестри, колись вигнаного з королівства [2, с. 123]. По дорозі його перестріли белзький князь Всеволод і володимирський князь Роман, галицька знать та їхні помічники – половці й ятвяги. Відбувся бій, перемогу в якому здобув Казимир II, отримавши можливість просуватися далі на Галич. Після захоплення міста настановив там князем старшого сина своєї сестри. Проте той князував недовго, оскільки після від'їзду Казимира II його отруїли, а на галицькому столі сів князь Володимир Ярославович. На думку О. Головка, саме автор «Великої хроніки» першим почав перекручувати факти [11, с. 254]. Учений зробив правильний висновок, оскільки з «Великої хроніки» випливає, що Берестя належало полякам. Крім того, 1182 р. галицьким князем був могутній Ярослав Осмомисл, і говорити про похід Казимира II у цей час на Галич нелогічно. На нашу думку, повідомлення «Великої хроніки», з огляду на їхній фрагментарний характер, були нав'язні подіями в Галицькому князівстві 1188 р.

Ми переконані, що князем, якого підтримав Казимир II у боротьбі за Галич, був позашлюбний син Ярослава Осмомисла Олег. Він, згідно із заповітом батька, у жовтні 1187 р. став галицьким правителем. Але через великий заколот, ініційований перемишльським князем Володимиром Ярославовичем і боярами, Олег Ярославович утік у Вручай до Рюрика Ростиславовича. Далі князь Олег звернувся за допомогою до Казимира II, який відновив його на троні 1188 р. Проте правління Олега Ярославовича було недовгим через підступне отруєння

боярами. Після цього Володимир Ярославович знову сів на князівський стіл у Галичі. Додатковим підтвердженням нашої версії є те, що Казимир II не змірився з таким розвитком подій і згодом підтримав прагнення Романа Мстиславовича стати галицьким князем.

О. Головка критикує наукові погляди Н. Щавелевої, яка за відсутності інформації про берестейські події в давньоруських літописах узяла під сумнів реальність цих фактів [40, с. 128–129]. Київський дослідник вважає, що події, які навів В. Кадлубек, були реальними, оскільки їх підтверджують польські річніки [11, с. 254–255]. Нез'ясованим залишається питання, як звали нового берестейського князя, про якого написав В. Кадлубек. Більшість науковців, зокрема О. Бальцер [42, с. 163], Б. Кюрбіс [49, с. 203], В. Цабань [45, с. 201], Б. Влодарський [55, с. 15], О. Головка [8, с. 87], пишуть, що це був Святослав Мстиславович. Натомість О. Бельовський [44, с. 407–408], К. Горський [47, с. 18], С. Смолька [54, с. 332] були переконані у тому, що йшлося про племінника Казимира II – Коломана Борисовича. Л. Войтович зазначав, що, можливо, це був спадкоємець Василька Ярополковича [6, с. 274].

О. Головка, ретельно розглянувши повідомлення В. Кадлубека про похід Казимира II, дійшов висновку, що, незважаючи на допомогу м. Берестя князя Всеволода із союзниками, князь Роман ухилився від військової конфронтації з поляками, зайнявши вичікувальну позицію. На думку вченого, Святослава, відновленого на княжому столі в Бересті, досить швидко отруїли [8, с. 90; 11, с. 256]. Після цього, за В. Кадлубеком, Казимир II передав провінцію

загиблого князю Роману, розраховуючи на підлеглість [40, с. 105–106]. На підставі цього повідомлення С. Смолька [54, с. 332] і Г. Роде [50, с. 101] вважали, що з того часу Казимир II поширив свою владу на Берестейське і Володимирське князівства. О. Головко не погодився з таким висновком, правильно зазначаючи, що «вже найближчі події показали зростаючу потугу і самостійність у діях володаря цих західноволинських територій» [11, с. 256].

1184 р. син галицького князя Ярослава Осмомисла Володимир, утретє утікши від свого батька, хотів знайти притулок у Романа Мстиславовича, але той його не прийняв [33, с. 434]. Аналогічно вчинили белзький князь Всеволод Мстиславович і дорогобузький князь Інгвар Ярославович. Позицію Романа Мстиславовича київський літописець пояснив тим, що він остерігався Ярослава Осмомисла [33, с. 434]. На підставі цього повідомлення літопису М. Котляр дійшов висновку, що відмова була пов'язана із залежним від князя Ярослава становищем [25, с. 69]. О. Головко з цього приводу зазначив, що Роман показав свою обачливість і розсудливість, оскільки вже тоді мав далекосяжні плани втручання у справи сусіднього багатого князівства і не хотів допомагати вірогідному претенденту на трон [8, с. 91]. Підтвердження зацікавленості князя Романа Галицьким князівством знаходимо у подіях 1187 р., коли він видав заміж свою доньку Феодору за старшого сина Володимира Ярославовича Василька.

Польська «Велика хроніка» під 1188 р. повідомляє, що Казимир II, вступивши з великим військом до Галичини, примусив тодішнього її князя Володимира Ярославовича залишити Галич, а після

зняття останнього з престолу він назначив на галицький стіл Романа [2, с. 123]. В. Кадлубек зазначав, що польський правитель «дав» Романові Галич за його попередні заслуги [40, с. 106]. Київський літописець, зі свого боку, писав про те, що волинський князь, довідавшись про безчинства Володимира Ярославовича у Галичі, направив послів до бояр галицьких, налаштуваючи їх проти князя свого, щоб вони вигнали його з отчини, а самого б прийняли [33, с. 452]. Бояри, прихильники Романа, присягнули на хресті. Зібравши свої війська, направили посла до князя Володимира з вимогою видати їм на розправу позашлюбну жінку, яку він біля себе утримував. Це сказали бояри для того, щоб прогнати князя, знаючи, що він не відпустить попаді [33, с. 452]. Крім того, галицькі бояри розлучили доньку Романа Феодору з Васильком Володимировичем. О. Головко не без підстав вважає, що це сталося за домовленістю з волинським князем [8, с. 111].

Володимир Ярославович, злякавшись і взявши гроші, разом із попадею та синами Васильком і Володимиром поїхав до Угорщини. На наш погляд, дані Київського літопису щодо першого вокняжіння Романа Мстиславовича у Галичі 1188 р. можна вважати правдивими, оскільки літопис, що детально описує події на Галицькій землі, не міг не згадати про похід Казимира II, коли б такий насправді мав місце. Також треба врахувати і те, що В. Кадлубек та «Велика хроніка», висвітлюючи історичні події на Русі, часто допускають помилки та є тенденційними.

Проте затримався Роман Мстиславович у Галичі 1188 р. не надовго. Він залишив Галич, коли дізнався про похід у

Прикарпаття угорського короля Бели III. Князь Роман на той час не мав великого війська, тому попрямував до Володимира, але брат Всеволод «зачинився» від нього [33, с. 453]. Зазначимо, що перед тим, як посісти трон у Галичі, Роман Мстиславович віддав свою вотчину белзькому князю Всеволоду «назавжди», завіривши це хресним цілуванням. Опинившись у скрутному становищі, Роман не розгубився і вирішив знайти допомогу в Польщі. При цьому свою дружину, Предславу Рюриківну, князь відправив до її батька до Вручя. Коли ж підтримки з боку польських князів Роман не знайшов, він також вирушив до свого тестя Рюрика Ростиславовича.

Бела III теж не дотримався хресного цілування і настановив у Галичі не Володимира Ярославовича, а свого сина Андрія. Володимира ж угорський король відправив до в'язниці [33, с. 453]. Тим часом Роман Мстиславович, домовившись із Рюриком Ростиславовичем про допомогу, восени 1188 р. з невеликим військом вирушив у похід на Галич. Романа підтримали князь Ростислав Рюрикович і воєвода Славна Борисович. Але, зазнавши невдачі під Пліснеськом від угорців і галичан, Роман Мстиславович відправив Ростислава до його батька, а сам поїхав до Польщі. Звідти він повернувся зі своїм дядьком – великопольським князем Мешком III Старим – та його військом, щоб повернути Володимира. На думку О. Головка, увага великопольського князя до питання про повернення міста Володимира Романові була викликана тим, що Мешко III сподівався у майбутньому на підтримку для вирішення внутрішньополітичних суперечок у самій Польщі [11, с. 261]. Але Всеволод Мстиславович зміг захиститися.

За таких обставин Роман Мстиславович знову звернувся за допомогою до Рюрика Ростиславовича. Останній поставився до зятя прихильно, навіть дав йому місто Торчський. А на Всеволода відправив військо з погрозою. Лише після цього Всеволод Мстиславович покинув Володимир і переїхав у Белз [33, с. 453].

Майбутнє Галича обговорювалося на таємних переговорах угорського короля Бели III і великого князя київського Святослава Всеволодовича на початку 1189 р. Про це довідався Рюрик Ростиславович. Між князями-співправителями виник конфлікт, який вдалося залагодити завдяки митрополиту Київському Никифору II. Він закликав Святослава Всеволодовича і Рюрика Ростиславовича звільнити Галицьке князівство від іноземного панування. Також митрополит наполягав на передачі Галича Роману Мстиславовичу [32, с. 322]. На заваді стало чергове непорозуміння, спричинене бажанням великого князя Святослава Всеволодовича стати одноосібним правителем на Руській землі. Галич він запропонував Рюрику Ростиславовичу. Але той відхилив пропозицію.

Ще одним претендентом на галицький стіл був Ростислав Іванович Берладник – онук князя Ростислава Володаревича. Його закликала до Галича антиугорська боярська партія. Проте хоробрий князь Ростислав через малочисельність військової дружини потрапив у полон до угорців. Вони згодом отруїли свого конкурента. Це спровокувало народне повстання проти чужоземців у Галичі. На повстання угорці відповіли різними безчинствами.

Повертаючись до Володимира Ярославовича, зазначимо, що він весною 1189 р. втік з ув'язнення [40, с. 106].

Після цього йому вдалося домовитися про допомогу з імператором Священної Римської імперії. Князь Володимир дав обіцянку імператору виплачувати трибут 2000 гривень щорічно, тобто став його васалом. За наказом Фрідріха I Барбаросси інший його васал – малопольський князь Казимир II – надав військову допомогу Володимирі Ярославовичу [47, с. 27; 31, с. 162]. О. Головка слушно зазначає, що краківський князь прагнув реалізувати на Прикарпатті свої власні політичні інтереси, поширивши на цей регіон польський вплив. Окрім цього, Казимир II саме тоді виплатив імператору трибут, визнавши його зверхність, що було важливо в умовах протистояння з Мешком III [11, с. 263]. Завдяки польському війську на чолі з воеводою Миколаєм князь Володимир відновив свою владу в Галичі.

1191 р. Роман Мстиславович разом із братом Всеволодом надав військову допомогу Казимирові II, який через заколот каштеляна Генріха Кетлича і вступ військ Мешка III до Кракова втратив там свою владу. За В. Кадлубеком, саме допомога руських князів дала можливість Казимирові II відновитись на краківському престолі [40, с. 107]. О. Головка з цього приводу вірно зазначив, що події 1191 р. сприяли зміцненню взаємин Малої Польщі та західноволинських князівств [11, с. 266].

Л. Войтович висловив думку про те, що після закінчення роду наймолодшої гілки волинських князів 1192 р. відбулося приєднання Дорогичинської волості до володінь князя Романа [4, с. 472]. Теза потребує уточнення. Дорогичинські князі Василько Ярополкович і його, невідомий на ім'я, син значною мірою залежали від мазовецьких правителів,

тримаючись при владі завдяки вмільній шлюбній політиці та союзній підтримці з боку Мазовецького князівства. 1192 р. або 1193 р. малопольський князь Казимир II Справедливий організував військовий похід на ятвягів, на боці яких виступив дорогичинський правитель. Як наслідок, поляки розорили Дорогичин. Ймовірно, Казимир II сприяв переходу Дорогичинської волості до володінь князя Романа. Це могло бути спричинене тим, що 1191 р. володимирський і белзький князі надали військову допомогу Казимирові II у боротьбі за Краків.

О. Головка у книзі «Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.» [11, с. 267] самокритично визнає помилковою свою позицію щодо підтримки руськими загонами вправи Казимира II проти ятвягів у монографії «Древняя Русь и Польша в политических отношениях X – первой трети XIII вв.» [25, с. 86]. Як зазначає дослідник, цю помилку він зробив під впливом поглядів В. Пашути [31, с. 163]. Також О. Головка [11, с. 278] справедливо не погоджується з думкою С. Зайончковського [57, с. 40–41], Г. Роде [50, с. 101], В. Цабаня [45, с. 210] і М. Бартницького [43, с. 157–158], які вважають, що Польща з кінця XII ст. і до кінця 30-х років XIII ст. постійно володіла Дорогичином, перебільшуючи вплив польських феодалів на Побужжі.

1195 р. володимиро-суздальський князь Всеволод Юрійович Велике Гніздо розіграв інтригу, направивши до великого князя київського Рюрика Ростиславовича послів із докором про те, що він сів у Києві і не виділив йому частки у Руській землі, роздавши землі іншим, молодшим братам [33, с. 468]. Всеволод захотів отримати волость, яку було

віддано Роману Мстиславовичу. Київський князь відправив послів до свого зятя. Той пішов назустріч тестеві та погодився взяти натомість іншу волость у Руській землі або гроші.

Проте Всеволод Юрійович, коли отримав бажану волость – Торчеськ, Треполь, Корсунь, Богуслав і Канів, – передав її своєму зятю Ростиславу Рюриковичу. О. Головка щодо цих подій правильно зазначив, що, крім фактичного прагнення стати співправителем Рюрика, Всеволод хотів досягти й інших важливих цілей – усунути з Руської землі небезпечного конкурента в особі Романа та створити підґрунтя для виникнення конфлікту зятя з тестем [8, с. 127].

Інтрига спрацювала, оскільки Роман Мстиславович розгнівався на Рюрика Ростиславовича і відмовився взяти у володіння іншу волость в Руській землі. Після цього володимирський князь відправив послів до Ярослава Всеволодовича у Чернігів, налаштуваючи його проти свого тестя [33, с. 469–470]. Уклавши угоду з князем Ярославом Чернігівським, Роман Мстиславович прагнув посадити на стіл великого князя київського Ярослава Всеволодовича. Довідавшись про це, Рюрик Ростиславович звернувся по допомогу до Всеволода Юрійовича, а до свого зятя Романа направив послів, кинувши йому хресні грамоти.

Конфлікт між Рюриком Ростиславовичем і Романом Мстиславовичем настільки загострився, що останній навіть пішов на розлучення з донькою Рюрика Ростиславовича. Спочатку Роман вирішив постригти Предславу Рюриківну в черниці, але потім відправив її від себе, розлучившись із нею. Після розриву політичних відносин із Рюриком Роман поїхав до Польщі й звернувся до

двоюрідних братів Казимировичів – маłopольських князів Лешка і Конрада, синів уже покійного Казимира II, щоб заручитися їхньою підтримкою для втілення своїх планів на Русі.

Казимировичі на той час самі перебували у скрутному становищі, оскільки їм загрожував їхній дядько – князь Мешко III. За таких обставин Лешко і Конрад запропонували Роману спочатку допомогти їм відвернути цю загрозу, а далі разом помститися за кривди, завдані Роману Мстиславовичу. Останній погодився на таку пропозицію, вирішивши спочатку покорити цих, а тоді, зібравши всіх разом, задовольнити з ними честь свою і прагнення помислу в серці своєму [33, с. 470]. П. Толочко і О. Толочко свого часу висловили правильну думку про те, що Роман хотів стати співправителем великого князя київського Рюрика [37, с. 257].

Мешко III зробив пропозицію Роману Мстиславовичу стати посередником між ним і Казимировичами, але отримав відмову. На думку О. Головка, це було проявом розуміння ситуації волинським князем, тому що укладення будь-якої угоди між польськими володарями не могло призвести до стабільності в країні, не створило б умов для посилення впливу Романа на прилеглі до Волині польські землі, оскільки Мешко III не відступився б від бажання зайняти Краків. У тактичному плані великопольський князь свідомо затягував час, чекаючи підходу підрозділів своїх союзників із Сілезії – ратиборського князя Мешка I Плоскононогого і опольського князя Ярослава, сина Болеслава I Високого [10, с. 273].

Бій на р. Мозгава північніше Кракова 13 вересня 1195 р. був запеклим. Війська Казимировичів і Романа Мстиславовича зазнали великих втрат. Не меншими

вони були і в супротивника – Мешка III. Він, втративши половину війська, сам зазнав поранення, а його старший син Болеслав загинув у бою від удару списа [40, с. 109]. Ціною великих зусиль просування великопольського правителя вдалося зупинити. При цьому Роман Мстиславович отримав тяжке поранення у бою і був змушений змінити свої плани. Відзначимо, що, спираючись на опис бою на р. Мозгава в Київському літописі [33, с. 471], дослідники С. Томашівський [38, с. 86], В. Пашуто [31, с. 164], М. Котляр [24, с. 101] і М. Юрасов [41, с. 167] дійшли висновку, що князь Роман і Казимировичі зазнали поразки. Натомість на безрезультатному ході самої битви зацентрували увагу В. Татищев [36, с. 319–320], С. Смолька [54, с. 371], Б. Влодарський [55, с. 19], П. Кралюк [26, с. 43], О. Головка [7, с. 86–87; 8, с. 133] і А. Горovenko [13, с. 70]. А такі науковці, як М. Грушевський [14, с. 3], Г. Лябуда [48, с. 144], М. Хжановський [46, с. 42] і Л. Войтович [6, с. 276], переконані в поразці Мешка III. О. Головка з приводу наслідків бою справедливо зазначає: якщо з військової точки зору жодній із сторін не вдалося довести свою перевагу, то в політичному плані результати битви були цілком позитивними як для нащадків Казимира II, так і для Романа Мстиславовича [8, с. 133; 10, с. 218; 11, с. 275–276]. Підтвердженням правильності висновків ученого є дані польських джерел. Так, «Річник краківський» [52, с. 835] і «Річник Траський» [53, с. 835] повідомляють про перемогу в битві Лешка Білого.

Ще 1195 р. князь Роман, очевидно, довідавшись про справжню причину свого непорозуміння з Рюриком Ростиславовичем, уклав з ним угоду, згідно з якою Роман Мстиславович отримав

Полонний у Болехівській землі та половину Корсунської волості в Руській землі. У такий спосіб вдалося обмежити вплив Всеволода Велике Гніздо. Крім того, після смерті Всеволода Мстиславовича 1195 р. Белзьку волость успадкував його син Олександр. Це призвело до зміцнення політичних позицій Романа Мстиславовича.

1196 р. політична ситуація знову загострилася, оскільки Рюрик Ростиславович став розоряти землі Ярослава Всеволодовича Чернігівського. На допомогу останньому прийшов Роман Мстиславович. У відповідь Ростислав Рюрикович разом із удільними князями Мстиславом, Ростиславом і Святославом Володимировичами та чорними клобуками попалили Романову волость довкола Каменця [33, с. 478]. Підтримав Рюрика Ростиславовича також галицький князь Володимир Ярославович і племінник великого князя Мстислав Мстиславович. Разом вони розорили Романові володіння довкола Перемиля [33, с. 477]. З півночі планував також нанести удар князь Ростислав Володимирович із братами. Але вони не змогли це зробити через дії Всеволода Велике Гніздо в Переяславській землі, які відвернули увагу великого князя. М. Брайчевський не без підстав уважав, що невдача Романа у боротьбі з Рюриком продемонструвала безнадійність спроб утвердитися в Києві без об'єднання Волині й Галичини [1, с. 511].

З півночі на руські землі все частіше нападали племена ятвягів. О. Головка висловив припущення, що ці напади були спрямовані на територію Середнього Побужжя, зокрема Берестейську волость, підконтрольну Романові Мстиславовичу [11, с. 277]. У відповідь взимку 1196–1197 рр. пішов Роман військовим

походом на ятвягів, попалив їхню землю, помстившись за розорення своєї волості [33, с. 480]. М. Котляр писав, що за цим «скромним» повідомленням Київського літопису криється грандіозна перемога волинського князя [22, с. 111–112]. О. Головка вважає очевидним те, що наслідком воєнної акції стало поширення впливу володимиро-волинського політичного центру на Дорогичин [11, с. 277].

На підставі даних М. Стрийковського О. Головка висловив припущення, що Роман Мстиславович здійснив похід на північ проти литовців у 1197–1198 рр. [11, с. 278]. Із цього приводу відзначимо, що М. Стрийковський навіть згадав народний переказ, за яким князь Роман нібито запрягав литовців у плуг [35, с. 270]. У давньоруській народній творчості мотив запрягання переможених у плуги був одним із найпоширеніших. Але найголовнішим нюансом повідомлення М. Стрийковського є те, що в ньому йдеться не про Романа Мстиславовича, а про київського князя Романа-Бориса Ростиславовича [35, с. 270].

В історіографії вже довгий час є дискусійним питання датування перших військових походів Романа Мстиславовича на половців. Так, Л. Войтович писав, що князь Роман міг взяти участь у поході руських князів на половців ще 1184 р. [5, с. 206]. Наступний похід князя Романа був спрямований на відведення половецької загрози від Візантії. М. Котляр, проаналізувавши текст «Історії» візантійського автора М. Хоніята, першим висловив думку про те, що похід відбувся у 1197–1198 рр. [21, с. 119–120]. Таку позицію згодом підтримали І. Князький [18, с. 8], О. Головка [8, с. 155] і Л. Войтович [4, с. 475]. На думку М. Грушевського [14, с. 560–561], перший похід на

половців Роман Мстиславович здійснив наприкінці 1200 р. – на початку 1201 р. Такий висновок вірогідний, оскільки М. Хоніят у своєму тексті чітко називає Романа князем галицьким, а його військо – численним [3, с. 245–246]. Вважаємо сумнівним припущення, що ще до моменту створення об'єднаного Галицько-Волинського князівства Роман мав достатньо можливостей для надання військової допомоги Візантійській імперії.

Висновки. О. Головка присвятив вивченню новгородського і володимирського періодів діяльності Романа Мстиславовича багато уваги, ставши одним із провідних дослідників цього питання. Характерною ознакою наукових праць вченого є те, що вони написані на основі опрацювання великого масиву джерел і літератури. Висновки О. Головка необхідно розділити на дві частини. До першої належать правильні висновки з більшості питань, зокрема щодо обставин початку правління Романа в Новгороді, політичної ситуації довкола Новгородської землі. Вірні висновки він зробив і стосовно причин переходу князя до Володимира, трансформації політичних впливів на Волинській землі упродовж 70–80-х років XII ст., висвітлення у джерелах походу Казимира II Справедливого на Берестя в 1181–1182 рр., а також взаємин Романа Мстиславовича і Володимира Ярославовича, обставин першого вокняжіння Романа в Галичі 1188 р. та політичних відносин Володимира і Галича з Польщею, Угорщиною й Священною Римською імперією у 1188–1189 рр., характеру політичних взаємин Романа Мстиславовича, Рюрика Ростиславовича і Всеволода Юрійовича та наслідків бою на р. Мозгава 1195 р.

Поряд із цим непереконливими

виглядають висновки вченого щодо ролі князя Святослава в подіях у Бересті на початку 80-х років XII ст., участі володимирського правителя в поході на литовців у 1197–1198 рр. та датування першого походу Романа Мстиславовича на половців. Однак, незважаючи на це, дослідження життєвого шляху князя Романа, здійснені О. Головком, є важливими для подальшої розробки наукової теми про роль династії Романовичів у процесах історії державотворення України.

ЛІТЕРАТУРА

- Брайчевський, М. Ю. *Твори*. Київ, 2004. Т. 1: Суспільно-політичні рухи в Київській Русі. Історична думка в Київській Русі. 720 с.
- «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI–XIII вв. / сост. Л. М. Попова, Н. И. Щавелева; под ред. чл.-кор. АН СССР В. Л. Янина. Москва, 1987. 260 с.
- Византийские историки, переведенные с греческого при Санкт-Петербургской Духовной Академии: в 2 т.* Санкт-Петербург, 1862. Т. 2. 541 с.
- Войтович, Л. В. *Княжа доба на Русі: портрети еліти*. Біла Церква, 2006. 784 с.
- Войтович, Л. В. *Галицько-Волинські етюди*. Біла Церква, 2011. 480 с.
- Войтович, Л. В. *Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть*. Львів, 2015. 478 с.
- Головко, А. Б. *Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII ст.* Киев, 1988. 136 с.
- Головко, О. Б. *Князь Роман Мстиславич та його доба: нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття*. Київ, 2001. 249 с.
- Головко, О. Б. *Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя*: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.02 / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. Київ, 2006. 469 с.
- Головко, О. Б. *Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя*. Київ, 2006. 575 с.
- Головко, О. Б. *Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.)*. Київ, 2021. 600 с.
- Голубець, М. *Велика історія України: у 2 т.* Київ, 1993. Т. 1. 352 с.
- Горovenko, A. V. *Меч Романа Галицького. Князь Роман Мстиславич в історії, епосі і легендах*. Санкт-Петербург, 2011. 480 с.
- Грушевський, М. С. *Історія України-Руси: у 11 т., 12 кн.* Київ, 1992. Т. 2: XI–XIII вік. 634 с.
- Грушевський, М. С. *Історія України-Руси: у 11 т., 12 кн.* Київ, 1993. Т. 3: До року 1340. 588 с.
- Гумилев, Л. Н. *Древняя Русь и Великая степь*. Москва, 2008. 839 с.
- Ідзьо, В. *Українська держава в IX–XIV століттях*. Івано-Франківськ, 2017. 756 с.
- Князький, И. О. *Славяне, волохи и кочевники Днестровско-Карпатских земель с середины XII ст. до нашествия монголо-татар*: автореф. дис. канд. ист. наук. Москва, 1990. 19 с.
- Кордуба, М. *Історія Холмищини і Підляшшя*. Краків, 1941. 128 с.
- Костомаров, М. І. *Історія України в життєписах визначних її діячів* / пер. О. Барвінського. Вид. 2-ге. Львів, 1918. 494 с.
- Котляр, М. Ф. Чи міг Роман Мстиславич ходити на половців раніше 1187 р. *Український історичний журнал*. 1965. № 1. С. 117–120.
- Котляр, М. Роман Великий. *Історія України в особах. IX–XVIII ст.* / за ред. В. Замлинського. Київ, 1993. С. 107–114.
- Котляр, М. Ф. *Галицько-Волинська Русь. Україна крізь віки: у 15 т.* Київ, 1998. Т. 5. 336 с.
- Котляр, М. Ф. *Історія дипломатії Південно-Західної Русі*. Київ, 2002. 247 с.

25. Котляр, Н. Ф. *Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв.* Киев, 1985. 184 с.
26. Кралюк, П. М. *Роман Мстиславович, князь Волинський і Галицький: історико-біографічний нарис.* Луцьк, 1999. 76 с.
27. Лимонов, Ю. А. *Владими́ро-Суздальская Русь.* Ленинград, 1987. 214 с.
28. Майоров, О. В. *Галицько-волинський князь Роман Мстиславич. Володар, воїн, дипломат: у 2 т.* Біла Церква, 2011. Т. 1. 318 с.
29. Майоров, О. В. *Галицько-волинський князь Роман Мстиславич. Володар, воїн, дипломат: у 2 т.* Біла Церква, 2011. Т. 2. 462 с.
30. *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / под ред. и с предисловием А. Насонова.* Москва, Ленинград, 1950. 640 с.
31. Пашуто, В. Т. *Внешняя политика Древней Руси.* Москва, 1968. 474 с.
32. *Полное собрание русских летописей (ПСРЛ).* Санкт-Петербург, 1843. Т. 2: Ипатьевская и Густинская летописи. 377 с.
33. *Полное собрание русских летописей (ПСРЛ).* Санкт-Петербург, 1908. Т. 2: Ипатьевская летопись. 2-е изд. 638 с.
34. *Полное собрание русских летописей (ПСРЛ).* Москва, Ленинград, 1949. Т. 25: Московский летописный свод конца XV в. 464 с.
35. Стрийковський, М. *Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси / пер. Р. Івасів, віршованого тексту В. Пепа; відп. ред. О. Купчинський.* Львів, 2011. 1075 с.
36. Татищев, В. Н. *История Российская: в 7 т.* Т. 4. Москва, Ленинград, 1964. 342 с.
37. Толочко, О. П., Толочко, П. П. *Київська Русь. Україна крізь віки.* У 15 т. Київ, 1998. Т. 4. 352 с.
38. Томашівський, С. *Українська історія. Старинні часи і середні віки.* Львів, 1919. 154 с.
39. Федака, С. Д. *Політична історія України-Русі доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття).* Ужгород, 2000. 339 с.
40. Щавелева, Н. И. *Польские латиноязычные средневековые источники: тексты, перевод, комментарий / АН СССР; Ин-т истории СССР; отв. ред. В. Л. Янин.* Москва, 1990. 210 с.
41. Юрасов, М. К. *На западных рубежах Руси.* Санкт-Петербург, 2018. 235 с.
42. Balzer, O. *Genealogia Piastów.* Kraków, 1895. 574 s.
43. Bartnicki, M. *Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264.* Lublin, 2005. 251 s.
44. Belowski, A. *Komentarz. Monumenta Poloniae Historica.* Lwów, 1872. Т. 2. P. 193–443.
45. Cabań, W. *Polityka północno-wschodnia Kazimierza Sprawiedliwego. Rocznik Białostocki.* Warszawa, 1974. Т. 12. S. 199–210.
46. Chrzanowski, M. *Leszek Biały. Książę krakowski i sandomierski. Princeps Poloniae (ok. 1184–23/24 listopada 1227).* Kraków, 2013. 220 s.
47. Górski, K. *Stosunki Kazimierza Sprawiedliwego z Rusią.* We Lwowie, 1875. 34 s.
48. *Historia dyplomacji polskiej: (połowa X–XX w.) / pod red. G. Labudy.* Wyd. 2. Т. 1: Połowa X w. – 1572 / pod red. M. Biskupa. Warszawa, 1982. 874 s.
49. Kürbis, B. *Komentarz. Mistrza Wincentego Kronika Polska.* Warszawa, 1974. S. 75–246.
50. Rhode, G. *Die Ostgrenze Polens. Politische Entwicklung, kulturelle Bedeutung und geistige Auswirkung.* Bd. 1. Köln, Graz, 1955. 458 s.
51. *Rocznik kapitulny krakowski. Monumenta Poloniae Historica.* Lwów, 1872. Т. 2. P. 779–816.
52. *Rocznik krakowski. Monumenta Poloniae Historica.* Lwów, 1872. Т. 2. P. 826–852.
53. *Rocznik Traski. Monumenta Poloniae Historica.* Lwów, 1872. Т. 2. P. 825–861.
54. Smolka, S. *Mieszko Stary i jego wiek.* Wyd. 3. Warszawa, 1959. 718 s.
55. Włodarski, B. *Polska i Ruś: 1194–1340.* Warszawa, 1966. 326 s.
56. Włodarski, B. *Śsiedztwo polsko-ruskie w czasach Kazimierza Sprawiedliwego. Kwartalnik historyczny.* 1969. № 1. S. 5–18.
57. Zajączkowski, S. *Najdawniejsze osadnictwo Polski na Podlasiu. Rocznik dziejów*

spolecznych i gospodarczych. Lwów, 1937. T. 5. S. 13–44.

REFERENCES

1. Braychevskiy, M. (2004). *Works*. Vol. 1. Socio-Political Movements in Kievan Rus. Historical Thought in Kievan Rus. Kyiv, 720 p. [in Ukr.]
2. Yanina, V., ed., Popova, L., Shchhaveleva; N., comp. (1987). "The Great Chronicle" about Poland, Rus' and their Neighbors in the 11th–13th Centuries. Moscow, 260 p. [in Rus.]
3. *Byzantine Historians Translated from Greek at the St. Petersburg Theological Academy*: in 2 Vol. (1862). (Vol. 2). Saint-Petersburg, 541 p. [in Rus.]
4. Voitovych, L. (2006). *Princely Times in Rus': Portraits of the Elite*. Bila Tserkva, 784 p. [in Ukr.]
5. Voitovych, L. (2011). *The Galicia-Volyn Sketches*. Bila Tserkva, 480 p. [in Ukr.]
6. Voitovych, L. (2015). *Galich in the Political Life of Europe of the 11th–14th Centuries*. Lviv, 478 p. [in Ukr.]
7. Holovko, A. (1988). *Ancient Rus' and Poland in the Political Relations of the 10th – the First Third of the 13th Century*. Kyiv, 136 p. [in Ukr.]
8. Holovko, O. (2001). *Prince Roman Mstislavich and his Time: Essays on the History of the Political Life of Southern Rus' of the 12th – Early 13th Centuries*. Kyiv, 249 p. [in Ukr.]
9. Holovko O. (2006). *Volyn and Galicia in the State-Political Development of Central-Eastern Europe in the Early and Classical Middle Ages*. [An abstract of thesis for Doctor of Sciences degree in History, specialty 07.00.02]. Kyiv: A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies of the NAS of Ukraine, 469 p. [in Ukr.]
10. Holovko, O. (2006). *The Crown of Danylo Galyskyi: Volyn and Galicia in the State-Political Development of Central-Eastern Europe in the Early and Classical Middle Ages*. Kyiv, 575 p. [in Ukr.]
11. Holovko, O. (2021). *Rus' and Poland in the International Life of Europe (10th – First Half of the 13th Century)*. Kyiv, 600 p. [in Ukr.]
12. Holubets, M. (1993). *Great History of Ukraine*: in 2 Vols. (Vol. 1). Kyiv, 352 p. [in Ukr.]
13. Gorovenko, A. (2011). *Sword of Roman Galitsky. Prince Roman Mstislavich in History, Epic and Legends*. Sankt-Petersburg, 480 p. [in Rus.]
14. Hrushevskiy, M. (1992). *History of Ukraine-Rus'*: in 11 Vols., 12 Books. Vol. 2. Kyiv, 634 p. [in Ukr.]
15. Hrushevskiy, M. (1993). *History of Ukraine-Rus'*: in 11 Vols., 12 Books. (Vol. 3). Kyiv, 588 p. [in Ukr.]
16. Gumilev, L. (2008). *Ancient Rus' and the Great Steppe*. Moscow, 839 p. [in Rus.]
17. Idzo, V. (2017). *The Ukrainian State in the 9th–15th Centuries*. Ivano-Frankivsk, 756 p. [in Ukr.]
18. Knyazkiy, I. (1990). *Slavs, Volokhi and Nomads of the Dniester-Carpathian Lands from the Middle of the 12th Century Before the Invasion of the Mongol-Tatars*. [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History]. Moscow, 19 p. [in Rus.]
19. Korduba, M. (1941). *History of Kholm Region and Podlasie*. Krakiv, 128 p. [in Ukr.]
20. Kostomarov, M. (1918). *History of Ukraine in the Biographies of Prominent Figures*. 2nd ed. Lviv, 494 p. [in Ukr.]
21. Kotliar, M. (1965). Could Roman Mstyslavych have gone to the Polovtsy before 1187. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* (Ukrainian Historical Journal), No. 1, pp. 117–120. [in Ukr.]
22. Kotliar, M. (1993). Roman Velykyi. *History of Ukraine in Persons. 9 – 18th Centuries*. Kyiv, pp. 107–114 [in Ukr.]
23. Kotliar, M. (1998). *Galicia-Volyn Rus'. Ukraine Through the Ages*: in 15 Vols. Vol. 5. Kyiv. [in Ukr.]
24. Kotliar, M. (2002). *History of Diplomacy of Southwestern Rus'*. Kyiv, 247 p. [in Ukr.]
25. Kotliar, N. (1985). *Formation of the Territory and the Emergence of Cities of Galicia-Volyn Rus' in the 9th – 13th Centuries*. Kiev, 184 p. [in Rus.]
26. Kraliuk, P. (1999). *Roman Mstyslavovych, Prince of Volyn and Halyskyi: Historical and Biographical Essay*. Lutsk, 76 p. [in Ukr.]

27. Limonov, Yu. (1987). *Vladimir-Suzdal Rus'*. Leningrad, 214 p. [in Rus.]
28. Maiorov, O. (2011). *Halysia-Volyn Prince Roman Mstislavich. Lord, Warrior, Diplomat*: in 2 Vol. Vol. 1. Bila Tserkva, 318 p. [in Ukr.]
29. Maiorov, O. (2011). *Galician-Volyn Prince Roman Mstislavich. Lord, Warrior, Diplomat*: in 2 Vol. Vol. 2. Bila Tserkva, 462 p. [in Ukr.]
30. Nasonov, A., ed. (1950). *Novgorod First Chronicle of the Senior and Junior Editions*. Moscow, Leningrad, 640 p. [in Rus.]
31. Pashuto, V. (1968). *Foreign Policy of Ancient Rus'*. Moscow, 474 p. [in Ukr.]
32. *Complete Collection of Rus' Chronicles*. (1843). Vol. 2. Saint-Petersburg, 377 p. [in Rus.]
33. *Complete Collection of Rus' Chronicles*. (1908). Vol. 2: Hypatian Chronicle. 2nd ed. Saint-Petersburg, 638 p. [in Rus.]
34. *Complete Collection of Russian Chronicles*. (1949). Vol. 25: Moscow Chronicle Vault of the End of the 15th Century. Moscow, Leningrad, 464 p. [in Rus.]
35. Strykovskiy, M. (2011). *Annals of Polish, Lithuanian, Zhmudian and All Rus'*. Lviv, 1075 p. [in Ukr.]
36. Tatischev, V. (1964). *Russian History*: in 7 Vols. Vol. 4. Moscow, Leningrad, 342 p. [in Rus.]
37. Tolochko, O., Tolochko, P. (1998). *Kyivan Rus' Ukraine Through the Ages*: in 15 Vols. Vol. 4. Kyiv, 352 p. [in Ukr.]
38. Tomashivskiy, S. (1919). *Ukrainian History. Ancient Times and the Middle Ages*. Lviv, 154 p. [in Ukr.]
39. Fedaka, S. (2000). *Political History of Ukraine-Rus' during the Transformation of the Rurik Empire (12th Century)*. Uzhhorod, 339 p. [in Ukr.]
40. Shchaveleva, N. (1990). *Polish Latin-language Medieval Sources: Texts, Translation, Commentary*. USSR Academy of Sciences; Institute of History of the USSR. Moscow, 210 p. [in Rus.]
41. Yurasov, M. (2018). *On the Western Borders of Rus'*. Saint-Petersburg, 235 p. [in Rus.]
42. Balzer, O. (1895). *Genealogia Piastów*. Kraków, 574 p. [in Pol.]
43. Bartnicki, M. (2005). *Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264*. Lublin, 251 p. [in Pol.]
44. Belowski, A. (1872). *Komentarz. Monumenta Poloniae Historica*. Lwów, T. 2. pp. 193–443. [in Pol.]
45. Cabań, W. (1974). *Polityka północno-wschodnia Kazimierza Sprawiedliwego. Rocznik Białostocki*. Warszawa, T. 12, pp. 199–210. [in Pol.]
46. Chrzanowski, M. (2013). *Leszek Biały. Książę krakowski i sandomierski. Princeps Poloniae (ok. 1184–23/24 listopada 1227)*. Kraków, 220 p. [in Pol.]
47. Górski, K. (1875). *Stosunki Kazimierza Sprawiedliwego z Rusią*. We Lwowie, 34 p. [in Pol.]
48. *Historia dyplomacji polskiej: (połowa X–XX w.)*. (1982). / pod red. G. Labudy. Wyd. 2. T. 1: Połowa X w. – 1572 / pod red. M. Biskupa. Warszawa, 1982. 874 p. [in Pol.]
49. Kürbis, B. (1974). *Komentarz. Mistrz Wincentego Kronika Polska*. Warszawa, 1974. pp. 75–246. [in Pol.]
50. Rhode, G. (1955). *Die Ostgrenze Polens. Politische Entwicklung, kulturelle Bedeutung und geistige Auswirkung*. Bd. 1. Köln, Graz, 458 p. [in Deu.]
51. *Rocznik kapitulny krakowski*. (1872). *Monumenta Poloniae Historica*. Lwów, T. 2. pp. 779–816. [in Pol.]
52. *Rocznik krakowski*. (1872). *Monumenta Poloniae Historica*. Lwów, T. 2. pp. 826–852. [in Pol.]
53. *Rocznik Traski*. (1872). *Monumenta Poloniae Historica*. Lwów, 1872. T. 2. pp. 825–861. [in Pol.]
54. Smolka, S. (1959). *Mieszko Stary i jego wiek*. Wyd. 3. Warszawa, 718 p. [in Pol.]
55. Włodarski, B. (1966). *Polska i Ruś: 1194–1340*. Warszawa, 326 p. [in Pol.]
56. Włodarski, B. (1969). *Sąsiedztwo polsko-ruskie w czasach Kazimierza Sprawiedliwego. Kwartalnik historyczny*. № 1. pp. 5–18. [in Pol.]
57. Zajązkowski, S. (1937). *Najdawniejsze osadnictwo Polski na Podlasiu. Rocznik dziejów społecznych i gospodarczych*. Lwów, T. 5. pp. 13–44. [in Pol.]

Summary

NOVGOROD AND VOLODYMYR PERIODS OF THE ACTIVITIES
OF PRINCE ROMAN MSTYSLAVOVYCH IN THE SCIENTIFIC
RESEARCH OF OLEKSANDR HOLOVKO

Taras CHUGUI

orcid.org/0000-0002-4679-8543

Candidate of Historical Sciences, junior research fellow

of Eurasian Steppe Department, A. Krymskyi Institute of Oriental Studies

semail: chuguj-taras@ukr.net

The **relevance** is due to the fact that at the current stage, there is no thorough study of the contribution of O. Holovko to the study of the Novgorod and Volodymyr periods of the reign of Roman Mstyslavovych in historiography. The study of the activities of Prince Roman in the works of the scientists is an integral part of the development of the topic of the role of the Romanovych dynasty in the processes of state formation in Ukraine. The personality of Prince Roman is given due attention in the context of the development of Rus'-Polish relations in the second half of the 12th - early 13th centuries. The researcher developed a new concept of the history of Ukraine in the mediaeval period, highlighting the process of the development of the first state formations in the territory of Volhynia and Precarpathia, the evolution of these regions as part of Ancient Rus', and the formation of principality lands in the period of disunity.

The **purpose** of the article is to consider the scientific achievements of O. Golovko regarding the restoration of the Novgorod and Volodymyr periods of Roman Mstislavovych's activity, using the source base and literature.

Conclusions. O. Holovko devoted a lot of attention to the study of the Novgorod and Volodymyr periods of Roman Mstyslavovych's activity, becoming one of the leading researchers of this issue. A characteristic feature of the scientist's scientific works is that they are written based on the processing of a great number of sources and literature. He made correct conclusions regarding the reasons for the prince's transition to Volodymyr, the transformation of political influences in the Volyn land during the 1170s–1180s, the coverage in the sources of the campaign of Casimir II the Just to Berestia in 1181–1182, the political relations of Volodymyr and Halych with Poland, Hungary, and the Holy Roman Empire in 1188–1189, and the consequences of the battle on the Mozhava River in 1195. Research on the life path of Prince Roman, carried out by O. Holovko, is important for the further development of the scientific topic about the role of the Romanovych dynasty in the processes of the history of state formation in Ukraine.

Keywords: Roman Mstyslavovych, Oleksandr Holovko, historiography, Novgorod, Volodymyr.

УДК 929.7

DOI: 10.17721/2413-7065.1(94).2025.312868

УКРАЇНСЬКІ НЕВІЛЬНИКИ У КРИМУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ

Віктор ТИМЧЕНКО

orcid.org/0000-0002-5515-1872

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
відділу міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків
Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського
email: tymchenko@nbuv.gov.ua

Анотація. Досліджується присутність та господарська діяльність українців у складі населення Бахчисарайського кадиліку на основі раніше не досліджуваного джерела – шаріатських кадіаскерських дефтерів. Документи написані османською мовою та датуються лютим 1674 – травнем 1675 років.

Ключові слова: кадіаскерські дефтери, Крим, Бахчисарайський кадилік, ремісники, невільники, османська мова.

Постановка проблеми. У зв'язку з анексією Криму Росією в науковій та публіцистичній літературі поширюється думка про історичну непричетність до Криму, цілковиту відсутність в Кримському ханстві слов'янського населення, яке з'являється лише після приєднання Криму до Російської імперії Катериною II. Втім знайомство з джерелами, написаними середньовічною турецькою та арабською мовами, дає можливість розвінчати подібні стереотипи. Український елемент в Криму під владою Османської імперії та Кримського ханства був помітною демографічною складовою. Деякі науковці, зокрема Я. Дашкевич (на підставі польських джерел), стверджують, що чисельність українців у Криму поступалася тільки кримським татарам [4, с. 40–47]. Турецькі дослідники кадіаскерських дефтерів етнічний склад невільників, які згадуються у цих документах, не розглядають і використовують поняття «невільники з Північного Причорномор'я». Так, за Ю. Озтюром, козак – це невільник будь-якої

національності. Історик аргументує це тим, що козаками були не тільки «руси», а й угорці та грузини («ґорджо») [23, с. 568]. Вирішити це питання можна лише звернувшись до самих джерел.

Аналіз джерел, останніх досліджень і публікацій. Джерела, написані османським письмом, почали вивчати ще у XIX столітті: окремі уривки з них досліджував Ф. Лашков [6, с. 5–300], потім М. Біарсланов [2, с. 41–51]. Вже у перекладах Ф. Лашкова ми зустрічаємо згадки про українських невільників-козаків з дружинами та дітьми [6, с. 52–53].

Інтерес до вивчення кадіаскерських книг із різних центрів Османської імперії у турецьких дослідників посилювався у XXI ст. Більшість із них були транслітеровані та вивчені Ю. Озтюром [23, с. 550–573], Ф. Йаша [25], Д. Челік [20], С. Акташ Сари [15], М. Білялемь [16], М. Дж. Чавушем [18], Ш. Килинчем [21], Ф. Шахіном [24], Е. Йилдирим [27], Н. Челеном [19], Х. Біліджіч [17], Ф. Йилмаз [22]. На основі кадіаскерських книг XVIII століття написано декілька

фундаментальних наукових робіт [25]. Долучилися до цієї роботи і кримські дослідники, зокрема Н. Абдульваапов, О. Рустемов [8]. Більшість згаданих досліджень присвячено загальним оглядам документів, але присутність українців та визначення їхньої кількості за османськими документами не вивчалися.

Останнім часом з'явилися цікаві дослідження за матеріалами ремісничих дефтерів палацу Топ-Капи [10, с. 88–94] та мартолоського дефтера Муфассала 1681 року [5, с. 272–279], які теж відзначають велику кількість українців у складі ремісничих об'єднань. Перші публікації результатів дослідження бахчисарайських дефтерів оприлюднені автором цієї статті [14, с. 273–281].

Отже, актуальність для українознавства вивчення українського населення у Криму у другій половині XVII ст. за матеріалами бахчисарайських дефтерів не викликає сумнівів.

Мета роботи полягає у фіксації присутності українських невільників у Криму та визначення їх чисельності, сімейного стану, професійної належності, географічного розташування господарства, особи господаря та ціни, за яку невільник був придбаний.

Методологія дослідження. В опрацюванні результатів та історичній оцінці кадіаскерських дефтерів Бахчисарайського каділику використано кількісний метод, метод історизму, порівняльний метод, методи аналізу та синтезу. Ця робота є розвідкою, тобто не повним перекладом тексту всього тому, а лише ознайомленням з ним у частині, пов'язаній з українцями.

Джерельною базою дослідження є двадцятий том збірки шаріатських кадіаскерських книг Бахчисарайського

каділику. У цьому томі, як і у багатьох інших, зібрано документи, пов'язані з передачею майна померлого господаря спадкоємцям. Двадцятий том шаріатських кадіаскерських книг Бахчисарайського каділику складається із 99 аркушів тексту середньовічною турецькою з османським написанням, які у бібліотеці ім. І. Гаспринського у м. Сімферополі (АР Крим) представлені у фотознімках. Відомості з цього тому відносяться до 1084–1086 років гіджри, що відповідає 1674–1675 рокам від Р. Х. Написані дефтери діловою османською мовою (Рис. 1). Переклад українською здійснено автором.

Виклад основного матеріалу. Імена та прізвища українських невільників, що супроводжуються, як правило, визначенням «козак», наступні: отаман Янош (швидше реєстровий, оскільки використано польський варіант імені Іван), Іван, Тімна (від імені Тимофій), пастух Андраш [1, знімок 97]; гулями Петре (очевидно, Петро) та Іов [1, знімок 95]; Чінгене [1, знімок 93]; Петре (Петро), Іван, Девлет Гелюр [1, знімок 92]; Кузьма [1, знімок 91]; Сухраб [1, знімок 90]; Іван [1, знімок 89]; Ділявер, Юсуф [1, знімок 87]; Миколай з дружиною Катрею та дочкою, мірошник Петре (Петро), його дружина та їхня мала дочка, Василь [1, знімок 83]; козак з незрозумілим іменем, Девлет Гелюр [1, знімок 80]; Стефан, Данила, невільниця Настя [1, знімок 71]; Карт Іван (у перекладі «старий Іван») [1, знімок 70]; Кушнір [1, знімок 69]; Девлет Гельді та Ділявер [1, знімок 66]; Музафер, козак з незрозумілим іменем [1, знімок 60]; Дегірменджі, козак Девлет Гельді [1, знімок 57]; Івашка, гетьман Отаман [1, знімок 54], Дегірменджі Оштван [1, знімок 51]; Максум

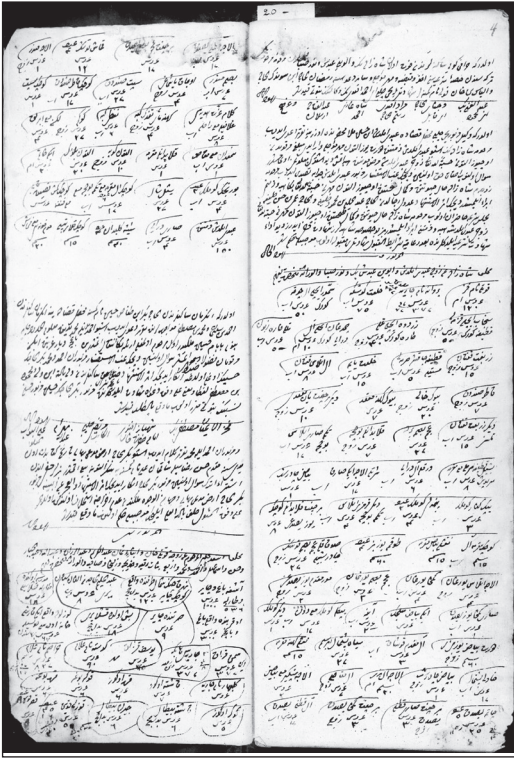

Рис. 1. Зразок сторінки оригіналу одного із кадїаскерських дефтерів, про які йдеться у статті

(очевидно, Максим) [1, знімок 50]; Чобан [1, знімок 48]; Байрам Ходжа, Іван, невільник Прокоп, невільник Лука, Антон, Самїйлах (очевидно, Самїйло) та дівка (молода невільниця) Марина [1, знімок 47]; Івашка, отаман Яске (очевидно, від імені Яків), Лавке (очевидно, Левко), Капуста, Кара Чора, отаман Семен [1, знімок 46]; Капуста, Дільмач, Костя, Іваниця, Яков, Степан [1, знімок 43]; козак з незрозумілим іменем, Іван та невільниця Томка з дітьми [1, знімок 34]; козак Янош, ще один козак Янош, інший Янош [1, знімок 32]; Іштван, Бек Тімур, Степан, Асн Гельді, Роман, Тимка Чобан [1, знімок 31]; Бабас, Тюфенкчі з дружиною, Гюр Гечер з дружиною, козак Бояр [1, знімок 30] [12, с. 76–84]; Іван, Максим, Хош

Гельді [1, знімок 30]; Іван Лаз (очевидно, Лазар) [1, знімок 29]; отаман-козак Мелетій з дружиною та двома дітьми, отаман Марко, козак Герасим, пастух Марко, Юсуф, Дегірменджі, Чобан Хакім, Гюр Гечер, Багчесарай Демірджі (у перекладі «бахчисарайський коваль»), Багчесарай Пабушчу Івашка («бахчисарайський чоботар Івашка») з дружиною та дитиною, Ескі Йоруш Дегірменджі («мірошник старого ходу», тобто мірошник, який працював із млином старої системи), Костя, Сабанджи Богдан та козак Сабанджи Маджар [1, знімок 26]; козак Кара Чора з дружиною-невільницею, Іван з дружиною-невільницею та дитиною, Чернець, Василь з дружиною, Карт Маджар, Гюр Черкас, Фітас (очевидно, Федір) з дружиною-невільницею, Бабас з дружиною-невільницею, Гаврил [1, знімок 21]; Дост з дружиною-невільницею, Коваль з дружиною та двома волами, Дегірменджі, козак по імені Мевлюд та Савг Черкас [1, знімок 20]; Василь, Міхал та Лях [1, знімок 15]; Арслан та Іван [1, знімок 12]; Богдан та Іван [1, знімок 10]; пастух Василь, Лачін, Барабаш, Іван, Павел, Ярема, Косай, Івашка [1, знімок 6]; гулями (тобто парубки) Костя та Герасим, Семен (або Симон) з дружиною та Юсуф [1, знімок 4].

Отже, зафіксовані 140 східнослов'янських (переважно українських) невільників та невільниць групуються наступним чином. Більшість із них – козаки (118 осіб, серед них 2 московських козаки), інших українських невільників – 12 (із них 4 – гулями, тобто молоді невільники, 4 невільниці та 8 дітей невільників). Із 127 чоловіків 77 (більше половини) мають слов'янські імена або прізвиська (переважно українські). Серед імен переважають Івани – 17 осіб (в

тому числі Івашка – 4 та Іваниця – 1), Степан – 4 (в тому числі 1 Стефан), Василь – 4, Петро – 3, Кость – 3, Максим – 2, Тимофій – 2, Марко – 2, Герасим – 2, Семен – 2, а також по одному Миколаю, Роману, Богдану, Іову, Кузьмі, Прокопу Левку, Луці, Антону, Самійлу, Яську (Яків), Якову, Лазарю, Мелетію, Гаврилу, Данилу, Фігасу (Федір), Яремі, Павлу та Михайлу – отже, 61 ім'я. Крім українців, серед козаків були особи з російськими іменами: Прокоп, Гаврил, Даніла, Яков (чотири особи), згадується також польське ім'я Міхал.

Мовознавець Р. Осташ дослідив імена українських козаків за Реєстром Війська Запорозького 1649 року, у якому вказані імена понад 40 тисяч козаків із Наддніпрянської України. За підрахунками вченого, найрозповсюдженіше ім'я Іван становить 11% від загальної кількості імен, Василь – 6%. Також поширеними були імена Степан, Семен, Яків, Максим, Гаврило, Данило, Роман, Марко, Ярема, Павел, Ясько (Яків) [7], отже, ці дані наближаються до реалій двадцятого тому «дефтерів».

Деякі українські прізвища (16 козаків) мають соціальні ознаки, котрі були у них до полону: Чернець, Гетьман Отаман, Лачін (очевидно, козак греко-католицького або католицького віросповідання), Барабаш, Бояр (можливо, козак російського походження, який отримав або взяв прізвище від слова «боярин»), двоє Бабасів, двоє козаків Черкасів – Гюр Черкас («пишний черкас») та Савг Черкас («побратим черкас»).

Значну групу складають українці, яким господарі дали татарські імена (13 осіб). Найрозповсюдженіші – Девлет Гельюр (таких два) та Девлет Гельді (таких три), у перекладі ці прізвища

означають «благополуччя приходить» та «благополуччя прийшло», подібні прізвища – Хош Гельді («добре прийшов») та Асн Гельді («красиво прийшов»), двоє козаків мали прізвища Гюр Гечер («той, який пишно приходить»), також вказуються козаки на прізвища Дост («друг») та Отурмуш («той, який поселився, поселенець»), ще двоє мали прізвище Кара Чора («чорний невільник»).

Ще одна група – козаки з татарськими іменами (10 осіб):

– тюркського походження: Арслан («лев») та Бек Тімур («пан залізо», тобто «міцний пан»);

– арабського походження: троє Юсуфів, Музафер («переможець») та Мевлюд (Мавлюд, Малют (казансько-татарський варіант) – «народжений»);

– перського походження: два Ділявери («сміливець») та Сухраб (ім'я богатиря з поеми перського поета Фірдоусі «Шахнаме», написаної у 976–1011 роках від Р. Х.). Юсуф – мусульманське ім'я, тобто його носій був мусульманином.

Невелика група складалася з козаків із угорськими іменами або визначеннями як угорці: три Яноші, два Іштвани (один Іштван чомусь записаний як Оштван), козаки Карт Маджар (або Мадяр) (з турецької «старий угорець») та Сабанджи Маджар (або Мадяр) («угорець-рільник»). Після «Козака Отамана Яноша» у джерелі йде «Дігер Янош Маджар» («інший Янош угорець»). Чи вважати цього другого Яноша також козаком? Поруч згадується пастух Андраш (Андраш – угорське ім'я). За іншими двома козаками Яношами йде також «Дігер Янош» («інший Янош»). Чи вважати і цього Яноша козаком? У будь-якому разі ми бачимо, що угорців порівняно багато серед козаків – 7 або 9, а поруч ще й

угорський пастух Андраш (десятий). Хоча ім'я Янош може бути і польським Януш, але один із Яношів визначений як угорець і поруч також згадуються угорці, тому робимо висновок, що ці Яноші – угорці. Також у джерелі один козак «Чінгене» («циган») та козак «Сабанджи Богдан» («рільник-молдаванин»).

Частина татарських прізвищ козаків та інших українських невольників засвідчувала професійну належність їхніх носіїв (24 особи): найбільше було Дегірменджі (мірошників) – 7 козаків; пастухів («Чобан») – 6 осіб; двоє рільників – козаки Сабанджи Богдан та Сабанджи Маджар; двоє ковалів – 1 козак Демірджі (з турецької «коваль») та 1 козак Коваль; 1 козак Дільмач («перекладач»); 1 кушнір (козак Кушнір); 1 Пабушчу («чоботар»); 1 козак Тюфенкчі («рушничник або стрілець») від слова «тюфенг» – рушниця; цей козак був найдорожчий серед усіх невольників та невольниць – коштував 135 гурушів); козаки на прізвиська Байрам Ходжа («свято вчитель») та Хакім («філософ, вчитель»), можливо, навчали дітей.

Отже, як бачимо, українці працювали значною мірою у зерновому секторі [11]. І такі реалії були не тільки у Криму, а й на османському Півдні України, принаймні у другій половині XVIII ст.: тут ми також спостерігаємо багато українських землеробів, хоча спочатку ці землі за наказом османської влади освоювали молдавські землероби (у другій половині XVII ст.) [9, с. 74, 89–92], у нашому джерелі також є «козак Сабанджи Богдан», тобто «козак молдавський рільник».

Слід зазначити, що слабкою стороною татарського війська була відсталість у вогнепальній зброї. І хоча вогнепальна

зброя мала велике розповсюдження серед кримських татар у багатьох видах (багато рушниць, наявність точної зброї – гвинтівок, зброї ближнього бою: пістолет та бандулет) [14, с. 278, 280], успіх у вогнепальній зброї досягався, зокрема, завдяки таким важливим спеціалістам, як «козак-тюфенкчі», тобто рушничник, зброяр, який коштував дуже дорого, дорожче за всіх невольників, навіть дорожче за молодих невольниць. Не дивно, що іще у часи Сулеймана Пишного у Топ-Капи найважливішим серед ремісничих об'єднань в Османській імперії був цех рушничників: «Найбільшу платню серед українців за всі роки отримував Гарде (Гордій?) з цеху рушничників у 1526 р. – 25 акче, тоді як середня платня в майстернях сягнула свого максимуму в 1566 р. і становила 8,37 акче. Цех рушничників заслуговує на особливу увагу» [10, с. 92].

У двадцятому томі кадіаскерських книг Бахчисарайського каділику також згадуються невелика кількість мусульманських невольників-некозаків та один грек-невірний (тобто християнин) на ім'я Еліас з дружиною, повне ім'я: «Еліас Ефенді», тобто «пан Еліас» [1, знімок 51], «ефенді» – форма ввічливого звертання грецького походження в османсько-турецькій мові, подібного до українського «пан». Інших прикладів використання цієї ввічливої форми у кримських дефтерах не було, тобто це чисто грецька форма звертання, розповсюджена навіть у сучасній турецькій мові.

Не будемо докладно зупинятися на характеристиці цін на невольників та шляхах їх надходження до Бахчисараю. Достовірно зафіксовано у дефтерах лише те, що козак Бабас, козак Тюфенкчі з дружиною, козак Гюр Гечер з дружиною,

козак Бояр [1, знімок 30], які передаються у спадок, були захоплені Шах-і Мерданом Емельдешем агою [12, с. 78]. Здається, більшість невольників придбані на невольничих ринках.

У «жіночих» описах майна (померлі господарі – жінки) зазвичай було багато невольниць, а невольників майже не було [13, с. 100–109]. Виключеннями стали лише козак «Чінгене» («циган») у власності татарської пані [1, знімок 93] та Еліас Ефенді з дружиною у власності іншої татарської пані [1, знімок 51].

У результаті підрахунків вимальовуються такі цифри і співвідношення: зі 127 українських чоловіків 77 визначені як слов'яни (переважно українці, у тому числі 6 або 7 росіян та 2 або 3 – поляки), 10 – татари, 7 – угорці, один козак – циган і один – молдаванин, інші козаки – не визначені. Тобто понад три чверті (понад 75%) визначених осіб – слов'яни (переважно українці), з чверті, що залишилася, майже половина – татари (10%), менше половини – угорці (7–9%).

Таким чином, у двадцятому томі кадіаскерських книг Бахчисарайського каділика згадуються козаки-угорці, але більшість козаків – українці, козаків-угорців менше 10%, що природно, адже козацькі товариства відомі своєю поліетнічністю, але переважали серед них українці, відомі також росіяни, поляки, татари, і вже після цих етнічних груп за чисельністю йдуть угорці. В Архіві Коша Нової Запорозької Січі також згадуються кілька козаків-гуржіїв, або козаків-грузинів [1, с. 627]. Тобто ці угорці та грузини представляли українські козацькі товариства, отже, були українцями угорського та грузинського походження.

Висновки. Османські джерела, у першу чергу кадіаскерські дефтери, є

повноцінним і дуже інформативним джерелом для вивчення не тільки історії та культури Криму, але й українознавства загалом. Наведений матеріал підтверджує дані Я. Дашкевича про те, що українці займали друге місце після татар серед мешканців Криму у XVII ст. та відігравали значну роль в економіці Кримського ханату у складі Османської імперії.

Спростовано твердження турецького історика Ю. Озтюрка, що козак – це визначення невольника будь-якої національності, не обов'язково українця. У двадцятому томі кадіаскерських книг Бахчисарайського каділика на першому місці за кількістю знаходяться українці, але згадуються і козаки росіяни, угорці, поляки, по одному – цигани і молдавани.

Порівняно з першою половиною XVII століття кількість українських невольників у другій половині помітно зростає. Слід відзначити, що у цей період збільшується кількість українських невольничих родин із дітьми. Крім того, фіксуються невольники, які займали досить високе становище в Україні (наприклад, козаки-отамани). Можливо, це пов'язано не тільки із захопленнями полонених, але й міграціями з території України під час «голодних років», у період Руїни.

Дані дефтерів свідчать, що серед українських невольників були представники дуже важливих та шанованих професій в Османській імперії: ковалі, мірошники, рільники, чабани, чоботарі, кушніри, зброярі. Ці факти перегукуються з відомостями ремісничих дефтерів за часів Сулеймана Пишного (XVI ст.) [10].

Таким чином, кадіаскерські дефтери Бахчисарайського каділика свідчать

про те, що українці відігравали значну роль в економіці Кримського ханату.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів* / упоряд. Л. З. Гіськова та ін. Т. 2. Київ, 2000. 752 с.

2. Биарсланов, Мураг-бей. Выписки из кадиаскерского сакка (книги) 1017–1022 гг. Хиджры (1608/9–1631 гг.). *Крымские татары: хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре* / авторы-составители: М. А. Араджиони, А. Г. Герцен. Симферополь, 2005. С. 41–51.

3. Библиотека ім. І. Гаспринського у м. Симферополь. Ф. 67 А 90. Фотокопії кримських судових реєстрів. Том 20. 1674–1675 роки. 99 знімків.

4. Дашкевич, Я. Р. Ясир з України (XV – перша половина XVII ст.) як історико-демографічна проблема. *Український археографічний щорічник*. Київ, 1993. Вип. II. С. 40–47.

5. Купчинська, З. Власні назви мартолосів «Дефтера Муфассала 1681 року»: характеристика твірних основ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. На пошану Василя Німчука, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора (до 90-річчя з дня народження)* / редкол.: М. Номачі (голов. ред.), Н. Венжинович (голов. ред. ради), Ю. Бідзіля та ін. Ужгород, 2023. Вип. 2 (50). С. 272–279. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/58433ю>

6. Лашков, Ф. Ф. *Сборник документов по истории Крымско-татарского землевладения*. Симферополь, 1897. III+310.

7. *Реєстр Війська Запорозького 1649 року* / упорядн. О. В. Тодійчук, В. В. Страшко, Р. І. Осташ, Р. В. Майборода. НАН України. Археографічна комісія, Інститут української археографії, Інститут історії України; Російський державний архів давніх актів. Київ, 1995. 592 с.

8. Рустемов, О. Д. Диалектные особенности языка крымских судебных реестров XVI–XVII вв. *Науковий часопис*

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. Вип. 16. С. 194–201.

9. Середа, А. *Силистренско-Очаковският еялет през XVIII – нач. на XIX в. Административно-териториално устройство, селища и население в Северозападното Причерноморие*. София, 2009. 262 с.

10. Суходолова, А. Є. Українські майстри в ремісничих дефтерах доби султана Сулеймана I Пишного (1520–1566). *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія Історичні науки*. 2024. Т. 35 (74) № 2. С. 88–94. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/2.14>

11. Тимченко, В. М. *Південноукраїнські землі у торговельних зв'язках Російської імперії та Османської держави (1774–1853 pp.)*. Київ, 2016. 272 с.

12. Тимченко, В. М. Українські невольники в описі майна Шах-і Мердана Емельдеша аги (лютий – 6 квітня 1674 року від Р. Х.). *XXXI International Scientific and Practical Conference «Modern innovations and promising ways of development of culture and science»*, Boston, USA, August 09 – 12, 2022. Boston, USA, 2022. P. 76–84. URL: <https://isg-konf.com/uk/modern-innovations-and-promising-ways-of-development-of-culture-and-science/>

13. Тимченко, В. М. Власність жінок Кримського ханства на прикладах описів-розподілів майна Айше Султан Біке та Акіфе Біке (за Кадіаскерськими дефтерами 1674 р.). *Abstracts of XXXIII International Scientific and Practical Conference «World ways and methods of improving outdated theories and trends»*. Zagreb, Croatia, June 11 – 14, 2024. USA, 2024. P. 100–109. URL: <https://isg-konf.com/uk/world-ways-and-methods-of-improving-outdated-theories-and-trends/>

14. Тимченко, В. М. Українські козаки західної та центральної частин Криму за Кадіаскерськими дефтерами 1674 р. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. Ніжин, 2023. Вип. 32. С. 273–281.

15. Aktaş Sarı, S. *Numaralı 1648–1679 Tarihli Kırım Kadiasker Defterlerine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat:*

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya, 2016. 378 s.

16. Bilal, M. *Nolu Kırım Kadı Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon, 2016. 193 s.

17. Bilici, H. *Numaralı Kırım Hanlığı Kadı Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2021. 291 s.

18. Çavuş, M. C. *Numaralı (Onuncu Cilt), 1077–1080 (1666–1670) Tarihli Kadıasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (170 Varak)*: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Düzce, 2019. 185 s.

19. Çelen, N. *Numaralı, 1082–1083 (1671–1673) Tarihli Kadıasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Düzce, 2020. 272 s.

20. Çelik, D. *Nolu 1017–1022 (1608–1613) Tarihli Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri Tahlil ve Transkripsiyon*: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya, 2011. 441 s.

21. Kılınç, Ş. *Numaralı Kırım Şer'iyye Sicili (H. 1084–1085/M. 1673–1674) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya, 2017. 355 s.

22. *Kırım Hanlığı. Kadı Sicilleri Kataloğu* / Editör: E. Özvar; Hazırlayan/Çevirmen: F. Yılmaz, A. Cihan, Ö. D. Yılmaz. Ankara, 2021. 382 s.

23. Öztürk, Y. Kazak Teriminin Kölelik Mefhumu ile İlişkisi Üzerine. *Journal of International Eastern European Studies / Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 2020. Vol./Yıl. 2. No/Sayı. 2. Winter/Kış. S. 550–573.

24. Şahin, F. *Numaralı (On Birinci Cilt), 1077–1078 (1667–1667) Tarihli Kadıasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya, 2019. 233 s.

25. Yaşa, F. *Numaralı (Dördüncü Cilt) 1061–1062 Tarihli Kadıasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya, 2014. 297 s.

26. Yaşa, F. *Çanakale Onsekiz Mart*

Üniversitesi Akademik Veri Yönetim Sistemi / Akademik İdari Deneyim. 2024. URL: <https://avesis.comu.edu.tr/firat.yasa/deneyim> (дата звернення: 25.07.2024).

27. Yıldırım, E. *Numaralı Kırım Kadıasker Defterlerine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1075–1076/1665)*: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya, 2020. 257 s.

REFERENCES

1. Histsova, L., et al., comp. (2000). *Archive Kosh of the New Zaporozhian Sich. Corpus of Documents*. Vol. 2. Kyiv, 752 p. [in Ukr.]

2. Biarslanov, Murat-bey. (2005). Extracts from the Kadıask Sakka (Books) 1017–1022 AH (1608/9–1631). In: Araghioni, M., Herzen, A., comp. *Crimean Tatars: Anthology on Ethnic History and Traditional Culture*. Simferopol, pp. 41–51. [in Ukr.]

3. *I. Gasprinsky Library in Simferopol*. Fund 67 Sheet 90. Photocopies of Crimean Court Registers. Volume 20. 1674–1675. 99 photographs. [in Ukr.]

4. Dashkevych, Ya. (1993). Yasyr from Ukraine (15th – First Half of the 18th Century) as a Historical and Demographic Problem. *Ukrainian Archeographic Yearbook*. Kyiv, Issue II. pp. 40–47. [in Ukr.]

5. Kupchynska, Z. (2023). Proper Names of the Martolos “Defter Mufassal 1681”: Characteristics of the Word-Building Stems. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya Filolohiia*. (Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Philology Series). In Honor of Vasyl Nimchuk, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Doctor of Philological Sciences, Professor (to the 90th Anniversary of his Birth). Uzhgorod, Issue 2 (50), pp. 272–279. [online] Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/58433ю> [in Ukr.]

6. Lashkov, F. (1897). *Collection of Documents on the History of Crimean Tatar Land Tenure*. Simferopol, III+310. [in Rus.]

7. Todiiichuk, O., Strashko, V., Ostash, R., Maiboroda, R., comp. (1995). *Register of the Zaporozhian Army in 1649*. NAS of Ukraine. Archaeological Commission, Institute of

Ukrainian Archeography, Institute of History of Ukraine; Russian State Archive of Ancient Acts. Kyiv, 592 p. [in Ukr.]

8. Rustemov, O. (2018). Dialectal Features of the Language of Crimean Judicial Registers of the 16th–17th Centuries. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. (Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University). Kyiv, Issue 16, pp. 194–201. [in Ukr.]

9. Sereda, A. (2009). Silistra-Ochakovskaya Eyalet in the 18th – Early 19 Centuries. *Administrative-Territorial Structure, Settlements and Population in the Northwestern Black Sea*. Sofia, 262 p. [in Rus.]

10. Sukhodolova, A. (2024). Ukrainian Craftsmen in the Craft Books of the Era of Sultan Suleiman I the Magnificent (1520–1566). *Vcheni zapysky TNU im. V. I. Vernadskoho. Serii Istorychni nauky* (Scholarly Notes of V. I. Vernadskyi Taurida National University. Series Historical Sciences), Vol. 35 (74) No. 2, pp. 88–94. [online] Available at: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/2.14> [in Ukr.]

11. Tymchenko, V. (2016). *Southern Ukrainian Lands in Trade Relations of the Russian Empire and the Ottoman State (1774–1853)*. Kyiv, 272 p. [in Ukr.]

12. Tymchenko, V. (2022). Ukrainian Slaves in the Inventory of the Property of Shah-i Merdan Emeldesh Aga (February – April 6, 1674 AD). *XXI International Scientific and Practical Conference “Modern innovations and promising ways of development of culture and science”*, Boston, USA, August 09 – 12, 2022. Boston, USA, pp. 76–84. [online] Available at: <https://isg-konf.com/uk/modern-innovations-and-promising-ways-of-development-of-culture-and-science/> [in Ukr.]

13. Tymchenko, V. (2024). Property of Women of the Crimean Khanate on the Examples of Descriptions-Distributions of Property of Ayshe Sultan Bike and Akife Bike (According to the Kazasker Defteri of 1674). *Abstracts of XXIII International Scientific and Practical Conference “World ways and methods of improving outdated theories and trends”*. Zagreb, Croatia,

June 11 – 14, USA, pp. 100–109. [online] Available at: <https://isg-konf.com/uk/world-ways-and-methods-of-improving-outdated-theories-and-trends/> [in Ukr.]

14. Tymchenko, V. (2023). Ukrainian Cossacks of the Western and Central Parts of Crimea according to the Kazasker Defteri of 1674. *New Studies of Monuments of the Cossack Era in Ukraine*. Nizhyn, Issue 32, pp. 273–281. [in Ukr.]

15. Aktaş Sarı, S. (2016). *Numaralı 1648–1679 Tarihli Kırım Kadıasker Defterlerine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya, 378 p. [in Tur.]

16. Bilal, M. (2016). *Nolu Kırım Kadı Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Trabzon, 193 p. [in Tur.]

17. Bilici, H. (2021). *Numaralı Kırım Hanlığı Kadı Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul, 291 p. [in Tur.]

18. Çavuş, M. (2019). *Numaralı (Onuncu Cilt), 1077–1080 (1666–1670) Tarihli Kadıasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (170 Varak): Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Düzce, 185 p. [in Tur.]

19. Çelen, N. (2020). *Numaralı, 1082–1083 (1671–1673) Tarihli Kadıasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Düzce, 272 s. [in Tur.]

20. Çelik, D. (2011). *Nolu 1017–1022 (1608–1613) Tarihli Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri Tahlil ve Transkripsiyon: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya, 441 s. [in Tur.]

21. Kılınc, Ş. (2017). *Numaralı Kırım Şer'iyye Sicili (H. 1084–1085/M. 1673–1674) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya, 355 p. [in Tur.]

22. Kırım Hanlığı. (2021). *Kadı Sicilleri Kataloğu* / Editör: E. Özvar; Hazırlayan/Çevirmen: F. Yılmaz, A. Cihan, Ö. D. Yılmaz. Ankara, 382 p. [in Tur.]

23. Öztürk, Y. (2020). Kazak Teriminin

- Kölelik Mefhumu ile İlişkisi Üzerine. *Journal of International Eastern European Studies / Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. Vol./Yıl. 2. No/Sayı. 2. Winter/Kış. pp. 550–573. [in Tur.]
24. Şahin, F. (2019). *Numaralı (On Birinci Cilt), 1077–1078 (1667–1667) Tarihli Kadıasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya, 233 p. [in Tur.]
25. Yaşa, F. (2014). *Numaralı (Dördüncü Cilt) 1061–1062 Tarihli Kadıasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya, 297 p. [in Tur.]
26. Yaşa, Fırat. (2024). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Akademik Veri Yönetim Sistemi*. Akademik İdari Deneyim. [online] Available at: <https://avesis.comu.edu.tr/firat.yasa/deneyim> [Accessed 25 July 2024]. [in Tur.]
27. Yıldırım, E. (2020). *Numaralı Kırım Kadıasker Defterlerine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1075–1076/1665)*: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya, 257 p. [in Tur.]

Summary

UKRAINIAN SLAVES IN THE CRIMEA IN THE SECOND HALF OF THE 17TH CENTURY

Viktor TYMCHENKO

orcid.org/0000-0002-5515-1872

Candidate of Historical Sciences, senior research fellow
at the Department of International Information and Foreign Relations
of Vernadsky National Library of Ukraine
tymchenko@nbuv.gov.ua

Relevance of the research. In connection with the annexation of Crimea by Russia, the idea of historical non-involvement with Crimea, the complete absence of the Slavic population in the Crimean Khanate, which appeared only after the annexation of Crimea to the Russian Empire by Catherine II, is spreading in scientific and journalistic literature. However, familiarity with sources written in mediaeval Turkish and Arabic makes it possible to expose such stereotypes. The Ukrainian element in Crimea under the rule of the Ottoman Empire and the Crimean Khanate was marked by a demographic component. Some scholars, in particular Ya. Dashkevych (based on Polish sources), argue that the number of Ukrainians in Crimea was less only when compared to the Crimean Tatars.

The **purpose** of this work is not only to record the presence and count of Ukrainian slaves, but also to determine marital status, professional affiliation, if possible, the location of the farm, the identity of the owner, and many other data.

Conclusions. Ottoman sources, primarily the Kazasker Defteri, are a full-fledged and very informative source for studying not only the history and culture of Crimea but also Ukrainian studies in general. The presented material confirms the data of Ya. Dashkevych that Ukrainians occupied the second place after the Tatars among the inhabitants of Crimea in the 17th century. The statement of the Turkish historian Y. Öztürk that a Cossack is the definition of a slave of any nationality, not necessarily a Ukrainian, is refuted. In the twentieth volume of the Kazasker books of the Bakhchysarai Kadylyk, Ukrainians occupy

the first place in terms of number. Compared with the first half of the 17th century, the number of Ukrainian slaves in the second half increased noticeably. It should be noted that during this period, the number of Ukrainian slave families with children increased. In addition, slaves who occupied a fairly high position in Ukraine (for example, Cossack otamans) are recorded. Perhaps this is due not only to the capture of prisoners but also to migrations from the territory of Ukraine during the “hungry years”, during the Ruin period. The data of the defteri indicate that among the Ukrainian slaves, there were representatives of very important and respected professions in the Ottoman Empire: blacksmiths, millers, farmers, shepherds, shoemakers, furriers, and gunsmiths. Thus, the Kazasker Defteri of the Bakhchysarai Kadylyk indicates that Ukrainians played a significant role in the economy of the Crimean Khanate.

Keywords: Kazasker Defteri, Crimea, Bakhchysarai Kadylyk, artisans, slaves, Ottoman language.

УДК 378:316.7:1(091):[37.014.5+323.21]

DOI: 10.17721/2413-7065.1(94).2025.322787

ГЛОБАЛЬНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ В СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ОСВІТІ: ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ

Інна КУЗНЕЦОВА

orcid.org/0000-0002-4292-2092

доктор філософії (PhD, філософія), доцент, старший науковий співробітник
Інституту культурології Національної академії мистецтв України
email: vchenarada.iknamu@gmail.com

Руслана МНОЖИНСЬКА

orcid.org/0000-0001-8459-3496

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та культурології
Київського національного університету технологій та дизайну
email: ruslanamnozhynska@gmail.com

Олена БАЙРАМОВА

orcid.org/0000-0002-3199-0612

кандидат філософських наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дунайського інституту водного транспорту
Державного університету інфраструктури та технологій
email: bairamova3456@gmail.com

Анотація. Аналізується діалектика глобального та національного в сучасній вищій освіті через призму філософських та культурологічних підходів. Досліджується можливість подолання суперечностей між глобальним і національним у сфері освіти для запобігання конфлікту та створення простору для їх синтезу, що відкриває нові можливості для розвитку.

Ключові слова: глобалізація, національна ідентичність, герменевтика, філософія освіти, цінності, синтез, діалектика, мова.

Постановка проблеми. Діалектика глобального та національного в сучасній вищій освіті є однією з ключових проблем сучасного гуманітарного дискурсу. Глобалізація, що формує універсальні стандарти й тенденції, часто вступає в конфлікт із прагненням зберегти локальні культурні ідентичності. Саме цей конфлікт свого часу став перешкодою на шляху прийняття Конституції Європейського Союзу, оскільки національні інтереси окремих держав виявилися несумісними із баченням спільного

європейського майбутнього [8]. Ця розбіжність відобразилась і на сфері освіти. При впровадженні принципів Болонського процесу вітчизняні освітянські бюрократи формально імплементували Болонські декларації, зберігаючи патерналістську радянську систему підготовки працівника (як носія перевіреного знання), замість підготовки критично мислячої особистості, здатної, за філософією Болонської системи, до конкуренції. Формалісти не сприйняли європейської кредитної системи трансферу залікових

© Кузнєцова І., Множинська Р., Байрамова О.

одиниць трудомісткості (European Credit Transfer System). Адміністративна система виявила недовіру до свободи вибору студентом власного розвитку за нормами концепції «навчання впродовж усього життя», чим перешкоджала впровадженню ECTS в Україні [1; 11].

На нашу думку, важливо враховувати тенденції історії людиномірного дискурсу. *Психологізм* (кінець XVIII – початок XIX ст.) інтерпретував соціальні, політичні та етнографічні явища через призму психічних феноменів. *Соціологізм* (кінець XIX – початок XX ст.) тлумачив різноманіття людських явищ через соціальні структури та закономірності. *Культуроцентризм* (друга половина XX ст. – до сьогодні) розглядає соціум як феномен, занурений у культуру. Філософія ж складає концептуальне ядро освіти – філософію освіти. Якість останньої розглядається як людиноцентричне вчення про мудре ставлення до світу загалом та соціального світу зокрема [19].

Саме діалектичний метод філософії пропонує шлях пошуку і віднайдення істини у процесі раціональної дискусії, зіткнення тези (глобальне) та антитези (національне), результатом чого є синтез – нова взаємодія вищого рівня. Такий підхід достатньо гнучкий, щоб утриматись від редукціонізму марксистського матеріалізму, який зводить усі соціальні процеси до економічних чинників і водночас дає можливість уникнути нігілізму та фрагментарності постмодернізму, що заперечує можливість цілісного бачення ідентичності.

Унікальна гегелівська діалектика дає змогу подолати однобічність, властиву як матеріалістичному, так і суб'єктивістському підходам, пропонуючи сприймати розвиток як процес,

в якому протиріччя не руйнують цілісність, а стають джерелом її якісної трансформації. Саме тому за основу дослідження ми взяли діалектику, оскільки її методологія дає можливість осмислити динамічну взаємодію глобального і національного не як статичний конфлікт чи домінування одного над іншим, а як процес, що відкриває нові можливості для розвитку культури, освіти та ідентичності.

Певну увагу приділено критичному осмисленню марксистського діалектичного матеріалізму, який залишив важку спадщину для розуміння освіти в Україні. У XX столітті марксистська концепція освіти як інструмента класової боротьби суттєво вплинула на освітні системи соціалістичних країн. Національне розглядалося як перехідний етап на шляху до інтернаціонального братства пролетаріату. У ранньому СРСР ця ідея знайшла відображення у політиці коренізації, яка, щоб зміцнити лояльність до нової соціалістичної держави, тимчасово підтримувала розвиток національних мов і культур. Однак, починаючи з 1930-х років, акцент змістився: національне почали розглядати як загрозу єдності союзу, і політика інтернаціоналізму трансформувалася у русифікацію, а освіта стала інструментом створення уніфікованої ідентичності. Таке явище відомий французький структураліст Мішель Фуко назвав «дисциплінарністю». Це призвело до того, що ідентичність намагалися формувати через відрив від національних традицій і культур, замінюючи їх «спільною» радянською історією та ідеологією.

Наше дослідження базується на аналізі конкретних історичних процесів, таких як розвиток освітніх програм

після Другої світової війни в межах Плану Маршалла [4], вплив європейської інтеграції на системи освіти Східної Європи [7; 18], а також реформа української вищої освіти, що відбувається в умовах війни та глобальної кризи [9; 10; 14; 15; 17]. У центрі уваги – вища освіта як простір, де глобальне і національне не лише зіштовхуються, але й взаємодіють, творячи нові форми буття.

Аналіз досліджень та публікацій.

Сучасна наукова література, присвячена проблемі діалектики глобального та національного в освіті, надає глибокий матеріал для розгляду сукупної людської діяльності, що попри її розмаїття, а подекуди – хаотизацію, здійснюється за певними законами, безвідносно до того, усвідомлюють їх самі учасники чи ні. Зокрема, автори [1; 2; 6; 7; 11; 18; 16] детально аналізують процеси інтернаціоналізації вищої освіти, наголошуючи на глобальних викликах, що спонукають університети до адаптації освітніх програм, попри загрозу втрати локальних особливостей. В їхніх наукових працях окреслені моделі та механізми інтеграції національних освітніх систем у світовий простір, що важливо у контексті нашого дослідження.

К. Журба, висвітлюючи проблеми формування національної ідентичності, акцентує увагу на освітньому середовищі як на ключовому чиннику у вихованні громадянської свідомості, особливо в умовах розбудови незалежних держав [8]. Методи і форми позааудиторної роботи, що сприяють формуванню національної ідентичності студентської молоді, розглянуті дослідниками [4; 5].

Ідеї, пов'язані з діалектикою розвитку та протиріччям між зовнішнім

і внутрішнім, сутністю і явищем, глобальним і локальним, що доводять розвиток та оновлення цілого, а не його руйнування, висвітлені в працях [9; 13] як метод пізнання. Вони спонукають до збереження локальної культурної ідентичності, створення моделі формування національної ідентичності в умовах глобального впливу.

У контексті гуманізації освіти заслуговують на увагу оновлені підходи до інтеграції етичних і культурних аспектів у сучасні освітні програми [12], що висвітлюють філософські парадигми сучасної освіти та наголошують на провідній ролі громадянської ідентичності в процесах навчання.

Критичне осмислення марксистського розуміння освіти як інструмента ідеології [3] підкреслює недоліки матеріалістичного підходу і сприяє пошуку альтернативних моделей, зокрема таких, що базуються на культурній ідентичності та діалозі.

Проведений аналіз наукових публікацій підтверджує актуальність теми дослідження та є теоретичною основою для подальшого вивчення діалектики глобального і національного в сучасній вищій освіті.

Мета статті полягає в аналізі діалектики глобального і національного в сучасній вищій освіті та у виявленні її впливу на формування національної ідентичності в умовах глобалізації. Стаття націлена на розкриття змісту освітнього простору як діалогу ідей, у якому локальне і глобальне не лише конфліктують, а й утворюють нові форми культурного буття та ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Дослідження діалектики глобального та національного в освіті потребує чіткого

методологічного підходу, що дає змогу розглядати ці явища у їхній взаємодії. Глобальне є універсальною системою цінностей, стандартів і методик, що поширюється через глобалізаційні процеси. Водночас національне відображає локальні особливості – мову, культуру, традиції, які слугують основою формування ідентичності.

Концепція діалектики передбачає, що протиріччя між тезою (глобальне) та антитезою (національне) є рушійною силою розвитку, а їхній конфлікт призводить до появи синтезу – нового рівня, який зберігає елементи обох сторін, але виходить за їхні межі. Історія заснування та розвитку єдиного Європейського простору вищої освіти доводить пріоритет гуманітаристики. Починаючи від Сорбонської (1998) та Болонської (1999) декларацій, європейські країни-підписанти опікуються збереженням незалежності і самостійності вищих навчальних закладів, які добровільно узгоджують принципи Болонської декларації без жорстких юридичних зобов'язань. Серед ключових цілей означено формування й зміцнення інтелектуального, культурного, соціального і науково-технічного потенціалу Європи та посилення ролі університетів як носіїв європейської свідомості у забезпеченні захисту та розвитку європейських культурних цінностей шляхом створення умов для становлення особистості (гуманітарний контекст). Втім номінальне впровадження системи стандартів, спрямованих на уніфікацію освітніх систем Європи для створення єдиного простору академічної мобільності, призводить до формального результату і культурної деградації суспільства.

Однак антитеза про локальні

традиції освітніх систем викликала критику і спротив не тільки в Україні. У Франції, країні підписання протоколів глобального оновлення системи освіти, впровадження Болонської системи також супроводжувалося протестами студентів, які побоювалися, що стандартизація може призвести до втрати унікальних аспектів французької академічної традиції.

Трансформаційні реформи вищої освіти в Україні практично мали замінити непродуктивну марксистську теорію, що розглядала освіту як інструмент відтворення матеріальних умов і панівної ідеології. Такий підхід домінував у соціалістичних державах, де національна ідентичність часто підпорядковувалася ідеям інтернаціоналізму. У СРСР, наприклад, освіта була спрямована на формування радянської людини, а національні особливості витіснялися уніфікованими стандартами, орієнтованими на ідеологію [3].

Проте редукція освітніх процесів до матеріалістичних умов ігнорує роль культури, ідей та діалогу. Альтернативний підхід, який ми пропонуємо, розглядає освіту як простір для формування ідентичності через взаємодію глобальних і локальних цінностей. Цей підхід дає можливість враховувати як матеріальні, так і духовні аспекти розвитку особистості та суспільства.

Протиріччя між глобальним і національним не є виключно сучасним феноменом. Так, у період європейських колоніальних імперій освіта часто використовувалася як інструмент культурної асиміляції. Колоніальні школи в Індії, створені за британським зразком, прищеплювали учням англійські цінності, але водночас сприяли появі синтезу:

індійські інтелектуали адаптували західні ідеї, інтегруючи їх зі своїми культурними традиціями. Такий синтез дав поштовх до національного відродження та боротьби за незалежність.

Сучасний етап глобалізації ставить схожі питання. Наприклад, у країнах Азії освітні системи адаптують західні стандарти, зберігаючи національний культурний контекст. Китайські університети, сприймаючи західні освітні моделі, інтегрують англійську мову і водночас активно популяризують свою історію, філософію та мову як частину освітньої стратегії.

Отже, діалектика глобального та національного в освіті є процесом, що розгортається через конфлікти та сурогатні рішення. Використання гегелівської методології при аналізі впливу глобалізації на освітній простір в історичній ретроспективі дає змогу осмислити ці процеси не як протистояння, а як можливість створення нових форм ідентичності, де глобальне і локальне збагачують одне одного. Процеси глобалізації трансформують сучасну систему освіти, створюючи нові виклики для національної ідентичності.

У часи колоніалізму освіта часто використовувалася як інструмент культурної асиміляції. Британська імперія впроваджувала англійську мову та освітні стандарти в колоніях, зокрема в Індії. З одного боку, це давало можливість індійському суспільству отримати доступ до європейської науки й культури, а з іншого – така політика сприяла витісненню локальних традиційних знань і мов. Тобто система освіти колонізаторів одночасно була і засобом гноблення, й інструментом опору. Індійські інтелектуали, такі як Махатма Ганді, використовували

європейську освіту для розуміння колоніальних структур і власної боротьби за незалежність.

Для України позбавлення колонізації рф через проголошену/проголосовану у 1991 році незалежність не позначилось гідним чином на ставленні місцевого чиновництва до гуманітаристики як до простору духовного зростання громади. Недооцінка державними структурами важливості гуманітарного знання призвела до системної помилки: ототожнення у сприйнятті європейцями освіченої/просвітленої людини української культури, яка торує шлях світла (*via lucis*), з московитом-рашистом, нащадком лицемірних андрофагів (Ἄνδροφάγος, (грецьк.), канібалами (укр.), що мали найгідкіші звичаї, не визнавали ні прав, ні свобод людини (Геродот). Людиноцентричній Європі бракувало критичного погляду на артикульовану реваншистською московщиною образу на світ демократії, щоб не потрапити до тенет кремлівської пропаганди (фейків). Мета пропаганди – призвичаїти європейців до можливості/потреби змінити демократично встановлений (за підсумками Другої світової війни та ліквідації у 1991 році комуністичної тоталітарної системи) європейський порядок через легалізацію диктатури та територіальної експансії. Перманентному насадуванню міжнародній спільноті самопроголошеного кремлем права на «свої сфери впливу» посприяло сформоване проросійське лобі в освітній, культурній, економічній та політичній сферах провідних країн світу. Російські та світові комунікаційні канали кремлівської пропаганди десятиліттями здійснювали системне інформаційне насильство – впроваджували ординські наративи про

пошук символічного Іншого, надумана ворожість якого мала виправдати пост-імперську травму рф.

За цих обставин мова завжди була ключовим інструментом у формуванні ідентичності. ХХ століття демонструє низку прикладів її використання для контролю та створення нових культурних моделей. У соціалістичних державах мовна політика була частиною ідеологічного проекту. Наприклад, у СРСР одним із важливих елементів формування нової радянської людини стало масове впровадження в обіг слова «товарищ». Використання цього терміна переслідувало ідею уніфікації соціальних відносин та усунення традиційних (етнічних) форм звертання, зокрема таких, як в українській мові «пане», «панно», «добродію», які ідентифікували персоніфікованість. Слово «товарищ» набуло статусу символу нової ідентичності, побудованої на ідеях рівності, колективізму та підпорядкування особистого колективному. Його використання стало формою мовного контролю, який охоплював усі аспекти суспільного життя.

У системі освіти звертання «товарищ» використовувалося для стирання відмінностей між соціальними групами, закладаючи основи нового ідеологічного мислення. Такий мовний контроль був покликаний викоринити не лише дореволюційні ідентичності, а й будь-які спроби збереження локальних традицій, які б суперечили соціалістичному ідеалу. Наведений приклад демонструє, як мова може слугувати інструментом для формування ідентичності, створення нової системи цінностей і підпорядкування особистого державному ідеалу.

У ХХІ столітті глобалізація сформувала нові виклики перед національними

системами освіти. Інтеграція країн Східної Європи у Європейський Союз супроводжувалася впровадженням європейських стандартів освіти, що вимагало розробки нових навчальних програм і використання англійської мови як основної при викладанні міжнародних курсів. Проте впровадження англійських програм у вищих навчальних закладах Латвії викликало побоювання щодо можливості послаблення ролі латвійської мови у вищій освіті. В Україні процес європейської інтеграції супроводжується популяризацією української мови на всіх рівнях освіти.

Особливу роль у трансформації освіти відіграють кризові умови. В Україні, починаючи з 2014 року, освітня реформа проводиться в умовах війни, що посилює суперечності між необхідністю інтеграції до європейського простору та збереженням національної ідентичності. З одного боку, війна стимулювала посилення національних елементів в освіті: популяризацію української мови, культури та історії. З іншого – адаптація до європейських стандартів вимагає використання англійської мови та впровадження нових форм співпраці з міжнародними інституціями, визнання принципів толерантності, що розглядається частиною українського суспільства як загроза культурній самобутності й національній ідентичності українців. Попри всі виклики спротив між глобальним і національним може стати стимулом для розвитку. Освітній простір дає змогу переосмислити ідентичність у новому ракурсі, коли національні та глобальні елементи не опираються, а взаємозбагачуються.

Освіта є простором, у якому глобальні та національні цінності можуть

перебувати в діалозі, що сприяє становленню людини. У цьому контексті ідеї постметафізичної філософії, зокрема концепція герменевтики, формують унікальний підхід до розуміння освітнього процесу. На думку представників цього напрямку, кожна культурна традиція є унікальним «горизонтом», який формується через історичний і культурний досвід [20]. Герменевтичний діалог, заснований на «злитті горизонтів», відкриває можливість для синтезу універсального та локального. У сучасній освіті ці горизонти сходяться: університети стають майданчиком для зустрічі різних культур, мов, традицій і цінностей. Герменевтичний підхід передбачає, що метою такого зіткнення є не асиміляція чи уніфікація, а взаєморозуміння, коли кожна сторона збагачується через діалог. Статус англійської мови як мови викладання у багатьох країнах відкриває студентам доступ до світової академічної спільноти. Якщо ж цей процес супроводжується повним витісненням локальних мов, герменевтичний діалог стає неможливим. Вдалим прикладом синтезу – освітні програми, які дають можливість одночасно вивчати наукову літературу англійською мовою (інструмент глобального знання) і національне письменство мовою оригіналу (носії локальної ідентичності).

Означене Г. Гадамером «злиття горизонтів» не є автоматичним. Це тривалий процес, який вимагає поваги до власної традиції і водночас відкритості до іншого. У сфері освіти це означає, що локальна ідентичність має бути інтегрована у глобальний контекст, а не замінена. За Г. Гадамером, традиція – це не статична спадщина, а динамічний процес, що розвивається у діалозі із сучасністю. Освіта може переосмислювати національні

традиції, не зводячи їх до символів мимого, а послуговуючись у формуванні сучасної ідентичності.

Прикладом є українські університети, які після 2014 року значно посилили акцент на вивченні національної культури й історії, інтегруючи ці курси у глобальні програми, що дає змогу студентам усвідомлювати власну ідентичність у міжнародному контексті. Герменевтичний підхід допомагає зрозуміти, що конфлікт між глобальним і національним у сфері освіти є не загрозою, а лише умовою розвитку. Університети та освітні програми можуть стати простором, де створюються нові культурні моделі, які поєднують універсальні й локальні елементи, надаючи традиції статусу діалогу з глобальними цінностями.

Наприклад, країни Скандинавії інтегрують міжнародні програми з акцентуванням на національних соціальних цінностях, що створює унікальну модель, яка не лише відповідає глобальним викликам, але й зберігає локальну специфіку.

У цьому контексті критичне осмислення марксистського підходу до знищення локальних ідентичностей заради створення нової «інтернаціональної» людини дає можливість оцінити/визнати пріоритет герменевтичного підходу, заснованого на синтезі, який збагачує обидві сторони.

Отже, освіта є унікальним дискурсивним простором, де глобальні й локальні горизонти взаємодіють, навіть зливаються при формуванні нових ідентичностей. Послуговуючись ідеями Г. Гадамера, можна побачити, що герменевтичний діалог дає змогу зрозуміти ці процеси. Освітні інституції, які стають майданчиком для цього діалогу,

виконують важливу роль у сучасному світі, допомагаючи формувати особистостей, здатних взаємодіяти як із власною традицією, так і з глобальними викликами.

Висновки. Діалектика глобального та національного у сфері сучасної вищої освіти є не лише полем протестного потенціалу, а й простором творчого діалогу, який дає можливість критично осмислити проблеми ідентичності. Аналізуючи ці процеси через призму гегелівської методології та сучасної філософської думки, зокрема ідей Г. Гадамера, автори критично оцінили редуccionістський характер марксистського підходу до освітнього процесу, що ігнорував роль культури, діалогу, традицій у становленні особистості. На противагу йому герменевтичний підхід розглядає освіту як можливість зустрічі локальних традицій та глобальних стандартів для створення нових форм культурного буття.

Для національних освітніх систем глобалізація відкриває нові можливості, але й створює проблеми. З одного боку, інтернаціоналізація сприяє академічній мобільності, обміну знаннями та впровадженню передових технологій. З іншого – вона часто супроводжується уніфікацією, яка може призвести до втрати культурної самобутності. У цьому контексті освітній процес потребує державного інституційного захисту – переосмислення, яке б враховувало як необхідність інтеграції у глобальний світ, так і збереження національної ідентичності.

Неможливо успішно подолати існуюче у світі колоніальне розуміння України без критичного переосмислення марксистського підходу до освіти, що є відповідальністю гуманітарного знання.

Малоймовірно досягнути справедливого миру без професійної підготовки активних гуманітаріїв, спроможних креативно вирішувати системні суспільні проблеми, унікальність яких потребує інноваційних рішень. Отже, система вищої освіти України повинна визнати кризу гуманітарних дисциплін та системно вкладати ресурси у формування правдивого знання про Україну як для співвітчизників, так і для закордонного реципієнта. Означене є відповідальністю вітчизняних науковців-гуманітаріїв, які мають запропонувати світові нові сенси.

Освітні системи сучасності мають бути простором діалогу, де локальні традиції переосмислюються у взаємодії із глобальними стандартами. Університети можуть і повинні стати платформами для цього діалогу, сприяючи інтеграції національної ідентичності у глобальну спільноту без втрати самобутності. Приклади реформування освіти у постколоніальних країнах, сучасних європейських державах та в Україні демонструють, що баланс між глобальним і національним є досяжним, якщо процес реформування враховує як потребу збереження локального контексту, так й інтеграцію у глобальний світ.

Отже, освіта стає не лише простором транслявання знань, але й формування ідентичності, коли взаємодія глобального і національного продукує нові можливості. Герменевтичний підхід, заснований на діалозі та взаєморозумінні, пропонує перспективну модель для подолання конфліктів і створення нового освітнього порядку, що відповідає викликам сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анісімова, О. Е. Інтернаціоналізація як ключовий напрям інтеграції вищої освіти у світовий освітній простір. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 39. С. 90–94.
2. Анісімова, О. Ю. Інтернаціоналізація вищої освіти: моделі та механізми. *Освітня аналітика України*. 2019. № 3(7). С. 97–110.
3. Баранівський, В. Вчення Карла Маркса та наслідки спроб його реалізації. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 161–166.
4. Безлюдна, В., Мартинюк, В. Форми та методи формування національної ідентичності студентської молоді в позааудиторній роботі. *Молодь і ринок*. 2021. № 7–8 (193–194). С. 6–11.
5. Бова, З. В. Становлення соціальної ідентичності студентської молоді в інтеркультурному освітньому просторі. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2008. № 3 (24). С. 16–19.
6. Горбань, О. В. Філософська парадигма сучасної освіти в постіндустріальному суспільстві. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філософія*. 2020. Т. 31 (70). № 1. С. 1–4.
7. Горбунова, Л. Трансформативне навчання дорослих: поворот до «Цілісного розуміння» людини. *Філософія освіти*. 2017. № 1 (20). С. 97–127.
8. Журба, К. О. Проблема формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах розбудови незалежної України. *Вісник НАПН України*. 2021. № 3. С. 26–30.
9. Завгородня, О. В. Національна ідентичність: моделі та особливості формування. *Габітус*. 2024. № 64. С. 203–208.
10. Зінченко, В. Інструменти інтернаціоналізації наукової діяльності. *Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні: методичні рекомендації / за ред. І. Степаненко*. Київ, 2016. С. 121–156.
11. Клімова, Г. П. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобальних викликів. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2021. № 1. С. 185–205.
12. Култаєва, М. Культурологічний поворот у філософії освіти: теоретико-методологічні можливості та практичні перспективи. *Філософія освіти*. 2012. № 1–2. С. 147–164.
13. Макарова, О. П. Формування громадянської ідентичності в закладах вищої освіти. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 153–157.
14. Позняк, С. І. Особливості освітнього простору сучасного суспільства в контексті розвитку ідентичності особистості. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: зб. матер. круглого столу*. Київ, 2022. С. 51–56.
15. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової*. Київ, 2017. 229 с.
16. Сікорська, І. Європейська освітня політика щодо інтернаціоналізації вищої освіти. *Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні: методичні рекомендації / за ред. І. Степаненко*. Київ, 2016. С. 43–61.
17. Скар, О. М. До питання про культурну ідентичність сучасної молоді України: постановка проблеми. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: зб. матер. круглого столу*. Київ, 2022. С. 57–62.
18. Степаненко, І. Інтернаціоналізація вищої освіти як комплексна стратегія: ключові концепти, проблеми і принципи впровадження. *Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні: методичні рекомендації / за ред. І. Степаненко*. Київ, 2016. С. 6–42.
19. Тур, М. Г. Роль та місце філософії в освіті і науці. *Вісник гуманітарного наукового товариства*. 2014. Вип. 14. С. 68–77.
20. Gadamer, H.-G. *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. Auflage*. Tübingen, 1990. 615 p. (дата звернення: 26.01.2025).

REFERENCES

1. Anisimova, O. (2021). Internationalization as a Key Direction of Integration of Higher Education into the World Educational Space. *Innovatsiina pedahohika* (Innovative Pedagogy), No. 39, pp. 90–94. [in Ukr.]
2. Anisimova, O. (2019). Internationalization of Higher Education: Models and Mechanisms. *Osvitnia analityka Ukrainy* (Educational Analytics of Ukraine), No. 3(7), pp. 97–110. [in Ukr.]
3. Baranivskiy, V. (2008). The Teachings of Karl Marx and the Consequences of Attempts to Implement it. *Politychnyi menezhment* (Political Management), No. 2, pp. 161–166. [in Ukr.]
4. Bezliudna, V., Martyniuk, V. (2021). Forms and Methods of Forming the National Identity of Student Youth in Extracurricular Work. *Molod i rynek* (Youth and the Market), No. 7–8(193-194), pp. 6–11. [in Ukr.]
5. Bova, Z. (2008). Formation of Social Identity of Student Youth in Intercultural Educational Space. *Visnyk NTUU "KPI". Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika* (Bulletin of NTUU "KPI". Philosophy. Psychology. Pedagogy), No. 3(24), pp. 16–19. [in Ukr.]
6. Horban, O. (2020). Philosophical Paradigm of Modern Education in a Post-Industrial Society. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filosofiia* (Scholarly Notes of the V. I. Vernadsky TNU), Vol. 31(70), No. 1, pp. 1–4. [in Ukr.]
7. Horbunova, L. (2017). Transformative Adult Learning: A Turn to a "Holistic Understanding" of the Person. *Filosofiia osvity* (Philosophy of Education), No. 1(20), pp. 97–127. [in Ukr.]
8. Zhurba, K. (2021). The Problem of Forming the National Identity of a Growing Individual in the Conditions of Building an Independent Ukraine. *Visnyk NAPN Ukrainy* (Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine), No. 3, pp. 26–30. [in Ukr.]
9. Zavgorodnia, O. (2024). National Identity: Models and Features of Formation. *Habitus*, No. 64, pp. 203–208. [in Ukr.]
10. Zinchenko, V. (2016). Instruments of Internationalization of Scientific Activity. In I. Stepanenko, ed. *Internationalization of Higher Education in Ukraine: Methodological Recommendations*. Kyiv, pp. 121–156. [in Ukr.]
11. Klimova, H. (2021). Internationalization of Higher Education in the Context of Global Challenges. *Visnyk NIuU imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia* (Bulletin of the Yaroslav Mudryi National University of Law. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology), No. 1, pp. 185–205. [in Ukr.]
12. Kul'taeva, M. (2012). Culturological Turn in the Philosophy of Education: Theoretical and Methodological Possibilities and Practical Prospects. *Filosofiia osvity* (Philosophy of Education), No. 1–2, pp. 147–164. [in Ukr.]
13. Makarova, O. (2020). Formation of Civic Identity in Higher Education Institutions. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Psykholohiia* (Scientific Notes of the V. I. Vernadsky TNU. Series: Psychology), Vol. 31(70), No. 3, pp. 153–157. [in Ukr.]
14. Pozniak, S. (2022). Peculiarities of the Educational Space of Modern Society in the Context of the Development of Personal Identity. *Problems of the Development of Personal Identity in the Educational Space: Collection of Materials of the Round Table*, Kyiv, October 20. Kyiv, pp. 51–56. [in Ukr.]
15. Luhovoi, V., Talanova, Zh., eds. (2017). *Worldview Priorities of Humanization of Higher Education*. Kyiv, 229 p. [in Ukr.]
16. Sikorska, I. (2016). European Educational Policy on the Internationalization of Higher Education. In I. Stepanenko, ed. *Internationalization of Higher Education in Ukraine: Methodological Recommendations*. Kyiv, pp. 43–61. [in Ukr.]
17. Sknar, O. (2022). On the Question of the Cultural Identity of Modern Ukrainian Youth: Formulation of the Problem. *Problems of the Development of Personal Identity in the Educational Space: Collection of Materials of the Round Table*, Kyiv, October 20. Kyiv, pp. 57–62. [in Ukr.]

18. Stepanenko, I. (2016). Internationalization of Higher Education as a Comprehensive Strategy: Key Concepts, Problems and Principles of Implementation. In I. Stepanenko, ed. *Internationalization of Higher Education in Ukraine: Methodological Recommendations*. Kyiv, pp. 6–42. [in Ukr.]
19. Tur, M. (2014). The Role and Place of Philosophy in Education and Science. *Visnyk humanitarnoho naukovoho tovarystva* (Bulletin of the Humanities Scientific Society), No. 14, pp. 68–77. [in Ukr.]
20. Gadamer, H.-G. (1990). *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. Auflage*. Tübingen, 615 p. [in Deu.]

Summary

THE GLOBAL AND THE NATIONAL IN CONTEMPORARY HIGHER EDUCATION: PHILOSOPHICAL AND CULTURAL ASPECTS OF IDENTITY FORMATION

Inna KUZNIETSOVA

orcid.org/0000-0002-4292-2092

Doctor of Philosophy, Associate Professor, senior research fellow,
Institute for Cultural Research of the National Academy of Arts of Ukraine
email: vchenarada.iknamu@gmail.com

Ruslana MNOZHYNKA

orcid.org/0000-0001-8459-3496

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
of the Department of Philosophy and Cultural Studies
Kyiv National University of Technologies and Design
email: ruslanamnozhynska@gmail.com

Olena BAIRAMOVA

orcid.org/0000-0002-3199-0612

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
Acting Head of the Department of Social Sciences and Humanities
Danube Institute of Water Transport of State University of Infrastructure and Technologies
email: bairamova3456@gmail.com

Relevance of the research. The dialectic between the global and the national in contemporary higher education is one of the key problems of modern humanitarian discourse. Globalization, which generates universal standards and tendencies, is often engaged in conflict with the desire to preserve local identity. It was this conflict that at one time became an obstacle to the adoption of the Constitution of the European Union, since the national interests of individual states turned out to be incompatible with the vision of a common European future. This disagreement was also reflected in the field of education. Under the conditions of globalization, which generates a consumer society through the standardization of values without taking into account the needs and characteristics of individual societies, national educational systems face challenges in preserving local

identity. The vulnerability of national values destabilizes social relations, in particular the system of moral and ethical values, which in any historical period is the basis for the formation and development of society. For a person in a liberal society, freedom of speech is a humanitarian and social value not only in itself but also as a component of conscience and a guarantor of all other freedoms and human rights.

The **purpose** of the article is to analyze the dialectics of the global and the national in contemporary higher education and to identify its impact on the formation of national identity in the context of globalization.

Conclusions. Modern educational systems should be a space for dialogue, where local traditions are reinterpreted in interaction with global standards. Universities can and should become platforms for this dialogue, contributing to the integration of national identity into the global community without losing their originality. Examples of educational reform in post-colonial countries, modern European states, and Ukraine demonstrate that the balance between the global and the national is achievable if the reform process takes into account both the need to preserve the local context and integration into the global world. Thus, education becomes not only a space for the transmission of knowledge but also for the formation of identity when the interaction of the global and the national produces new opportunities. A hermeneutic approach based on dialogue and mutual understanding offers a promising model for overcoming conflicts and creating a new educational order that meets the challenges of modernity.

Keywords: globalization, national identity, hermeneutics, philosophy of education, values, synthesis, dialectics, language.

УДК 370 (477)

DOI: 10.17721/2413-7065.1(94).2025.323508

ПРОМОЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА УКРАЇНОЗНАВЧИХ НАРАТИВІВ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Юліана ШИНКАРИК

orcid.org/0000-0002-1629-5910

молодший науковий співробітник

НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка

email: shynkaryk.iuliana@gmail.com

Наталія БЕЗСМЕРТНА

orcid.org/0000-0001-8853-1110

молодший науковий співробітник

НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка

email: Natalia_bs@ukr.net

Анотація. Проаналізовано конкурсні роботи учнів II Міжнародного щорічного літературно-мистецького конкурсу есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна». Досліджено українську законодавчу нормативно-правову базу, що стала підґрунтям для проведення Конкурсу, його джерельну основу. Здійснено системний аналіз кількісних і якісних показників конкурсних есеїв. Оцінено творчі роботи конкурсантів і визначено переможців

Ключові слова: Україна, українці, українознавство, воїн ЗСУ, II Міжнародний щорічний літературно-мистецький конкурс, українська національна ідентичність, національно-патріотичне виховання, українська мова, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. В умовах російсько-української війни особливого значення набуває проблема збереження і посилення української національної ідентичності, яка формує і консолідує українську політичну націю. Під час повномасштабної російсько-української війни, що триває з 24 лютого 2022 р., велике значення має згуртування громадян Української держави задля її захисту, збереження та розвитку. Саме тому актуальним стає питання посилення національно-патріотичного виховання зростаючого покоління через освіту (дошкільну, початкову, середню, вищу), культуру, науку, засоби масової інформації тощо.

Під час російської агресії однією з

найбільш вразливих категорій населення України виявилася учнівська молодь. З огляду на це перед вченими-українознавцями постає нагальне питання формування в учнівській молоді засад української національної ідентичності. Оскільки їх унікальність допомагає утверджувати українцям свою самобутність у сучасному глобалізованому світі та сприяє консолідації світового українства для протидії країні-агресору.

Враховуючи системну і комплексну державну політику, спрямовану на консолідацію української нації, збереження самобутності, поширення функціонування української мови у всі сфери суспільного життя та посилення національно-патріотичного виховання, директор

© Шинкарик Ю., Безсмертна Н.

НДІУ видав наказ від 29.09.2023 р. № 76 «Про проведення Міжнародного щорічного літературно-мистецького конкурсу есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна», який започаткувала Ю. Шинкарик. У межах виконання теми НДР «Особливості сучасної державної мовної політики в східних і деокупованих територіях України» науковими співробітницями відділу української філології НДІУ Ю. Шинкарик та Н. Безсмертною проведено I Міжнародний щорічний літературно-мистецький конкурс есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна». Ця ініціатива була підтримана і одногосно затверджена на засіданні вченої ради Інституту українознавства 28 грудня 2023 р. [1].

Конкурс залучив велику кількість учнів, які проживають в Україні та за її межами, адже має на меті посилити шанобливе ставлення до воїнів Збройних сил України (далі – ЗСУ), підняти рівень української національної ідентичності, актуалізувати національно-патріотичне виховання серед учнівської молоді.

Актуальність дослідження полягає у тому, що в умовах російсько-української війни вагомим значенням набуло саме національно-патріотичне виховання, складовою якого є військово-патріотичне виховання, що спрямоване на формування у зростаючого покоління бажання захищати свою Батьківщину; підняття рівня української національної ідентичності; зміцнення мовної стійкості учнів; посилення тотальної українізації учнівської молоді, яка проживає в Україні та за її межами, а також на тимчасово окупованих територіях України.

Огляд досліджень та публікацій.

Варто наголосити, що аналіз підготовки, проведення та підсумків I Міжнародного літературно-мистецького конкурсу знайшов відображення в українознавчих дослідженнях. Зокрема, його підготовка, перебіг та підведення підсумків були проаналізовані у низці публікацій Н. Безсмертною та Ю. Шинкарик [3; 1; 4; 2]. Джерельною базою дослідження є конкурсні роботи учнів 1–11 класів закладів загальної середньої освіти, що були надіслані на II Міжнародний щорічний літературно-мистецький конкурс есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна», та українська законодавча база, пов'язана із збереженням та посиленням української національної ідентичності й патріотичного виховання учнівської молоді.

Метою дослідження є аналіз творчих робіт II Міжнародного щорічного літературно-мистецького конкурсу есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів, в яких розкрито проблематику на актуальні теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна».

Виклад основного матеріалу. На початку повномасштабного вторгнення росії українці мали два варіанти рішення: здатися або захищатися. Якби український народ обрав перший варіант, Україна вже була б колонією росії, а українці стали частиною окупаційних військ рф. Український народ у перші дні війни прийняв рішення захищати свою державність, незважаючи на переважуючу кількість російської армії і техніки. Наші воїни, захищаючи власну країну, виборюють право українців вільно жити на своїй землі. Якщо українці перестануть боротися за свободу та

незалежність держави, за своє право жити на вільній українській землі, то можуть втратити власну суб'єктність. Зміцнення національної ідентичності в учнівській молоді сприятиме утвердженню стійкої громадянської позиції з усвідомленням необхідності боротьби за збереження Української держави, щоб почуватися вільними громадянами своєї суверенної Батьківщини.

Громадяни з низьким рівнем національної ідентичності легко піддаються російській пропаганді, стаючи заручниками її наративів. Варто зазначити, що деякі чиновники МОН України своїми діями показують низький рівень національної ідентичності, свідомо знищуючи українську гуманітарну освіту по всій вертикалі: від початкової школи до вищих навчальних закладів, викреслюючи з навчальних програм такі важливі для формування та зміцнення української національної ідентичності предмети, як історія України, українська література та українознавство, або об'єднуючи їх із загальними дисциплінами. Освіта, яка базувалася б на національній основі, могла врятувати життя тисяч загиблих у російсько-українській війні, бо її могло і не бути, тому що не було б низки хибних рішень та дій саме через неусвідомленість належності себе до певної ідентичності. Адже найсильніша зброя масового ураження – це відсутність національної ідентичності та історичної пам'яті. Вважаємо, що історичне незнання самих себе призводить до того, що українці проходять ті самі кола історії, не засвоюючи її уроків і не роблячи висновків. Високий рівень української національної ідентичності українського народу допоможе українцям у відстоюванні своєї державності, незалежності,

самобутності, культури, мови. Тому формування, розвиток, зміцнення та утвердження національної ідентичності українців має бути основною метою національно-патріотичного виховання у системі освіти підростаючого покоління, починаючи з дошкільного закладу, школи і завершуючи вищим навчальним закладом. На нашу думку, саме такі предмети, як історія України, українська література та українознавство як система інтегративних знань про Україну та українство у світовому часопросторі, мають бути тими базовими дисциплінами у всіх навчальних закладах від початкових до вищих для формування, розвитку, зміцнення та утвердження високого рівня національної ідентичності українців. Українознавчі конкурси, зокрема Міжнародний щорічний літературно-мистецький конкурс есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна», сприяють посиленню національно-патріотичного виховання, підняттю рівня української національної ідентичності зростаючого покоління, зміцненню шанобливого ставлення учнів до воїнів Збройних сил України.

Одним із важливих засобів громадянської освіти є національно-патріотичне виховання. З «метою дальшого розвитку в суспільстві національної свідомості, формування почуття патріотизму на засадах духовності та моральності, популяризації духовно-культурної спадщини українського народу, а також активізації взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань у питанні національно-патріотичного виховання» від 18 травня 2019 року № 286/2019 було оприлюднено Указ Президента України

«Про Стратегію національно-патріотичного виховання», у якому наголошено, що «утвердження поваги до державної мови, піднесення її престижу серед громадян є важливим аспектом формування й розвитку особистості та основою національно-патріотичного виховання» [11].

«Усвідомлюючи, що українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, яка історично сформувалася і протягом багатьох століть безперервно проживає на власній етнічній території, становить переважну більшість населення країни і дала офіційну назву державі, а також є базовим системотворним складником української громадянської нації», Верховна Рада України 25 квітня 2019 р. ухвалила Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [5], який набув чинності 16 липня 2019 р.

Від 17 липня 2019 р. Кабінет Міністрів України видав розпорядження № 596-р «Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава». Мета цієї Стратегії – «утвердження української мови на всій території України в усіх сферах суспільного життя, яка забезпечує єднання українського суспільства та зміцнення його української ідентичності» [10]. Стратегічно важливою постає ціль – володіння українською мовою населенням України та українцями, які проживають за її межами.

Виклики, які стоять перед Україною на сучасному етапі, вимагають вдосконалення системи національно-патріотичного виховання серед учнівської молоді для формування у них високого рівня української національної ідентичності.

Українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями [6].

Провідною метою державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, забезпечення дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина. Основними завданнями державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є: 1) формування у громадян України, у тому числі дітей та молоді: активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності; оборонної свідомості та громадянської стійкості; патріотизму; поваги до державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей України, розуміння їх важливості для становлення держави; 2) формування та збереження української національної ідентичності у громадян України, які усвідомлюють свою належність до української нації, а також у закордонних українців; 3) забезпечення розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України; 4) усунення впливу держави-агресора (держави-окупанта) в інформаційній,

освітній, культурній сферах України; 5) активізація діяльності інститутів громадянського обов'язку із розвитку успішної країни та забезпечення власного благополуччя в ній [9].

Отже, українське законодавство сприяє утвердженню та посиленню як національної ідентичності, так і патріотичного виховання та послідовної україноцентричної державної мовної політики, що з 2019 р. ґрунтується на базових законах України, які забезпечують послідовний розвиток національної ідентичності, патріотичного виховання та функціонування української мови як державної у всіх сферах суспільного життя України, що у свою чергу допомагає у боротьбі з російським агресором в інформаційному і гуманітарному просторі.

II Міжнародний щорічний літературно-мистецький конкурс есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна» – відкритий українознавчий захід, що проводиться з метою підняття рівня української національної ідентичності, посилення патріотичного виховання, визначення ціннісних орієнтирів учнівської молоді. Він має на меті привернення уваги українських дітей в Україні та за її межами до Збройних сил України загалом та воїнів-захисників зокрема. На сьогодні актуалізувалося завдання поширення серед школярів інформації про воїнів ЗСУ, які стоять на захисті національних інтересів, територіальної цілісності й недоторканності кордонів України. На сучасному етапі винятково важливим стало пропагування ідеї шанобливого ставлення до воїнів-захисників, які героїчно борються з російським агресором і відстоюють демократичний вибір

українського народу, через сприйняття учнями 1–4, 5–8 та 9–11 класів у їхніх творчих роботах, підготовлених на українознавчих засадах.

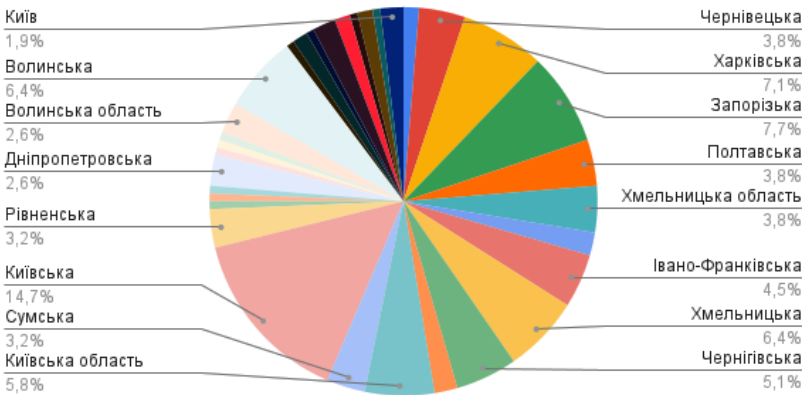
Основними завданнями Конкурсу є: 1) формування активної громадянської позиції учнівської молоді; 2) усвідомлення національної ідентичності та патріотичного світогляду учнями 1–4, 5–8 та 9–11 класів; 3) поширення серед школярів образів сучасних українських героїв – воїнів ЗСУ, які боронять Україну від російського агресора; 4) виховання патріотичних почуттів та шанобливого ставлення до національних цінностей у зростаючого покоління; 5) розуміння й осмислення учнівською молоддю причетності і відповідальності за все, що відбувається в Україні; 6) посилення симпатії і вдячності тим, хто віддав життя за свободу держави і сьогодні виборює її на фронті; 7) виявлення і підтримка творчого та інтелектуального потенціалу серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів, які навчаються в закладах загальної середньої освіти України та за її межами [8].

Фахове журі, яке було сформоване та затверджене організаторами Конкурсу, здійснило неупереджену оцінку творчих робіт і визначило переможців Конкурсу.

Варто зазначити, що на Конкурс було надіслано 112 робіт із різних регіонів України та з-за її меж (Німеччини, Румунії). Серед учасників Конкурсу, на жаль, немає представників з Луганщини та Автономної Республіки Крим, території яких є тимчасово окупованими ворогом. Визначено, що призові місця отримали учасники з таких регіонів України: Хмельниччини, Рівненщини, Запоріжжя, Чернігівщини, Полтавщини, Дніпропетровщини, Донеччини, Івано-Франківщини, Черкащини, Харківщини, Сумщини, Волині та м. Києва. Частина конкурсантів після повномасштабного вторгнення росії в Україну змінила своє місце проживання (діаграми 1, 2).

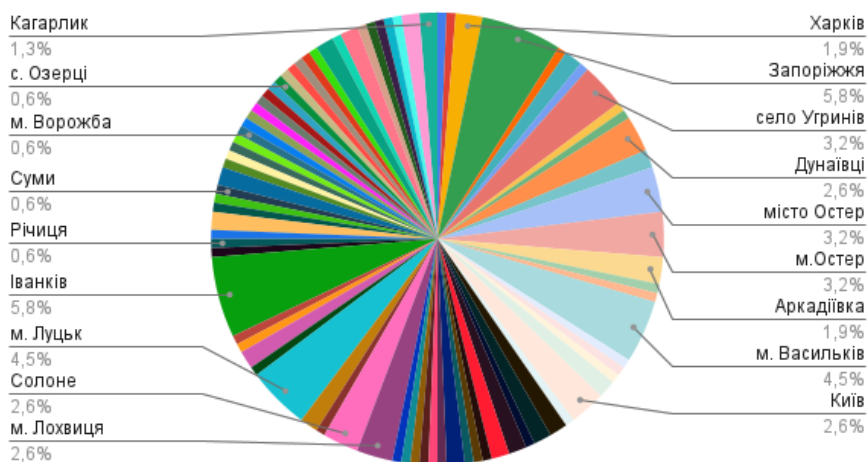
Конкурсною комісією та організаційним комітетом було опрацьовано 112 учнівських есеїв та 33 малюнки. 20 грудня 2024 р. завершився проміжний етап оцінювання конкурсних робіт

Кількість значень для "Якщо проживаєте в Україні, то вкажіть в якій області"

Діаграма 1

Кількість значень для "Населений пункт"

Діаграма 2

та підбиття підсумків результатів Конкурсу. Усі учнівські праці присвячені захисникам і захисницям України загалом та волонтерському руху зокрема.

Для визначення переможців організаційний комітет Конкурсу прийняв рішення провести оцінювання творчих робіт учнів за класами: 1–4 (початкова школа), 5–8 (середня школа) та 9–11 класи (старша школа).

У групі 1–4 класи оцінено 13 робіт; 5–8 класи – 49 творчих есеїв; 9–11 класи – 50 робіт учнівської молоді. Здійснивши українознавчий аналіз робіт, зроблено спробу їх систематизувати та узагальнити змістове наповнення.

Серед призерів Конкурсу хочемо виокремити і зачитувати творчі роботи. Зокрема, Матвій Буряк, учень 3 класу Нетішинської гімназії «Гармонія» Нетішинської міської ради Шепетівського району Хмельницької області, який посів I місце, у творчій роботі «Якби не війна...» з сумом пише, що страшна війна забрала його тата, який «був сміливим воїном ЗСУ, боронив рідну землю

на сході України. У мирному житті мій тато був будівельником. Але він залишив рідну домівку, улюблену справу і пішов боронити Батьківщину... Українські воїни – захисники, звитяжні, мужні, віддані патріоти. Для них честь, свобода, незалежність – особливі поняття. Вони їх відстоюють. Вони їх захищають. Сміливі, рішучі... Вони не бояться ворога, а йдуть до мети! Жоден з них не знає чи повернеться додому, до рідних, який бій стане для нього останнім... Мій тато пішов боронити свою країну, свою родину. Тепло літнього ранку він не повернувся з бою... Тато був доброю, порядною людиною. Ніколи нікого не залишав у біді. Завжди посміхався. Його дуже нам не вистачає... Досі не вірю, що його більше немає. Він – Герой. За самовідданість, відвагу і героїзм тата нагородили орденом «За мужність» (посмертно). Я пишаюся татусем і хочу бути схожим на нього. Я вірю, що прийде ранок Перемоги, ранок Миру на Землі. І першими його зустрінуть наші Титани, славні воїни ЗСУ».

Бойко Дарія (II місце), учениця 4 класу Опорного закладу освіти «Корецький лицей» Корецької міської ради Рівненської області, у творчій роботі «Воїн ЗСУ. Хто він?» осмислює, «хто ж вони, наші герої? Насамперед, це – ПАТРІОТИ! Це українці, незалежно від походження, мови, віросповідання чи політичних уподобань. Це наш дух, наші громадяни. Вони хоробрі та відважні оборонці з міцними та сталевими нервами. Мають суворий та грізний зовнішній вигляд, але водночас чуйну і добру душу. Вони проявляють надлюдські можливості, боронячи рідну землю, та безстрашно дивляться у вічі ворогам. Воїни ЗСУ – це не лише бійці, це символ справжнього героїзму, які надихають мільйони. Їхня віра в перемогу, сила духу та відданість свободі несуть мир і безпеку... Я вірю і надіюся, що ще трішки, ще трішечки і ми перегорнемо трагічну сторінку в житті кожного українця. Настане той день, день **ВЕЛИКОЇ ПЕРЕМОГИ!** І ми всім містом, вийдемо зустрічати наших героїв! Даруватимемо їм квіти, співатимемо пісень, обійматимемося та невтомно говоритимемо слова вдячності за визволення від російської окупації. **СЛАВА УКРАЇНІ!**».

Мирослав Моргуненко (II місце), учень 2 класу Запорізької гімназії № 80 Запорізької міської ради, у есе «Суперлюди», зокрема, написав: «Вже два з половиною роки триває війна з російською навалою. І як би важко і страшно не було нам, я завжди згадую наших безстрашних воїнів, які зараз в окопах, бо їм все одно гірше і страшніше, ніж нам. А хто ж вони ці воїни? Можливо, це якісь суперлюди з надзвичайними здібностями і можливостями? Пригадаю початок війни. На другий день війни, наші знайомі чоловіки, які ще вчора працювали на

заводах, відправились добровольцями прямо на фронт і стали воїнами. То значить ці хлопці звичайні люди, вони такі як всі ми, просто які люблять свою Батьківщину не на словах, а на справах. Просто ці хлопці, сучасні воїни, справжні патріоти, незалежно від походження, політичних поглядів і мови. Наші українські воїни це просто свідомі і справжні громадяни своєї країни. Можливо, їм страшно буває, як і нам, але вони розуміють, що не мають права ступити назад, бо позаду – їх Україна, їх діти, дружини, їх народ... Воїни ЗСУ – це ті, хто любить нашу землю і захищає її символи і свободу. І я від щирого серця кричу: «Слава Вам, наші дорогі, наші рідні воїни, слава Збройним силам України, слава Україні!».

Крентовська Софія (I місце), учениця 6 класу Дунаєвецького лицю № 1 Дунаєвецької міської ради, у своєму есе «Воїн ЗСУ. Хто він?» зазначає, що для неї її дідусь «ніколи не був прототипом дідусів, яких малювали в казках. У нього не було бороди (до війни не було), він не був згорбленим, не ходив з паличкою, та не мав зморшок навколо очей, йому було лише 48. У перший день повномасштабного вторгнення пішов добровольцем. Спочатку ніс службу у місцевому ТРО, згодом був розподілений у 128 Закарпатську гірсько-штурмову бригаду. «Його хлопці», – як він завжди любив казати, – найвідважніші люди на землі, хоча жоден з них не був народженим для війни... Воїн ЗСУ – це будівельник, машиніст, лікар, учитель. Жоден із них не був народжений для війни. Жоден із них не був народжений для полону. Хто він? Він мій дідусь, він чийсь син, він чоловік та батько. Він для когось цілий світ, а хтось – цілий світ для нього».

Ратмир Трясак (І місце), учень 7 класу ЗЗСО «Солонянський ліцей» Солонянської селищної ради Дніпропетровської області, у своїй роботі «Мій вічний біль» майстерно описує образ батька, який загинув: «Мелодія дзвінка попередила, що хтось прийшов. До оселі зайшли двоє чоловіків, які повідомили, що вони – представники ТЦК і повинні вручити нагороду Трясака Азамата Миколайовича – орден «За мужність» 3-го ступеня за його особисту відвагу і героїзм, виявлені у захисті України, вірність військовій присязі. Бабуся заплакала. Моє сердечко знову обпик той біль, мій вічний біль, який не покидає мене з того сумного дня 27 лютого 2023 року, коли страшна звістка прилетіла до нашої родини: загинув тато, мій татко, найрідніший і найкращий. Той день здавався нескінченним, приходило багато людей, приносили квіти, плакали, я не міг ні думати, ні щось робити. І тільки пізніше задав собі питання: «Чому ота клята війна забрала саме мого тата, адже йому було лише 33, так, як Ісусу Христу, і вони обидва віддали життя за людей, за правду?» Татову нагороду вручили нам у день першої річниці, коли його вбили. Спогади про нього живуть у мені постійно. Я пам'ятаю його добрим, спокійним і справедливим. Із ним нам було надійно і затишно. Коли бував удома, то повністю віддавав себе нам – дітям, а нас у сім'ї аж троє: дві сестрички і я... Ніколи не забуду першого листопада 2022 року, коли батько, отримавши повістку, зразу ж заявив, що йде служити. Мама плакала і вмовляла його не робити цього, бо в нього троє дітей, він відповів: «Хто захистить моїх дітей, тебе, батьків, братів, усю Україну? Якщо відмовлятися, то невдовзі загарбники будуть тут. І що далі?» Тато навчався в

Англії по підготовці до служби в лавах ЗСУ в десантних військах, стрибав з парашутом. Служив у аеромобільній 77 бригаді ДШВ ЗСУ. Обрав цей шлях спеціально, бо боявся висоти. Перемогти свій страх – це його мета, і він її домігся. Татко і мені постійно говорив, що треба вміти переборювати свої страхи і добиватися своєї мети. 2 лютого 2023 року йому виповнилося 33 роки, а 27 – він загинув під Бахмутом у Добовій Василівці. Востаннє я бачив татка у Житомирі, де він готувався на фронт, ми їздили з мамою і Євою, завжди пам'ятаю його слова: «Бережи маму, бережи сестричок, ти зараз у сім'ї за старшого». Зараз у мене є все, щоб відчувати себе щасливим, але немає найдорожчого – батька. Там, де він похований, стоїть незвичний пам'ятник, виготовлений за ескізом моєї бабусі, багато квітів там, за якими ми доглядаємо. Нещодавно я бачив сон: на полі, осяяний сонцем, стоїть татко, красивий, сильний, усміхнений як завжди, у військовій формі і шепоче мені: «Пам'ятай мої слова, не забувай, що означає твоє ім'я, яким я тебе назвав». Хотілося крикнути: «Знаю! Ратмир – це ратник, воїн світу, ратує за мир». Я писав про батька «був», але він завжди зі мною є і буде – моя пам'ять, мій вічний біль».

Шабельнікова Марія (І місце), учениця 6 класу Комунального закладу «Ліцей № 29» Кам'янської міської ради Дніпропетровської області, у своєму есе «Хто мій герой Збройних сил України?» пише: «Мій герой Збройних сил України – це мій дядько, і він загинув... На початку повномасштабного вторгнення ніхто не знав, що робити. Почали скуповувати продукти, гігієнічні засоби. Багато хто пішов на фронт. І мій дядько теж. Спитаєте: «Чому?» Тому що він хотів

захистити своїх синів, свою сім'ю. Він так нам і сказав, коли пішов воювати: «Я піду захищати своїх синів, і ніхто мене не зупинить». На фронті він познайомився з людиною, що стала його кращим другом. Вони були нерозлийвода. Завжди на позитиві, навіть у найважчу хвилину. Вони ніколи не кидали один одного. 2024. 8 березня. Мамі зателефонували, це була її сестра: «Вову вбили. Кацапи поцілили в базу». «Я зараз приїду!» – сказала мама. Вона зі сльозами на очах зібралася й побігла. А ми із сестрою впали на підлогу й заплакали. Ми ніч не спали. Просто ридали. Хіба це все виправдовує війну? Яка ж вона болюча штука...».

Анна Яремко (I місце), учениця 9 класу Угринівського ліцею Угринівської сільської ради Івано-Франківської області, у роботі «Воїн ЗСУ. Хто він?» майстерно змальовує образ українського захисника: «Він боронив мене, він боровся... Холодно, мокро, осінь... Окопна свічка, яка затуха... Холодно, мокро, осінь... Немає блиску в його очах, вони бачили все... Холодно, мокро, осінь... Він поховав не одного друга, бачив, як рідні побратима оплакували могилу. Часом він думав про себе, не знаючи чи стоятиме, чи стане наступним посмертно Героєм. Холодно, мокро, зима... Вже, напевно, не буде тепло. Їх атакують, беруть в коло, вони потрапили у саме пекло. Йому не лячно за себе, а лячно за кохану дружину, малу дитину. Він не знає, скільки йому залишилось... Голодний, спраглий, зморений... Він не спить, не може, лише вночі шепоче: «Сподіваюсь побачити ще раз і обійняти любу своєму серцю людину, сина. Андрійку, прийди, наснись мені уві сні, благаю...». Він бачив пекло, але не неволю... Він зрозумів, що це кінець, вийти живим йому не

вдасться. Господи, допоможи, допоможи! ...Хто для мене герої? Це усі ті, хто бореться, боровся і буде боротися за нас, за Україну».

Віолетта Солод (I місце), учениця 11 класу Київського ліцею «GoITeens School», у своєму есе «Образ сучасного українського воїна» пише: «Майже друга година ночі. Шелест гілок сосни за вікном другого поверху. Темрява через скло проникає до кімнати, втягуючи в себе весь простір навколо, і лише свіча на столі із темного дерева чинить опір цій безкінечній тіні. Майже погас зовсім слабенький, маленький вогник, а віск, що капав у тару, в якій стоїть свічка, от-от вилетить за краї обробленої лаком глини...».

Тепле світло відображається у втомлених зіницях чоловіка, який сидить за столом. Це світло зосереджує увагу на глибокому кольорі його очей. Свіча трохи освітлює аркуш на столі й те, що там написано синім кольором ручки. Зошит наполовину списаний, пом'ятий, наче у зморшках, як і шкіра біля очей «письменника» від втоми, від часу, від довгого перебування в темному місці майже під землею. Почерк людини легкий, кінець кулькової ручки ледь торкається аркуша паперу. Справді, ручка – єдиний провідник між думками й папером, тому агресія, що була в серці, тане, як вогник свічі... Залишилося лишень раціональне обмірковування пережитих подій.

Якби хтось прочитав оту написану сповідь його душі, то не повірив би, що саме так виглядає головний герой твору: окуляри овальної форми; біла футболка, що досі пахне пральним порошком, хоча було випрана ще 1000 днів тому; домашні, зовсім легкі штани й улюблені капці; коротка стрижка й посічені кінчики чуба;

мішки втоми під очима; кілька зморшок на чолі. Цей чолов'яга документує оці 1000 життя, протягом яких мав лише кілька вихідних для цивільного життя. Списаний вже не перший зошит, і цей, в якому тепер пише рука – не останній. Хоча, пишучи, доводиться переживати все знову й знову, свідомість давно вже звикла. Цей текст, написаний від руки, повертає автора у своє минуле – роботу режисером до лютого 2022 року... студентські роки у 2014-му... Хоч би писати при гарному освітленні, але зараз треба ховатися, щоб квартира, в яку приїдиш так рідко, не стала мішенню для нелюдської армії... На стіл стрибає кіт і лягає поверх списаних аркушів... Кіт

короткошерстний, світло-рудий, наче недостиглий персик, із великими білими плямами. Стрибає зненацька – і від коливання повітря повністю гасне вогник... Рука продовжила дописувати речення, хоч і не бачила аркуша, а згодом у темряві почулося шарудіння підосви й тихе дряпання кігтиків. Дві істоти, які так люблять одна одну, разом пішли на світло іншої кімнати...».

Висновки. Проаналізувавши конкурсні роботи учнів II Міжнародного щорічного літературно-мистецького конкурсу есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна», журі визначило переможців (Таблиця 1).

Таблиця 1

Серед учнів 1–4 класів:

I місце

П.І. конкурсанта	Клас	Назва закладу освіти
Буряк Матвій	3	Нетішинська гімназія «Гармонія» Нетішинської міської ради Шепетівського району Хмельницької області, Україна

II місце

П.І. конкурсанта	Клас	Назва закладу освіти
Бойко Дарія	4	Опорний заклад освіти «Корецький лицей» Корецької міської ради Рівненської області, Україна
Моргуненко Мирослав	2	Запорізька гімназія № 80 Запорізької міської ради, Україна

III місце

П.І. конкурсанта	Клас	Назва закладу освіти
Кньовець Поліна	4	Озерецька гімназія Вараської міської ради Рівненської області, Україна
Савенко Марія	2	Остерський лицей № 2 Остерської міської ради Чернігівської області, Україна
Шкиря Анна	4	Лохвицька загальноосвітня школа I–III ступенів № 2 Лохвицької міської ради Полтавської області, Україна

Серед учнів 5–8 класів:

I місце

П.І. конкурсанта	Клас	Назва закладу освіти	
Крентовська Софія	6	Дунаєвецький ліцей № 1 Дунаєвецької міської ради Хмельницької області, Україна	
Трясак Ратмир	7	Заклад загальної середньої освіти «Солонянський ліцей» Солонянської селищної ради Дніпропетровської області, Україна	
Шабельнікова Марія	6	Комунальний заклад «Ліцей № 29» Кам'янської міської ради Дніпропетровської області, Україна	

II місце

П.І. конкурсанта	Клас	Назва закладу освіти	
Алендар Назар	5	ЗЗСО I-III ступенів № 3 «Спеціалізована школа з поглибленим вивченням англійської мови» Торецької міської військово-цивільної адміністрації Бахмутського району Донецької області, Україна	
Жмуд Ярина	5	Угринівський ліцей Угринівської сільської ради Івано-Франківської області, Україна	
Кубата Софія	6	Дунаєвецький ліцей № 1 Дунаєвецької міської ради Хмельницької області, Україна	

III місце

П.І. конкурсанта	Клас	Назва закладу освіти	
Іваніцька Злата	5	Угринівський ліцей Угринівської сільської ради Івано-Франківської області, Україна	
Клименко Мирослава	8	КЗ «Гладківщинська гімназія» Піщанської сільської ради Золотоніського району Черкаської області, Україна	
Латанюк Аріна	6	КЗ «Зеленівський ліцей» Бердянського району Софіївської громади Запорізької області, Україна	
Цимбалюк Богдан	7	Комунальний заклад «Ліцей № 18» Кам'янської міської ради Дніпропетровської області, Україна	

Серед учнів 9–11 класів:

I місце

П.І. конкурсанта	Клас	Назва закладу освіти	
Солод Віолетта	11	Київський ліцей «GoITeens School», Київ, Україна	
Яремко Анна	9	Угринівський ліцей Угринівської сільської ради Івано-Франківської області, Україна	

II місце

П.І. конкурсанта	Клас	Назва закладу освіти	
Базай Софія	10	КЗ «Лозівський ліцей № 1» Лозівської міської ради Харківської області, Україна	
Демиденко Іванна	10	Степанківський ліцей – Опорний заклад загальної середньої освіти Степанківської сільської ради Черкаського району Черкаської області, Україна	
Кезля Софія	9	«Лисянський ліцей № 1» Лисянської селищної ради Черкаської області, Україна	
Смовський Максим	9	Остерський ліцей № 2 Остерської міської ради Чернігівської області, Україна	
Ревіна Марія	10	Бердянський ліцей «Сузір'я» Бердянської міської ради Запорізької області, Україна	

III місце

П.І. конкурсанта	Клас	Назва закладу освіти	
Алексеєнко Ксенія	9	Заклад загальної середньої освіти «Солонянський ліцей» Солонянської селищної ради Дніпропетровської області, Україна	
Безрукава Вероніка	11	Заклад загальної середньої освіти «Солонянський ліцей» Солонянської селищної ради Дніпропетровської області, Україна	
Дунь Кирило	9	Ворожбянська гімназія № 4 Ворожбянської міської ради Сумської області, Україна	
Риндик Катерина	11	Дунаєвецький ліцей № 1 Дунаєвецької міської ради Хмельницької області, Україна	
Чикун Олена	9	Ліцей села Кримне Дубечненської сільської ради Ковельського району Волинської області, Україна	
Миронюк Лілія	9	Лисянський ліцей № 1 Лисянської селищної ради Черкаської області, Україна	

ЛІТЕРАТУРА

1. Безсмертна, Н., Шинкарик, Ю. Концепт українознавчих конкурсів у формуванні та реалізації державної мовної політики України у галузі освіти (за матеріалами Міжнародного щорічного літературно-мистецького конкурсу есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна»). *Українознавство*. 2024. № 2. С. 108–143. URL: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.2\(91\).2024.308588](https://doi.org/10.17721/2413-7065.2(91).2024.308588)

2. Безсмертна, Н., Шинкарик, Ю. Міжнародний щорічний літературно-мистецький конкурс есе серед учнів 1–4, 5–8, 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна». *Українознавство*. 2024. № 1. С. 207–213. URL: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.1\(90\).2024.308594](https://doi.org/10.17721/2413-7065.1(90).2024.308594)

3. Безсмертна, Н., Шинкарик, Ю. Образ захисника України у творчих

роботах учнівської молоді (за матеріалами I Міжнародного щорічного літературно-мистецького конкурсу есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна»: номінація «малюнки»). *Українознавство*. 2024. № 1. С. 155–173. URL: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.1\(90\).2024](https://doi.org/10.17721/2413-7065.1(90).2024)

4. Безсмертна, Н., Шинкарик, Ю. Роль Міжнародного щорічного літературно-мистецького конкурсу есе серед учнів 1–4, 5–8, 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна» у формуванні державної мовної політики України в галузі освіти. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки*. Т. II / ред.: В. Ільницький, М. Галів. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя, 2024. С. 270–273. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/62545/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B2.pdf>

5. Закон України № 2704-VIII від 25.04.2019 р. «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 17.02.24).

6. Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 17.02.24).

7. Положення про проведення II Міжнародного щорічного літературно-мистецького конкурсу есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна». URL: <https://ndiu.knu.ua/novyny/naukovi-konferentsii-kruhli-stoly-festyvali/ii-mizhnarodnij-shchorichnij-literaturno-mistetskij-konkurs-ese-sered-uchniv-1-4-5-8-ta-9-11-klasiv-na-temu-vojin-zsu-khto-vin-2>

8. Постанова Кабінету Міністрів

України від 15 грудня 2023 р. № 1322 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-п/conv#Text> (дата звернення: 17.02.24).

9. Постанова про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 р. № 673. 17.02.24. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-na-period-do-2025-roku-ta-vnesennya-zmin-dodeyakih-i300621-673>

10. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06. 2019 р. № 596-р «Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.02.24).

11. Указ Президента України від 18 травня 2019 р. № 286/2019 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення: 17.02.24).

REFERENCES

1. Bezsmertna N., Shynkaryk I. (2024). The Concept of Ukrainian Studies Competitions in the Formation and Implementation of the State Language Policy of Ukraine in the Field of Education. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 2(91), pp. 108 – 143. [online] Available at: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.2\(91\).2024.308588](https://doi.org/10.17721/2413-7065.2(91).2024.308588) [in Ukr.]
2. Bezsmertna N., Shynkaryk I. (2024). I International Annual Literary and Artistic Essay Contest for Schoolchildren of 1-4, 5-8, and 9-11 Grades: “Warrior of the AFU. Who is he?», “The Image of a Modern Ukrainian Warrior”.

Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies), No. 1(90), pp. 207 – 213. [online] Available at: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.1\(90\).2024.308594](https://doi.org/10.17721/2413-7065.1(90).2024.308594) [in Ukr.]

3. Bezsmertna N., Shynkaryk I. (2024). The Image of the Defender of Ukraine in the Creative Works of School Youth (Based on the Materials of the International Annual Literary and Artistic Essay Contest for Schoolchildren of 1-4, 5-8, and 9-11 Grades: “Warrior of the AFU. Who is he?”, “The Image of a Modern Ukrainian Warrior”: Nomination “Drawings”). *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 1 (90), pp. 155 – 173. [online] Available at: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.1\(90\).2024](https://doi.org/10.17721/2413-7065.1(90).2024) [in Ukr.]

4. Bezsmertna N., Shynkaryk I. (2024). The Role of the International Annual Literary and Artistic Essay Contest for Schoolchildren of 1-4, 5-8, and 9-11 Grades: “Warrior of the AFU. Who is he?”, “The Image of a Modern Ukrainian Warrior”. *Nauka i osvita Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zavdannia v konteksti natsionalnoi bezpeky* (Science and Education of Ukraine in the Conditions of the Russian-Ukrainian Conflict: Challenges and Tasks in the Context of National Security). Vol. II. Kyiv – Drohobych – Lviv – Pereiaslav – Uzhhorod – Zaporizhzhia, pp. 270 – 273. [online] Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/62545/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B2.pdf> [Accessed 17 Feb. 2024]. [in Ukr.]

5. Law of Ukraine No. 2704-VIII of April 25, 2019 “On Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language.” [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [Accessed 17 Feb. 2024]. [in Ukr.]

6. Law of Ukraine No. 2834-IX of 13.12.2022 “For the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Strengthening Ukrainian National and Civic Identity”. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [Accessed 17 Feb. 2024]. [in Ukr.]

7. *Regulations on Holding II International Annual Literary and Artistic Essay Contest for Schoolchildren of 1-4, 5-8, and 9-11 Grades: “Warrior of the AFU. Who is he?”, “The Image of a Modern Ukrainian Warrior”*. [online] Available at: <https://ndiu.knu.ua/novyny/naukovi-konferentsii-kruhli-stoly-festyvali/ii-mizhnarodnij-shchorichnij-literaturno-mistetskij-konkurs-ese-sered-uchniv-1-4-5-8-ta-9-11-klasiv-na-temu-vojin-zsu-khto-vin-2> [Accessed 17 Feb. 2024]. [in Ukr.]

8. *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 15, 2023 No. 1322 “On Approval of the Strategy for the Establishment of Ukrainian National and Civic Identity for the Period up to 2030 and on Approval of the Operational Plan for its Implementation in 2023–2025”*. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-п/conv#Text> [Accessed 17 Feb. 2024]. [in Ukr.]

9. *Resolution on the Approval of the State Strategic Social Program of National-Patriotic Education for the Period up to 2025 and on Amendments to the Current Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 30, 2021 No. 673*. [online] Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-na-period-do-2025-rokuta-vnesennya-zmin-do-deyakihi-i300621-673> [Accessed 17 Feb. 2024]. [in Ukr.]

10. *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 17.06. 2019 No. 596-p “On the Approval of the Strategy for the Popularization of Ukrainian Language by 2030 “Strong Language – a Powerful State”*. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-%D1%80#Text> [Accessed 17 Feb. 2024]. [in Ukr.]

11. *Decree of the President of Ukraine dated 18 April 2019 No. 286/2019 “On the Strategy of National and Patriotic Education”*. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> [Accessed 17 Feb. 2024]. [in Ukr.]

Summary

**PROMOTION OF NATIONAL IDENTITY AND UKRAINIAN STUDIES
NARRATIVES AMONG SCHOOLCHILDREN
DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR**

Yuliana SHYNKARYK

orcid.org/0000-0002-1629-5910

research fellow of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: shynkaryk.iuliana@gmail.com

Nataliia BEZSMERTNA

orcid.org/0000-0001-8853-1110

research fellow of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: Natalia_bs@ukr.net

Relevance. In the conditions of the Russian-Ukrainian war, national-patriotic education, a component of which is military-patriotic education, has acquired significant importance, aimed at forming in the growing generation the desire to defend their homeland; raising the level of Ukrainian national identity; strengthening the linguistic stability of students; strengthening the total Ukrainianization of school youth living in Ukraine and abroad, as well as in the temporarily occupied territories of Ukraine.

The **purpose** of the study is an analysis of the creative works of the II International Annual Literary and Art Essay Competition among schoolchildren of 1–4, 5–8, and 9–11 grades, which revealed issues on the current topics “A Soldier of the Armed Forces of Ukraine. Who is he?” and “The Image of a Modern Ukrainian Soldier.”

Conclusions. The Ukrainian legislative and regulatory framework, which became the basis for the Competition, and its source base were studied. The quantitative and qualitative indicators of the competition essays are on the topics: “A Warrior of the Armed Forces of Ukraine. Who is he?” and “The Image of a Modern Ukrainian Warrior” were analyzed. It was shown that the contestants in their creative works comprehensively reflect upon the images of modern defenders of Ukraine, true fighters for the independence of the Ukrainian state. It was found that the content of the competitive essays contributes to strengthening the Ukrainian national identity and patriotic consciousness of Ukrainian citizens, especially the growing generation. It was emphasised that by analyzing and highlighting the images of the warriors of the Armed Forces of Ukraine and the heroes of Ukraine, students demonstrate a respectful attitude towards them and their significance for the growing generation. It has been determined that to raise the level of Ukrainian national identity, it is important to return Ukrainian studies to the educational process of primary, secondary, and higher education as an invariant component, which will contribute to the high-quality national-patriotic education of Ukrainian youth and the establishment of Ukrainian national identity.

Keywords: Ukraine, Ukrainians, Ukrainian Studies, Warrior of the Armed Forces of Ukraine, Second International Annual Literary and Art Competition, Ukrainian national identity, national and patriotic education, Ukrainian language, Russian-Ukrainian war.

ЦІННІСНО-СМІСЛОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Анна НАБОКОВА

orcid.org/0000-0003-4079-0898

аспірантка, викладачка-стажистка кафедри філософії

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

email: rozvutok2012@ukr.net

Анотація. Виокремлено основні ціннісно-сміслові детермінанти розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти для їх соціальної самореалізації в складних умовах інтеграції у світове співтовариство. Обґрунтовуються принципи і засоби ефективного наукового супроводу процесу розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти аксіологічною галуззю філософської освіти в Україні.

Ключові слова: громадянська компетентність, здобувачі вищої освіти, аксіологічна детермінанта розвитку, соціальна філософія, освітній супровід засобами вищої освіти.

Постановка проблеми. Проблеми громадянської освіти і розвитку громадянськості здобувачів освіти перебувають у полі наукових інтересів зарубіжних теоретиків і практиків та висвітлені в численних міжнародних освітніх документах, що знаходять відображення у Європейській рамці ключових компетентностей. Очевидно, що громадянська компетентність є значущою соціально-психологічною характеристикою сучасної людини. Однак сьогоденна специфіка її формування і розвитку потребує більш чіткого розуміння не лише сутності, структури, а розгляду актуальних детермінант вивчення і аксіологічно-орієнтованого освітнього супроводу розвитку громадянської компетентності засобами вищої освіти. Сучасні виклики спонукають до посилення науково-методологічного обґрунтування аксіологічних детермінант і соціально-філософського супроводу процесу розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої

освіти відповідно до вимог сьогодення. Філософський аналіз принципів і засад розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти дає можливість відстежувати тенденції і динамічні процеси розвитку громадянської освіти в українському суспільстві, належним чином структурувати освітні підходи у тісній координації з актуальними тенденціями і запитамі суспільного життя країни. Тому визначення аксіологічних детермінант процесу і обґрунтування ефективних способів участі гуманітарного корпусу наук у розвитку громадянської компетентності здобувачів в освітньому процесі сучасної вищої школи в Україні є нагальним завданням соціальної філософії.

Огляд досліджень та публікацій. Розгляд концепційних засад розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти в Україні в еволюційному розвитку в межах компетентнісної парадигми навчання здійснювали у своїх працях І. Жадан,

С. Позняк, В. Огнев'юк [9; 15; 16]. Системний погляд на сукупність освітніх цінностей, який є необхідним для відбору освітніх пріоритетів в українській вищій освіті, подається в монографії Н. Ткачової, присвяченій історії розвитку цінностей в освіті [19].

Встановлено, що загальний аксіологічний контекст філософії освіти України спрямований на розробку і теоретичне обґрунтування цілісної системи педагогічного процесу, який має своїм завданням:

- сприяння вдосконаленню ціннісної свідомості здобувачів освіти (ціннісних знань, ідеалів, цілей, мотивів, спонукань);

- розвитку чуттєвої сфери здобувачів освіти (поваги до людей, почуття справедливості, толерантності, гідності тощо);

- гуманізації стосунків здобувачів освіти у соціальному середовищі;

- оволодіння здобувачами освіти цінностями ключових компетентностей в динамічному суспільстві.

Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, зокрема громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [10].

Проаналізовані засади розвитку громадянської компетентності здобувачів як складової цілісної системи розвитку громадянської освіти і громадянської культури студентської молоді дозволяють констатувати, що проблематика розвитку громадянської компетентності

розглядається дослідниками здебільшого як складова соціалізації особистості засобами громадянського виховання, освіти і розвитку громадянської культури особистості як члена громадянського суспільства. Разом з тим встановлено, що наразі актуалізується наукова розробка ціннісних детермінант розвитку громадянської компетентності в контексті провідної ролі смислових орієнтацій здобувачів на суспільне благо; адекватне сприйняття власної ролі й ролі інших у функціонуванні спільнот та суспільства загалом [9, с. 67–82]; розуміння громадянської компетентності як здатності особистості ефективно впливати на владу задля реалізації своїх прав і свобод, що дає змогу громадянам ефективно діяти як на місцевому, національному, так і на глобальному рівнях [16]; про громадянську компетентність як інтегрований конструкт, який включає громадянську поведінку, навички, зв'язки та залученість у суспільне життя молоді, зокрема здобувачів освіти [25, с. 617].

Мета статті полягає у розгляді системних складових і концептуалізації аксіологічної детермінанти як дослідницького і прикладного освітньо-педагогічного інструмента супроводу розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Духовна і громадянська зрілість особистості здобувача вищої освіти є спонукальним чинником його активної позиції і безпосередньої громадянської участі у суспільному житті країни. Очевидно, що ефективність і якість громадянської активності залежить як від рівня базових знань, необхідних для продуктивної участі у громадському житті, так і від

набуття розвинених навичок їх застосування на практиці, тобто від усього комплексу компетентностей, орієнтованих на активну суспільну взаємодію упродовж всього життя. Питання якісно нового підходу до державної освітньої політики в Україні в світлі положень Хартії Ради Європи про виховання демократичної громадянськості й освіти в галузі прав людини – виховання активного громадянина, який усвідомлює особисту відповідальність за рішення суспільного і державного характеру, – порушує В. Бобрицька [3, с. 8–10]. Дослідниця вказує, що попри актуальність пріоритетних традиційних цінностей, таких як совість, гідність, взаємоповага, працелюбність тощо, особливої значущості в сучасній Україні набувають цінності громадянського суспільства, серед яких насамперед – формування громадянської (державної), національної та культурної ідентичності, сприяння розвитку української мови, підвищення духовного рівня українського народу та усвідомлення його моральних норм, формування поваги до честі, гідності, прав та свобод людини, здатність їх захищати. У ході дослідження нами встановлено, що розвиток громадянської компетентності здобувачів освіти у нинішніх умовах в Україні здійснюється в системі вищої освіти згідно з переліком основних громадянських компетентностей [21, с. 261].

Спираючись на результати дослідження А. Рацула, констатуємо, що найбільш розробленими (з категоріальної точки зору) у комплексі важливих для нашого дослідження категорій є, без сумніву, «громадянське виховання» та «громадянська освіта». Так, громадянська освіта розглядається як

науково-педагогічна категорія у таких аспектах:

– політичному – як окреслення рівня участі особистості в прийнятті політичних рішень;

– правовому – як відображення категорій «громадянське право», «громадянський обов'язок»;

– культурному – як віддзеркалення зв'язку з поняттям громадянської культури, міжетнічної та міжконфесійної толерантності;

– соціально-економічному – як реалізація пошуку нових форм соціальної взаємодії і зміцнення громади [19, с. 154–159].

Нижче наведемо загальноприйняті в суспільних і гуманітарних науках міждисциплінарні характеристики низки інших, дотичних до категорії громадянської компетентності понять:

– громадянськість розглядається в суспільних і гуманітарних науках як духовно-моральна цінність, світоглядна і психологічна характеристика особистості, що визначає її права, обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною (громадянськість особистості виражає ступінь особистого у загальній структурі громадянської компетентності та рівень поєднання індивідуального комплексу громадянських якостей і суспільних цінностей зі знаннями, вміннями, навичками) [12], а ядром «природного» об'єднання людей є поняття громадянина як складового елемента державної єдності чи соціальної інтеграції громадянської спільноти [11, с. 34];

– громадянське суспільство – як спільнота громадян з певним рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних властивостей,

яке утворює розвинені правові відносини з державою; як спільнота рівноправних громадян, яка не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага (громадянське суспільство забезпечує розвиток особистості й всляко сприяє розвитку її громадянської компетентності) [20, с. 320–341].

– громадянська культура характеризує сукупність духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості. До складових громадянської культури належать громадянська освіченість, компетентність, активність, зрілість, досвід громадської діяльності (громадянська культура виступає суспільним тлом, на якому розвивається громадянська компетентність; громадянська культура забезпечує наступність у формуванні громадянської компетентності) [2; 5].

– громадянська освіта – послідовний, цілеспрямований і системний процес, спрямований на формування особистості, якій властиві демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовністю до компетентної участі в житті суспільства (належний рівень громадянської освіти забезпечує когнітивний компонент розвитку громадянської компетентності) [15];

– громадянське виховання – процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною та захищеною (належний рівень громадянського виховання забезпечує розвиток громадянських умінь

і навичок як структурного компонента громадянської компетентності) [3, с. 7–18].

– громадянські цінності – явища, процеси, норми життя, утвердження і розвиток яких мають найбільше значення для громадянського суспільства. Серед найважливіших із них: державність, добробут населення, національна безпека, відданість загальнолюдським цінностям, ідеалам свободи, відповідальність перед собою, своєю сім'єю та суспільством, послідовне утвердження демократичних засад розвитку суспільства, побудови правової держави, становлення громадянського суспільства (належний рівень розвитку громадянських цінностей забезпечує аксіологічну складову громадянської компетентності) [15; 22].

Отже, поняття громадянської компетентності як особистісної характеристики розвитку здобувача освіти може розглядатися в сукупності кількох теоретичних підходів та освітніх парадигм, за якими визначаються відмінності у тлумаченні цього поняття в різних науках [24, с. 123–134].

У межах соціологічного підходу до поняття громадянської компетентності процес її формування і розвитку може вивчатися як соціальна ситуація розвитку, де суб'єкти формування громадянської компетентності – агенти й провідники соціалізації, які впливають на розвиток громадянських якостей особистості. Психологічний підхід до розвитку громадянської компетентності дає можливість розглядати проблему психологічного впливу різноманітних соціально-культурних і політичних чинників на особистість під час формування громадянської компетентності.

Крім того, у межах цього підходу досліджується зв'язок процесу формування громадянської компетентності з базовими психічними процесами особистості – соціалізації, розвитку когнітивних здібностей, критичного мислення тощо. У площині педагогічного підходу до громадянської компетентності наголос робиться на змісті, формах і методах громадянської освіти й виховання молоді, що забезпечують у своїй сукупності певний рівень громадянської компетентності особистості на різних вікових етапах її розвитку. Соціально-педагогічний підхід до проблеми формування громадянської компетентності висвітлює соціальні характеристики педагогічного процесу щодо розвитку громадянських знань, умінь, особистісних якостей та цінностей, а також дає можливість окреслювати коло проблем, які виникають у межах процесу розвитку громадянської компетентності особистості в соціальному середовищі.

На думку укладачів методичного посібника «Аксіологічні засади сучасної системи освіти України», саме аксіологія певною мірою втілює і репрезентує в освіті свій багатовекторний функціональний зміст, оскільки серед усього спектра освітніх функцій – інформативної, виховної, комунікативної тощо – для результату освітньо-виховної роботи пріоритетне значення мають функції кореляції й екстраполяції, оскільки саме вони зумовлюють кінцевий вибір здобувачами освіти тих чи інших життєвих стандартів, настанов, принципів.

В. Огнев'юком розроблено новаторську для свого часу цілісну соціально-філософську концепцію освіти як соціокультурного феномену [5], в якій автор

розкриває ціннісний потенціал і процеси зміни парадигм сучасної української освіти на основі цінностей сталою людського розвитку. З'ясовано, що:

– аксіологічна детермінація і поступ у царині освіти є лінійно поступальним процесом;

– цей процес уможливується завдяки постійному поверненню, кожного разу вже за інших умов, до певних наскрізних освітніх інваріантів – зразків, образів, моделей, установок тощо;

– аксіологічна парадигма освітніх процесів ґрунтується на самобутніх неминущих духовних цінностях української культури.

Наразі увиразнимо багатовекторну освітньо-філософську рефлексію аксіологічним стрижнем, що формує духовне обличчя кожної людини під впливом моральних і духовних цінностей її культурного кола: «Освіта – це якісно-гуманістичний вияв екстраполяції «цінностей оточення» на «цінності життєвого досвіду», що в комплексі окреслюють й репрезентують вищезгадане «обличчя» певної людини (а також – народу, нації, суспільства, епохи...). Освіта – це інтелектуальна потенція людини (саме тому освіти ніколи не буває «забагато», освіта не може бути «зайвою», освіта або є, або її нема). Освіта – це також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування «обличчя людини» [1, с. 10].

Цілком поділяємо погляди С. Кримського, що у системі суб'єкт-суб'єктних пізнавальних відношень в процесі освіти мисленнєвий процес здійснюється не за правилом «від живого споглядання до абстрактного мислення», а у форматі розуміння смислу знання і діяльності, їх соціокультурних вимірів

і ціннісних орієнтацій. Аналізуючи процес розуміння, важливо відмітити, що він є усвідомленим переведенням знань про об'єкт у статус об'єктивної реальності, де мисленнева діяльність з ним здійснюється як з реально існуючим об'єктом. «Розуміння, – наголошує С. Кримський, – це ренесанс глибинних смислів подій, співпричетних людській діяльності, і розгортання їх у проблемному полі культурно-історичних систем за їх специфічними параметрами» [14, с. 40]. Розуміння – це ще й розкриття «сміслового потенціалу речей у системі суспільно-історичної практики; воно співвідносне не просто з пізнанням явищ, а з більш широким відношенням до об'єктів – із духовним і духовно-практичним освоєнням дійсності» [14, с. 38]. Тому, як цілком слушно зазначає Л. Губерський, «навчальний процес має розгортатися на основі найновіших надбань сучасної науки, культури і соціальної практики, мати випереджальний характер, формувати самостійне творче мислення, вольові здібності особистості. Відповідаючи на виклики глобалізації, маємо сформувати професіонала, який би одночасно був патріотом своєї Батьківщини, висококультурною людиною, освоїв увесь спектр гуманітарної культури. Гуманітарні цінності є сутнісною ознакою соціальності, людяності, цивілізованості» [7, с. 4]. Зазначимо також, що громадянська компетентність особистості як категорія детермінована низкою змістових значень громадянського суспільства, що означає і практики участі особистості в мережі незалежних від держави інституцій, об'єднань та організацій, створених самими громадянами для виявлення й здійснення різних громадських ініціатив,

задоволення своїх суспільних потреб та обстоювання колективних інтересів [6]. Отже, громадянське суспільство – сфера спілкування й солідарності, спонтанної самоорганізації і самоврядування вільних індивідів на основі добровільно сформованих асоціацій громадян, яка захищена необхідними законами від прямого втручання і регламентації з боку держави [17, с. 13].

Поділяємо думку дослідника А. Карася, що розвиток громадянської компетентності особистості здобувача освіти залежить від стану розвитку громадянського суспільства і характеризується наступними чинниками:

- відбувається в «стані процесуальності, підлягає змінам і пов'язане з дискурсивними, інтелектуальними і культурними фільтрами та практиками громадянського суспільства» [11, с. 481];

- в сучасному громадянському суспільстві здійснення свободи потребує релевантних форм соціалізації особистості в контексті загальної громадянської культури;

- актуальними є потреби самовизначення людини, або ж її персоналізації, щодо свободи й автентичності, контекстом яких є конкретні дискурсивно-етичні практики;

- оскільки громадянське суспільство за природою своєї еволюції є вимогою формування соціально орієнтованої правової держави, важливе значення має встановлення таких локальних форм життя спільноти, в яких громадянство може поєднуватися з відповідними інтелектуально-дискурсивними інтенціями [11, с. 485–486].

Разом з тим, як справедливо зазначає А. Фурман, наукові побудови у предметному полі мислєдїяльних

суб'єкт-суб'єктних відношень постають не результатом безпосереднього абстрагування від емпіричних фактів та їх узагальнення, а швидше організуються як розуміння смислово-значенневого поля цих відношень, тобто є похідною насамперед від усталеної системи знань про реальність [23, с. 114]. Тому, на нашу думку, розвиток громадянської компетентності здобувачів вищої освіти потребує осмислення складної і динамічної організації соціальних відносин у сучасному суспільстві, оскільки принципи, ідеї, категорії й поняття структури соціальних знань переважно збігаються з динамікою соціальної структури сучасного усупільненого буття.

Доцільність застосування наведеного концепту щодо категорії громадянської компетентності, як і багатьох інших, підтверджує нинішня політична реальність, зокрема гасла ревізії моралі та засад міжнародного права, які лунають від представників крайніх правих політичних течій, засвідчуючи, що «сьогоденний соціальний світ перестав бути площиною лінійних об'єктивацій соціальних наук, котрі виробили формаційні, цивілізаційні й інформаційні парадигми, а набув глибини і багатовимірності» [23, с. 116], що конче потребує, на нашу думку, активного розвитку критичного мислення здобувачів щодо сприйняття складних соціальних конструктів. Ця обставина вказує на проблемну ситуацію, яка постає зі значного розширення спектра «змістовно-предметних умов розгляду предметів дослідження» та ваги «суб'єктно-особистісних» чинників у підході до розвитку компетентної особистості здобувача як процесу «міжсуб'єктної взаємодії». Тому

цілком поділяємо правомірність думки В. Фурмана щодо потреби «діяльнійності цілісності педагогічної методології» як шляху від «усвідомленого відтворення й раціоналізації до творення нових діяльностей» [23, с. 31–32]. Тож в контексті нашого дослідження вважаємо доцільним перехід від суб'єкт-об'єктних пізнавальних відношень до системного розгляду смислових суб'єкт-суб'єктних характеристик суспільної взаємодії щодо категорії громадянської компетентності особистості. Ця потреба цілком очевидна, оскільки зумовлюється такими змістовими характеристиками, як громадянська ідентичність, громадянська свідомість, громадянська взаємодія і відповідальність, а «ігнорування цією обставиною веде до «наївного сцієнтизму», згідно з яким стверджується, що об'єкт пізнання існує незалежно від суб'єкта.

Отже, можемо стверджувати, що вдосконалення розвитку громадянських знань і компетентностей у вітчизняних ЗВО потребують системного характеру, структурування аксіологічної освітньої парадигми впливу на організацію навчального процесу, його змістовий контент та цільові пріоритети. Тож очевидно, що підходи до розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти мають супроводжуватися серйозною науковою рефлексією щодо кореляції традицій, моделей і конвенцій з тими соціокультурними й геополітичними викликами, що постали сьогодні перед українською студентською молоддю в культурно-освітньому просторі воєнного часу.

Таким чином, в аксіологічному вимірі розуміння освіти головним є не обсяг знань, а поєднання останніх з

особистісними якостями, вміння самостійно розпоряджатися своїми знаннями. Саме базуючись на певній ціннісній платформі, особистістю сьогодні реалізуються ті чи інші проекти. За статусом освіти аксіологія сьогодні стає вісцю соціального розвитку індивіда, формування його компетентнісної культури і культури в цілому [1, с. 39]. Інакше кажучи, аксіологічний характер філософських знань виявляється у допомозі людині визначити цінності й самоцінності життя, моральні принципи, гуманістичні ідеали. Це особливо важливо в умовах загострення глобальних проблем сучасності, коли актуальними стають світоглядні аспекти різних видів діяльності, оскільки якісна філософська рефлексія допомагає усувати помилки, звільнитися від застою, віджитих догм. Так реалізується критична функція філософії у системі розвитку освіти і культури особистості. Тому сьогодні дослідники вказують на доцільність розглядати аксіологічну детермінанту в підходах до процесу освіти і як вияв сукупності гуманістичних пріоритетів суспільства, що виступають орієнтирами розвитку освітньої системи загалом, і як системотвірний чинник розвитку соціальних і громадянських цінностей кожного здобувача в сучасній системі вищої освіти України [8, с. 12–15].

Зазначене вище вказує на доцільність супроводу розвитку громадянської компетентності здобувачів в площині аксіології освіти – прикладної філософської дисципліни, що досліджує пізнавальні, індивідуальні, соціальні цінності як підстави, що обумовлюють сенси навчання і громадянської діяльності особистості, мотивуючи і спрямовуючи її [18]. Відтак актуалізація належних цінностей та

життєвих пріоритетів у розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти сприятиме піднесенню моральних устоїв і принципів поведінки особистості, виконуючи функцію формування перспективних стратегічних життєвих цілей і ключових мотивів життєдіяльності особистості.

Висновки. Таким чином, з'ясовано, що в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки ідентифіковані ключові проблеми, розв'язання яких дасть можливість зменшити деструктивні наслідки, спричинені повномасштабним вторгненням російської федерації на територію незалежної України, зокрема необхідність розвивати у здобувачів вищої освіти громадянсько-активні, соціально значущі якості, які вони зможуть проявити в усіх видах діяльності. Констатується, що громадянська компетентність молоді сьогодні є одним із визначальних чинників стану українського суспільства в умовах війни та його розвитку в довгостроковій перспективі, а роль громадянської освіти є вирішальною у формуванні поглядів, відповідальної громадянської поведінки і цінностей молоді. Аналізуючи пріоритети та інституційні засади громадянської освіти в умовах війни, фахівці вказують на потребу в актуалізації освітньої концепції розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти, яка б визначала стратегію цілеспрямованого й ефективного процесу розвитку активного суб'єкта громадянського суспільства, громадянина – патріота України [21, с. 73].

Розглядаючи поняття громадянської компетентності, науковці переважно визначають її у зв'язку з поняттям громадянськості й тлумачать як найвищий

прояв громадянськості. У зв'язку з цим ми визначаємо громадянську компетентність здобувачів як здатність відповідально та ефективно реалізовувати свої громадянські права і обов'язки з метою розвитку в Україні громадянського суспільства, залучаючи до своєї діяльності громадянські цінності й розвиваючи свою громадянську культуру. Структура громадянської компетентності здобувачів визначається сутністю самої категорії громадянської компетентності і може бути представлена в єдності таких компонентів:

- громадянських знань, до яких належать професійні знання про свою державу, її історію, традиції, засади становлення громадянського суспільства;

- умінь і навичок громадянської діяльності щодо реалізації своїх прав та обов'язків як громадянина і майбутнього фахівця;

- громадянських цінностей, які характеризують здобувача як громадянина України;

- особистісних якостей здобувача освіти, які відображають загальний рівень його громадянської культури.

Тож перед аксіологічною галуззю філософської освіти в Україні стоїть складне завдання: розв'язати проблему розвитку громадянської компетентності здобувачів для якомога повнішої самореалізації в новітніх умовах інтеграції у світове співтовариство і цивілізаційних викликів для української нації, ґрунтуючись на тих соціокультурних і громадянських цінностях, що мають найбільше значення для розвитку українського громадянського суспільства.

Оскільки зв'язок формування громадянської компетентності здобувачів і соціальних практик розглядається як

надзвичайно складне і багатofакторне динамічне утворення, що функціонує завдяки взаємодії соціальних, психологічних, психофізіологічних регуляторів та виступає активним провідником і агентом певної системи цінностей і суспільних потреб, науково доцільним є обґрунтування аксіологічно-цілісного підходу, в якому найбільш повно репрезентується ціннісне спрямування супроводу розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти в українських ЗВО у найближчому майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аксіологія освіти в сфері комунікативної культури: ціннісні акценти; комунікативні тенденції; дистанційний формат*: навчально-методичний посібник. Київ, 2011. 270 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/23859/1/>

2. Алмонд, Г. *Громадянська культура и стабільність демократии*. URL: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/81534>

3. Бобрицька, В. І. *Аксіологічний дискурс освітньої політики в контексті сучасних суспільних викликів*. Київ, 2018. С. 7–18.

4. Величко, О. Ю. Громадянська компетентність як категорія сучасної гуманітарної науки. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* (67). С. 114–117. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

5. Войченко, О. С. *Громадянська культура як об'єкт вивчення вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки*. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/.../N157p036-040.pdf.

6. *Громадянське суспільство. Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-31976>

7. Губерський, Л. В. *Фундаментальність гуманітарних цінностей в освітньому*

процесі. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2014. № 24. С. 4–8.

8. Євтодюк, А. В. Аксиологічні засади сучасної системи освіти України. *Педагогічний пошук*. 2014. № 2. С. 12–15.

9. Жадан, І. В. Комунікативний потенціал розвитку громадянської компетентності студентської молоді. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2019. № 43 (46). С. 67–82.

10. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380.

11. Карась, А. *Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і неklasичних інтерпретаціях*: монографія. Київ; Львів, 2003. 520 с.

12. Козій, М. К. *Громадянськість – проблема актуальна та соціально-цінна*: навч.-метод. посібник. Київ, 2004. 276 с.

13. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2018 року № 710-р. URL: www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-gromadyanskoji-osviti-vukrayini

14. Крымский, С. *Философско-гносеологический анализ понимания. Понимание как логико-гносеологическая проблема*: сборник научных трудов. Киев, 1982. 272 с.

15. Огнев'юк, В. О. *Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку*. Київ, 2003. 450 с.

16. Позняк, С. І. *Ресурси громадянськості: соціально-психологічна складова*: методичні рекомендації / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград, 2013. 136 с.

17. *Політологія: енциклопедичний словник* / В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Н. М. Хома; за ред. д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника. Львів, 2014. С. 13.

18. Радчук, Г. К. *Аксіопсихологія вищої школи*. Тернопіль, 2014. 380 с.

19. Рацул, А. Б. *Формування громадянської компетентності як інтегрованої якості*

особистості майбутнього вчителя. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*. 2009. Вип. 166. С. 154–159.

20. Степаненко, В. Громадянське суспільство в Україні: проблеми інституціоналізації. *Соціальні виміри суспільства*. Київ, 2004. Вип. 7. С. 320–341.

21. *Сучасний стан, пріоритети та перспективи розвитку системи громадянської освіти в Україні* / Ю. Якименко, П. Стецюк, І. Балуба та ін. Київ, 2023. 351 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/12/18/2023-POLIT-OSVITA.pdf>

22. Ткачова, Н. О. *Історія розвитку цінностей в освіті*. Харків, 2004. 423 с.

23. Фурман, А. В. *Ідея і зміст професійного методологування*: монографія. Тернопіль, 2016. 378 с.

24. Шахрай, В. М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства. *Політика*. 2009. № 3. С. 123–134.

25. Bobek, D., Zaff, J., Li, Y., Lerner, R. M. Cognitive, emotional, and behavioral components of civic action: Towards an integrated measure of civic engagement. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 2009. № 30. P. 615–627.

REFERENCES

1. Khrypko, S. Yatsenko, H., comp. (2011). *Axiology of Education in the Sphere of Communicative Culture: Value Accents; Communicative Tendencies; Distance Format*: Educational and Methodological Manual. Kyiv, 270 p. [online] Available at: <https://elibrary.kubg.edu.ua/23859/1/%> [in Ukr.]

2. Almond, H. *Civil Culture and Stability of Democracy*. [online] Available at: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/81534>. [in Ukr.]

3. Bobrytska, V. (2018). *Axiological Discourse of Educational Policy in the Context of Modern Social Challenges*. Kyiv, Issue 9(12). pp. 7–18. [in Ukr.]

4. Velychko, O. Civic Competence as a Category of Modern Humanities. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka* (Bulletin of the Ivan Franko State

- University of Zhytomyr (67)), pp. 114-117. [online] Available at: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe? [in Ukr.]
5. Voichenko O. *Civic Culture as an Object of Study of Domestic and Foreign Pedagogical Science*. [online] Available at: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/.../N157p036-040.pdf. [in Ukr.]
 6. Riabchuk, M. (2006). *Civil Society. Encyclopedia of Modern Ukraine*. NAS of Ukraine, National Research School. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of NAS, [online] Available at: <https://esu.com.ua/article-31976> [in Ukr.]
 7. Huberskyi, L. (2014). "The Fundamentality of Humanitarian Values in the Educational Process". *Filosofski problemy humanitarnykh nauk* (Philosophical Problems of the Humanities), No. 24, pp. 4 – 8. [in Ukr.]
 8. Yevtodiuk, A. (2014). *Axiological Foundations of the Modern Education System of Ukraine. Pedagogichnyi poshuk* (Pedagogical search), No. 2, pp. 12–15. [in Ukr.]
 9. Zhadan, I. (2019). *Communicative Potential of Developing Civic Competence of Student Youth. Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii* (Scientific Studies on Social and Political Psychology), No. 43(46), pp. 67-82. [in Ukr.]
 10. Law of Ukraine "On Education" (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady* (Bulletin of the Verkhovna Rada), No. 38-39, p. 380. [in Ukr.]
 11. Karas, A. (2003). *Philosophy of Civil Society in Classical Theories and Non-Classical Interpretations: A Monograph*. Kyiv; Lviv, 520 p. [in Ukr.]
 12. Kozii, M. (2004). *Citizenship – a Topical and Socially Valuable Problem: Educational and Methodological Manual*. Kyiv, 276 p. [in Ukr.]
 13. *Concept for the Development of Civic Education in Ukraine. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine as of October 3, 2018 No. 710-r*. [online] Available at: www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-vukrayini[in Ukr.]
 14. Krymskyi, S. (1982). *Philosophical and Epistemological Analysis of Understanding. Understanding as a Logical and Epistemological Problem: Collection of Scientific Works*. Kyiv, 272 p. [in Ukr.]
 15. Ohneviuk, V. (2003). *Education in the System of Values of Sustainable Human Development*. Kyiv, 450 p. [in Ukr.]
 16. Pozniak, S. (2013). *Citizenship Resources: Social and Psychological Component: Methodological Recommendations*. National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Psychology. Kirovohrad, 136 p. [in Ukr.]
 17. Denysenko, V., Ugrin, L., N.M. Khoma, N. (2014). *Political Science: Encyclopedic Dictionary*. Lviv, 13 p. [in Ukr.]
 18. Radchuk, H. (2014). *Axiopsychology of Higher School*. Ternopil, 380 p. [in Ukr.]
 19. Ratsul, A. (2009). *Formation of Civic Competence as an Integrated Quality of the Personality of a Future Teacher. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya Pedagogichni nauky* (Bulletin of Cherkasy University. Series Pedagogical Sciences), Issue 166. pp. 154–159. [in Ukr.]
 20. Stepanenko, V. (2004). *Civil Society in Ukraine: Problems of Institutionalization. Sotsialni vymiry suspilstva* (Social Dimensions of Society), Issue 7. Kyiv: pp. 320–341. [in Ukr.]
 21. Yu. Yakymenko, P. Stetsyuk, I. Baluba, et al. (2023). *Current State, Priorities and Prospects of Developing the Civic Education System in Ukraine*. 351 p. [online] Available at: <https://razumkov.org.ua/images/2023/12/18/2023-POLIT-OSVITA.pdf> [in Ukr.]
 22. Tkachova, N. (2004). *History of the Development of Values in Education*. Kharkiv, 423 p. [in Ukr.]
 23. Furman, A. (2016). *The Idea and Content of Professional Methodology: A Monograph*. Ternopil, 378 p. [in Ukr.]
 24. Shakhrai, V. (2009). *Civic Competence of the Individual as a Problem of Modern Society. Polityka* (Politics), No. 3, pp. 123–134. [in Ukr.]
 25. Bobek, D., Zaff, J., Li Y., Lerner R. (2009). *Cognitive, Emotional, and Behavioral Components of Civic Action: Towards an Integrated Measure of Civic Engagement. Journal of Applied Developmental Psychology*. No. 30. pp. 615–627. [in Eng.]

Summary

**VALUE-MEANING ASPECTS OF THE DEVELOPMENT
OF CIVIC COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION APPLICANTS:
SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS**

Anna NABOKOVA

orcid.org/0000-0003-4079-0898

postgraduate student, intern teacher at the Department of Philosophy,
Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University
email: rozvutok2012@ukr.net

Relevance of the research. An important direction of axiological support for the development of civic competence of higher education students in Ukraine at the current stage is the development of curricula including philosophical and ethical aspects of war, as well as the creation of innovative teaching methods aimed at the development of peacemaking skills and strategies that contribute to the cohesion of the Ukrainian community. The principles and means of effective scientific support for the process of developing civic competence of higher education applicants by the axiological branch of philosophical education in Ukraine are substantiated.

The **purpose** of the article is to consider the systemic components and conceptualization of the axiological determinant as a research and applied educational and pedagogical tool for supporting the development of civic competence of higher education students.

Conclusions. Modern challenges encourage the strengthening of scientific and methodological substantiation of axiological determinants and socio-philosophical support of the process of developing civic competence of higher education applicants in accordance with the requirements of today. Philosophical analysis of the principles and foundations of the development of civic competence of higher education students makes it possible to track trends and dynamic processes of the development of civic education in Ukrainian society, to properly structure educational approaches in close coordination with current trends and demands of the country's social life. Therefore, determining the axiological determinants of the process and substantiating effective ways of participation of the humanitarian corpus of sciences in the development of civic competence of students in the educational process of modern higher education in Ukraine is an urgent task of social philosophy. Since the connection between the formation of civic competence of applicants and social practices is considered as an extremely complex and multifactorial dynamic formation that functions due to the interaction of social, psychological and psychophysiological regulators and acts in the system of this interaction as an active guide and agent of a certain system of values and social needs, it is scientifically expedient to substantiate an axiological-holistic approach, in which the value direction of supporting the development of civic competence of higher education applicants in Ukrainian higher education institutions in the near future is most fully represented.

Keywords: civic competence, higher education applicants, axiological determinant of development, social philosophy, educational support through higher education.

КРУГЛИЙ СТІЛ ДО ДНЯ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ «НАЦІОНАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ УКРАЇНИ – ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ У ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОМУ КОНТЕКСТІ»

22 січня 2025 року у приміщенні Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України (вул. Генерала Алмазова, 8, конференц-зал) відбувся круглий стіл до Дня Соборності України «Національні спільноти України – історичні події та сучасність у загальнодержавному контексті». Організували й успішно провели цей науковий захід Рада національних спільнот України (далі – РНСУ) та Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України (далі – ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України).

До роботи круглого столу долучилася поважна делегація НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка у складі директора, доктора філософських наук, професора Романа Додонова, заступника директора, доктора історичних наук, старшого наукового співробітника Надії Гаврилюк, кандидата історичних наук, старшого дослідника, старшого наукового співробітника Юрія Фігурного.

Модерував роботу круглого столу Олег Зарубінський, професор політології, віце-президент Київського міжнародного університету. Учасники представницького форуму розпочали свою роботу із вшанування хвилиною мовчання пам'яті всіх захисників і захисниць України, які загинули внаслідок російської збройної агресії.

З вітальним словом до учасників наукового заходу звернулися: Олександр Майборода, член-кореспондент НАН України, заступник директора з наукової роботи ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН

України; Ашот Аванесян, голова Громадської організації «Рада національних спільнот України», голова Національного конгресу вірмен України; Наталія Олійник, асистентка проекту Офісу Ради Європи в Україні «Підтримка впровадження європейських стандартів щодо боротьби з дискримінацією та прав національних меншин в Україні»; Максим Ткаченко, народний депутат України; Павло Фролов, народний депутат України; Олександр Осіпов, представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Андрій Чесноков, заступник Міністра молоді та спорту України; Ігор Лоссовський, заступник голови Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (далі – ДЕСС); Валерій Марченко, ректор Національної академії керівних кадрів культури й мистецтв; Ігор Балуба, керівник експертної групи з розвитку системи кваліфікації та освіти дорослих директорату вищої освіти та освіти дорослих МОН України; Василь Келіогло, заступник голови Ради громадських об'єднань національних меншин України ДЕСС, президент Всеукраїнської ГО «Союз гагаузів України» та Олександр Семененко, представник Київської міської державної адміністрації. За дорученням Голови Верховної Ради України Р. Стефанчука Максим Ткаченко відзначив почесними грамотами Верховної Ради України низку провідних діячів РНСУ, зокрема Сергія Петкова, доктора юридичних наук, професора, заступника голови РНСУ, голову ГО «Товариство дружби «Україна – Болгарія» імені Юрія Івановича Седих».

Після привітань були заслухані дві наукові доповіді. Олег Калакура, доктор політичних наук, професор, головний науковий співробітник ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України у своїй промові «Кристалізація національної культури в Україні в умовах війни» проаналізував виклики, які постали перед Українською державою та її громадянами у часи жорстоких випробувань. Олег Ярославич, зокрема, наголосив: «Наразі є потреба переоцінки деяких застарілих положень та створення нових наративів. Соборність – це не лише збирання всіх українських етнографічних земель в одній державі, це й об'єднання всіх її громадян в українську політичну (громадянську) націю. Українська громадянська нація потребує єдності всіх її громадян. Соборна культура ґрунтується на українській культурі й культурах національних спільнот. Гасло Помаранчевої революції «Схід і Захід – разом!», на жаль, не було повністю реалізовано. «Єдність у різноманітті» з гасла має стати дороговказом розвитку Української держави. Людина – це головна цінність громадянського суспільства! Питання множинності українського громадянства має об'єднувати, а не роз'єднувати українську громадянську націю... Після завершення війни треба буде вирішувати низку проблем, серед них – деколонізація й декомунізація на деокупованих територіях, перспективи розвитку української мови тощо. Соборна культура, як і соборність, мають стати константою для розвитку Української держави та української громадянської нації».

Валерій Новородовський, кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, у доповіді «Витоки

соціальної згуртованості українського суспільства в умовах війни» охарактеризував ті проблеми, вирішення яких сприятиме консолідації української політичної нації. Валерій Вікторович зазначив: «Абсолютна єдність є лише на цвинтарі! Треба вміти гуртуватися й шукати порозуміння. Російсько-українська війна стала потужним викликом для українського суспільства, перевіркою на міцність його єдності. На жаль, українське суспільство в умовах війни виснажується, є нагальна потреба у його перезавантаженні. Російсько-українська війна ведеться не лише військовими засобами, а й шириться в інформаційному полі. Ворог використовує інформацію як зброю у боротьбі з українським суспільством. Громадянська освіта, політична освіта, інформаційна гігієна – це все важливі складові протидії ворожій пропаганді. Ми не маємо вестися на ворожі вкиди, фейки й брехню, які знищують українську єдність. Соборність має бути не лише у гаслах, а й у діях і справах!».

Після виголошення доповідей (до 10 хвилин) розпочалися виступи учасників наукового заходу (до 3 хвилин), таке жорстке обмеження у часі не завжди сприяло в оприлюдненні виступаючими всіх своїх наративів.

Роман Додонов, доктор філософських наук, професор, директор НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка, у виступі «Соборність України: духовні коріння та сучасне звучання» наголосив на таких головних аспектах: «По-перше, окрім історичного підґрунтя терміна «Соборність України» (IV Універсал Центральної Ради (22 січня 1918 р.), яким проголошувалася незалежність Української Народної Республіки, та Акта Злуки Української Народної

Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки, що відбулося 22 січня 1919 р., є ще й духовне і релігійне значення соборності. Цей термін вперше з'явився у релігійних християнських практиках як алгоритм узгодження істини. Саме на таких зібраннях (соборах) помісних, вселенських, узгоджувалися догмати віри. Тому соборність – це духовне, це те, що об'єднує людей у межах цілісного буття. По-друге, соборність України – це територіальна цілісність України у кордонах 1991 року. Якщо раніше єдналися УНР та ЗУНР, то сьогодні ми маємо на увазі Схід і Крим. По-третє, соборність України – це духовна єдність, єдність сердець, єдність у різноманітті. В певному відношенні і наш круглий стіл – це також Собор, це зібрання рівних!».

Тігран Хачатрян, представник ГО «Спілка вірмен України» в Раді громадських організацій національних меншин (спільнот) України, у доповіді «Представники національних меншин у Збройних силах України» відзначив, що наразі всі представники національних спільнот України захищають Українську державу від російських загарбників. «Кожен з нас – це пазл в єдиній багатоманітній картині, ім'я якої – Україна! Хочу подякувати всім захисникам і захисницям, які стали на її захист!» – наголосив виступаючий.

Володимир Лейсле, голова Ради німців України у виступі «You are Ukraine. We are Ukraine» – роль національних меншин України та української діаспори у світі: спільний потенціал для розвитку та міжнародної підтримки (на прикладі ФРН, німецької меншини в Україні та української діаспори в Німеччині) розкрив потенціал співпраці між Берліном і Києвом у вирішенні цієї нагальної проблеми. Він повідомив, що наразі,

за приблизними підрахунками, у ФРН мешкає близько 1 млн. 140 тис. громадян України, у свою чергу в Українській державі проживає понад 33 тис. українців німецького походження, тому є потреба у створенні Будинку національностей, який міг би стати важливим хабом для обміну досвідом й налагодження взаємовигідних зв'язків.

Ескендер Барієв, голова Громадської ради при ДЕСС, голова правління Кримськотатарського ресурсного центру, член Меджлісу кримськотатарського народу, у промові «Реалізація прав корінних народів та національних меншин як фактор національної єдності і Соборності України» наголосив, що соборність – це українська політична нація. Боротьба з окупантами розпочалася ще на початку 2014 р., коли кримськотатарський народ одним із перших почав відстоювати територіальну цілісність і єдність України. Збереження й розвиток національних спільнот України сприяють консолідації української політичної нації. На його думку, після завершення російсько-української війни має розпочатися комплексна й системна реінтеграція тимчасово окупованих територій, її головним чинником стане українізація разом з деколонізацією, декомунізацією та євроінтеграцією.

Ровшан Сурхай Огли Тагієв, голова Об'єданого конгресу азербайджанців України, президент Асамблеї національностей України, у виступі «Національні спільноти України у волонтерському русі» ознайомив присутніх з особливостями волонтерства під час російсько-української війни.

Людмила Коваленко, голова Ради представників громадських об'єднань корінних народів, національних меншин

України при МОН України, керівник благодійної організації «Німецький Дім-Київ», у доповіді «Специфіка освітнього процесу в середовищі національних спільнот в умовах війни» відзначила, що освіта є важливим інструментом об'єднання й зміцнення національних спільнот України, в умовах російсько-української війни дуже загострилося багато проблем, одна з яких – брак фінансування важливих освітніх проектів. «Вимушений виїзд за кордон мільйонів громадян Української держави значно посилив ризики послаблення ідентичності як етнічних українців, так і національних спільнот України, тому актуалізація освітнього процесу в середовищі національних спільнот в умовах війни допоможе зберегти їм свою самобутність, оскільки освіта – це основа соборності», – наголосила виступаюча.

Сергій Петков, доктор юридичних наук, професор, заступник голови Ради національних спільнот України, голова ГО «Товариство дружби «Україна – Болгарія» імені Юрія Івановича Седих», у виступі «Підтримка освітніх ініціатив національних меншин міжнародними партнерами» ознайомив учасників круглого столу з особливостями співпраці громадських об'єднань національних спільнот України з міжнародними партнерськими організаціями в умовах російсько-української війни.

Олексій Ляшенко, кандидат історичних наук, науковий співробітник ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, у промові «Фактор кримських татар як корінного етносу Криму при формуванні сучасного державного устрою України» проаналізував діяльність кримли під час війни. Виступаючий наголосив, що «наразі злочинна російська влада претендує

на п'ять регіонів України (Крим, Донецька, Луганська, Запорозька й Херсонська області), але саме Крим став першою українською територією, загарбаною окупантами, лише Меджліс кримськотатарського народу послідовно відстоює територіальну цілісність і єдність України, відкидаючи пропозиції деяких іноземних політиків про досягнення миру з державою-агресором за рахунок території Української держави».

Юлія Кондур, керівник Ромського жіночого фонду «Чіріклі», у виступі «Регіональні ініціативи підтримки ромської спільноти» проінформувала присутніх про діяльність фонду «Чіріклі» й, зокрема, зазначила: «Освіта – головний напрямок нашої діяльності. Ми активно налагоджуємо співпрацю з ромськими організаціями в країнах Європейського Союзу. Молодь – це майбутнє України, тому збереження ромської культури й інтеграція ромів до українського суспільства посилить єдність і Соборність України!».

Олена Арутюнян, голова ГО «Центр розвитку національних культур «Єдина родина» (м. Кропивницький), у доповіді «Проблемні питання організації діалогу між представниками національних спільнот та державними органами» окреслила головні питання, які заважають дієвій комунікації між ними. Пані Олена наголосила, що є потреба надання виборчих квот представникам національних спільнот України, залучення їх до проведення спільних тренінгів, фестивалів, кінопоказів тощо, а також збільшення фінансування органами місцевого самоврядування регіональних осередків національних спільнот України.

Емад Абу Алруб, доктор філософії,

президент ГО «Український центр діалогу та комунікацій», у виступі «Співпраця Українсько-Арабської ділової ради та Українського центру діалогу та комунікацій» окреслив головні досягнення організації та підтвердив вагому роль РНСУ у збереженні єдності й соборності України.

Діалло Ісса, президент ГО «Африканська Рада в Україні», у доповіді «Досвід діяльності ГО «Африканська Рада в Україні» з інтеграції мігрантських груп з Африканського континенту» проінформував присутніх про діяльність організації та її перспективи.

Костянтин Мусенко, член ГО «Центр розвитку національних культур «Єдина родина», у виступі «Захист та соціальна інтеграція ромської національної меншини в Україні» відзначив недостатній рівень освіти ромів, їх обмежений доступ до освіти, ринку праці, необхідність більш системної інтеграції ромів в освітній простір України.

Людмила Чижевська, голова президії Громадської спілки «Чеська національна рада України», доктор економічних наук, професор, у промові «Роль національних спільнот України в організації її підтримки з боку історичних батьківщин під час війни» проаналізувала стратегію й тактику взаємодії діаспор з їх материнськими країнами та акцентувала увагу присутніх, що РНСУ може стати платформою для контактів української влади з представниками країн-партнерів Європейського Союзу й НАТО.

Наталія Кочан, кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, у виступі «Політика Румунської православної церкви з відновлення юрисдикції в Україні та її локальна

експлікація (на прикладі усипальниці Буковинських митрополитів, м. Чернівці)» окреслила головні складові діяльності Румунської православної церкви щодо повернення свого впливу на українських землях.

Омена Амоко Давід Івадра, виконавчий директор ГО «Ранганатха», у доповіді «Забезпечення культурних та мовних прав меншин в умовах воєнного стану» проаналізував шляхи покращення культурних і мовних прав представників національних спільнот України. Учасники круглого столу були вражені вишуканою українською мовою доповідача.

Світлана Цех, керівник німецького молодіжного центру «Дойче Квелле», у виступі «Збереження етнокультурного розмаїття України у процесі її європейської інтеграції» проаналізувала стратегію й тактику задля досягнення цієї шляхетної мети. Пані Світлана наголосила, що 27 грудня 2024 року відбулася зустріч Президента України Володимира Зеленського із високоповажними представниками національних спільнот і корінних народів України, вагомим підсумком цієї зустрічі стало підписання Президентом України Указу про започаткування Дня міжнаціональної злагоди і культурного розмаїття, який щороку відзначатиметься на державному рівні 21 травня.

Світлана Зайцева-Великодна, голова Одеського ім. А. Міцкевича відділення Спілки поляків України, у доповіді «Участь військовослужбовців – представників національних спільнот у забезпеченні обороноздатності Української держави» охарактеризувала звичайний чин представників національних спільнот, які долучилися до лав Сил оборони України, боронячи від рашистів Українську державу. Зокрема, пані

Світлана наголосила, що поляки, як громадяни Української держави, так і громадяни Польської держави, героїчно воюють за Україну під історичним гаслом «За нашу і вашу свободу!» («*Za wolność naszą i waszą*»). Свій виступ Світлана Зайцева-Великодна завершила словами: «Світла пам'ять Героям!».

Олексій Францкевич, директор благодійної організації «БФ «Вільна Білорусь», у виступі «Актуальність проблематики добровольців-іноземців, які воюють в Україні, та членів їх сімей» виокремив низку важливих питань, які потребують негайного вирішення. Зокрема, пан Олексій зазначив, що День Соборності України – це свято всіх громадян Української держави, які її боронять від російських загарбників. Також, наголосив виступаючий, є нагальна потреба у створенні дієвих майданчиків для обговорення питань щодо громадян Білорусі, які воюють за Україну, задля посилення їх правової, соціальної та фінансової захищеності.

Марія Харакоз-Лапеева, голова Координаційної ради з питань молоді РНСУ, у доповіді «Перспективи діяльності молодіжного сектору Ради національних спільнот України» проаналізувала наявний стан та окреслила майбутні напрямки розвитку молодіжної організації РНСУ.

У своєму заключному слові організатор і промоутер круглого столу до Дня Соборності України «Національні спільноти України – історичні події та сучасність у загальнодержавному контексті», заслужений діяч культури України Ашот Аванесян подякував його учасникам за продуктивну й системну роботу, відзначивши, що відбулося комплексне осмислення заявленої проблематики, у

публічному обговоренні взяли участь представники органів законодавчої та виконавчої влади Української держави, поважні й шановані діячі національних спільнот України, провідні науковці та лідери думки української громадськості. Також Ашот Дадікоєвич наголосив: «Рада національних спільнот України висловлює Президенту України Володимирі Зеленському глибоку повагу та щире вдячність за увагу, яку він приділяє питанням міжетнічної злагоди та культурного розмаїття в нашій державі. 27 грудня 2024 року відбулась доленосна зустріч Президента України із представниками національних спільнот і корінних народів України. Особливо цінним результатом зустрічі стало підписання відповідного Указу Президентом України Володимиром Зеленським про започаткування Дня міжнаціональної злагоди і культурного розмаїття, який щороку відзначатиметься в Україні 21 травня. Це рішення є визнанням багатокультурності нашої країни, її соборності та вагомим кроком до її об'єднання, заснованого на взаємній повазі, гармонії та співпраці. Це демонстрація того, що кожен громадянин Української держави, незалежно від свого етнічного походження чи культурних традицій, є невід'ємною частиною великої української родини. Це важливий крок довіри, який зміцнює віру у взаєморозуміння й підтримку між усіма народами, що живуть у нашій державі. Члени Ради національних спільнот України переконані, що лише спільна праця, взаємоповага і толерантність є запорукою стабільного і мирного майбутнього для всіх громадян України. Запевняю, що члени Ради національних спільнот України й далі будуть докласти всіх зусиль для зміцнення злагоди

у суспільстві, розвитку культурного діалогу та підтримки нашої країни на шляху до процвітання. Відтепер День міжнаціональної злагоди і культурного розмаїття відзначатиметься щороку 21 травня. Рада національних спільнот України йшла до цієї важливої для всіх нас знакової події понад 30 років! Вітаю усіх представників національних спільнот і корінних народів України! Вітаю усіх громадян Української держави зі

святом – Днем Соборності України! Слава Україні! Героям слава!».

Юрій ФІГУРНИЙ

orcid.org/0000-0002-6463-0920

кандидат історичних наук,

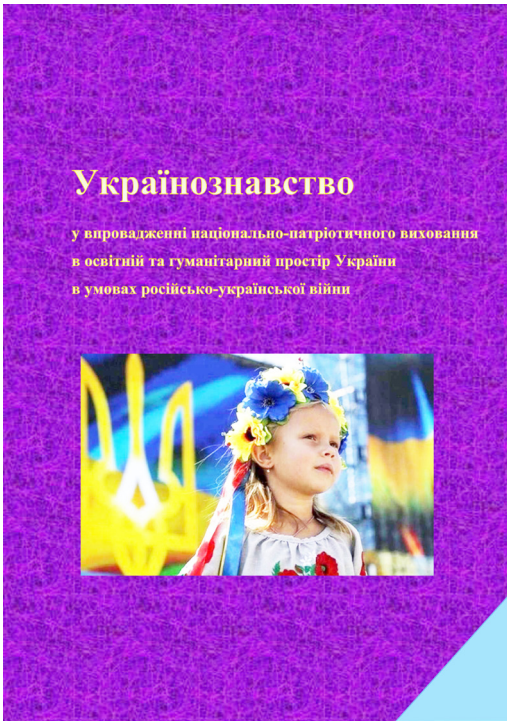
старший дослідник,

старший науковий співробітник

НДІ українознавства

КНУ імені Тараса Шевченка

УКРАЇНОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ПРОТИДІЇ РАШИЗМУ
(Рецензія на колективну монографію «Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах російсько-української війни».
Київ, 2024. 262 с.)

Кровопротитний і затяжний характер повномасштабної геноцидно-окупаційної війни Російської Федерації проти України актуалізує наукове осмислення ролі й місця українознавства у протистоянні ворогу, його злочинним діям і агресивній пропаганді, в мобілізації українського народу на захист держави, збереження її суверенітету і територіальної цілісності. У цьому зв'язку заслуговує уваги оприлюднена в грудні 2024 р. наукова праця «Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах російсько-української війни». Вона стала

результатом системних міждисциплінарних напрацювань творчого колективу вчених НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка у складі: Юрія Фігурного (керівника авторського колективу, упорядника і наукового редактора), к. і. н., ст. дослідника; Наталії Безсмертної, м. н. с.; Галини Лозко, д. філос. н., проф.; Любові Отрошко, м. н. с.; Ольги Шакурової, к. і. н.; Юліани Шинкарик, м. н. с.

Колективна монографія написана в ході виконання НДР «Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах війни» (керівник – к. і. н. Шакурова О. В.), проведеної упродовж 2023–2024 років. У ній обґрунтовується місце українознавства в освітньо-гуманітарному та інформаційному просторі України, зростання його ролі в національно-патріотичному вихованні української молоді в умовах повномасштабної російсько-української війни.

На основі різноманітних джерел та наявної літератури простежено, як з часу відновлення незалежності України в 1991 р. протікали два взаємопов'язаних процеси: відродження і становлення новітнього українознавства і реформування освітнього простору, як відбувалося подолання радянських рудиментів у змісті, методах і формах діяльності наукових і навчальних установ, як відбувалася декомунізація та деколонізація суспільства. Водночас автори звернули

увагу на суперечливий і непослідовний характер змін, зазначили, що внаслідок бездіяльності тогочасних органів влади активізувалися антиукраїнські й антидержавницькі сили, адепти радянського способу життя, прихильники ідеології «руського мира», російська агентура і сепаратистські організації. У відповідь на Євромайдан і Революцію гідності Російська Федерація інспірувала так звану «руську весну», а відтак вдалася до збройної агресії, окупації Автономної Республіки Крим, частини Донецької та Луганської областей, що стало репетицією повномасштабної війни проти України з лютого 2022 р. Виникла реальна загроза існуванню Української державності та української нації як виклик для всього українського народу, для демократичних сил Європи і світу.

У монографії показано, що війна прискорила реформування наукового і освітнього простору України, перебудову всієї системи науки та національної освіти на военний лад, сприяла консолідації українського суспільства, утвердженню української ідентичності, підвищенню національно-державницької свідомості громадян. Дослідники переконливо доводять, що за таких умов українознавство стало важливим і дієвим засобом національно-патріотичного та державницького виховання української молоді, передусім учнівської та студентської. Ключова думка, яка пронизує дослідження, зводиться до того, що для остаточної перемоги над російським агресором, окрім військових, геополітичних, дипломатичних, політичних, економічних, фінансових й етнокультурних чинників, необхідно активно задіяти гуманітарний фактор, передусім світоглядно-виховний

потенціал українознавства як інтегративної науки, ідейного фундаменту державницької свідомості суспільства, як навчальної дисципліни. Досвід підтверджує, що українознавство здатне стати духовним осердям об'єднання, згуртування і консолідації громадяни України, формування монолітної української громадянської (політичної) нації (с. 5–6).

Поряд з питаннями концептуалізації українознавства та національно-патріотичного виховання, обґрунтування їх предметного поля і понятійно-категоріального апарату дослідження у колективній монографії значне місце відведено практичним питанням, узагальненню набутого досвіду впровадження українознавства в освітній та виховний простір України з урахуванням особливостей, зумовлених російсько-українською війною. Осмислено, зокрема, основні концепти та складові методологічного інструментарію українознавства, розкрито його роль у впровадженні національно-патріотичного виховання. Охарактеризовано базові філософсько-теоретичні основи інституціалізації українознавства як науки та навчальної дисципліни під час російсько-української війни. Проаналізовано створення, становлення та функціонування Науково-дослідного інституту українознавства як важливого чинника українського державотворення, націєтворення та етнокультуротворення.

Значне місце автори відвели висвітленню історії створення та досвіду діяльності українських національно-патріотичних і збройних формувань, включаючи й Українську Повстанську Армію. Їх приклад має важливе значення для посилення

національно-патріотичного виховання громадян України під час російсько-української війни. Виявлено, що в ході повномасштабної російської агресії залучення досвіду Української Повстанської Армії сприяє посиленню національно-патріотичного виховання громадян України, допомагає консолідації українців та пришвидшує перемогу над ворогом.

У роботі висвітлено досвід різних інститутів у формуванні національно-патріотичної мистецької еліти України: засобів масової інформації, культурних, мистецьких та музейних установ, зокрема Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Простежено використання музейної справи задля актуалізації національно-патріотичного виховання в Україні в умовах неоголошеної російсько-української війни. Прослідковано місце Музею просто неба у Переяславі у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України з урахуванням специфічних умов війни (с. 6–7).

Окрема частина монографії присвячена з'ясуванню правових аспектів та історіографії національно-патріотичного виховання українства в діаспорі. Ці сюжети набувають особливого значення, оскільки нинішня війна спричинила нову хвилю міграції українських біженців. Мільйони мігрантів поповнили українську діаспору в різних регіонах світу, а це диктує необхідність вироблення нових, більш дієвих форм і методів національно-патріотичного виховання українців, які опинилися за кордоном,

покликаних активно мотивувати їх підтримку України і майбутнє повернення на Батьківщину.

Належна оцінка науково-теоретичного рівня колективної монографії «Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах російсько-української війни», її практичного значення не означає, що праця позбавлена недоліків. Вона недостатньо структурована, окремі її частини нагадують збірник статей. Варто було загострити увагу на способах упередження таких вкрай негативних явищ, як колабораціонізм і зрадництво. Викликає подив як мізерний наклад такого актуального і важливого видання, так і те, що на нього не знайшлося бюджетних коштів і воно побачило світ завдяки власним інвестиціям авторів праці. За таких обставин дуже важливо оперативного розмістити електронний варіант монографії на сайті НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка, щоб донести знання і результати, отримані авторами впродовж двох років системної науково-дослідницької праці, до громадськості України, передусім широкого кола науковців та освітян.

Олег КАЛАКУРА

[orcid.org/ 0000-0003-2617-0115](https://orcid.org/0000-0003-2617-0115)

доктор політичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу етнополітології
Інституту політичних
і етнополітичних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України

ФЕНОМЕН УКРАЇНИ Й УКРАЇНСТВА У ВИКЛИКАХ СЬОГОДЕННЯ
(Рецензія на навчальний посібник В. С. Крисаченка
«Українознавство: гуманітарні виміри». Київ, 2025. 504 с.)

Перша чверть ХХІ ст. стала часом важких випробувань для України й українців. Найбільшим екзистенційним викликом для громадян Української держави стала російська агресія. Проте російсько-українська війна не є звичайним конфліктом за ресурси й території. Це насамперед цивілізаційне протистояння між автократією та демократією, між євразійською російською неоімперією та європейською Українською державою. Ця війна характеризується комплексністю, поєднуючи в собі геополітичні, геостратегічні, геоекономічні, суспільно-політичні, соціально-політичні, соціокультурні, етнокультурні, ідеологічні, релігійні, національні, етнічні, територіальні, економічні, культурні та інші чинники. Задля досягнення свого

стратегічного завдання – ліквідації Української держави й української політичної нації – рашисти проводять в Україні геноцидну політику, безжально знищуючи людей, критичну інфраструктуру, економіку, міста, села, викрадаючи дітей та загалом роблячи все, щоб змусити українців капітулювати. Але громадяни Української держави «тримають стрій» і активно протидіють загарбникам.

У свою чергу вчені-українознавці Науково-дослідного інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка) фахово виконують свою роботу, як дослідницьку, так і освітянську, доносячи до широкого загалу свої напрацювання. Саме з цією метою доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка Валентин Семенович Крисаченко оприлюднив навчальний посібник «Українознавство: гуманітарні виміри». Ця книга була схвалена до друку вченою радою НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка (протокол № 2 від 27 травня 2024 р.).

У виданні розглянуто феномен України як системної цілісності у просторі й часі. Особлива увага звернена на гуманітарні пріоритети її розвитку: формування політичної нації, державності, національного гуманітарного простору, подолання викликів та загроз, новітні тенденції євроінтеграції та перемоги над рашизмом, загрози існуванню України і всього людства. Доведено глибинну

національну природу об'єднавчих процесів всередині українства, котра особливо яскраво виявляється в екстремальних умовах буття народу, зокрема під час російської агресії проти України. Дослідження призначене для студентів, політиків, науковців, освітян та всіх небайдужих до долі України.

Книга складається з передмови, шести розділів, післямови, списку літератури й додатків. У передмові відзначено, що навчальний посібник присвячений висвітленню фундаментальних гуманітарних первнів українського народу, осягненню України як цілісної геополітичної та цивілізаційної реальності, подальших перспектив її утвердження і для себе, і у всьому світі, оскільки звернення до цієї проблематики є особливо важливим з огляду на екзистенційні виклики, зумовлені геноцидною агресією рашистів проти України і відповідними загрозами для всього цивілізованого світу. «Україна! – пише автор, – Вічна і невмируща, вразлива і слабка, самодостатня і горда, незнищенна і героїчна, натурна і духовна... Означення нашої країни можна продовжувати далі й далі, але головною істиною є те, що вона існує. Причому не просто існує, а живе і розвивається, шануючи інший світ і водночас вимагаючи такого ж ставлення і до себе самої. Не всім це до вподоби, особливо ординській зграї, пожадливі до всього чужого, але нездатної створити щось своє, потрібне людям. Як брама Європи, Україна опинилася на сторожі всієї західної цивілізації і з великою гідністю та самопожертвою, протягом принаймні цілого останнього тисячоліття, уможлиблює її поступ і звернення. На жаль, уможлиблює спокій останньої своїми людськими втратами та гвалтування

агресорами всієї нації та рідної землі. Але, попри всілякі негаразди, Україна є і буде, і запорукою цьому – її власні архетипи буття та розвитку, питомі національні смисли і цінності буття» (с. 5).

У першому розділі «Україна і українознавство» автор аналізує українознавство як науку про сутність і смисли національного буття та характеризує системність, об'єктивність, прогностичність українознавства як міждисциплінарної й системної науки про Україну. Як зазначає В. Крисаченко, виклад основного матеріалу розпочинається з розкриття можливостей наукового пізнання осягнути сутність України. В цьому контексті розглядається еволюція цього процесу, тобто становлення українознавства від описового до номотетичного (закономірного) етапів пошуку істини. Наразі, для оптимізації подальших досліджень, розкривається сама процесуальність логістики в українознавстві, зокрема шлях від означення проблеми до отримання доказового знання. Розглянуто наукові дискурси в українознавстві та механізми вишукування істини: проблеми, гіпотези, теорії, особливості пояснення та доказовості, критерії розмежування апологетичного та наукового знання.

У другому розділі «Феномен національного буття» науковець осмислює національний характер України, національні цінності українців і національні інтереси України. Наукові засоби дають можливість Валентину Семеновичу окреслити засадничі риси національного українського буття, охарактеризувати сутність національної парадигми самовираження українського народу, яка включає такі чинники, як національний характер, національні цінності та

національні інтереси. Всі вони у своїй сукупності творять неповторний образ України та українців як феномену світової цивілізації з його унікальними архетиповими рисами поведінки і дії у часі й просторі буття та самоусвідомлення людської спільноти.

У третьому розділі «Українська політична нація» автор аналізує витoki та становлення української політичної нації, розкриває особливості самоорганізації та утвердження українського народу як державотворчої нації, розглядає характерні закономірності розвитку громадянського суспільства в Україні, осягає становлення соціального капіталу українського суспільства та осмислює шляхи формування сучасної української політичної нації.

Зокрема, Валентин Семенович послідовно й системно викладає генезис, формування та становлення ідей визвольної боротьби та створення, на його думку, таких національних державних утворень: Антії, Русі-України, Великого князівства Литовського, Запорозької Січі, Гетьманщини, Української Народної Республіки, Західно-Української Народної Республіки, Української Держави, Директорії, Карпатської України, незалежної Української держави нашого часу. В усіх цих державотворчих процесах визначальну місію відігравав саме український народ, спонуканий бажанням захистити власну ідентичність шляхом створення національної держави. Особливу увагу дослідник звертає на внутрішні механізми консолідації нації, а саме формування громадянського суспільства, збереження та примноження соціального капіталу, опертя на моральні імперативи людяності, довіри, співпраці тощо.

У четвертому розділі «Українська держава» науковець осмислює історичний державотворчий досвід України, осягає конституційні засади державного устрою України, розглядає системність і соціально-політичні виміри українського соціуму, характеризує структурування та головні лінії розмежування українсько суспільства, досліджує комунікативні дискурси взаємодії української влади й суспільства.

Вчений-українознавець розглядає історичний досвід українського державотворення, починаючи від військової демократії скіфів та громадянського суспільства в античних полісах Причорномор'я і завершуючи сучасною парламентсько-президентською республікою. Особливу увагу автор звертає на політичний устрій питомих національних українських держав, зокрема на конституційні засади політичної самоорганізації, а в цьому контексті важливими є засадничі виміри взаємодії владних структур та суспільства. Також науковець послідовно розкриває структурованість та системність соціуму, наявність в ньому ліній розмежування та взаємодії, принципів та засад формування громадянського суспільства, відповідальності Української держави перед своїми громадянами, наголошуючи при цьому на повноцінному використанні комунікативних регулятивів пошуку оптимальних механізмів розвитку України.

У п'ятому розділі «Українська мова: генеза, історична доля, утвердження в незалежній державі» автор аналізує давність української мови, осягає мовну палітру Русі-України, осмислює долю української мови у часи бездержавності й національного спротиву, у період

української державності ХХ ст. та у жахливу добу тоталітаризму, порівнює евристичний досвід функціонування державних та офіційних мов у демократичному світі з функціонуванням української як державної мови в незалежній Україні, розглядає політико-правові підвалини інституалізації державної мови та пропонує шляхи дерусифікації й дерадянізації гуманітарного простору Української держави.

Тому професор В. Крисаченко наголошує: «Безперечно, ефективність комунікативної взаємодії безпосередньо залежить від спільного лексично-семантичного простору суб'єктів взаємодії. В даному випадку нагромаджений цивілізаційний досвід засвідчує необхідність використання в усіх сферах суспільного життя державної мови – і як легітимації волі нації, і як ресурсу об'єднання зусиль усіх громадян. В посібнику спеціально викладається шлях української мови до статусу державної: її генеза, історична доля, утвердження в незалежній державі. Окреслено широку палітру походження та функціонування української мови, наведено сутнісні паралелі з впровадженням державних мов в демократичних країнах Заходу. Особливу увагу звернено на сучасний стан функціонування української мови як державної, актуалізованого у зв'язку з політикою лінгвоциду російського агресора. Процеси дерусифікації та декомунізації в цьому контексті повинні відіграти виключну креативну роль у справі очищення українського світу від маркерів та матриць тоталітаризму» (с. 6–7).

У шостому розділі «Україна і світ» науковець осмислює демократичні засади українського суспільства та його євроінтеграційні перспективи, аналізує

шляхи формування національного гуманітарного простору в умовах спровокованої діаспоризації українства, накреслює стратегічні орієнтири європейської інтеграції України, досягає міжнародну солідарність з Україною у боротьбі з расизмом.

Вчений-українознавець підкреслює, що під час російсько-української війни надзвичайно велике значення має інтеграція України в європейський та світовий цивілізаційний простір, і звертає увагу на вихідні можливості самої України інтегруватись в міжнародні структури, зокрема розвиненість відповідної політико-правової та гуманітарної бази. Водночас, зазначає науковець, існує низка проблемних питань, на шляхи та механізми розв'язання яких треба звернути окрему увагу, особливо це актуально в контексті вимушеної діаспоризації українського етносу, спровокованої російською агресією. Також автор розглядає модули єднання та збереження ідентичності українського світу поза межами Батьківщини, наголошуючи, що відповідна міжнародна співпраця та підтримка визвольних змагань українців демократичними країнами є надійним опертям у досягненні бажаної перемоги над знахабнілим і агресивним ворогом.

У післямові «Український світ: ідентичність, виклики, утвердження» вчений підсумовує засадничі принципи та смисли гуманітарних пріоритетів розвитку України й окреслює перспективи подальших пошуків на цих важливих теренах наукового українознавчого пізнання.

Як ілюстративний матеріал в додатках до посібника наводяться публіцистичні роздуми В. Крисаченка з означеної

проблематики, оприлюднені в 2017–2019 роках на шпальтах українського тижневика «Дзеркало тижня», а саме: «Фурункули Революції Гідності: тітушки, тушки і галайки»; «Чого вчить наша історія, або Нотатки про московські порядки»; «Уроки Тараса Шевченка: «Москва – москаль – московщина»; «Етногенез» по-московськи, або Звідки й навіщо з'являється «старший брат».

Загалом навчальний посібник «Українознавство: гуманітарні виміри» – вкрай важлива праця, її поява є на часі, хоч вона має деякі недоліки. По-перше, формат посібника вимагає наявності запитань і завдань до кожного розділу для кращого засвоєння навчального матеріалу. По-друге, він, на думку рецензента, перевантажений вузькоспеціалізованою термінологією, яка для пересічного читача є «китайською грамотою», тому було б добре зробити словничок рідко-вживаних дефініцій. По-третє, до таблиці соціальних страт українського соціуму (с. 254–255) варто додати прошарок

№ 8 – безхатки, люмпени й маргінали тощо, оскільки автор про них згадує (с. 259–260). По-четверте, іноді у тексті наводиться інформаційний матеріал, де відсутні показники за 2022–2024 рр., оновлення яких було б дуже доречно (с. 152, 181, 216, 249, 260 тощо).

Попри ці зауваження навчальний посібник «Українознавство: гуманітарні виміри» є вагомим внеском В. Крисаченка в осмислення українознавства як цілісної наукової системи інтегративних знань про Україну, українців і світове українство у просторі та часі, а також сприяє об'єднанню громадян Української держави у боротьбі з російськими загарбниками.

Юрій ФІГУРНИЙ

orcid.org/0000-0002-6463-0920

кандидат історичних наук,

старший дослідник,

старший науковий співробітник

НДІ українознавства

КНУ імені Тараса Шевченка

Журнал «УКРАЇНОЗНАВСТВО»

Вимоги до оформлення та подання авторського оригіналу

Поля: верхнє – 3 см, праве – 1,5 см, ліве та нижнє – 2,5 см. Редактор: MSWord. Гарнітура: Times New Roman, кегель (розмір) 14, інтервал 1,5. Нумерація сторінок обов'язкова.

У верхньому лівому кутку вказується **шифр УДК**. Назва статті друкується великими літерами, жирним шрифтом по центру сторінки, під нею, праворуч, – ім'я та прізвище автора (жирним шрифтом), **ID ORCID**, науковий ступінь і вчене звання, посада, місце роботи, після них у дужках основним шрифтом друкуються адреса та номер телефона автора.

Згідно з Постановою ВАК України №705/1 від 15.01.03 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» до друку приймаються лише наукові статті, де мають бути:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз джерел і останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Ці структурні елементи позначаються жирним шрифтом на початку абзацу.

Оформлення посилань: у квадратних дужках вказується номер джерела за списком та через кому номери сторінок праці, на яку посилаються. Наприклад: [5, с. 38], [7, с. 100; 13, с. 42–47].

Література: список використаної літератури подається в алфавітному порядку в кінці статті. Зразок оформлення:

1. Куць, О. М. *Мовна політика в державотворчих процесах України*: навч. посіб. Харків, 2004. 275 с.
2. Білан, М. С., Стельмашук, Г. Г. *Український стрій*. Львів, 2000. 326 с.
3. Жулинський, М. Шевченко і Гоголь. *День*. 20 березня 2004. №50.
4. Саблук, П. Т. Напрямки розвитку економіки в аграрній сфері виробництва. *Основи аграрного підприємництва* (за ред. М. Й. Малика). Київ, 2000. С. 5–15.
5. Шевченко, В. Фашистський окупаційний режим в Україні та доля військовополонених (1939–1944 рр.). *Військовий полон та інтернування (1939–1956)*. *Погляд через 60 років: матеріали наукової конференції, 2–4 червня 2006 р.* Київ, 2008. С. 67–70.
6. Ірпінь. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ірпінь> (дата звернення: 1.11.2016).

Після неї слід розмістити пристатейну літературу в латинському алфавіті (References), **оформлену в такому порядку: автор (транслітерація), переклад назви статті англійською мовою, транслітерована назва джерела (періодики) або перекладена (монографії), вихідні дані, зазначення мови статті в дужках (відповідно до Harvard Referencing System).**

- Зразок:**
1. Kuts, O. (2004). *Language Policy in the State-Building Processes of Ukraine: A Study Guide*. Kharkiv: V. Karazin Kharkiv National University Press, 275 p. [in Ukr.]
 2. Bilan, M., Stelmashchuk, H. (2000). *Ukrainian Folk Costume*. Lviv, 326 p. [in Ukr.]
 3. Zhulynskiy, M. (2004). Shevchenko and Hohol. *Den*, (50). [in Ukr.]
 4. Sabluk, P. (2008). Directions of Economic Development in Agricultural Production. In: M. MALIK, ed., *Basic Principles of Agribusiness*. Kyiv, pp. 67–70. [in Ukr.]
 5. Shevchenko, V. (2008). The Fascist Occupation Regime in Ukraine and the Fate of the Prisoners of War (1939–1944). In: *Viiskovyi polon ta internuvannia (1939–1956)*. *Pohliad cherez 60 rokov. Materialy naukovoi konferentsii, 2–4 chervnia 2006 r.* (War Captivity and Internment (1939–1956). A Look at the Issue after 60 Years. Conference Proceedings. June 2006) Kyiv, pp. 67–70. [in Ukr.]
 6. Irpin. [online] *Wikipedia*. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ірпінь> [Accessed 1 Nov. 2016]. [in Ukr.]

Рекомендований обсяг статті – від 0,5 до 1 ум. др. арк.

Транслітерувати інформацію потрібно латиницею згідно з Постановою КМУ від 27.01.2010 №55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» (для української мови) або вимог Департаменту США (для російської мови).

Текст статті супроводжується **анотацією** разом із **ключовими словами** українською (**приблизно 2000 знаків з пробілами**) та англійською мовами. Анотація має стисло характеризувати основний зміст результатів проведеного дослідження.

Автор статті відповідає за фактичний виклад матеріалу, а також за правильність оформлення пристатейної літератури латиницею.

Для досягнення більшої об'єктивності оцінки наукового змісту статей проводиться незалежне, конфіденційне рецензування (без зазначення прізвищ авторів і рецензентів). Для авторів без наукового ступеня обов'язковим є подання витягу з протоколу засідання відділу (установи) з рекомендацією статті до друку. Аспіранти також подають рецензію, підписану науковим керівником.

Наукові статті, оформлені не відповідно до зазначених вимог, редакцією не розглядаються.

Адреса редколегії: 01135 м.Київ, вул. Ісаакяна, 18, НДІУ, к.313-315

Контактний телефон: (044) 2360128

E-mail: ukrstudy.journal@gmail.com

КНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
УКРАЇНОЗНАВСТВА

2025 **1** (94)

УКРАЇНОЗНАВСТВО

Номер 1 (94)

2025

науковий журнал

*Рекомендовано вченою радою
Науково-дослідного інституту українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка (протокол №1 від 25.02.2025 р.)*

*Адреса редакції: 01135, м. Київ, вул. Ісаакяна, 18, к. 313-315
тел.: 238-05-43, 236-01-28*

Технічне редагування та комп'ютерний набір –
відділ інформаційного забезпечення та наукових комунікацій

Загальне редагування – *Лариса Ткаченко*

Редагування англомовних текстів – *Вікторія Іванова*

Коректура – *Лариса Ткаченко*

Комп'ютерна верстка, макетування, обробка фото – *Вікторія Іванова*

Підписано до друку 25.02.2025. Формат 70x108/16
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Minion Pro.
Ум. друк. арк. 25,7. Обл.-вид. арк. 26,12.
Тираж 100 прим.

Науково-дослідний інститут українознавства
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 7212 від 14.12.2020 р.

01135, м. Київ, вул. Ісаакяна, 18